

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TASAVVUF) ANABİLİM DALI

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE BİR GENERAL; SADETTİN EVRİN
PAŞA’NIN TASAVVUF ANLAYIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:

PROF. DR. MUSTAFA AŞKAR

HAZIRLAYAN:

HATİCE ERGİN FERİK

ANKARA-2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TASAVVUF) ANABİLİM DALI

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE BİR GENERAL; SADETTİN
EVRİN PAŞA’NIN TASAVVUF ANLAYIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa AŞKAR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Mustafa AŞKAR

Prof. Dr. İbrahim SARIÇAM

Doç. Dr. Vahit GÖKTAŞ

İmzası

Tez Sınavı Tarihi: 09.01.2014

(Tez Beyan Belgesi)

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...10...../...01...../2014....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Hatice ERGİN FERİK

İmzası

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	VII
ÖNSÖZ.....	VIII

GİRİŞ

A. YAŞADIĞI DÖNEMİN SİYASİ TARİHİ.....	11
B. OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE BATILILAŞMA-MODERNLEŞME...	13
C. XIX.YÜZYILDA OSMANLI'DA TOPLUM YAPISI.....	15
D. OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE DİN VE TARİKATLAR.....	16
E. CUMHURİYET DÖNEMİ.....	18

BİRİNCİ BÖLÜM

MEHMET SADETTİN EVRİN'İN HAYATI, KİŞİLİĞİ, ESERLERİ VE GÖRÜŞLERİ

A. ÇOCUKLUK, GENÇLİK VE YETİŞKİNLİK DEVRİ	
a) Soyu ve Ailesi.....	22
b) Tahsil Hayatı ve Aldığı Görevler.....	25
b1) Askerî Görevleri.....	25
b2) Katıldığı Savaşlar.....	27
b3) Yüksek İslam Enstitüsü'nde Hocalığı.....	28
b4) Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı ve Müşavere ve Dinî Eserleri İnceleme Kurulu Üyeliği.....	30
b5) Diyanet Bünyesinde Yaptığı Çalışmalar.....	31
b6) Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan Emekli Olması.....	41
B. EVLİLİĞİ.....	42
C. VEFATI.....	43
D. KİŞİLİĞİ.....	43
E. ESERLERİ.....	48
a) Basılmış eserleri.....	50

b) Diyanet Dergisi'nde Çıkan Makaleleri.....	55
c) Çeşitli Dergi ve Gazetelerde Çıkan Makaleleri.....	57

**F. MEHMET SADETTİN EVRİN'İN DİNÎ VE TOPLUMSAL MESELELER
HAKKINDA GÖRÜŞLERİ VE HAKKINDA YAPILAN ELEŞTİRİ VE
HABERLER**

a) Kur'an-ı Kerim ve Varoluş Hakkında.....	61
b) Yönetim, Film, Yayın ve Empeyalizm Hakkında.....	69
c) İbadetler ve Yasaklar Hakkında.....	73
d) Ebedî Hayat Hakkında.....	78
e) Din Birliği Hakkında.....	86
f) Basın Organlarında Çıkan Eleştiri ve Haberler.....	89
g) Mustafa Aşkar-Rıza Çöllüoğlu Mülakatında Sadettin Evrin.....	97

İKİNCİ BÖLÜM

MEHMET SADETTİN EVRİN'DE TASAVVUF

A. TASAVVUFA İNTİSABI	
a) Yahya Efendi Dergâhı.....	100
b) Mevlevî Dergâhı	101
B. TASAVVUFÎ YÖNÜ.....	104
a) Melâmîliğe Genel Bir Bakış.....	104
a1) Mehmet Sadettin Evrin'in Melâmet Yönü.....	111
b) Tasavvuf Hakkında Genel Görüşleri.....	115
b1) Ruh ve Şuur Eğitimi.....	117
b2) Tarikatlar ve Tekkeler.....	118
b3) Tasavvuf ve Yeni Rehberlik.....	120
b4) Tasavvuf ve İlim.....	123
b5) Tasavvufî Tefsirler.....	124
b6) Hurufilik.....	128

c) Mehmet Sadettin Evrin’de Tasavvuf Kavramları.....	133
c1) Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat.....	133
c2) Vahdet-i Vücûd.....	135
c3) Mürşîd.....	142
c4) Dervişlik.....	146
c5) Devir Nazariyesi.....	149
c6) Verâset.....	150
c7) Ruh, Sır ve Bilinç.....	151
c8) Nefs.....	154
c9) Rabîta.....	158
c10) Murâkabe.....	160
c11) Zikir.....	163
c12) Seyr u Sülûk.....	166
c13) Miraç.....	170
c14) Mertebeler.....	171
c15) İlm-i Ledün.....	174
SONUÇ.....	176
ÖZET.....	179
KAYNAKÇA.....	181
EKLER.....	191
EK-1-SADETTİN EVRİN OTOBİYOGRAFİSİ.....	193
EK-2- DİB TEŞKİLAT ALBÜMÜ’NDE SADETTİN EVRİN.....	194
EK-3- SADETTİN EVRİN’İN DİB HİZMET CETVELİ.....	195
EK-4- SADETTİN EVRİN’İN TSK ASKERİ SAFAHAT BELGESİ.....	196
EK-5- SADETTİN EVRİN’İN YEĞENİ NURETTİN ÖZDEBİR RÖPORTAJI.....	197
EK-6- SADETTİN EVRİN’İN YENGESİ AYŞE ÖZDEBİR İLE YAPILAN TELEFON GÖRÜŞMESİ.....	201

EK-7- SADETTİN EVRİN HAKKINDA SAMİRA YENER İLE YAPILAN RÖPORTAJ.....	202
EK-8- SADETTİN EVRİN'İN ÖĞRENCİSİ SAİM YEPREM RÖPORTAJI	205
EK-9- ÜVEY KIZI SAMİRA YENER'İN KALEME ALDIĞI 'SADETTİN EVRİN BİYOGRAFİSİ'.....	208
EK-10- SADETTİN EVRİN'İN TRT ANKARA RADYOSU'NDA YAPTIĞI PROGRAMLAR HAKKINDA TRT'DEN ALINAN BİLGİ NOTU.....	210
EK-11-a- SADETTİN EVRİN'İN KABİR FOTOĞRAFI.....	211
EK-11-b-EVRİN'İN ANNESİ HATİCE HANIM VE EŞİ FAZILA EVRİN'İN KABİR FOTOĞRAFI.....	211
EK-12- SADETTİN EVRİN'İN MİLLİYET GAZETESİ'NDE YAYINLANAN VEFAT İLANI.....	212
EK-13- SADETTİN EVRİN'İN MİLLİYET GAZETESİ'NDE YAYINLANAN CENAZE TÖRENİ HABERİ.....	213
EK-14- SADETTİN EVRİN'İN VEFATINDAN ÖNCE YAYINA HAZIRLAMAKTA OLDUĞU BASIMI GERÇEKLEŞMEYEN "ÇAĞIMIZIN KUR'AN BİLGİSİ" ESERİNİN FOTOĞRAFI	214
EK-15- MİLLİYET GAZETESİ'NDE YAYINLANAN ÇETİN ALTAN MAKALESİ.....	215
EK-16- SADETTİN EVRİN'İN, ÇETİN ALTAN'A MİLLİYET GAZETESİ'NDE VERDİĞİ CEVAP.....	216
EK-17- SADETTİN EVRİN'İN HER ASRIN DİNİ MÜSLÜMANLIK DERGİSİ'NDE YAYINLANAN 'ALEVİLİK' İLE İLGİLİ MAKALESİ.....	217
EK-18- SADETTİN EVRİN'İN CUMHURİYET GAZETESİ'NDE YAYINLANAN 'ALEVİLİK NEDİR?' BAŞLIKLİ MAKALESİ.....	218

EK-19- SADETTİN EVRİN’İN <i>HER ASRİN DİNİ MÜSLÜMANLIK</i> DERGİSİ’NDE YAYINLADIĞI ATATÜRK HUTBESİ.....	219
EK-20- SADETTİN EVRİN’İN <i>İSLAM</i> DERGİSİ’NDE YAYINLANAN ‘BAŞLAYIŞ’ YAZISI.....	220
EK-21-a- ZAMAN GAZETESİ’NDE YAYINLANAN ‘YAHYA EFENDİ DERGAHI’ HABERİ.....	221
EK-21-b- ZAMAN GAZETESİ’NDE YAYINLANAN ‘YAHYA EFENDİ TÜRBESİ’ HABERİ.....	222

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
ASBF	: Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi.
ASO	: Ankara Sanayi Odası.
Bas.	: Basımevi.
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivler.
bkz.	: Bakınız.
c.	: Cilt.
çev.	: Çeviren.
ÇKB	: Çağımızın Kur'an Bilgisi.
D.	: Dosya.
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı.
D.S.D.	: Diyanet Sicil Dosyası.
ed.	: Editör.
evr.	: Evrak.
F.K.	: Fon Kodu.
Gaz.	: Gazetecilik.
haz.	: Hazırlayan.
M.	: Miladî.
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı.
matb.	: Matbaası.
MME	: Müsbet Maneviyat Etüdleri.
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.
N.	: No.
Nşr.	: Neşriyat.
S.	: Sayı.
s.	: Sayfa.
ss.	: Sayfalar arası.
Ş.Y.E.K.A.V	: Şeyh Yahya Efendi Kültür ve Araştırma Vakfı.
T.	: Tarih.
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
TDVY	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri.
TTK	: Türk Tarih Kurumu.
VGM	: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
vrđ.	: Varide.
Y.N.	: Yer No.
Yay.	: Yayınları.

ÖNSÖZ

Araştırmamızın konusu olan mutasavvıf Mehmet Sadettin Evrin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş döneminde yaşamış bir ordu mensubudur. Askerî hayatının yanında Osmanlı'nın son döneminde Nakşibendî, daha sonra ise Mevlevî tarikatına intisap etmiştir. Tekkelerin kapatılmasıyla birlikte bütün tarikatların Melâmî olduğu görüşünü savunmuştur. Mutasavvıf olmanın yanında bir pozitif bilimci olan Evrin, Kur'an-ı Kerim'i, pozitif bilimler ışığında tefsir etmiş, bütün dinlerin ana kaynağının tek olduğu görüşünü savunmuştur. Hayatı boyunca diğer din mensuplarına İslam'ı anlatma çabası içinde olmuş ve İslam Dünyası'nın içinde bulunduğu geri kalmışlığa ne gibi çözümler üretilebileceği noktasında fikirler sunmuştur. Evrin, bazı görüşlerinden dolayı da ağır eleştirilere maruz kalmış fakat düşüncelerinden vazgeçmemiştir.

Çalışmamız biri giriş olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, M.Sadettin Evrin'i daha iyi anlamak için, yetiştiği dönemin siyasî, sosyal ve kültürel dokusuna genel hatlarıyla değindik. Evrin'in yaşadığı dönem Osmanlı'dan, Cumhuriyet'e geçişe tanıklık eden bir süreç olduğundan, Osmanlı'nın son dönemine ağırlık verdik. Cumhuriyet Dönemi'ne ise daha çok dinî alanda yapılan değişiklikler noktasında değindik.

Birinci bölümde ise M.Sadettin Evrin'in hayatı, kişiliği, eserleri, görüşleri ve hakkında basın organlarında çıkan eleştiri ve haberlere yer verdik. Evrin'in özel hayatıyla ilgili olarak yeğeni Ankara Sanayi Odası Başkanı Nurettin Özdebir ile röportaj yaptık ve önemli bilgilere ulaştık. Evrin'in yengesi Ayşe Özdebir'den ise telefonla bilgi alabildik. Üvey kızı Samira Yener ile de röportaj yaptık ve Evrin'in özel hayatıyla ilgili bilgiler aldık. 1960'lı yıllarda Yüksek İslam Enstitüsü'nde öğrencisi olan Prof. Dr. Saim Yeprem ile röportaj yaptık ve Evrin'in hocalığı ile ilgili bilgiler aldık.

Bölüm içerisinde ayrıca Evrin'in kitaplarından derlediğimiz, dinî ve toplumsal meseleler ile ilgili görüşlerine yer verdik. Son olarak Evrin hakkında basın organlarında çıkan eleştiri ve haberleri dergilerden ve gazete arşivlerinden tarayarak

derledik. Bu aşamada Milli Kütüphane süreli yayın arşivinden ve çeşitli gazetelerin internet arşivlerinden faydalandık.

TSK’da görevli bir asker olan Evrin’in askerî hayatı ile ilgili bilgileri TSK’dan temin ettik. 1960 Darbesi’nin ardından DİB Başkan Yardımcılığı’na getirilen Sadettin Evrin’in, Diyanet bünyesinde yaptığı faaliyetler de çalışmamızda önemli bir yer tutmuştur. Bu çalışmaları da Evrin’in Diyanet Sicil Dosyası’ndan ve zamanın yayın organlarından edindiğimiz bilgiler ışığında derlemeye çalıştık. Her iki kurumda(TSK ve DİB) yürüttüğü görevlerle ilgili Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri’ndeki belgelerden istifade ettik.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise, Sadettin Evrin’in Tasavvuf hakkındaki genel görüşlerine yer verip, Evrin’in tasavvuf kavramlarına yaklaşımını ele aldık. Bu konuda Evrin’in kaleme aldığı Kur’an tefsirinden ve diğer eserlerinden istifade ettik.

Başvurulan kaynaklara, ilk geçtiği yerlerde tam künye olarak yer verilirken, daha sonraki tekrar durumlarında soyad ve eser ismi olarak yer verilmiştir. Peş peşe gelen durumlarda ise aynı eser, aynı dergi vb. kısaltmalara yer verilmiştir. İnternet kaynakları verilirken gerekli durumlarda iki parantez içinde iki tarih kaydedilmiştir. Bunlardan ilki haberin tarihi, ikincisi ise siteye erişilen tarihi göstermektedir. Tek tarihli adresler ise siteye erişim tarihini göstermektedir. Çalışmada yer verilen ayet meallerinde Evrin’in yaptığı tercümeler esas alınmıştır. Bazı hadislerin ise tam metni bulunamamış ve aynı ya da benzer anlama gelen hadisler not düşülmüştür. Arapça bilginimizin yetersiz olmasından ötürü hadislerin bir kısmı kaynaklardan, ASBE Mezhepler Tarihi bölümü Yüksek Lisans öğrencisi ve DİB Kur’an Kursu Öğreticisi Esma Çetin tarafından bulunmuştur. Diğer kısmı içi ise Doç.Dr. Ahmet Yıldırım’ın, ‘*Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*’ adlı kitabı kaynak gösterilmiştir.

Katkılarından ötürü öncelikle danışman hocam, Prof.Dr. Mustafa Aşkar’a, kütüphanesi ve görüşleriyle çalışmama katkı sağlayan VGM Vakıf Uzmanı ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı doktora öğrencisi Şerife Memiş’e, hadis kaynaklarını araştırma noktasında yardımını benden

esirgemeyen Esma etin'e, tezimin toparlanmasında maddi manevi desteğini
esirgemeyen aileme ve eşim Ayhan Ferik'e teşekkür ederim.

Hatice ERGİN FERİK

Ankara, 2013

GİRİŞ:

A. YAŞADIĞI DÖNEMİN SİYASİ TARİHİ

Osmanlı'nın son döneminde yaşayan, Cumhuriyet'e giden sürece ve Cumhuriyetin ilanıyla yeni bir devletin kuruluşuna tanıklık eden Sadettin Evrin'in doğduğu ve yaşadığı devrin şartlarını iyi tahlil edip iyi anlamak Sadettin Evrin'i de anlamamızda bize yol gösterecektir. Bunun için ilk olarak Sadettin Evrin'in doğduğu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi yapısına kısaca değineceğiz. Dönem, içerisinde bu çalışmanın ana konusu olmayan çok fazla olay barındırdığı için, belli başlı tarihlere değinilmekle yetinilecektir.

Evrin, dünyaya gelmeden çok önce Osmanlı İmparatorluğu çöküş dönemine girmiştir ve tahtta II. Abdülhamit Han (1876-1909) bulunmaktadır.

II. Abdülhamit Han tahta çıktığında devlet en buhranlı günlerini yaşıyordu. 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanlarıyla¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde yaşayan gayrimüslim tebaaya birtakım haklar verilmişti. Bu fermanlar yabancı devletlerin baskıları altında gerçekleşmişti. Öte yandan 1860'larda 'Genç Osmanlılar' ortaya çıktı. Bu grup, Avrupa ülkelerindeki anayasal monarşiden etkilenerek Osmanlı İmparatorluğu'nun da meşrutiyetle yönetilmesi gerektiğini savundu. II. Abdülhamit Han bu niyetle tahta çıkarıldı.

Sultan II. Abdülhamit, 23 Aralık 1876 yılında 'Kanun-i Esasi'yi ilan etti. Böylece anayasal düzene ve meşrutiyet yönetimine geçilmiş oldu. Yeni yönetim sisteminde oluşturulan parlamento iki kanatlı idi. Meclis-i Mebusan üyeleri seçimle göreve gelirken, Ayân Meclisi'nin başkan ve üyeleri ise Padişah tarafından atanıyordu. İlan edilen anayasa (Kanun-i Esasi), Padişah'ın yetkilerini kısıtlamıyordu. Yürütme yetkisi tam anlamıyla Padişah'ın elindeydi. Meşrutiyet yönetime geçiş aslında Padişah dışındaki başka bir yönetici grubun başkaldırması ile

¹ Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla ilgili bkz; Kemal Beydilli, "Tanzimat ve Islahat Fermanları", *Osmanlı Devleti Tarihi*, c.I, (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, Feza Gaz., 1999, s.94-96, Fahir Armaoğlu, *19.yy Siyasi Tarihi*, TTK Yay., 2003, ss.218-225 ve ss.257-260.

gerçekleşmiştir.²

I.Meşrutiyet'in³ ilanından kısa bir süre sonra bazı devlet adamlarının ısrarıyla girilen Osmanlı-Rus Savaşı'nda uğranılan bir takım yenilgilerden sonra II. Abdülhamit Han, 1878 yılında meclisi tatil etti ve 30 yıl boyunca meclisi bir daha toplantıya çağırmayan Sultan II. Abdülhamit, bu süre zarfında meşrutiyet anayasası Kanun-i Esasi'ye sadık kaldı ve aldığı kararları bu anayasaya göre yürürlüğe koydu. Avrupa devletlerinin ve Rusya'nın Osmanlı tebaası üzerindeki yıkıcı propagandalarına rağmen Sultan II. Abdülhamit, uzun yıllar devleti bir arada tutmayı başardı ve 30 yıl boyunca bir denge siyaseti izledi. Bu dönem kimi çevrelerce istibdat dönemi olarak da adlandırılır.⁴

Otuz yılın ardından yine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin⁵ de baskısıyla II. Meşrutiyet⁶ 24 Temmuz 1908'de ilân edilmiştir. 13 Nisan 1909'da ise (Rumi 31 Mart) İttihat ve Terakki'ye karşı çıkan ve Meşrutiyet yönetimine bir tepki olan, tarihte '31 Mart Vakası'⁷ olarak bilinen ayaklanmanın ardından II. Abdülhamit Han, bu ayaklanmadan sorumlu tutularak tahttan indirildi.

II. Abdülhamit Han, hatıratında 31 Mart olayı ile bir ilgisinin olmadığını yazmıştır.⁸ Bu dönemden sonra Anayasa'da yeni düzenlemeler yapıldı, Padişahlık sembolik bir hale geldi. II. Meşrutiyet (1908) olarak bilinen ve 14 yıl süren bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalanmaya, yıkılışa götüren iki büyük savaş, Balkan Savaşları ve I.Dünya Savaşı yaşandı ve 600 yıllık cihan devletinin yıkılışı gerçekleşti.

Bu dönemin yapısını daha iyi anlamak için II.Meşrutiyet'ten sonra ortaya

² İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 3.Baskı, İstanbul, Hil Yay.,1995, s.240.

³ Osmanlı Devleti'nde, Kanun-i Esasi'nin onaylanarak yürürlüğe girdiği 23 Aralık 1876'dan askıya alındığı 13 Şubat 1878'e değin süren anayasalı ve parlamentolu yönetim dönemi, *Ana Britannica*, c.22, s.319.

⁴ II.Abdülhamit dönemi için bkz; Kemal Beydilli, "*Doksanüç Bozgunu: Dağılan İmparatorluk ve II.Abdülhamit*" *Osmanlı Devleti Tarihi*, c.I (ed.) İhsanoğlu, s.103-117; İsmet Bozdağ, *II.Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, 14.Baskı, İstanbul, Pınar Yay., 2005.

⁵ Bilgi için bkz; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kırıtlı, 8.Baskı, Ankara, TTK Yay., 2000, ss.209-237.

⁶ Devrei Hürriyet olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde, Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe konduğu 23 Temmuz 1908'den meclisin kapatıldığı 21 Aralık 1918'e değin süren anayasalı ve parlamentolu yönetim dönemi, *Ana Britannica*, c.22, s.319. Ayrıntılı bilgi için bkz; Armaoğlu, *19.yy Siyasi Tarihi*, s.600-603; Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, 3.Baskı, İstanbul, İletişim Yay., 2002.

⁷ 31 Mart vakası ile ilgili bkz; Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, Ankara, ASBF Yay.,1970, İsmail Hami Danişmend, *31 Mart Vakası*, İstanbul, İstanbul Kitabevi, 1961.

⁸ Bozdağ, *II. Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, s.103.

çıkan fikir akımlarına kısaca değinmek yerinde olacaktır. II.Meşrutiyet'ten sonra ortaya çıkan fikir akımlarının hepsi varoluşlarını Batı eksenli olarak gerçekleştirmişlerdir. Batı'ya tepki gösteren akımlarda bile bu durum aynıdır. Bu akımlar genel olarak Batıcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük ve İslamcılıktır.⁹ Bu fikir akımlarının ortak amacı ise Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasını önlemek hatta eski gücüne tekrar dönmesini sağlamaktır.¹⁰

Osmanlıcılık, Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan bütün milletleri bir arada tutmayı amaçlar. Milliyetçilik akımlarına karşı bir baraj olarak düşünülmüştür. Ali Kemal (1867-1922), Tunalı Hilmi (1863-1928), Ahmed Ferid Tek (1877-1972), Süleyman Nazif (1870-1924) bu akımı benimseyenler arasındadır. Türkçülük ise Türk Milletini esas alan bir devlet anlayışını öngörür. Türkçülük akımının öncüsü Ziya Gökalp'tir. İslamcılık, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşunu İslam dininin özüne dönmekte görür. Batı'nın ilim ve tekniğinin alınmasını yeterli görür, kültür ve dini fikirlerinin alınmasına ise karşı çıkar. Bu akımın en güçlü ismi ise Mehmet Akif Ersoy'dur (1873-1936). Şemsettin Günaltay, Said Halim Paşa, İzmirli İsmail Hakkı gibi isimler de *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilürreşad* gibi dergilerde yazılarıyla bu akıma destek veren kişilerdir.¹¹ Batıcılık ise tüm alanlarda Avrupa'nın fikirlerini benimsemek gerektiğini savunmuştur.

B. OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE BATILILAŞMA-MODERNLEŞME

Osmanlı'da Batılılaşma¹² süreci iki aşamalı olarak gerçekleşmiştir. Batıcılığın ilk devresi, Osmanlı'nın duraklama ve gerileme dönemlerinden başlar. Osmanlı, bu dönemde Batı'nın askerî yöntem ve tekniğini örnek almaya başlamıştır. Osmanlı'da gerçek Batılılaşma hareketleri ise 1839'da Tanzimat'la birlikte başlamış, 1856'da

⁹ Orhan Okay, "XX. Yüzyılda Fikir Akımları", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, c.I, (ed.) İhsanoğlu, s.216.

¹⁰ Abdullah Alperen, *Türkiye'de İslam ve Modernleşme*, Adana, Karahan Yay., 2003, s.244.

¹¹ Okay, *aynı eser*, ss.217-218.

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz; Fatma Müge Göçek, *Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü*, çev. İbrahim Yıldız, Ankara, Ayraç Yay., 1999; Kemal H.Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, çev.Akile Zorlu Durukan-Kaan Durukan, Ankara, İmge Kitabevi, 2002.

Islahat Fermanı, 1876'da I.Meşrutiyet ve 1908'de II.Meşrutiyet'le devam etmiştir.¹³

Osmanlı'da Tanzimat'la birlikte başlayan Batılılaşma hareketleri, farklı bir toplum yapısında farklı koşullarda gerçekleşen bir modelin Türk-İslam toplumu için uygulanması şeklinde cereyan etmiştir. Bu süreç, 'reform hareketleri', 'modernleşme' ve 'laikleşme/sekülerleşme' gibi kavramlarla ifade edilmiş ve Osmanlı toplumu için dışarıdan empoze edilen bir süreç olmuştur.¹⁴

Sultan II. Abdülhamit dönemi de Batı fikirlerinin iyice anlaşılmaya başlandığı bir devir olmuştur. Bunun sebebi olarak yeni kurulan okullarda okuyanların ve yabancı dil bilenlerin sayısının artması kadar Sultan II. Abdülhamit'in Batıyı model olarak alması da gösterilebilir. Aslında, 18.yy'ın başından beri Batı'nın askerî kurumlarının ve silah gücünün Osmanlı'ya nasıl getirilebileceği önemli bir devlet sorunu haline gelmişti. II. Abdülhamit Han, 'Batıcılığı' Batı'nın tekniğini, idari sistemini, askerî teşkilatını ve eğitimini almak olarak algılıyordu. Harbiye, Mülkiye ve Askerî Tıbbiye gibi okullarda okuyan öğrenciler 19.yy'ın müsbet bilimlerinde Batı'nın esas güç kaynağı olduğunu görüyordu. Bu kuşak, Batıcılığı güç sahibi olmakla aynı görüyordu. Batıcılığın güçlülükle aynı sayılması, eski dinsel değerlerin milli gücü artırdıkları oranda önemli oldukları düşüncesini de bu kuşakta yerleştirdi. Sultan II. Abdülhamit'e karşı çıkan, uzun zaman Avrupa'da yaşamış Jön Türkler'den Ahmet Rıza Bey ve Abdullah Cevdet de bu fikirlerin etkisi altında kalan belli başlı isimlerdendir.¹⁵

II. Meşrutiyet döneminde, hâkim siyasal güç olan İttihat ve Terakki Partisi mensuplarında da Batı'nın 'güçlü olmakla' bir görülmesi durumu devam etmiştir. Bu eğilimin karşıtı diyebileceğimiz bir diğer tutum da parti içinde korunmuştur. Ziya Gökalp, Batı'nın toplumsal özelliklerini inceleyen ve Osmanlı'nın bu özelliklerden nasıl faydalanabileceğini araştıran bir tutuma sahiptir. Tevfik Fikret ise Batı'nın sözde 'insancı' zihniyetini ciddiye alarak anlamaya çalışmıştır.¹⁶

¹³ Ali Akdoğan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*, İstanbul, Rağbet Yay., 2002, s.75.

¹⁴ Alperen, *Türkiye'de İslam ve Modernleşme*, s.239.

¹⁵ Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder (der.), *Şerif Mardin Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, 5.Baskı, İstanbul, İletişim Yay., 1997, ss.10-16.

¹⁶ Aynı eser, s.17.

C. XIX. YÜZYILDA OSMANLI'DA TOPLUM YAPISI

XIX. Yüzyılda Osmanlı toplum yapısı incelendiğinde dikkati çeken ilk özellik nüfus yapısında yaşanan değişimdir. Bir yanda kaybedilen topraklarla birlikte devletin genel nüfusu azalırken diğer yandan da kaybedilen toprakların Müslüman halkı Anadolu'ya göç ettiği için şehir ve kasabalarda nüfus artışı yaşanmıştır. Yüzyılın sonuna doğru, Osmanlı halkı Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar şeklinde nüfus olarak neredeyse eşit olarak bölünmüştür.¹⁷

XIX. Yüzyılda şehirleşme oranı da yükseldi ve şehir yapılarında değişimler oldu.¹⁸ Ulaşım, demiryolları ve buharlı gemilerle yapılmaya başlandı. İstasyon, rıhtım ve oteller, topluma açık posta sistemiyle yeni postahane binaları inşa edildi. Bu binalar Osmanlı'nın önemli sosyal yapılarından olan kervansaray ve hanların yerini aldı. Yabancı sermayenin şehirlere girmesiyle bankalar ve iş hanları inşa edildi. Bu durum da bedestenlerin gerilemesine neden oldu. Şehirlerdeki yönetimin konaklardan, yeni oluşan bürokrasi için yapılmış devlet dairelerine intikal etmesi buraların şehrin çekim merkezi haline gelmesine sebep oldu. Batılılaşmanın bir sonucu olarak lüks eşya satan dükkânlar, tiyatro binaları ve eğlence yerleri ortaya çıktı. Osmanlı toplum yapısında meydana gelen bu değişimler gündelik hayat tarzını da etkiledi. Ayrı milletlere göre oluşturulmuş mahalle kültürü bozuldu. Etnik ve dinî gruplar gündelik hayatta daha geniş bir çerçevede etkileşim içine girdi. Mahalle ve şehirlerin kültür merkezlerini oluşturan külliye sistemi bozuldu ve cami çok yönlü fonksiyonunu kaybetti. Bununla birlikte cami mimarisi yerini kışla, adliye ve tren garı binalarına bıraktı. Yeni mekteplerin açılmasıyla medreseler de önemini kaybetti. Darüşşifalar, sağlık kuruluşlarına dönüşerek bürokrasinin yetki alanına girdi. Gündelik hayatta yeni eğlence türleri ortaya çıktı ve kahvehanelerin bir kısmı pastane ve eğlence mekânı haline geldi. Sefaretlerce düzenlenen balolarla birlikte Müslüman üst tabaka arasında kadın erkek birlikte eğlenme modası ortaya çıktı.¹⁹ Tiyatrolarda Müslüman kadınların sahneye çıkmasına izin verildi, ilk film ise I.Dünya Savaşından

¹⁷ Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, İstanbul, Adam Yay., 1999, s.186; Ayrıca bkz; Karpat, *a.g.e.*, ss.122-142.

¹⁸ Bkz; Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, ss.143-150.

¹⁹ Bahaeddin Yediyıldız, “*Osmanlı Toplum Yapısında Değişmeler*”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c.II, (ed.) İhsanoğlu, ss.508,509.

hemen önce çekildi.²⁰

Ulaşımındaki modernleşme de çeşitli mahalleleri birbirine yaklaştırdı. At koşulu tramvaylar ortaya çıktı. Galata ile Pera arasında kablolu bir metro hattı kuruldu.²¹

Klasik dönemde sosyal hizmetler sayesinde zengin ve fakir halk aynı hayat standardında yaşarken XIX. yy'daki zihniyet değişikliği sonucunda bu durum değişime uğradı. Zenginler Boğaziçi gibi ayrı yerlerde oturmaya başlarken fakir halk ise birbirine bitişik, küçük kiralık evlerde yaşıyordu. İstanbul'daki bu değişmelere rağmen taşrada gündelik hayat eski düzende devam etmiştir.²²

Batı teknolojisi de İstanbul'daki gündelik hayatta kendini gösterdi. Otomobil kullanımı üst tabaka arasında yaygınlaştı. Telgraf ve telefon da II.Meşrutiyet'ten sonra gündelik hayatta yer buldu.²³

D. OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE DİN VE TARİKATLAR

Sadettin Evrin'in Osmanlı'nın son döneminde yaşaması ve bir Nakşî tarikatına intisaplı olması dolayısıyla Osmanlı'nın son döneminde din ve tarikatlar konusuna da kısaca değinmek yerinde olacaktır.

1860 yılında tekkelerin Şeyhülislamlığa bağlanması²⁴ ve Meclis-i Meşayih'in kurulması önemli bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü o zamana kadar tekkeler doğrudan Şeyhülislamlığa bağlı olmamıştır. XIX. yüzyılın başlarından itibaren ise tekkelere müdahaleler başlamıştır. Tekke vakıfları, Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne bağlanmış, şeyh atamalarında Şeyhülislamlığa bilgi verilmesi de istenmiştir. Hatta 1836 yılında çıkan bir fermanla derviş kıyafetlerine de müdahale edilmiştir. Yeniçeri

²⁰ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, 3.Baskı, İstanbul, Kaynak Yay., 2002, s.45.

²¹ Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, s.187.

²² Yediyıldız, "Osmanlı Toplum Yapısında Değişmeler", *Osmanlı Devleti Tarihi*, c.II, (ed.) İhsanoğlu, s. 510.

²³ Ekrem Işın, *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, İletişim Yay., 1985, ss.538-563.

²⁴ Bkz; Gotthard Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslamlık*, Ankara, Bilgi Yay., 1972, s.36.

Ocağı ve Bektaşilik bağlamında baktığımızda bu tür tedbirlerin alınması yönetim açısından gerekli olmuştur.²⁵

Tekkelerin Şeyhülislamlığa bağlanması ile tekke şeyhlikleri düzeltilmeye çalışıldı. Bunun yanında bazı tekkeler gerçek bir şeyh bulunamadığı için kapatılmak zorunda kaldı ve toplum içinde bir nüfuz kaybına uğradı. Bütün bunlara rağmen XIX. yüzyılda İstanbul'da bulunan tekkelerin sayısı üç yüzden fazla idi. Nüfusa oranla, bu sayı da tekkelere ilginin fazla olduğunun bir göstergesidir.²⁶ II. Meşrutiyet'ten sonra ise Meclis-i Meşayih daha pasif bir hale geldi ve 1917'de nizamname ve talimatnamelerle yeniden organize edildi.²⁷

Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında kapatılması ile Bektaşi tekkeleri kapatılmasının ardından şeyhliklerine Nakşî, Kadirî ve Mevlevî halifeler tayin edilmiştir. Böylece Nakşîliğin XIX. yüzyıldaki etkinliği artmıştır.²⁸ Öyle ki, bu tarikat, Osmanlı Padişahlarının gelişmesine de yardımcı olmuştur. Son Sultan Vahdettin'in Nakşî olduğu rivayet edilir.²⁹

II. Abdülhamid Han da sosyal bir eğitim müessesesi olan tarikatları desteklemiş ve memleketin en uzak köşelerine kadar nüfuzunu yayma konusunda da bu müesseselerden faydalanmıştır.³⁰ Bazı tarikat şeyhleri de Sultan'ın yanında itibar ve nüfuz sahibi olmuştur.³¹

II. Meşrutiyet'ten kısa bir süre sonra çıkan cemiyetler kanunuyla birlikte tasavvuf çevreleri de 'Cemiyet-i Sufiyye'yi kurup dergi neşriyatına başladı. Cemiyet kurma işine ilk girişen Şeyh Naili Bedevî oldu. Faaliyetlere başlamasından kısa bir süre sonra vefat etmesiyle cemiyet kurma işi kesintiye uğradı. Aynı dönemde Şeyh Esad Erbilî ve Şeyh Safvet de cemiyet kurmak için şeyhlerle fikir alış-verişinde bulunuyorlardı. 'Muhibban' dergisinde çıkan yazılarda Şeyh Nailî'nin, Cemiyet-i Sufiyye ve Meclis-i Meşayih başta olmak üzere tasavvufî hayatın nasıl

²⁵ Mustafa Kara, "İkinci Meşrutiyet Devrinde Dervişlerin Sosyal ve Kültürel Etkinlikleri", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara, TTK Yay., 2005, s.534.

²⁶ Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 14.Baskı, İstanbul, Ensar Nşr., 2011, s.149.

²⁷ Kara, *aynı eser*, ss.534-537.

²⁸ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.148.

²⁹ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 5.Baskı, İstanbul, MÜİFV Yay., 1997, s.306.

³⁰ Bkz; *Osmanlı Ansiklopedisi*, c.VII, İz Yay., ss.10-11.

³¹ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.403.

düzenleneceği ile ilgili görüşleri yayınlandı. Şeyh Nailî, tekkelerin ıslaha muhtaç olduğunu, tekke vakıflarının yeniden düzenlenerek tekkelerin bir tembelhane olmadığının gösterilmesi gerektiğini ve tekke hayatının düzeni için müfettişlerce kontrol edilmesinin gerekliliğini belirtmiştir. Cemiyetin nizamnamesinde, cemiyetin gayesi de belirtilmiştir. Buna göre, dervişler arasında birlik ve beraberlik kuvvetlendirilecek, dervişlerin meşru hakları savunulacak, maddi manevi gelişimlerine katkı sağlanacak, tarikatların şan ve şerefine yakışmayacak durumlardan kaçınılacak ve cemiyet siyasetle meşgul olmayacak. ‘Ceride-i Sufiye’ isimli derginin ilk sayısında bazı dinî ve tasavvufî kitapların yasaklanması ya da tahrif edilmesinden bahsedilmekte ve istibdat dönemine karşın hürriyetin altı çizilmektedir. Dönemin dergilerinden biri olan ‘Tasavvuf’ dergisi de, istibdat döneminde böyle bir yayının hayal bile edilemeyeceğini yazmıştır. ‘Mühıbban’ dergisi de hürriyeti övmüş, II. Abdülhamit dönemini yermiştir. Meşrutiyet yönetimini destekleyen bu üç dergi de II. Abdülhamit yönetimini, istibdadın ve zulmün temsilcisi olarak görmüştür. Ayrıca bu dergiler tasavvufî hayatın vazgeçilemez olduğunu ancak ıslah edilmesi gerektiğini savunmuştur.³²

Buradan anlaşılıyor ki devlet, Meclis-i Meşayih ile tekkeleri kontrol altında tutmaya çalışırken sufiler de cemiyet kurarak, dergi yayınlıyarak dertlerini anlatma yolunu seçmişlerdir. II. Meşrutiyet zamanında ilk defa sufiler tekke dışında bir oluşum göstermiş ve cemiyet kurmuşlardır. Yine bu zamanda ilk defa kitap ve risale dışında tasavvuf kültürünü aktarmak için dergi çıkarmışlardır.³³

E. CUMHURİYET DÖNEMİ

Osmanlı Devleti’ni fiilen sona erdiren Mondros Ateşkes Antlaşması’ndan sonra Milli Mücadele Dönemi başladı ve bu süreç 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilanına kadar devam etti. Cumhuriyet ilan edilmeden önce 1922’de Saltanat

³²Kara, “İkinci Meşrutiyet Devrinde Dervişlerin Sosyal ve Kültürel Etkinlikleri”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, haz. Ocak, s.533, 540, 541, 543; Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, 2.Baskı, İstanbul, Dergâh Yay., 2003, ss.40-45.

³³ Kara, *aynı eser*, 2005, s.544.

kaldırıldı. Cumhuriyetin ilanından sonra ise birçok alanda ardı ardına devrimler gerçekleşti. Toplum yapısı da bu devrimlerle beraber büyük bir değişim yaşadı.³⁴

Çalışmamızda Cumhuriyet Dönemi'nde siyaset, hukuk, ziraat, ekonomi, eğitim alanlarında, sosyal ve toplumsal hayatta yapılan devrimleri tek tek ele almak yerine din ve kültür alanında yaşanan değişime odaklanacağız.

Cumhuriyetin kurulmasıyla din, topluma yön veren özelliğini kaybetmiş, sadece vicdan ve ahlak boyutu ile değerlendirilmiştir.³⁵ Osmanlı'da ise dini anlayış devletin merkezinde olmuştur.³⁶ Mustafa Kemal, dini anlayışı devletten ayırarak şeriatı kaldırmıştır. Bu dönemde dinî eğitim önce kısıtlandı, sonra yasaklandı. Avrupa'dan medenî ve ceza kanunları alındı. Ulemanın gücü önce kısıldı, sonra tasfiye edildi. Kıyafet ve şapka kanunu çıkarıldı. Takvim ve alfabe gibi toplumsal ve kültürel semboller değiştirildi.³⁷

Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924 yılında yapılan laik devrimler aslında dervişlere karşı değil, ulemaya karşı yapılmıştı. Fakat dervişler daha şiddetli bir direnç gösterdi. 1925 yılında Şeyh Said'in ayaklanması laik reformlara karşı olmuştu. Bundan sonra Mustafa Kemal tarikatlara ve temsil ettiği hayat tarzına karşı bir dizi reformları hayata geçirdi. Reformların öncesinde Kastamonu ve İnebolu'da Avrupa tarzı şapka ile yaptığı konuşmalarda tekkelerden, zaviyelerden, sözde evliyalardan ve medet umulan yatırlardan hoşnutsuzlukla bahsediyordu.³⁸

1924 yılında Şer'îye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılmasıyla iki yeni kurum hayata geçirildi. Bu kurumlar, Diyanet İşleri Reisliği ve Evkaf Umum Müdürlüğü idi. Böylece dinî konularla ilgili görevler Başbakanlığa bağlı olarak kontrol altına alınmış oldu. Yine 1924 kanunları ile medreseler kapatıldı. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı İmam-Hatip okulları açıldı. Üst düzeyde ise yine Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak Süleymaniye Medresesi bir İlahiyat Fakültesi'ne dönüştürüldü. Bu İlahiyat Fakültesi'nde laik ve Batılı cumhuriyete daha uygun bir eğitim verilmesi planlandı. 1928'de fakülte İslam dininde reform ve modernleşme sorununu

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz; Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz; Ahmet İshak Demir, *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslam'a Bakışı*, İstanbul, Ensar Nşr., 2004.

³⁶ Akdoğan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*, s.77.

³⁷ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.400.

³⁸ *Aynı eser*, ss.405- 406.

incelemek üzere komisyon kurdu ve bir rapor yayınladı. Rapora göre; camiler sıralı ve gardroblu hale gelmeliydi. Dua ve hutbeler Türkçe olmalıydı. Camilerde yetiştirilmiş müzikçiler ve müzik aletleri olmalıydı. Böylece ibadetler ilham verici ve ruhanî olabilirdi. Gerekli felsefî eğitimi görmüş vaizler dinî rehberlik yapmalıydı. Türkçe ibadet dışında raporda yer alan konuların uygulanmasına imkân yoktu. İlahiyat Fakültesi'nin vaktinden önce kurulmuş olduğu anlaşıldı. Medrese eğitimine alışkın hocalar görevlerini gönül hoşluğu ile yapamadı. Orta dereceli okullarda Arapça ve Farsça dillerinin öğretilmesinin yasaklanması da öğrencilerin sayısını ve yeteneklerini azalttı. Fakülte, başarısız reform çalışmalarından sonra 1933'te kapatıldı. Kapatılmaya giden süreçte öğrenci sayısında göze batan bir düşüş yaşandı. 1933 yılında çıkarılan bir emirle de Arapça ezan yerini Türkçe ezana bıraktı. Bu süreçte hızla büyüyen Başkent'te tek cami yapılmadı, İstanbul Ayasofya Camii ise müzeye dönüştürüldü.³⁹

Cumhuriyet, laiklik ilkesiyle İslamcı görüşün devamına imkân vermemiş, hatta ilmihal bilgileri dışında dinî yayınları kontrol altında tutmuştu. Ancak 1946'dan sonra dinî yayınlar kısmen serbest bırakılmış, 1950'den sonra ise laiklik üzerine tartışmalar yapılabilmişti.⁴⁰

Cumhuriyet'in ilanından 1950'ye kadar olan dönemde hemen her alanda devletçi ve tekelci bir anlayış uygulanmış ve din alanında yapılan düzenlemelerle de din anlayışının vicdanlara bırakıldığı modern bir sürece girilmiştir. 1950'den sonra ise siyasi, sosyal, kültürel ve dinî alanlarda sivilleşme ve çoğulculuk görülmüştür.⁴¹

Çok partili demokrasiye fiilî geçişin yapıldığı 1950-1960 arası dönemin en önemli olaylarından biri de 18 yıl süreyle Türkçe okutulan ezanın⁴², aslî diline Arapça'ya döndürülmesidir. Demokrat Parti iktidarı ve Adnan Menderes'li yıllar 1960 askerî darbesiyle son bulur. Ordunun müdahalesinin ardından siyasîlerin tutuklanmasıyla başlayan süreç, Başbakan Menderes ve iki bakanın (Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu) idamına kadar gider. Başta siyaset olmak üzere toplumun her alanında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hâkimiyetinin olduğu darbe sonrası dönemde, Sadettin Evrin de(1956'da Tümgeneral rütbesiyle emekli olmuştur) yeni bir

³⁹ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.409, 412.

⁴⁰ Okay, "XX. Yüzyılda Fikir Akımları", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, c.I, (ed.) İhsanoğlu, s.219.

⁴¹ Akdoğan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*, ss.78-79.

⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz; Mustafa Armağan, *Türkçe Ezan ve Menderes*, İstanbul, Timaş Yay., 2011.

görevlendirme ile 1961'de Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı'na getirilmiştir.

1960 darbesinin ardından yönetimin kademeli olarak sivillere bırakıldığı yıllarda 1961 Anayasası ile toplumda oluşan ifade özgürlüğü havası hâkimdi. Ekonomik alanda Avrupa ülkeleriyle etkileşimin arttığı dönemde Türkiye, 'enflasyon, ekonomik kriz, sokak olayları' gibi kavramlarla tanıştı. Bu kargaşa ortamında hükümete verilen 12 Mart 1971 muhtırasıyla demokrasi yine müdahaleye maruz kaldı. Muhtıranın ardından siyasi istikrar bir türlü sağlanamadı. 80'lere girilirken Türkiye'de öğrencinin, işçinin, memurun hatta oturulan semtlerin bile 'sağ ve sol görüşlü' şeklinde ayrıldığı bir dönem yaşandı. Toplum hayatındaki bu ayrışma, kargaşa ve toplumsal olaylar 1980 yılında Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren ve arkadaşlarının darbe ile yönetime el koymasıyla sonuçlandı.

Böylece Evren, Cumhuriyet'in ilanından sonra üç kez askerî müdahaleye tanıklık etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEHMET SADETTİN EVRİN'İN HAYATI, KİŞİLİĞİ, ESERLERİ VE GÖRÜŞLERİ

Çalışmamızın bu bölümünde, Mehmet Sadettin Evrin'in önce hayatını sonra da kişiliğini ele alacağız. Ayrıca yazdığı eserleri tek tek ele alarak, düşünce dünyasının oluşumunu anlamaya çalışacağız.

A. ÇOCUKLUK, GENÇLİK VE YETİŞKİNLİK DEVRİ

a) Soyu ve ailesi

22 Şubat 1312 / 6 Mart 1897 yılında İstanbul'da doğan⁴³ Sadettin Evrin'in memleketi, kayıtlara İstanbul, Fatih, Aşıkpaşa olarak geçmiştir.⁴⁴ Otobiyografisinde arkadaşlarının kendisini 'Aşıkpaşalı' diye tanıdıklarını söylemektedir. Babası Kırım Hanları ailesinden Sultan Âlâ Mirza'nın torunu⁴⁵ Varnalı Arif Bey'dir.⁴⁶ Evrin'in Dedesi Girayhan, Cengizhan'ın soyundan gelmiştir.⁴⁷ Türkiye'ye göçtüğünde İstanbul Fatih'te bir eve yerleşen Girayhan, dervişmeşrep bir insandır. Rivayete göre cuma günleri namaza giderken çevresine bol miktarda sadaka verir ve etrafın dikkatini çeker. Yine rivayet olunur ki büyük Fatih yangınından bir gün önce bazı evlerin kapı önlerini süpürür, bazılarını da süpürmeyerek burayı terk edin demek ister. Bu yaşananlar sonuncunda Girayhan halkın büyük teveccühünü kazanır. Osmanlı Hanedanı devam etmezse varisi Giraylar olduğundan, halkın Girayhan'a gösterdiği bu teveccüh Saray çevresinde hoşnutsuzluğa yol açar ve Varna'ya sürgüne yollanır. Gidişi sırasında bindiği gemi fırtınadan dolayı iki defa geri döner,

⁴³ Ek-1-Sadettin Evrin otobiyografisi; ek-2-Kuruluşundan Bugüne DİB Teşkilat Albümü, 1924-2009, Ankara, DİB Yay., 2010, s.44; ek -3- DİB, *Hizmet Cetveli*.

⁴⁴ Ek-1; ek-4- TSK, *Askeri Safahat Belgesi*.

⁴⁵ Ek-1.

⁴⁶ Ek-5- Sadettin Evrin'in yeğeni ASO Başkanı Nurettin Özdebir ile yapılan röportaj; Ek-4-TSK, *Askeri Safahat Belgesi*.

⁴⁷ Ek- 6- Nurettin Özdebir'in annesi Ayşe Özdebir ile yapılan telefon görüşmesi.

üçüncüsünde mâdem bizi burada istemiyorlar diyerek Varna'ya gider, orada vefat eder, kabri de oradadır.⁴⁸

Evrin'in babası Arif Bey, aile Fatih'teki eve yerleştiğinde zamanın âdetine göre (o dönemde her evden bir çocuk, erkekse Enderun'a, kız ise Harem'e alınıp yetiştirilirmiş) Enderun'a alınır ve Saray'da yetiştirilir. Arif Bey zamanın padişahı tarafından İngiltere'ye gemi mühendisliği okumak üzere gönderilir. Denizciliği buradan gelir, bahriye miralaydır.⁴⁹ Arif Bey, Sultan Reşat'ın yaverliğini de yapmıştır, aynı zamanda Taşkızak Tersanesi'nin⁵⁰ kurucusudur. O, son derece güzel hat eserleri olan bir hattattır da. Kabri İstanbul Beşiktaş'ta bulunan Yahya Efendi Dergâhı'nın⁵¹ bahçesindedir.⁵²

Annesi Naziperver Hanım,⁵³ Şeyh Şamil'in torunlarından bir Çerkez'dir. Ayşe Özdebir Evrin'in annesinin isminin Hatice Şerife olduğunu söyler. Arif Bey, eşine çok cömert olduğu için de altın saçan manasında Zerefşân ismini takmıştır.⁵⁴ Ailesi Türkiye'ye göç ettiği zaman padişah onlara da iskân etmeleri için Kapıdağ Yarımadası'nı gösterir. Naziperver Hanım, Harem'e alınır ve orada yetiştirilir. Ailenin erkekleri ise Hicaz'a gönderilir. Padişah, Enderun'da yetişen Arif Bey ile Harem'de yetişen Naziperver Hanım'ı evlendirir. Bu evlilikten sırasıyla Sadettin, Hâmî ve Ekrem adında üç oğulları olur. Arif Bey, sarayda yetişen eşinin isteklerine yetişmekte zorlanır, yeğeni Nurettin Özdebir konu ile ilgili bize şu rivayeti aktarır: Anlatılanlara göre Naziperver Hanım kış yaklaşırken kocasına kömür alıp almadığını sorar, Arif Bey'de 'alacağım' der ama kış gelene kadar kömürü getirmez. Aldığı kömürü boş bir arsaya döktürür, ihtiyacı olanların oradan kömür almasını sağlar, kalan kömürü de kendi evine götürür.⁵⁵

⁴⁸ Ek- 5- Nurettin Özdebir röportaj.

⁴⁹ Ek -5; Ek -4- *Askerî Safahat Belgesi*.

⁵⁰ *İstanbul'da (Haliç) kuruldu, Deniz kuvvetlerine bağlı askeri tersane. Fatih Sultan Mehmet döneminde kurulan Tersane'ye Selim III zamanında bir dökümhane eklendi, Fransa ve İsviçre'den mühendisler getirilerek geliştirildi. Osmanlı İmparatorluğu'nun başlıca gemi inşa ve onarım merkezi konumuna getirilen Tersanede dünyanın ilk denizaltı gemisinin montajı yapıldı.(1886) Bkz; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, c.22, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1986, s.11293.*

⁵¹ Yahya Efendi Dergâhı ile ilgili bilgi için bkz; elinizdeki çalışma s.100.

⁵² Ek -5.

⁵³ Mezar taşında ise Hatice Nazperver Arslankeri ismi yazılıdır, bkz, Ek -11-b.

⁵⁴ Ek -6- Ayşe Özdebir telefon görüşmesi.

⁵⁵ Ek -5.

Evrin'in ailesi Hac zamanı Surre-i Hümâyûn⁵⁶ ile Mekke'ye gönderilen Kâbe'nin örtüsünün değişim masraflarının kırkta birini karşılamakla görevlendirilmiştir. Özdebir, bu görevi şöyle anlatır:

*“Hacca gidilirken, Kâbe'nin örtüsü önceden gönderilmiş. Ailemize bu masrafların kırkta birine katılım beratı verilmiş. O berat hala bende. Beratın altında çok süslü bir yazıyla yazılmış Şeyhül Harameyn damgası var. Oradaki harem ağaları da bu masraflara katılan insanlara hediyeler gönderirmiş. Bu hediyeler, Kâbe temizliği sırasında oradan çıkan tozların içine konduğu küçük şişelermiş. Sanıyorum bu görev, Hicaz elimizden çıkana kadar devam etmiş. Babam o günleri hatırlardı.”*⁵⁷

Sadettin Evrin, 30.12.1940 yılına kadar Özdebir soyadını kullanmıştır.⁵⁸ Yeğeni Nurettin Özdebir, soyadı değişikliği ile ilgili olarak babası Ekrem Özdebir'in Halk Partisi'ne mensup olduğu sırada bir vesile ile suçlandığını, Roma hamamında yargılanmadan 10 yıl hapis yattığını söyler. Ekrem Özdebir ilk mahkemede beraat etmiştir. Mahkemeye çıkmasına az bir süre kala cezaevine gönderilmiştir.⁵⁹ Özdebir, amcası Sadettin Evrin'in ise, asker olduğu için kariyerine bir engel teşkil etmesin diye soyadını değiştirmeyi uygun görmüş olabileceğini söyler.⁶⁰

⁵⁶ Dağıtımı hac zamanına yetiştirilmek üzere Osmanlı padişahları tarafından Medine'de Ravza-i Mutaahhara görevlileri, Mekke'de Mescid-i Haram vazifelileri ile Kudüs'teki Mescid-i Aksâ görevlilerine, bu şehirdeki kutsal mabetler civarında oturan yoksullara, âlimlere ve hayatıyla halka örnek olan Salih kimselere dağıtılmak üzere gönderilen para keseleri ve çeşitli hediyeler. Bkz., *Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları*, Baş.Dev.Arş.Gen.Müd., Ankara, Osm.Arş.Daire Bşk. Yay., 2010, s.3.

⁵⁷ Ek -5- Nurettin Özdebir röportaj.

⁵⁸ Ek -4- TSK, *Askeri Safahat Belgesi*.

⁵⁹ Nurettin Özdebir babası Ekrem Özdebir'in 1950'lerde cezaevine gönderildiği zaman Ticaniye Tarikatı şeyhi Kemal Pilavoğlu ile tanıştığını söyler. Kemal Pilavoğlu, Ekrem Özdebir'i baldızı ile evlendirir. Sadettin Evrin'in annesi Hatice Şerife Hanım'ın da bir şeyhe intisaplı olduğu ve Ekrem Özdebir ve Kemal Pilavoğlu'nun hapiste tanışmış oldukları şu vesileyle pekişmektedir. Nurettin Özdebir, babaannesinin, babasını ziyaret etmek için şeyhinden destur istediğini şeyhinin kendisine hiç merak etmemesini oğlunun hapiste onun için nimet olan birisinin yanında olduğunu söyler. Babaannem de hapse ziyarete gittiğinde “Sen burada kiminlesin? Bana yanında bulunan zatı övdüler.” diye anlatır. Ekrem Bey'de Kemal Pilavoğlu'nun yanında olduğunu söyler. Ek-5; M.Kemal Pilavoğlu ve Ticaniye Tarikatı ile ilgili bilgi için bkz; Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, 2003, ss. 242-246.

⁶⁰ Ek -5.

b) Tahsil Hayatı ve Aldığı Görevler

b1) Askerî Görevleri

Nurettin Özdebir'e göre, Sadettin Evrin, Osmanlı'nın son döneminde yaşadığı için, ilk eğitimini muhtemelen medresede almıştır.⁶¹ Kuleli Askerî Lisesi'nden mezun olduktan sonra orduda Ordonat teğmen olarak göreve başlamıştır.⁶²

Evrin, kendi yazdığı biyografisinde askerî hayatından şu şekilde bahseder:

*“Evrin, 1914'te Mühendishane-i Berri Hümayun denilen o zamanın topçu-istihkâm, muhabere ve nakliye sınıfları harp okulundan ağır topçu sınıfının birincisi olarak asteğmenlikle orduya katılmıştır. Sınıf arkadaşları “Aşıkpaşalı” diye tanırırlar. Çanakkale Savaşı'nda Büyükanafartalar'da teğmenken bulunmuş, yüzbaşılıktan itibaren Fen ve Sanat U.Md.'de optik ve mühimmat şubeleri müdürlüklerinde, 5 yıl ordumuz ve Afgan ordusu için teknik görevler yapmış, 1956'da Ordu donatım Tümgeneralı olarak yaş haddinden emekliye ayrılmıştır.”*⁶³

Askerî Safahat Belgesi'nde de Rumî takvime göre 09 Eylül 1328'de Mühendishaneye girmiştir.⁶⁴ Bu tarih, miladî olarak 22 Eylül 1912'dir.

Sırasıyla aldığı terfiler şu şekildedir:

Rumi 25 Kanun-i Evvel 1330, Teğmen M. 07 Ocak 1915

Rumi 01 Mart 1333, Üsteğmen M. 01 Mart 1917

Rumi 01 Mayıs 1340, Yüzbaşı M. 01 Mayıs 1924

30 Ağustos 1934, Binbaşı

30 Ağustos 1941, Yarbay

30 Ağustos 1945, Albay

⁶¹ Ek -5-Nurettin özdebir röportaj.

⁶² Ek -9- Üvey kızı Samira Yener in yazdığı Evrin biyografisinden.

⁶³ Ek -1- Evrin otobiyografisi.

⁶⁴ Ek -4- TSK, *Askeri Safahat Belgesi*.

30 Ağustos 1951, Tuğgeneral

30 Ağustos 1955, Tümgeneral⁶⁵

Diyanet Teşkilat Albümünde ise askerî görevleri şu şekilde sıralanır;

01.01.1946 – 31.12.1946 Fen Sanat Genel Müd. Poligon Müd.

01.01.1947 – 31.12.1949 Fen Sanat Dairesi Başkan Yrd.

01.01.1950 – 30.08.1955 Genel Kurmay Ordonat Dairesi Grup Başkanlığı

01.09.1955 -31.07.1956 Kara Kuvvetleri Komutanlığı Ordonat Daire Başkanlığı.⁶⁶

Evrin, 14 Temmuz 1956 tarihinde yaş haddinden emekli olmuştur. Son görev yeri Kara Kuvvetleri Ordu Donatım Dairesi Başkan Muavinliği'dir.⁶⁷ Diyanet sicil dosyasına göre ise 01.08.1956 tarihinde 46 yıl 11 ay fiili ve 6 yıl itibarî olmak üzere toplam 52 yıl, 11 ay hizmetle tümgenerallikten emekli olmuştur.⁶⁸

Sadettin Evrin, ordu mensubu iken yurt dışı görevlerinde de bulunmuştur. 01.10.1947 tarihinde Milli Savunma Bakanlığı Fen ve Sanat Genel Müdürlüğü emrinde topçu albay olarak Frankfurt'a gitmiş,⁶⁹ 10.10.1952 – 04.11.1952 tarihleri arasında da Nato Çelik Kovan grubunun ABD'deki beşinci toplantısına tuğgeneral olarak katılmıştır.⁷⁰

Evrin, askerî eğitiminin yanında kimya eğitimi de almıştır. Yüksek İslam Enstitüsü'nde öğretim görevlisi iken öğrencisi olan Saim Yeprem⁷¹, Evrin'in bir pozitif bilimci olduğunu, o dönemde askerî öğrencilerin askeri eğitimin yanında ordunun ihtiyacı olan alanlarda uzmanlık aldıklarını, Evrin Hoca'nın da askerliğinin

⁶⁵ Ek -4- TSK, *Askeri Safahat Belgesi*.

⁶⁶ Ek -2- DİB, *Teşkilat Albümü*, s.44.

⁶⁷ Ek -4.

⁶⁸ Ek -2.

⁶⁹ BCA, *Bakanlar Kurulu Kararları* , F.K: 30.18.1.2 , S: 3/6462, Y.N: 114.65..1, D: 47-301, T: 01.10.1947.

⁷⁰ BCA, *Bakanlar Kurulu Kararları*, F.K: 30.18.1.2, S: 4/906, Y.N:132.46.5, D: 47-659, T: 04.06.1953.

⁷¹ Prof.Dr., Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Kurulu Başkanı.

yanında kimya uzmanlığı olduğunu söyler. Hatta onu ‘Kimyager Paşa’ olarak adlandırır.⁷²

Sadettin Evrin, 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında TRT Ankara Radyosu’nda dinî konuşmalar yapmıştır. Evrin, hazırladığı biyografide şunları kaydetmiştir:

*“Cuma sabahları radyoda yetmiş beş defa Kur’an açıklaması hazırlayarak bir kısmını kendisi söylemiştir. Yine radyoda dinî-ahlakî konuşmalar yapmış, bunlardan kırk kadarını Diyanet İş. Bşk. bastırmıştır.”*⁷³

Yeğeni Özdebir, Evrin’in 1960 ihtilalinde TRT Radyosu’nun müdürlüğünü yaptığını ve radyoda din ve ahlak programlarını ilk başlatan kişi olduğunu söyler.⁷⁴

b2) Katıldığı Savaşlar

16 Ekim 1330 – 31 Ekim -1334 (M. 29 Ekim 1914 – 31 Ekim 1918) yılları arasında I.Dünya Harbine, 26 Mart 1336 – 25 Temmuz 1336 (M. 26 Mart 1920 – 25 Temmuz 1920) tarihleri arasında da İstiklal Harbi’ne katılmıştır.⁷⁵

Evrin, İstiklal Harbi’nde Trakya ve Anadolu da bulunmuş, belirtilen tarihler arasında Büyük Harp(I.Dünya Harbi) ve İstiklal Harbi zammı almıştır.⁷⁶

Evrin, I.Dünya Savaşı’nda başarıya ulaşılan tek cephe olan Çanakkale Cephesi’nde Büyük Anafartalar’da teğmen olarak savaşa katılmıştır.⁷⁷ Bu savaşta kulağının arkasına bir şarapnel parçası girmiş ve yaralanmıştır. Hatta öldü sanılarak ölümlerin arasına alınmıştır, Alman Mareşal Sanders, teftiş sırasında Evrin’in ölü olmadığını anlayarak hayatını kurtarmıştır. Bu yara sonucunda bir kulağının ağır işitmesi nedeniyle sıhhi engel yüzünden kurmay olamamıştır.⁷⁸

⁷² Ek -8- Saim Yeprem ile yapılan röportaj.

⁷³ Ek -1- Evrin otobiyografi.

⁷⁴ Ek -5- Nurettin Özdebir röportaj; Ek-10- Sadettin Evrin’in radyodaki görevi ve yaptığı programlar hakkında TRT Genel Müdürlüğü’ne yaptığımız başvuru neticesinde Evrin ile ilgili bir bilginin ya da ses kaydının ellerinde bulunmadığı cevabı alınmıştır.

⁷⁵ Ek -4- TSK, *Askeri Safahat Balgesi*.

⁷⁶ DİB, *D.S.D, N: 1961 – 0261, Dosya N: 27302*.

⁷⁷ Ek -1- Evrin otobiyografi.

⁷⁸ Ek -5- Nurettin Özdebir röportaj.

b3) Yüksek İslam Enstitüsü'nde Hocalığı

Sadettin Evrin, ikinci kariyer olarak, gençliğinden beri Kur'an tefsiri ile meşgul olmuştur. Emekli olduktan sonra İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde Mukayeseli Dinler Tarihi derslerini vermiştir.⁷⁹ Gençlik yıllarında başlayan Kur'an ilgisi, emekliliğinden sonra kendisine 1960-1961 yılları arasında Yüksek İslam Enstitüsü'nde öğretim üyeliğini getirmiştir. Asker olmasının yanında, ilk olarak 1952-1956 yılları arasında yayımlanan '*Müsbet Maneviyat Etüdleri*'⁸⁰ adlı eseri (Kur'an'ın bilimsel bir tefsiri olma özelliğini gösterir ve diğer kutsal kitaplarla karşılaştırma yöntemiyle hazırlanmıştır.) ve 1941 yılında basılan '*Dinin Müspet Felsefesi ve Vicdan Birliği*'⁸¹ adlı eserleri de zannediyoruz bu dersi vermesinde etkili olmuştur.

Evrin, 1959-1960 ders yılında Mukayeseli Dinler Tarihi dersinde şu konuları işlemiştir;

- *Dinin Tarihi*
- *Semâvî (Kitabî), gayri semâvî (gayri kitabî) dinler*
- *Bugünkü halleriyle semâvî dinlerde inanç esasları:*
Müsevilik (Tevrat ve Zabur),
Hristiyanlık (İncil, Dört İncil, Hristiyanlarca itibar edilmeyen İnciller)
- *İslam dini ve Müsevîlik arasında toplu mukayese*
- *İslam dini ve Hristiyanlık arasında toplu mukayese*
- *Birleşen ve ayrılan noktalar*
- *Başlıca Gayri semâvî dinlerin temel akîdeleri*
- *Bunların Semâvî dinlerle, bilhassa İslam diniyle mukayesesi*
- *Din yönünden dünyaca müşterek anlayışa varabilmenin imkân ve engelleri*
- *Dünyaca dinsizlik cereyanları (Tarih Boyunca)*⁸²

⁷⁹ Ek -1- Evrin otobiyografi.

⁸⁰ Kitap hakkında bilgi için bkz; elinizdeki çalışma s.50.

⁸¹ Kitap hakkında bilgi için bkz; elinizdeki çalışma s.51.

⁸² Saim Yeprem'den alınan Evrin'in ders notları.

Yüksek İslam Enstitüsü'nde Evrin'in öğrencisi olan Saim Yeprem'e göre Evrin, araştırmacı kimliğinden ötürü bu dersi veriyordu. Yeprem konuyla ilgili şunları kaydeder; *'Tevrat'tan, 'İncil'den ve Kur'an-ı Kerim'den karşılaştırmalı olarak işliyordu dersi. Zaten bu konular Hoca'nın hobi ya da özel ilgi alanıydı diyebiliriz. Derslerde o zaman fasikül fasikül basılan Hoca'nın kaleme aldığı 'Müspet Maneviyat Etüdleri' kitabını da takip ediyorduk. Bu kitapta Kur'an-ı Kerim'in günümüz bilim ve teknolojisine uygun olarak yorumlama metodu benimsenmişti. O zaman belirli ders kitapları yoktu. Hocalar ya klasik eserlerden ya da kendi notlarından dersleri işlerdi. Dersinde tuttuğumuz notlar da vardı ve bu notların büyük kısmı tarafımdan tutulmuş notlardır. Evrin Hoca, Kur'an-ı Kerim ayetlerinde geçen bazı kavramların günümüzdeki teknik bilgilerle karşılaştırıldığında, karşılıklarının bulunduğunu söylüyordu. Örneğin, 'Dabbe' kelimesi yeryüzünde güm güm basarak yürüme anlamına geldiği için 'Dabbetül-arz'ın tank olabileceğini söylüyordu. (yürselu 'aleyküma şuvaazun min narin ve nehasün fe la tentesiran) (55/35) ayetinde iletken bir maden olan bakır kelimesinin geçtiğini ve bunun elektrik akımı olabileceğini ifade ediyordu. Derslerde bu konuları da tartışmalı olarak anlatırdı.'*⁸³

Yeprem, Evrin Hoca'nın düşünen bir insan olduğunu ve bütün dinlerin aynı ve tek bir kaynaktan geldiğini savunduğunu belirtir. Ona göre Evrin bu yüzden özellikle 'Mukayeseli Dinler Tarihi' dersini seçmiştir. Yeprem'e göre, Evrin'in İslam dinini tebliğ amacı da vardır. Müslümanların bazı davranışlarını gaflet olarak nitelendirir. İnsanların, ortak bir gerçeğe sarıldıkları takdirde, yani 'İlahi vahye', aralarındaki kavgaların, savaşların biteceğini savunur. Batıya çok açıktır. İslam toplumlarının geri kalmasında skolâstik düşünce gibi bazı düşünce tiplerinin etkili olduğunu düşünür.⁸⁴

⁸³ Ek -8- Saim Yeprem röportaj.

⁸⁴ Ek -8.

b4) Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı ve Müşavere ve Dini Eserleri İnceleme Kurulu Üyeliği

Sadettin Evrin, 09 Mart 1961’de Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Kanunu’nun⁸⁵ hazırlanmasında ve çeşitli ilmi meselelerde ihtisasından faydalanmak üzere, Diyanet İşleri Başkanlığı’nda görevlendirildi. 17.04.1961’de Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı’na getirildi.⁸⁶

Zamanın Devlet Bakanı Hayri Mumcuoğlu tarafından 27 Mayıs 1960 darbesiyle Başbakan olan Cemal Gürsel’e gönderilen 10 Nisan 1961 tarihli tayin isteği şu şekildedir:

“Açık bulunan 1500 lira kadro aylıklı Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı’na, Yüksek İslam Enstitüsü Mukayeseli Dinler Tarihi profesörü Sadettin Evrin’in naklen tayinini yüksek tensiplerinize derin saygılarımla arz ederim.”⁸⁷

Mustafa Kara, Evrin’in emekli bir asker olarak Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı’na getirilişi hakkında şunları kaydeder:

“Türk Ceza Kanununun 163.maddesi yeniden gündeme geldi, “tarikat ayini yaparken yakalanan”lar yeniden basına ve radyo bültenlerine aksetti. Yönetime el koyan askerlerin yakın takibe aldığı en önemli müessese ise Diyanet İşleri Başkanlığı idi. Devletin bu kurumunu sıkı bir kontrol altında tutmak meselenin çözümünde yardımcı olabilecek tedbirlerin en önemlilerinden biri olmalıydı. Bu kontrolün kışla disiplini ile yürütülebilmesi için Diyanet’in başında olan şahsın karakteri ve olaylara bakışı önemliydi. En iyisi emekli bir general bu kurumun başına getirmekle rahat bir nefes alınabilirdi. Fakat bu tepki görebilirdi. O zaman emekli bir general başkan

⁸⁵ Millet Meclisi 1.Dönem, “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”, Kanun No:633, Kabul Tarihi: 22.06.1965, Resmi Gazete Tarihi ve No: 02.07.1965, 12038; Ayrıca bkz; DİB Teşkilat Kanununu Görüşen Geçici Komisyon Tutanakları, TBMM Kütüphanesi, Y.N: 680000249, Birleşim Tarihi: 22.06.1964; Vehbi Bilimer, DİB Kuruluş ve Görevleri Kanun Tasarısı Hakkında Mütâlaa, İstanbul, Sönmez Matb.,1963, TBMM Kütüphanesi, Y.N: 68000055. Ayrıca bkz ; “Kanun No: 633, “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar_erisim.tutanak_hazirla?v_meclis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=KANUNLAR&v_altbaslik=633&v_mv=&v_sb=&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih=

⁸⁶ Ek -2- DİB, Teşkilat Albümü, s.44.

⁸⁷ BCA, Bakanlıklararası Daire Başkanlığı Üçlü Kararname, F.K: 30.11.1, S: 121, Y.N: 288.29.15, T: 10.06.1961), DİB, D.S.D, (N: 1961 – 0261, Karar: 290, T: 12.04.1961).

yardımcısı yaparak aynı görevin yapılmasını temin etmek daha uygun olabilirdi. Öyle oldu. Sadettin Evrin, başkan yardımcısı oldu. Evrin'in bazı makaleleri Diyanet dergisinde, bazı eserleri Diyanet Yayınları arasında neşredildi. Bu yıllarda dinî hayatla ilgili idari merkezler gözlem altında tutulurken kitap, dergi ve broşürlerde de aynı çizgi korunmuştur.”⁸⁸

Sadettin Evrin'in Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görevlendirilmesinde emekli general olması önemli bir rol oynamıştır. Çünkü o dönemde askerî darbe yapılmış ve askerler önemli görevlere getirilmiştir. Bunun yanında bize göre Evrin'i seçmelerindeki bir başka etken de onun Yüksek İslam Enstitüsü'nde hocalık yapmış olmasıdır. O dönemde Evrin gibi dinî konulara ilgi duyan bir askeri, Diyanet'te görevlendirmek her halde daha uygun görülmüştür.

Evrin bu göreve kendi isteği ile gelmemiştir. Evrin'in, bu göreve getirilmesine karşı olduğunu bir dava dilekçesiyle anlamaktayız. Maaşının düzeltilmesi konusunda davacı sıfatıyla Diyanet'e açtığı ve Danıştay'a intikal eden dava dilekçesinde⁸⁹, Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı görevine kendisinin talip olmadığını, hatta bu karara itiraz ettiğini söyler. Evrin, 65 yaşında olduğunu ve eski bir teşkilata yeni bir yön vermek gibi zihin yorucu bu işi kendine duyulan güvenden ötürü kabul ettiğini vurgular. Bu görevle beraber Evrin'in geliri 800 lira düşmüştür. Emekli maaşı kesilmiştir, atandığı kadro ise, emekliye ayrıldığı kadrodan daha düşük maaşlı bir kadrodur. Ayrıca Yüksek İslam Enstitüsü'ndeki görevini ve maaşını da bırakmak durumunda kalmıştır. Dava, Danıştay beşinci dairesi tarafından karara bağlanmış ve Evrin'in maaşı bir üst dereceye çıkartılmıştır.⁹⁰

b5) Diyanet Bünyesinde Yaptığı Çalışmalar:

Evrin, özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Kanunu'nun⁹¹ hazırlanmasında önemli rol oynamıştır. 1961 Anayasası ile Diyanet İşleri Başkanlığı bir Anayasa Kurumu olarak düzenlenmiş ve özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirmesi öngörülmüştür. 22.06.1965 tarihinde 1961 Anayasası doğrultusunda

⁸⁸ Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s.274.

⁸⁹ DİB, D.S.D, N: 1961 – 0261, T: 15.06.1961.

⁹⁰ DİB, D.S.D , (N: 1961 – 0261, Evr. N: 31844, Esas No: 1961/ 1747, Karar No: 1961/ 2447, T: 03.11.1961).

⁹¹ Millet Meclisi 1.Dönem, Kanun No:633.

hazırlanan bu kanunla Diyanet İşleri Başkanlığı yeni bir düzenlemeye kavuşmuş, Başkanlık Merkez Teşkilatı bugünkü organik yapısını kazanmış ve yeni bir dönem başlamıştır.⁹² Denilebilirki, Diyanet'in teşkilat kanunu emekli bir paşanın çabaları ve çalışmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Fakat bu paşa, zamanında tarikat yolundan geçmiş, Kur'an tefsiriyle beraber tasavvufi konularda çalışmaları olan bir paşadır. Evrin'in, teşkilata çağrılış amacı da öncelikli olarak teşkilat kanununun oluşturulmasıdır. Diyanet Sicil dosyasında bulunan hizmet cetvelinde de, öğrenim durumu (ilk girişte) Rumî 17.07.1330 (M. 1915) Hukuk Fakültesi olarak belirtilmiştir.⁹³

Evrin'in, başkan yardımcılığı yaptığı dönemin Diyanet İşleri Başkanı Hasan Hüsnü Erdem'dir. Diyanet dergisinde yayınlanan Mehmet Bulut imzalı makalede⁹⁴ Erdem'in başkanlık yılları, diyanet hizmetleri açısından verimli bir dönem olarak görülmektedir ve birçok icraatta da başkan yardımcısı Sadettin Evrin'in etkisinin büyük olduğu kaydedilmiştir. Özellikle 'Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez ve İller Kuruluşları Arasında İdarî-İlmi İşbirliği' adlı proje⁹⁵ Diyanet'in, kuruluşundan o zamana kadar yaptığı en kapsamlı ve en önemli proje olarak kaydedilmiştir.

Sadettin Evrin, Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı olarak 17.03.1963 tarihinde Ankara Bölge Araştırma Merkezi Toplantılarının açılış konuşmasında⁹⁶ hükümetin planlı kalkınma gayretine paralel olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da manevi kalkınma konusunda planlı ve müşterek bir çalışmayı takip edeceğini vurgulayarak bahsi geçen projenin detaylarına yer verir. Konuşmasında; neşriyat işlerine, Kur'an-ı Kerim'in meal ve tefsirine, Hadis çalışmalarına ve zekât konusuna değinir.

Konuşmanın ana hatları şu şekildedir; Şahıslar ya da heyet-i ilmiye tarafından meydana getirilen Kur'an tefsirlerinde itiraz edilen yerler bulunduğunu, bu tür tefsirlerin yerine bütün din adamlarının müşterek bir meal ve tefsir hazırlamasının daha iyi olacağını savunur. Kur'an-ı Kerim'in asırların ilmi ve idraki üzerinde hala

⁹² “Kuruluş ve Tarihi Gelişim”,

<http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-Tanitim-Taktim-4.aspx> (22.08.2013)

⁹³ Ek -3- DİB, Hizmet Cetveli.

⁹⁴ Mehmet Bulut, “Dönemleri ve Öne Çıkan Hizmetleriyle Diyanet İşleri Başkanları Hasan Hüsnü Erdem –II”, *Diyanet Aylık Dergi*, Mayıs 2011, sayı:245, ss.50-53.

⁹⁵ Projeye ilişkin detaylar için bkz; Bulut, *aynı makale*, s.53.

⁹⁶ BCA, *Diyanet İşleri Başkanlığı Evrakı*, F.K: 051, S:-, Y.N:4.34.48, T: 31.12.1963.

yüceliğine erişilemediğini, beşer ilminin Allah'ın ilmine erişemeyeceğini ekleyerek hazırlanan tefsirinde en çok elli sene sonra eskiyeceğini ve yenisinin yapılmasının gerekliliğini vurgular. Arapça'dan tercümelerde özellikle müteşabih ayetlerde mutlaka izahlar, haşiyeler ve tevillerin lazım olacağını söyler. Sadettin Evrin'e göre bilim ve teknoloji ilerledikçe bize de Kur'an-ı anlamak için yeni kapılar açılmaktadır.

Evrin, altı büyük hadis külliyyatının çok küçük bir kısmının ülkemizde bilindiğini özellikle ahlaka ait olanların çoğunun Arapça metinlerin sayfaları arasında kaldığını vurgular. Hadis külliyyatının basılarak halka parasız ya da küçük meblağlarla ulaştırılmasını hedefler. Evrin, halkın istifadesi için köylere kadar ulaşacak bir dini gazete çıkarmayı isteğini de belirtir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın aylık dergisini de geliştirmek ister. Ayrıca çeşitli dini konularda küçük risaleler bastırmak da hedefleri arasındadır. İslam milletleri arasında birlik oluşturmak maksadıyla Türkçe, Arapça ve İngilizce metinli altı ayda bir yayınlanacak bir dergiyi de lüzumlu görmektedir.

Konuşmasında, zekât ve teberra sandıklarından da bahseder ve memleketimizde zekâtın tesirinin ve maksadının hiçe indirildiğini söyler. Yurdumuzda zekâtın aslına rücu ettiği takdirde bütün İslam milletlerine de örnek olacağını belirterek Batı'dan bize geçen solcu ideolojilerin karşısında İslam'ın temellerinden biri olan zekâtı kalkındırmak ister. Bu sayede Şark'a ait olan dilencililiğin de ortadan kalkacağını savunur.

Evrin, DİB İkinci Başkanı sıfatıyla yaptığı basın toplantısında da, dünyanın birçok ülkesinde zenginden fakirlere yardım sağlamak için kuruluşlar bulunduğundan bahsetmiş ve bu çalışmaların Türkiye'de de yapıldığı takdirde, zenginle fakir arasındaki gelir farkının yüz mislinden kırk misline inebileceğini vurgulamıştır.⁹⁷

⁹⁷ “Teberrular, zengin, fakir kazançlarının farkını azaltır”
gazetearsivi.milliyet.com.tr, (05.02.1963)(05.08.2013).

3-12.04.1963 Tarihinde DİB Merkez Araştırma ve Geliştirme Kurulu toplanarak, Diyanetin çalışma alanı içerisine giren birçok konuda kararlar almıştır.⁹⁸ Bu kararlardan Kur'an Kursları'nın ilk defa ortaokul, lise öğrencileriyle yetişkinlere de yönelik olacağı anlaşılmaktadır. Böylece, Kur'an Kursları'nın yaygın din eğitimi kurumları haline dönüştürülmesi de hedeflenmektedir.⁹⁹ Ayrıca Kur'an öğreticilerinin kadroya bağlanması da alınan kararlar arasındadır.

Bu kararların uygulamaya geçirilmesi de ilk olarak, bahsi geçen DİB 633 sayılı Teşkilat Kanunu ile mümkün olmuştur. 1965 yılında bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra Kur'an Kursları hızla gelişmiş, halk bu kurslara ilgi göstermiş, halk tarafından yaptırılanların yanında, tarihi medreseler, sıbyan mektepleri ve dârü'l-kurrâ gibi binalar da Kur'an Kursu olarak kullanılmak üzere Başkanlığa verilmiştir.¹⁰⁰

Burada hatırlamak gerekir ki, Evrin'in Diyanet'e atanma sebeplerinden birisi de bahsi geçen DİB Teşkilat Kanunu'nun hazırlanmasında görev almaktır. Bu gelişmelerden Evrin'in görevini samimiyetle yerine getirdiğini görmekteyiz.

18.03.1963 tarihinde, bahsi geçen projeye (Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez ve İller Kuruluşları Arasında İdarî-İlmi İşbirliği Projesi) ilişkin bir ön tasarı müftülüklere gönderilir. Başkanlık için bir rasathane kurulması ve Ankara'da bir yardımlaşma sandığının kurulması da projenin hedefleri arasındadır.¹⁰¹

Bulut'un makalesine göre 1960 ve 1961 yıllarında yıllık olarak yayımlanan DİB dergisi Haziran 1962 yılından itibaren aylık periyotlarla yayımlanmaya başlamıştır. Yine bu hizmet de Evrin'in başkan yardımcılığı dönemine rastlar. 'Örnek Hadisler' derleme faaliyetleri de dönemin önemli neşriyatlarındandır.¹⁰²

'Türkiye Hacılarının Hac İşlerini Düzenleme Derneği', 'Hademe-i Hayrat Federasyonu' gibi dernekler de ilk defa Evrin'in başkan yardımcılığı döneminde

⁹⁸ BCA, *Diyanet İşleri Başkanlığı Evrakı*, F.K. 051, Y.N. 4.37.21.

⁹⁹ Zeki Salih Zengin, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Temmuz-Aralık 2011, ss.16-18.

¹⁰⁰ Aynı makale, s.19.

¹⁰¹ Bulut, "Dönemleri ve Öne Çıkan Hizmetleriyle Diyanet İşleri Başkanları Hasan Hüsnü Erdem – II", *Diyanet Aylık Dergi*, s.53.

¹⁰² Dönemin Basılmış veya Basıma hazırlanan eserleri için bkz; *Diyanet Dergisi*, 1961, ss.267-270, TBMM Kütüphanesi Y.N:72001489.

kurulmuştur. Yine bu dönemde cezaevlerinde haftada iki gün dinî ve ahlakî konferanslar düzenlenmiştir.¹⁰³

Kocatepe’de bir cami yapmak üzere 1956’da ‘Türkiye Diyanet Sitesi Yaptırma ve Yaşatma Derneği’ adıyla bir dernek kurulmuştur. Bu dernek ‘Türkiye Devrim Diyanet Sitesi’ adıyla çalışmalarını sürdürmüş ve Evrin’in başkan yardımcılığı sırasında, inşaaşı düşünülen külliye şeklindeki kompleksin temelleri 1963 yılında atılmıştır. Fakat 1964’te, tamamlanan ilk projeden vazgeçilerek Kocatepe Camii için yeni bir proje hazırlanır.¹⁰⁴

Türkiye Devrim Diyanet Sitesi içerisinde yapılması planlanan yapılar 1961 yılında yayımlanan Diyanet Dergisinde ‘*Diyanet Sitesi Hakkında Dernekçe Hazırlanan Broşürden*’¹⁰⁵ başlığı ile detaylı olarak anlatılmıştır. Broşürde, Evrin’in de idare heyetinde yer aldığını görmekteyiz. Cami çalışmaları 1961’de detaylandırılmasına rağmen temeli ancak 1963’te atılabılmıştır.

Evrin, 1963 yılının Ramazan ayı münasebetiyle bir basın toplantısı düzenlemiş ve alınan tedbirleri basınla paylaşmıştır. Evrin, İslam dininin maddeten ve mânen ilerleme dini olduğunu belirterek, İslam’ın bozgunculuğun da düşmanı olduğunu söylemiştir. Evrin, Ramazan münasebetiyle müftülöklere de bir tamim gönderdiğini ve vaaz vermeye ehliyeti olmayan kişilere vaaz verdirilmemesi gerektiğini kaydetmiştir. Ayrıca, müftülerin vaazlarla yakından ilgilenmeleri istenmiştir.¹⁰⁶

Görevi sırasında birçok şehri de ziyaret eden Evrin’in başkan yardımcılığı zamanında, müftü ve vaizlerin bilgi ve görgülerini artırmak için Ankara, İstanbul, İzmir, Konya ve Erzurum da tekâmül kursları açılmıştır.¹⁰⁷ Kurslara devam eden müftü ve vaizler hazırlanmakta olan teşkilat tasarısı üzerindeki endişelerini belirtmek üzere hazırladıkları broşürleri Türkiye Büyük Millet Meclis Senatosu üyelerine

¹⁰³ Bulut, *aynı makale*, s.51.

¹⁰⁴ *Aynı makale*, s.53.

¹⁰⁵ *Diyanet Dergisi*, 1961, ss.272-274; Erdem’in Diyanet Sitesi hakkında yaptığı konuşma için bkz; “*Diyanet İşleri Başkanı Sn.Hasan Hüsnü Erdem Tarafından Diyanet Sitesi Hakkında Ankara Radyosunda Yapılan Konuşma*”, *Diyanet Dergisi*, 1961, s.271.

¹⁰⁶ “*Diyanet İşlerindeki Basın Toplantısı*”

gazetearsivi.milliyet.com.tr, (27.01.1963) (05.08.2013)

¹⁰⁷ *DİB, D.S.D, (N: 1961 – 0261, Evr.N: 27764, T: 22.08.1962).*

yollamışlardır. Bu noktada Sadettin Evrin Diyanet İşleri Başkan yardımcısı sıfatı ile geçiçi görevle bu şehirlere gitmiştir. Evrin'in görevi hem tekâmül kurslarının faaliyetlerini yerinde görmek hem de müftü ve vaizlerin hazırlanmakta olan teşkilat tasarısı üzerindeki endişelerini gidermektir.

Ankara, İstanbul, İzmir, Erzurum ve Konya'da düzenlenen tekâmül kurslarının daha yüksek seviyeli ve iki devre şeklinde yapıldığı belirtilmiştir. Kursiyerlerin gördüğü dersler ise şöyledir; Dini İrşâdın Usul ve Tatbikatı, Türk Tarihi, İslam Tarihi, Mezhepler Tarihi, Genel Coğrafya, İslam Ülkeleri Coğrafyası, Basit Astronomi ve Jeoloji, Halk Psikolojisi, Türkçe ve Kompozisyon, Tasavvuf.¹⁰⁸

Burada Evrin'in, din bilgilerinin yanında, pozitif bilimler konusunda da bilgi sahibi olan din adamları yetiştirme fikri açıkça görülmektedir. Din görevlilerine 'tasavvuf'un da bir ders konusu olarak verilmesi, Evrin'in tasavvuf konusundaki çalışmalarını akla getirmektedir.

'Her Asrın Dini Müslümanlık' dergisi, 1962 yılı Ağustos sayısında tekâmül kurslarını kapak konusu yapmış ve kurslarla ilgili detaylı bilgilere yer vermiştir.¹⁰⁹ Buna göre, beş bölgede devam eden kurslara 363 kişi katılmıştır. Kurslara katılım zorunlu değil isteğe bağlı olarak gerçekleşmiştir. Katılımcıların yaş ortalaması 30'dur ve az çok okumuş kimselerdir. İlkokul ve ortaokul mezunları, lise bitirme sınavlarına hazırlanmaktadır. Kurslar devletin yatılı okullarında verilmektedir. Kursiyerlere başkanlık tarafından harcırah ve yevmiye de verilmiştir. Kursu katılıp başarı ile bitirenler terfi için bir kıdem hakkı da kazanmıştır.

Bu bilgilerden, Evrin'in başkan yardımcılığı sırasında, din görevlilerinin eğitimlerine kurslarla destek verildiğini ve ilkokul mezunu olan din görevlilerinin de ortaokul ve liseyi dışarıdan bitirmelerinin teşvik edildiğini anlamaktayız.

Dergi, Evrin'den de övgüyle bahseder;

'Çok mütevazı fakat kelimenin tam manası ile hakiki bir alim olan Sayın Sadettin Evrin'in bundan sâdece bir yıl kadar önce Diyanet İşleri Başkan

¹⁰⁸ Her Asrın Dini Müslümanlık, Yıl:2, cII, S:3, Ağustos, 1962, s.22; Vilayet ve Kaza Hayrat Hademesi Tekâmül Kursu Ders ve Müfredat Programı için bkz; Diyanet Dergisi, Eylül, 1962, ss.29-30.

¹⁰⁹ Aynı dergi, Ağustos, 1962, ss.26-32.

Muavinliğine getirilmiş olması, cidden iftihara ve şükranla itiraf etmek lâzımdır ki diyanetimizde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Onun bu makama geçerek müsbet icraatlara başlamasıyla hem din adamlarımızın cemiyete karşı tavrı değişmiş, hem de cemiyetimizin din adamlarımıza karşı sempatisi artmıştır. Böylece Sayın Evrin, yıllardan beri cemiyetimizin en önemli ve en güç ve güç olduğu kadar da kolay bir problemin çözümünü kısa zamanda bir hayli kolaylaştırmıştır.”¹¹⁰

Evrin, yine başkan yardımcılığı sırasında, İstanbul, Konya, Adana, Bursa ve İzmir illerinin ilçe müftüleri, vaizleri ve Hayrat Hademeleri cemiyetinin üyeleriyle görüşmek, onların dilek ve temennilerini dinlemek bir anlamda da tetkik ve teftişlerde bulunmak maksadıyla bu şehirlere gitmiştir.¹¹¹ İstanbul¹¹², Bursa¹¹³ ve Adana¹¹⁴ müftülüklerine 16 Kasım 1962 tarihinde yolladığı belgede münasip bir yerde yapılacak toplantıya gelmek istediğini yazar.

Sadettin Evrin, 1963 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı’nda hutbe yarışması düzenler.¹¹⁵ Her il adına üç ayrı konuda birinciliği kazanan hutbelerin basılıp yazarlarına da telif verileceğini açıklar. Bu yarışmadan maksat bütün camilerde okunan hutbelerde birliği ve denetimi sağlamaktır.

“Gelen hutbeler, Başkanlıkta Müşavere kurulunca tekrar incelenerek her il adına üç konuda hazırlanmış olan hutbelerden birinin basımına karar verildikten sonra, bunlar üzerinde ifade bakımından son işlemler yapılarak bastırılacaktır.”¹¹⁶

Evrin, 1961 yılında, VII. Milli Eğitim Şûrasına sunulmak üzere, bir kitapçık şeklinde ‘*Din ile İlgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu*’nu ¹¹⁷ hazırlamıştır. Rapora kısaca değinmek, Evrin’in din eğitimi konusundaki düşüncelerini anlamak açısından yerinde olacaktır. Raporda, ilk önce ilkokullarda ve ortaokullardaki din öğretimi irdelenmiş ve bu öğretimin nasıl olması gerektiği ile ilgili komitenin görüşü

¹¹⁰ *Her Asrın Dini Müslümanlık*, Ağustos, 1962, s.26.

¹¹¹ *DİB, D.S.D, N: 1961 – 0261, Evr.N: 35375, 07.11.1962 .*

¹¹² *DİB, D.S.D, N: 1961 – 0261,Konu: 116-1350, S:27732, T:16.11.1962 .*

¹¹³ *Aynı dosya, S:27733.*

¹¹⁴ *Aynı dosya, S:27734.*

¹¹⁵ *BCA, Diyanet İşleri Başkanlığı Evrakı, F.K: 051, Y.N: 4.34.48, T: 31.12.1963.*

¹¹⁶ *Aynı evrak.*

¹¹⁷ *Din ile İlgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu*, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1961. Ayrıca rapor hakkında bkz; Zengin, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kur’an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ss.15-16.

belirtilmiştir. Buna göre din eğitimi, bu dersi veren öğretmenlerin anlayışına bırakılmamalı ve öğretmenler için bazı kıstaslar getirilmelidir. Din eğitimi, tevhide götürecek bir sisteme bağlanmalıdır. Bu dersler için bir rehber hazırlanmalı ve tatil aylarında kurslar açılmalıdır. Raporda ayrıca, derslerin mistik bir boyut almaması, meselenin bir züht işi olarak değil, hayatın içinden bir konu olarak işlenmesi gerektiği de belirtilmiştir. Ders kitaplarının nasıl olması gerektiği, derslerin hangi saatlere yerleştirileceği gibi daha pek çok konu raporda yer almaktadır.

Evrin, raporda İmam Hatip Okulları'nın durumuna da değinmiştir. Rapora göre, bu okulların durumu Türkiye'de din eğitiminin ne kadar plansız yürütüldüğünün de bir kanıtıdır. Evrin, raporunda ayrıntılı olarak bu okulların sorunlarına ve çözüm yollarının nasıl olacağına değinmiştir.¹¹⁸

Milliyet Gazetesi'nde çıkan özel habere göre ise başkanı Sadettin Evrin olan komitenin yayınladığı raporda, 15 İmam-Hatip okulunun kapatılmasının istendiği belirtilmektedir.¹¹⁹ Evrin, gazeteye yolladığı tekzip yazısı ile bu haberin gerçeğe tamamen aykırı olduğunu belirtmiş ve açıklamasının aynı sütunda yer almasını istemiştir.¹²⁰

Öğretmen okullarındaki dini eğitim, Yüksek İslam Enstitüsü, İlahiyat Fakülteleri ve Kur'an Kursları'nın durumu da yine raporda yer alan konu başlıklarındandır.¹²¹ Evrin, İlahiyat Fakültesi öğrencilerini bir anlamda din birliğinin temelini atacak kişiler olarak görmektedir.

“İlahiyat Fakültesi, İslamiyet konusunu bütün dinlere ait bilgiler çerçevesi içinde inceliyecek; ilim ve din arasındaki münasebetin tam fasl-ı müşterekinde kendine nokta-i hareket bulacak; dinin felsefesiyle meşgul olacaktır. Öğrenci, Fakülteden çıkarken Doğu ve Batı'da kendi sâhalarında yazılmış eserlerin üzerine bir yenisini ve bir basamak yukarısını eklemek üzere doktora tezi verecektir. Böyle yetişenler sayesinde Fakültede objektif bir görüşle ‘dinler arası birliğin temeli’

¹¹⁸ Din ile İlgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu, s.10-18.

¹¹⁹ Bkz; “15 İmam Hatip okulunun kapatılması talep edildi” gazetearsivi.milliyet.com.tr, (23.11.1961)(05.08.2013).

¹²⁰ Bkz; Sadettin Evrin, “Açıklama” gazetearsivi.milliyet.com.tr, (28.11.1961)(05.08.2013).

¹²¹ Din ile İlgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu, ss.18-24.

*atılmış; Birleşmiş Milletler ülkülerinden birini sağlayacak zihniyetin yurdumuzdan dünyaya yayın yapması; İslamiyete karşı dış âlemde peyda olmuş 'fanatizm' telâkkisinin giderilmesi imkânı hâsıl olmuş bulunacaktır.*¹²²

Evrin, İlahiyat Fakültesi mezunlarının lise son sınıflarda okutulması gereken 'Maneviyat' derslerinin öğretmenliğini yapmalarını da istemektedir. 'Maneviyat' dersleri müsbet ilimlerle, din arasında öğrencileri bir sentez yapmaya sevkedecektir.

Evrin, raporunda Kur'an Kurslarının da ilkel şartlar altında bulunduğunu belirtir. Mevcut bulunan 19 İmam Hatip Okulu'nun iki senelik bir hazırlık eğitimi olmalıdır. Bu okullardan 4-5 tanesi lise haline getirilmeli, geri kalan 14-15 okulda ise sadece 4 yıllık ilk devre olmalıdır. Bu 14-15 okulun boşalan ikinci devre derslik ve yatakhaneleri de Kur'an Kursları'na tahsis edilmeli, cami köşelerinde Kur'an derslerine izin verilmemelidir.¹²³

Evrin, raporda genel olarak din eğitiminin iyi şartlarda verilmesi gereğinden, İmam-Hatip Okulları'nın istihdam fazlası mezun vermemesi için yeni bir düzenlemenin gerekli olduğundan, Kur'an Kursları'nın eğitim şartlarının iyileştirilmesinden ve İmam Hatip, İlahiyat ve Yüksek İslam Enstitüsü mezunlarının Diyanet bünyesinde istihdam edilebilmesinden bahseder. Belirtmek gerekir ki bu yıllarda Evrin, İmam-Hatip Okulları'nı nitelikli din adamı yetiştiren bir meslek lisesi olarak değerlendirmekte, buradan mezun olanların farklı alanlarda üniversite okumalarını tasvip etmemekte, İlahiyat Fakülteleri'nin de İmam-Hatip Lisesi dışından öğrenci almalarını doğru bulmamaktadır. 1970'li yıllarda ise bu düşüncesi değişmiştir.¹²⁴

3 Eylül 1962'de Ankara'da Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bir Din Şûrası düzenlenmiştir. Şûra heyetinde Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı sıfatı ile Sadettin Evrin de yer almıştır. Şûrada din eğitiminin örgün ve yaygın olmak üzere iki şekilde yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Yaygın din öğretimi olarak, hapishanelere,

¹²² *Din ile İlgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu*, ss.21-22.

¹²³ *Aynı rapor*, ss.23-24.

¹²⁴ Evrin, 1970 yılında basılan kitabında ise İmam Hatip Okulları'ndan mezun olan her öğrencinin imam ve hatip olmaya yatkın olamayacağından bahseder. Bu kişilerin başka iş kollarına yöneceklerini kaydeder. Artık İmam-Hatip Okulları çocuklarına dini eğitim vermek isteyen ebeveynlerce tercih edilmektedir ve bu okulların sayıları bu yüzden artmıştır. Bkz; Evrin, *ÇKB*, c.I-II, Ankara, Doğu Matb. 1970, s.69.

hastanelere, askerlere, işçilere; kurslar, konferanslar, radyo yayınları, kitaplar ve vaizler vasıtasıyla din eğitimi verilmesi uygun bulunmuştur. Fakat Şûrada alınan kararlar temenni şeklindedir.¹²⁵

Evrin, 13 Ocak 1963 tarihinde Hayrat Hademesi Konfederasyonu'nun ilk genel kurul toplantısına da iştirak etmiş ve toplantıda bir de konuşma yapmıştır.¹²⁶

Evrin'in başkan yardımcılığı sırasında Vatikanlı Papazlar Türkiye'ye gelmiş ve Hacı Bayram Camii'ni de ziyaret etmişlerdir. '*Her Asrın Dini Müslümanlık*' dergisinde '*Vatikanlı Papazların Türkiye Ziyaretleri*¹²⁷' başlığı ile verilen habere göre, Evrin, İngilizce ve Almanca konuşmasıyla Papazları kendisine hayran bırakmıştır.

Evrin, din adamları yetiştirme probleminin ele alındığı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın kurduğu komisyonda yer almıştır. 19-21 Kasım 1963 tarihleri arasında Ankara'da toplanan komisyon raporunda¹²⁸ İmam Hatip Okulları'nın meslek lisesi hüviyetini koruması ve meslek dışında öğrenci hazırlamaması, İslam Enstitüleri'nin birer fakülteye dönüştürülmesi ve bu fakültelerin maddi manevi imkânlarını temin edinceye kadar Yüksek İslam Enstitüleri'nin açılmamasına ve İmam Hatipler'in Diyanet'in görevlendirebileceği kadar personel yetiştirmesi, müesseselerin seviyesini düşürecek ve sosyal şartları ihlâl edecek okul artışlarına da imkân verilmemesi istenir. Ayrıca raporu hazırlayan heyetin İmam Hatip Okulları'nın müfredat programlarını yeniden düzenleyeceği de karara bağlanır. Rapora ilişkin zamanın basınında birçok eleştiri yayımlanmıştır. Bu eleştirilere daha sonra değinilecektir.

Evrin, 06.04.1964 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere ve Dini Eserleri İnceleme Kurulu Üyeliği'ne tayin edildi.¹²⁹ Bu atamaya ilişkin istek zamanın Devlet Bakanı İ.Saffet Omay tarafından Başbakan İsmet İnönü'ye gönderilmiştir:

"Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere ve Dînî Eserler İnceleme Kurulu Üyesi Lütfullah Baydoğan'ın yaşının hayli ilerlemiş olması ve kulaklarının çok ağır

¹²⁵ *Her Asrın Dini Müslümanlık*, Eylül 1962, ss.26-27.

¹²⁶ *Aynı dergi*, Ocak 1963, ss.35-38.

¹²⁷ *Aynı dergi*, Ekim 1962, ss.21-26.

¹²⁸ Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslamlık*, s.151.

¹²⁹ Ek -2- DİB, *Teşkilat Albümü*, s.44.

duyması sebebi ile müzakereleri takip edemediği anlaşılarak İzmir Gezici Vaizliğine tayini dolayısı ile açılan göreve Başkan Yardımcısı Sadettin Evrin'in naklen tayini tensip edilmektedir.”¹³⁰

Burada, Çanakkale Savaşı'nda kulağına isabet eden şarapnel parçası sonucu Sadettin Evrin'in de bir kulağının ağır işittiğini hatırlamak yerinde olacaktır.

b6) Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan Emekli Olması

Evrin, ısrarlı emeklilik talebi sonucu Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan emekli edilmiştir.

Emekliliğini talep eden yazı şu şekildedir:

*Geçen seneden beri müteaddit defa istifamı vermiştim. Muameleye konmadı. Şimdi yeni teşkilat kanunu uygulanmaya başlandığı için emekliye ayrılmama müsaade buyrulmasını saygılarımla arz ve rica ederim.*¹³¹

Bunun üzerine Evrin, 07.10.1965 tarihinde isteği üzerine ikinci kez emekli olmuştur.¹³² Evrin'in emeklilik talebinde daha önce birkaç kez istifa dilekçesi verdiği, dilekçelerinin kabul edilmediği anlaşılmaktadır. Diyanet sicil dosyasındaki evraklarda ise Evrin'in emekliliğinden yaklaşık iki sene önce istifa dilekçesi verdiği ve istifasının zamanın devlet bakanı Refik Pirinçcioğlu tarafından kabul edilmediği kayıtlara geçmiştir.¹³³ 'Her Asrın Dini Müslümanlık' dergisinde de Evrin'in istifasının kabul edilmemesi 'Sadettin Evrin'in istifasının kabul olunmayışı memnuniyet uyandırdı'¹³⁴ başlığı ile haber olmuştur. Haberde Evrin'in göreve geldiği günden beri dinin mânâ ve ruhundan sapmadan, bir süredir dinden soğumuş aydın kesimi dine ısıdırma çabasından övgüyle bahseder. Fakat bazı saf din adamları Evrin'i yanlış anlamış ve onu yıpratma çalışmaları başlamıştır. Bazı gazete ve dergiler de bu çabalara ortak olmuştur. Evrin, biraz bu olaylardan duyduğu

¹³⁰BCA, Bakanlıklararası Daire Başkanlığı Üçlü Kararname, F.K: 30.11.1.0, S: 2489, Y.N: 304.10..12., T: 06.04.1964 , DİB, D.S.D, N: 1961 – 0261, Evr. N: 8212, T: 02.04.1964.

¹³¹ DİB, D.S.D, N: 1961 – 0261, vrd: 7879, T: 07.10.1965.

¹³² Ek -2- DİB, Teşkilat Albümü, s.44.

¹³³ DİB, D.S.D, N: 1961 – 0261, S:106, T: 21.11.1963.

¹³⁴ Her Asrın Dini Müslümanlık, Yıl.2, c.II, S.17-18, Kasım-Aralık, 1962, s.23.

rahatsızlık, biraz da teşkilat kanununun din adamlarının lehine olacak şekilde çıkamaması endişesiyle istifa etmiştir. Evrin'in ilim ve karakterini iyi bilen ilgililer de istifasını kabul etmeyerek, vatan ve din hizmetine devam etmesini ısrarla rica etmişlerdir. Haberde ayrıca Evrin'i yakından tanıyan kişilerin Evrin'in ilim, ahlak ve vatanperverliğini övdükleri belirtilmiştir.

B. EVLİLİĞİ

Sadettin Evrin'in başından iki evlilik geçmiştir.¹³⁵ Birinci evliliğini Hale Hanım ile yapmıştır. Hale Hanım'dan Gülsevin isminde bir kızı dünyaya gelmiştir.¹³⁶ Gülsevin Hanım şu an Bodrum'da yaşamakta olup¹³⁷ görüşme talebimizi kabul etmemiştir. Bu nedenle ilk evliliği ile ilgili bilgimiz bu kadarla sınırlıdır.

Sadettin Evrin, ikinci evliliğini Fazilet Hanım ile yapmıştır.¹³⁸ Fazilet Hanım'ın önceki eşinden Alpagut isminde bir oğlu ve Samira isminde bir kızı vardır. Üvey kızı Samira Yener, Evrin Paşa ile annesinin uzun süre İstanbul'da yaşadıklarını ardından Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı için Ankara'ya taşındıklarını söyler. Samira Yener de 1961-1965 yılları arasında onlarla birlikte yaşamıştır. Evrin'in eşi Fazilet Hanım, Çapa'dan mezun ilköğretmenidir. 1961'den sonra Mimar Kemal İlkokulu'nda öğretmen olarak çalışmıştır. Çevresinde çok sevilen bir öğretmendir.¹³⁹ 2008 yılında hakkın rahmetine kavuşmuştur.¹⁴⁰

Üvey Kızı Samira Yener, Sadettin Evrin'i şöyle anlatır:

“Evrin Paşa çok huzurlu bir insandı, evimizde kavga gürültü olmazdı. Evde askerlikle, işle ilgili konular konuşulmazdı. Çoğu zaman kitaplarını alır odasına çekilir ve çalışmalarını sürdürürdü. Annem de Paşa'nın çalışmalarına çok saygı gösterir, onun rahat çalışması için gerekli ortamı sağlardı. Ben Paşa'yı kendi babam gibi severdim. Biz koleje Gülsevin ile birlikte giderdik, üvey kardeş gibi olmadık.

¹³⁵ Ek -5- Nurettin Özdebir röportaj.

¹³⁶ Ek -6- Ayşe Özdebir telefon görüşmesi.

¹³⁷ Ek-7- Samira Yener röportaj.

¹³⁸ Ek -7.

¹³⁹ Ek -7.

¹⁴⁰ Ek 11-b, Fazıla Evrin'in kabir fotoğrafı.

Paşa, beni de öz kızı gibi sever, bana İpek kızım diye hitap ederdi. Annemin hayatına da büyük katkıları olmuştur. Annemle birlikte namaz kılarlardı. Annem ona Paşam derdi, çok iyi geçinirlerdi. Paşa, anneme büyük bir hayranlık beslerdi. Annem de onun huzuru için her şeyi yapardı. Ben kısa bir süre onlarla birlikte yaşadım, okuldan sonra Amerika'ya gittim, dönünce evlendim, onlardan ayrılmış oldum. Şimdi bakıyorum da ondan yeterince istifade edemediğimi görüyorum.”¹⁴¹

C. VEFATI

Sadettin Evrin 21.08.1981 yılında seksen üç yaşında Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Vefatı, ölüm ilanının¹⁴² yanı sıra Milliyet Gazetesi'nde, Anadolu Ajansı'ndan alınan “*Emekli Tümğ. Evrin Toprağa Verildi*” başlıklı haberle duyurulmuştur. Haberde, cenazesinin Maltepe Camii'nde kılınan öğle namazından sonra askerî törenle Cebeci Asri Mezarlığı'nda toprağa verildiği kaydedilmiş ve cenazeye katılanların isimleri belirtilmiştir.¹⁴³

Evrin, vefat ilanlarının atalardan başlayarak torunlara kadar aile üyelerinin zikredilmesiyle, bir övünme vesilesi olmasını tasvip etmez.¹⁴⁴ Fakat, Evrin için verilen vefat ilanı maalesef Evrin'in tasvip etmeyeceği bir ilan olmuştur.

D. KİŞİLİĞİ

Sadettin Evrin, küçük yaşlardan itibaren iyi bir eğitim almış, seçkin bir ailede yetişmiştir. Onun kişiliğinin şekillenmesinde saraylı bir anne ve babanın evladı olarak yetişmesinin tesiri büyüktür. Ayrıca, Evrin'in anne ve babası Nakşî tarikatına bağlıdır.¹⁴⁵ Osmanlı'nın son dönemine tanık olan Evrin'in manevi bir çevrede yetiştiği anlaşılmaktadır. O askeri lisede pozitif bilimlerde ilerlerken, manevi yönünü

¹⁴¹ Ek -7- Samira Yener röportaj.

¹⁴² “*Vefat*”

gazetearsivi.milliyet.com.tr, (22.08.1981) (04.11.2011), bkz; ek -12; Evrin'in kabri Cebeci Asri Mezarlığı'nda bulunmaktadır, bkz; ek-11-a- Evrin kabir fotoğrafı.

¹⁴³ “*Emekli Tümğ. Evrin Ankara'da Toprağa Verildi*”

gazetearsivi.milliyet.com.tr, (23.08.1981) (04.11.2011), bkz; ek -13.

¹⁴⁴ Bkz; Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.502.

¹⁴⁵ Ek -5- Nurettin Özdebir röportaj.

de tarikat çevresinde geliřtirmiřtir. Kimseye minnet etmeyen, kimseden birřey beklemeyen, onuruna çok dūřkūn bir yapısı vardır. Yeęeni Nurettin Ŗzdebir amcasının kūuklūęuyle ilgili duyduęu hikāyeyi řoye anlatır:

“Dedem o zaman Sultan Reřat’ın yaveri, bir bayram sabahı, bayram namazına giderken amcamı kucağına alıp saraya gōtūrüyor. Amcam daha 3-4 yaşlarında, Padiřah ona bahşiş veriyor, amcam da aldığı parayı padişaha doğru atarak benim babamda bunlardan daha çok var diyor.”¹⁴⁶

Evrin 3-4 yaşlarında iken tahtta II.Abdulhamit Han vardır. Sultan Reşad ise veliaht şehzade durumunda idi.

Evrin’in eserlerinde de kimseden bir şey istememe noktasındaki tavrını gōrmekteyiz.

“...İnsanın Allah’a duası ve ibadeti, ruhunu O’na doğru yūkseltir; O’nun feyzine iletir. Başkasından yapılan istek ise, insanı alçaltır, şuursuzlaştır.”¹⁴⁷

Nurettin Ŗzdebir, amcası ile ilgili şu bilgileri vermiştir:

Babamlar harp yıllarında yetiřmiř bunun da etkisiyle baba tarařıyla iliřkilerimiz çok kopuktu. Belki bu kopukluktan, belki de amcamın heybetinden samimi olunabilecek biri gibi durmazdı. Aramızda hep bir mesafe olmuřtur. Çok hařmetli, kalıplı bir insandı bunun yanında çok da nazik bir insandı, tam bir salon beyefendisi idi, giyimine çok itina gōsterirdi. Kimseye yūk olmak istemezdi, burnu dūřse yerden almaz derler ya Ŗyle bi insandı. Kocatepe Camii’nin karřısında oturuyorlardı, Ŗlūmūnden birkaç ay Ŗnce ziyaret etmiřtim, hasta yatıyordu, o halini gōstermek istememiřti. Masasının Ŗzerinde duran řık bir ‘kāęıt aęırlıęı’ vardı, elime alıp baktım, beęendięimi dūřūnerek o aęırlıęı bana zorla hediye etmiřti.”¹⁴⁸

Ŗvey kızı Samira Yener de Evrin ile ilgili řu notları dūřmūřtur.

“ok hořgōrūlū, sakın, kimsenin iřine karıřmayan bir hali vardı. Fanatik ve katı bir hali hiç yoktu. Onun hořgōrūlū olmasında zannediyorum çok lisan bilmesinin

¹⁴⁶ Ek -5- Nurettin Ŗzdebir rōportaj.

¹⁴⁷ Evrin, KB, c.I-II, s.139.

¹⁴⁸ Ek -5.

de payı vardı. Görevi dolayısıyla yurtdışında bulunmuş ve Avrupa dillerini de öğrenmişti. Kendi içinde çok huzurlu bir insandı. Bir şeye üzüldüğü zaman bir köşeye oturur on dakika kadar düşünceye dalar, iç muhasebesi yapardı her halde, sonra sakın bir şekilde yanımıza gelirdi. Üvey babam gibi olmadı hiçbir zaman, çocuklarımla da çok ilgilenirdi. Çok alçakgönüllü bir insandı. Kendisiyle ilişkilerimiz olağanüstüydü, hiç kızdığını görmedim. İnsan-ı kâmil denilen türden bir insandı, gerek ailesiyle gerek çevresiyle ilişkileri çok farklıydı, şimdi öyle insanlar kalmadı. Bize yaşantısıyla örnek olurdu, şunu şöyle yap demezdi.¹⁴⁹

“Abdülkadir Geylani’ye karşı özel bir ilgisi vardı. Kitap sırtında Abdülkadir Geylani yazan bir kitap hep gözümün önüne gelir. Paşa’dan, Anne Maria Schimmel ismini de duyardım. Samiha Ayverdi ile de bir dostluğu vardı. Kâni Karaca çok iyi dostuydu, Paşa’yı ziyarete gelirdi hep. Dostları çoktu ama isim olarak hepsini hatırlayamıyorum şimdi çok zaman geçti.”¹⁵⁰

Yener, ayrıca Evrin’in vefatından önce ‘Çağımızın Kur’an Bilgisi’ eserinin yeni basımı için çalıştığını kaydeder. Kendisinin kitabı düzenleyip bastırmak istediğini fakat bir hata yaparım düşüncesiyle hep ertelediğini kaydeder.¹⁵¹

Yengesi Ayşe Hanım da Evrin hakkında “Tek kelimeyle mükemmel bir insandı.”¹⁵² demektedir.

Yüksek İslam Enstitüsü’nde öğrencisi olan Saim Yeprem de Sadettin Evrin’i şöyle anlatır.

“Evrin hoca, son derece nazik, giyimine kuşamına çok dikkat eden, kibar konuşan biriydi fakat sinirlendiği zamanlarda askerî keskinliği ortaya çıkardı. Mesela çok rahat “otur” diye otoriter bir ifadeyle komut verebilirdi. Çok kısa zamanda da kendini kontrol altına alırdı. Bir kulağında kulaklık vardı. Belki de işitmesinde bir ağırlık olduğu için sesini yükselttiğini fark etmiyordu. Derslerde,

¹⁴⁹ Ek -7- Samira Yener röportaj.

¹⁵⁰ Ek- 7.

¹⁵¹ Ek-14- Evrin’in yeni baskı için hazırlamaya başladığı müsvedde nüshanın fotoğrafı. Eserin cildinde II.cilt olduğu ve genişletilmiş ikinci baskı olduğu yazmaktadır. Yine kitap cildinde şu ifadeler yer almaktadır. “Hicretten 14 yüzyıl sonraki dünya görüşünde Kur’anla düşünsel ilişki yöntemi ve İslâmın yönetim felsefesi.”

¹⁵² Ek -6- Ayşe Özdebir telefon görüşmesi.

kendisi emekli asker olmasına rağmen mümkün mertebe askerlikle ilgili konuşmalara yer vermezdi. Notları oldukça kıttı. Anlattığı konuların, aynen onun anlattığı gibi bilinmesini isterdi farklı düşüncelere pek müsamahalı değildi. Fikir bakımından çok fazla demokrat olmadığını söyleyebilirim. Kendine olan güvenini, otoritesini kibarca öğrencilerine hissettirirdi. Derslerde anlattıklarını da not tutardık. Tutulan notların önemli bir kısmı tarafımdan tutulmuş notlardır. Hoca'nın fikirleri, geleneksel bilgilere önem veren çevrelerce pek tasvip edilmez ve kınanırdı. Enteresan düşüncelerine bazı arkadaşlar da itiraz ederdi. Evrin, Diyanet'te görevliken bir hoca-talebe ilişkisi içinde görüşmüştük.¹⁵³

Yeprem, Evrin'in Kur'an ayetlerini tefsiri konusunda da şunları kaydeder.

*Kur'an-ı Kerim'le ilgili yorumlarında Bâtınî tevillerini benimsemesi onun mistik kültüre de aşına olduğunu gösteriyordu zaten. Çünkü bahsettiğim tevil tipi tefsir ilminde bâtinî tevil dediğimiz bir tevil tipidir. Bu daha ziyade tasavvuf kültüründe yer bulmuş yaşamış olan bir yaklaşım tarzıdır. Onun böyle bir tasavvufi kültüre de aşına olduğunun belgesidir. Bu yaklaşım hem de basit bir seviye değil Kur'an-ı Kerim ayetlerini yorumlamaya kadar gidecek bir seviyeye ulaşmış olmasını gösteriyor. Ebced hesabı da bu tasavvuf kültürünün, edebiyat kültürünün bir yönü. Kur'an ayetlerinden ebced hesabına dayalı hüküm çıkarma yine bu Bâtınî yaklaşımların bir göstergesidir. Sadece Bâtınî, Alevi karakterli tarikatların değil Sünni karakterli tarikatlarda da var bu yöntem. Bunlar belirli bir karakter yapısını gösterir. Bu karakter yapısı pozitif ilimlerle de birleşince işte modern dönemlerde görülen Kur'an ayetlerini modern bilimler istikametinde tevil etme yaklaşımı olarak ortaya çıkıyor. Müspet, pozitif demek, Hoca'nın 'Müspet Maneviyat Etüdleri' kitabı da pozitif bilimlerle manevi bilimleri bağdaştırma hareketi. Tamamen Bâtınî bir görüşle pozitif bilimleri de bağdaştıramazsınız. Ama ikisini bağdaştırmaya çalışan bir yaklaşım içindeydi hoca.*¹⁵⁴

¹⁵³ Ek -8- Saim Yeprem röportaj.

¹⁵⁴ Ek -8.

Evrin, Kıyamet alametleri bahsinde, Bâtınîyye mezhebini Deccal olarak nitelendirmiştir.¹⁵⁵ Bu nedenle, Evrin'in Bâtınî mezheplerle ilişkisi olamaz kanaatindeyiz.

Yeprem, Evrin'in, Ankara ve İstanbul'da şubeleri bulunan 'Yüksek Ahlâk Derneği'nin kurucusu ve üyesi olduğunu da belirtir.¹⁵⁶

Sadettin Evrin, araştırmacı bir kişiliğe sahiptir. Gençliğinden beri mesleğinden ayrı olarak Kur'an tefsiri ile ilgilenmiş, dinlerin birliği konusuna da ayrı bir önem vermiştir. Dine olan özel ilgisi ve araştırmacı kimliği onun bu konularda eserler vermesini, Yüksek İslam Enstitüsü'nde hocalık yapmasını ve Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı'nda bulunmasını sağlamıştır.

Evrin, düzenli, titiz ve disiplinli yaşayan bir insandır. Bir asker olması da ona belli bir disiplin kazandırmıştır. Öyle ki çocuklara da küçük yaşlardan itibaren disiplin kazandırmak ister. Üvey kızı Samira Yener'in oğluna oyununu belli bir saatte bitirmesini ve yanına gelmesini söyler.¹⁵⁷ Bu yöntemle torununa belli bir düzen ve disiplin aşılamak ister.

Evrin, hesaba kitaba, teknolojiye de çok meraklı, icatçı bir insandır. Yeğeni Özdebir, Evrin'in kendisine anlattığı bir olayı şöyle anlatır:

"Amcam, Çanakkale'de, "topçu ileri gözetleyici" olarak çalışırken atılan mermiler boğazın belli bir yerine kadar ulaşır. O da mermilerin ağırlıklarını azaltmak suretiyle mermileri daha uzağa atabilecek bir yöntem geliştirir. En önemlisi de atılan topun nereye gideceğine dair talimatları hesaplayan bir makine yapar. Bu yöntemle yapılan atışlar çok başarılı olur fakat kendisine 'bu işlerle neden uğraşıyorsun' denilerek hapis cezası verilir. Amcam daha sonra ordu donatım daire başkanı olur. Kendi yaptığı cihazın daha gelişmiş modelleri getirilir. O da kendi dosyasından başvurusunu bulur ve 'daha tekâmül etmiş modelleri vardır bu dosya hükümsüzdür' diyerek başvurusunun altını kapatır."¹⁵⁸

¹⁵⁵ Bkz; Evrin, ÇKB, c.I-II, s.363.

¹⁵⁶ Ek -8.

¹⁵⁷ Ek -7- Samira Yener röportaj.

¹⁵⁸ Ek -5- Nurettin Özdebir röportaj.

Evrin, hacca giden farklı milletten insanların hac ibadetlerini daha iyi yapabilmeleri için de şu fikirleri öne sürmüştür:

“.....Arap devletleri, emirlikleri Mekke’de vakıf olarak, her milletten hacca gelenler için ayrı ayrı pavyonlar yapabilirler. Bunlarda serinletici, ısıtıcı tertibat olmalı; duş-lavabo, hela ihtiyaca göre yeterli bulunmalı; temiz tutulmalı; süzgeçten geçmiş soğuk içme suyu sağlanmalıdır....Yemek akşamları tabldot olarak yenir; sabah, hafif bir kahvaltı, öğle için sandviç hazırlatılıp paket halinde verilir. Mekke dolaylarındaki uzun mesafeli gidişler için yürüyen yol bile yaptırılabilir.”¹⁵⁹

Müslümanlığın Avrupa ve Amerika’da yayılması için buradaki camilerde yapılması gerekenleri de şöyle kaydetmiştir:

“Bayram namazlarında olduğu gibi cumartesi veya pazar günleri ve ikinci namazından hemen sonra herkese açık ve oranın diliyle vaazlar verilmelidir. Bunlar Hristiyanları kırmayacak, Kur’ân’ın din birliği uyarılarına da değinecek surette dikkatle hazırlanmış olmalı; gazete ile bir gün evvel kısaca duyurulmalıdır.”¹⁶⁰

Kısaca Evrin, yaşadığı dönemin sorunlarıyla da yakından ilgilenmiş ve çeşitli çözüm önerileri sunmuştur. Evrin’in bu tesbitleri günümüze dahi ışık tutacak niteliktedir.

E. ESERLERİ

Evrin’in kitap veya bröşür niteliğinde 12 eseri bulunmaktadır. Bazı eserleri Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları’ndan çıkmıştır. Bu eserlerinin sonuna “*Bu eserin ilmi sorumluluğu hazırlayıcısına aittir*” notu düşülmüştür. Bu ibareyi ‘Allah Bizimle’ ve ‘Radyo’da Dinî ve Ahlâkî Konuşmalar’ isimli eserlerin son sayfalarında görmek mümkündür.¹⁶¹ Mustafa Kara, Diyanet Yayınları’nın 1925’ten beri tasavvuf

¹⁵⁹ Evrin, ÇKB, c.III- IV, s.523.

¹⁶⁰ Aynı eser, s.497.

¹⁶¹ Evrin, Allah Bizimle, Ankara, DİB Yay.,1961a, s.120; Radyoda Dini ve Ahlaki Konuşmalar, Ankara, DİB Yay., 1961, s.134.

kültürünün uzağında durduğunu Evrin'in eserleriyle birlikte Diyanet Yayınları'na tasavvuf kültürünün de dâhil olduğunu not düşer.¹⁶²

Evrin'in eserlerine geçmeden önce eserlerini yazarken nasıl bir yol takip ettiğini, hangi kaynaklardan beslendiğini anlamaya çalışalım.

Kara, Evrin'in '*Müsbet Maneviyat Etüdleri*' kitabında 14 konu başlığı altında 98 konunun işlendiğini belirterek şöyle demektedir.

*"Bütün bu terimler işlenirken temel kaynak olarak Kur'an alınmış konu ile ilgili pek çok ayet bazen doğrudan bazen dolaylı bazen de hurufî kültürüne kadar uzanan yorumlarla konuya dâhil edilmiştir. ...Hadis kitapları, Doğu ve Batı kültüründen yapılan tercümelerden başka diğer kutsal kitaplar da başvurulmuş kaynaklar arasındadır. Yunus Emre, İbrahim Tennurî, İbrahim Hakkı ve Abdülaziz Mecdi Tolun'dan Enis Behiç Koryürek'in Varidat-ı Süleyman'ına kadar geniş bir edebiyat kültüründen de istifade eden Evrin'in temel bakış açısının Mevlana ve Muhyiddin İbn Arabî 'den etkilendiğini söylemek yerinde olur."*¹⁶³

Gençliğinde Osmanlı kültürünü almış olan Evrin, Osmanlı aydınlarının şu sözüne iyi bir örnektir. *"Biz iki anneden süt emdik; Muhyiddin İbn Arabî , Mevlânâ."*¹⁶⁴

'*Müsbet Maneviyat Etüdleri*' eseri hakkında Kara'nın, Evrin'in referans kaynakları hakkında kaydettikleri, diğer kitaplarına da örnek teşkil eder.

Evrin sık sık, dipnotlarla Mevlana'nın '*Mesnevi*'sine ve İbn-i Arabinin '*Fütühat-ı Mekkiye*'sine atıfta bulunur. Bazen de direkt olarak bu iki kaynaktan alıntılarını okurla paylaşır. Evrin, işlediği konuya ilişkin Kur'an-ı Kerim ayetlerinin ardından aynı konuyla ilgili diğer kutsal kitaplarla karşılaştırmalar yapar ve ayetlerin kendi yaptığı tefsir ve yorumlarına yer verir. Bu tefsirler pozitif bilimlerin ışığında yapılmış tefsirlerdir. Ayrıca konusuna göre yeri geldikçe bazen dip not belirterek bazen de belirtmeyerek hadislerle yer verir. Evrin, sadece Hıristiyan ve Mûsevî dinlerinin kitaplarını değil, Çin kaynaklı Tao dini ve Konfüçyus mezhebi olarak

¹⁶² Kara, "Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Mutasavvıf Bir General Sadettin Evrin", *İLAM Araştırma Dergisi*, c.II, S.1, Ocak-Haziran 1997, s.61.

¹⁶³ Aynı makale, s.59.

¹⁶⁴ Mahmud Erol Kılıç, *Anadolu'nun Ruhu*, 2.Baskı, İstanbul, Sûfî Kitap, 2011, s.224.

adlandırdığı dinlerin kitaplarından ve öğretilerinden de bahseder. Bazen Batılı ünlü bir yazarın romanından, bir şarkı sözünden, bir şiirden, bir gazete haberinden ya da bir dergiden örnekler verir. Eserlerinde Evrin'in, dünya çapında olaylardan haberdar olduğunu, Doğu kültürü yanında, Batı kültürünü ve eserlerini de takip ettiğini görürüz. Evrin, '*Müspet Maneviyat Etüdleri*' ve '*Çağımızın Kur'an Bilgisi*' eserlerinin altıncı bölümünü tasavvufa ayırmasının yanı sıra hem bu iki kitabın diğer bölümlerinde, hem de diğer kitaplarında tasavvufi konulara yer vermiştir.

a) Basılmış Eserleri:

*Müspet Maneviyat Etüdleri*¹⁶⁵: Evrin'in fikirlerini en kapsamlı şekilde ortaya koyan eseridir. Bu kitapta yer alan görüşler diğer kitaplarındaki görüşlerin bir nevi toplu hale getirilmiş şeklidir. Bu kitap biri giriş olmak üzere sekiz fasikülden oluşmuştur. İki cilt halinde bir araya getirilmiştir.

Samira Yener, Evrin'in '*Müsbet Maneviyat Etüdleri*' kitabının 1954-1957 yılları arasında altı cilt olarak yayınlandığını ve bilim dünyasında ilgi çeken bu eserden Princeton ve Yale Üniversiteleri ile Londra ve Roma Şarkiyat Enstitülerinde temel kitap olarak yararlanıldığını yazar.¹⁶⁶

Mustafa Kara, kitabın 1950'li yıllarda basılmasına rağmen hazırlıkların çok daha önce başladığını ortaya koyar. Kitapta mürşid konusu işlenirken Bergson'un '*Ahlak ile Dinin İki Kaynağı*' eserinden tercüme edilen kısım için '*Bu bölüm Mehmet Ali Ayni (öl.1945) tarafından bu kitap için tercüme edilmiştir*' ifadesi bunun belgesidir.¹⁶⁷ Eserin 2. Baskısının Diyanet Yayınları arasından çıkması planlanmıştır.¹⁶⁸ Diyanet Dergisi'nde basılacak kitaplar kategorisinde yer alan bu kitap, Kara'ya göre muhtemel görüş ayrılıklarından dolayı basılamamıştır.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Evrin, *Müspet Maneviyat Etüdleri*, c.I-II, Ankara, T.T.K Basımevi,1954.

¹⁶⁶ Ek -7- Samira Yener Röportaj.

¹⁶⁷ Kara, "*Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Mutasavvıf Bir General Sadettin Evrin*", *İLAM Araştırma Dergisi*, s.61.

¹⁶⁸ "*Basımı kararlaştırılan diğer eserler*", *Diyanet Dergisi*, 1961, s.269.

¹⁶⁹ Kara, *aynı makale*, s.61.

Kitap, adından da anlaşılacağı gibi pozitif ilimlerle, manevi ilimleri anlatma gayretinin bir sonucudur. Evrin, her bir fasikülde Fatiha Sûresi'nin bir ayetini pozitif bilimler ışığında tefsir etmiştir. Evrin, eserini sadece Fatiha tefsiri olarak değil, Fatiha Sûresi çerçevesinde yeri geldikçe diğer ayetlere de değinerek bir Kur'an tefsiri olarak görmektedir. Kitapta, her bölümde 14 konu başlığı ele alınmış böylece toplamda 98 terim işlenmiştir.

Çağımızın Kur'an Bilgisi:¹⁷⁰ 1954-1956 yıllarında basılan '*Müsbet Maneviyat Etüdleri*' adlı iki cildin ardından, 1970 yılında aynı kitap "*Çağımızın Kur'an Bilgisi*" ismiyle revize edilerek ve dili sadeleştirilerek yeniden basılmıştır. Evrin, tefsirlerin de belli aralıklarla güncellenmesi gerektiğini savunur. Kendi yazdığı tefsirin adını değiştirmek ve yeniden basmak suretiyle bu düşüncesini gerçekleştirmiştir. Kitapların ana hatlarında bir değişiklik olmamakla beraber yeni basımda dilin daha sade olduğunu, bazı eklemeler yapıldığını ve tefsirin genişlediğini görmekteyiz.

Dinin Müspet Felsefesi ve Vicdan Birliği:¹⁷¹ 1941 yılında basılan bu kitap Evrin'in *Müspet Maneviyat Etüdleri* kitabının bir nevi ilk bölümleridir. İçindekiler bölümünde kitap 7 fasıla ayrılmış ve her fasılının ayrı olarak peyderpey basılacağı bilgisi verilmiştir. Bu ilk fasıladan sonraki diğer fasılların aynı isimle basılıp basılmadığını bilmemekteyiz. Fakat bu ilk baskının ardından kitabın "*Müspet Maneviyat Etüdleri*" ismiyle basılmış olması daha muhtemeldir. Öyleki Evrin kitabının önsözünde Fatiha Sûresi'nin yedi ayetini göz önünde bulundurarak Kur'an'ın da bu yedi ayet çerçevesinde bölümlere ayrılarak anlaşılabilceğini kaydetmiştir.

İslamiyet Nazarında Hazreti İsa:¹⁷² Kitap, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları'ndan çıkmıştır. Önsözünde Evrin, dışarıdan ülkemize intikal etmiş olan üç risaleyi tenkit amacıyla bu kitabı yazdığını belirtir. Kitabın yazılış amacı, Hristiyanlığın aslını Müslümanların nasıl gördüğünü belirtmektir. Kitaba göre Hristiyanlık aslını yitirmiş ve yanlış bir yola girmiştir. Evrin, risalecik olarak

¹⁷⁰ Evrin, *Çağımızın Kur'an Bilgisi*, c.I-IV, Ankara, Doğu Matb., 1970.

¹⁷¹ Evrin, *Dinin Müspet Felsefesi ve Vicdan Birliği*, Ankara, 1941, Milli Kütüphane yer no: 1941 AD 1809.

¹⁷² Evrin, *İslamiyet Nazarında Hazreti İsa*, Ankara, DİB Yay., 1963a.

nitelediği kitapların Protestan derneklerince basılmış olup Hristiyanların asırlardır devam eden yanlış telkinlerini içerdiğini kaydeder. Evrin, Hz.İsa'ya Rab ya da oğul yakıştırmasının yanlışlığını ortaya koyar.¹⁷³ Evrin'in Protestanlığın nasıl doğduğuna ilişkin kaydettikleri de dikkat çekicidir.

*“Türkleri Hristiyan etmeğe yönelen Amerikalı Protestan dernekleri, ilmin ve medeniyetin Endülüs'ten Avrupa'ya intişar ettiği sıralarda Hristiyanlığın İbn-i Rüşd'den aldığı ilhamla Protestanlığın doğduğunu unutmasınlar. Bunun bir Protestan akademisinde sarahatle itiraf edildiğini kendi kulağımla dinledim.”*¹⁷⁴

Kur'an-ı Kerim Açıklaması (Fatıha ve Bakara Sureleri):¹⁷⁵ Evrin, bu eserinde Fatıha Sûresinin mealini yazmış ardında sure hakkında bilgi vermiştir. Kur'an'ın bir nevi Fatıha'nın tefsiri olduğunu belirterek besmelenin mahiyetinden bahsetmiştir. Ardından Bakara Sûresinin haşiyelerle açıklamasını vermiştir. Evrin, tefsirinde müfessirlerin Ortaçağ ilmine göre yazdıkları izahlara bağlı kalmadığını belirtmiştir. Bu kitabın da bir sonuç olduğu iddiasından kaçınarak hakikatin bazı noktalarda belki de şimdiye kadar yazılmamış ve hatıra gelmeyen mahiyette olabileceğini söylemiştir. Evrin kitap kapağına “*Kur'an-ı Kerim'in Müslümanlara değil bütün insanlığa indiği dikkate alınarak yazılmıştır*” ibaresini yazmayı uygun görmüştür.

Dinler Arası Müsterek Bir Söz: Allah Bizimle:¹⁷⁶ : Eser, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları'ndan çıkmıştır. Kitapta ‘vahdet-i vücûd’ felsefesine temas etmektedir. Kitabın önsözünde ise Kur'an-ı Kerim'in bir ayeti ile 27 Mayıs Darbesi'nin ilişkilendirilmesi ilginçtir.

“Hz. Muhammed için Kur'an-ı Kerim'de söylenen: ‘Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik’ ayetinin 27/Mayıs/1960 inkılâbından bir ay sonra giren

¹⁷³ Hz.İsa'ya Rab demenin yanlışlığı için bkz; *aynı eser*, s.3,4, Hz.İsa'ya ‘oğul’ demenin yanlışlığı için bkz., *aynı eser*, s.17-30.

¹⁷⁴ Evrin, *İslamiyet Nazarında Hazreti İsa*, s.4.

¹⁷⁵ Evrin, *Kur'an-ı Kerim Açıklaması (Fatıha ve Bakara Sûreleri)*, Ankara, Güzel Sanatlar Matb., 1962.

¹⁷⁶ Evrin, *Dinler Arası Müsterek Bir Söz: Allah Bizimle*, Ankara, DİB Yay., 1961.

1380 Hicri yılına tarih düşmesi, içinde bulunduğumuz zamana ait bir işaret ve yukarıda belirtilen manevi rahmete bir işaret addedilebilir.¹⁷⁷

Yine kitabın önsözünde, bu kitabın her din mensubuna yönelik olarak hazırlandığını ve ‘Allah bizimle’ lafzının Müslümanların, Hıristiyanların ve Mûsevîlerin müşterek sözü olduğunun altını çizer.

Kitap, ‘Allah ve İnsan’ ve ‘Allah ve Cemiyet’ başlıklı iki bölümden oluşmuştur. Diyanet yayınlarından çıkan kitabın sonunda ise “Bu kitabın ilmi sorumluluğu hazırlayıcısına aittir” ibaresi eklenmiştir.

Kur’an Bilgisi:¹⁷⁸ Kitap, ‘Kur’an’ın Özellikleri’ ve ‘Kur’an’a ve İslam’ın Kalkınmasına Hizmet’ isimli iki ana bölümden oluşmuştur. Kitapta yer alan konulara ‘Çağımızın Kur’an Bilgisi’ adlı kitabın giriş bölümünde de tekrar yer verilmiştir.

Radio’da Dinî ve Ahlakî Konuşmalar:¹⁷⁹ Evrin, TRT Ankara Radyosu’nda yaptığı konuşmaları bu kitapta bir araya getirmiştir. Kitap her birinde on adet makalenin yer aldığı dört bölümden oluşmuştur. Kitabın ilk makalesi “27 Mayıs 1960’ı Takip Eden Günler” ismini taşımaktadır. Buradan da anlaşıldığı gibi Evrin radyo konuşmalarına darbe sonrası başlamıştır ve ilk makalesi darbe ile ilgilidir.

Evrin darbeyi olumlu görür ve şöyle der:

“...particiliğin, kardeşi kardeşe düşman eden ifratkârlığını önlemiş, temiz ve iyi hislerimizi, birbirimizi sevme ve sayma duygularımızı canlandırmıştır. Siyasi değişiklikteki kazanç bu suretle ahlâka bile tesir eder. Gerçek kalkınma, bu manevi yücelişle çok ilgilidir.”¹⁸⁰

Kitabın diğer makaleleri, ‘fıkıh, dinde reform’ gibi meselelerin yanında ‘bencilliğin zararları, iç ve dış temizliği’ gibi ahlaki konulardan oluşmaktadır. Evrin, radyo konuşmalarında ayrıca, ‘milli hâkimiyet-din, laiklik-dindarlık’ gibi konulara da değinmiştir.¹⁸¹

¹⁷⁷ Aynı eser, s.3.

¹⁷⁸ Evrin, *Kur’an Bilgisi*, Ankara, Doğu Matb. 1970.

¹⁷⁹ Evrin, *Radio’da Dinî ve Ahlakî Konuşmalar*, Ankara, DİB Yay., 1961.

¹⁸⁰ Aynı eser, s.3.

¹⁸¹ Bknz; Aynı eser, s.60-67.

Zekât Sandığı:¹⁸² Eser, iki küçük sayfadan oluşan bir broşür niteliğindedir. Broşürün hemen başında Evrin'in 'Diyanet İşleri Başkan Muavini' olduğu belirtilmiştir. Evrin, zekât ile ilgili görüşlerini bu iki sayfada toplamıştır. Ayrıca Konya'da kurulan bir hayır cemiyetinden övgüyle bahseder ve İmam – Hatip Okulu öğrencilerinin gıda ve giyim gibi ihtiyaçlarını karşılayarak okullarını yaptıran derneklerden söz eder. Evrin, Konya'da ki bu hayır cemiyetinin ana nizamnamesinin bir tüzük haline getirilip müftülüklere gönderileceğini belirtir. Fakat böyle bir tüzük elimize geçmemiştir. Hazırlanıp, hazırlanmadığını da bilmemekteyiz.

Doğru Yol:¹⁸³ Eser on sayfalık küçük bir kitapçık niteliğindedir. Kitabı neşreden 'Manevi Cihazlanma Cemiyeti' kitapçıga bir önsöz yazmıştır. 'Manevi Silahlanma'nın her yerde, her din, millet ve renkten her sınıfa hitab eden manevi ve ahlaki bir hareket olduğundan söz ederek bu hareketin prensip ve fikirlerini yaymak üzere 'Manevi Cihazlanma Cemiyeti' adı altında memleketimizde kurulduğunu belirtir. Sadettin Evrin'in de cemiyetin kuruluşundan itibaren fikirleriyle ve mütalaalarıyla bu derneğe katkı sağladığı yine ön sözde belirtilmektedir.

İsviçre'nin Cenevre kentinde kurulan 'Manevi Silahlanma' cemiyetinin çekirdeği 'Doğru Yol' Üniversitesidir. Evrin, buradan hareketle İslamiyet'te de Kur'an-ı Kerim'in ön sözü olan Fatiha Sûresi'nin "Bizi doğru yola ulaştır" dileğinin de yol ve tutum farkı olsa da aynı gayeyi belirttiğini vurgular.¹⁸⁴

Evrin'e göre, 'Manevi Cihazlanma' denilen hareketin (mutlak doğruluk, mutlak manevi temizlik, mutlak digergâmlık ve mutlak sevgi) esasları, kat'i toleranssızlık değil, nihai ideale doğru tam ve eksiksiz yöneliş azmini belirtir.¹⁸⁵

Evrin, bu dört prensibi Kur'an-ı Kerim'den ayetler, diğer dinlerin kitaplarından alıntılar ve en önemlisi de tasavvufi kavramlarla açıklar.

Kitapçığın dikkat çeken bir unsuru da, Hucurat / 9-10 ayetlerinin Birleşmiş Milletler sözleşmesine temel teşkil ettiğini belirtmesidir.¹⁸⁶

¹⁸² Evrin, *Zekât Sandığı*, Ankara, Ayyıldız Matb., 1963.

¹⁸³ Evrin, *Doğru Yol*, İstanbul, Manevi Cihazlanma Cemiyeti Neşr., 1963.

¹⁸⁴ Aynı eser, s.5.

¹⁸⁵ Aynı yer.

¹⁸⁶ Aynı eser, s.8.

Cevaplarım:¹⁸⁷ Kitabın kapağında şöyle yazılıdır;

“Abdullah Işıklar’ın neşir işini üzerine aldığı, “Tahlil ve Tenkit – S.Evrin’in Diyanet İşleri Yayınları arasında neşrettiği kitaplarındaki telâkkiler, İslam esaslarına aykırıdır.” Adlı, yazarı meçhul broşür münasebetiyle..”.

Buradan da anlaşıldığı gibi Evrin, broşürde kendisine yapılan eleştirilere cevap vermek için onbir sayfalık bu kitapçığı yayınlamıştır.

Eschatology in İslam:¹⁸⁸ Eser bir tebliğ niteliğindedir, İslamda Ahiret bilgisi anlamına gelir. Evrin, bu eserin Marburg Kongresi’ne gönderildiğini kaydeder.¹⁸⁹ Eser, ‘Wigix’ isimli internet sitesinde de yer almaktadır. Site, alım-satım yapılabilen ticari bir sitedir. Evrin’in bahsi geçen kitabı ise satışa kapanmıştır.

b) Diyanet Dergisi’nde Çıkan Makaleleri

‘Mevlit ve Hatim Okutmak Hakkında’¹⁹⁰: Evrin, mevlit okutmanın Peygamberimiz’e (s.a.v) olan sevgi ve saygımızı pekiştirmek için çok hayırlı bir iş olduğundan bahseder. Fakat para ile okutulan mevlit ya da hatimleri tasvip etmez ve bazı istismarlara yol açtığını düşünür. Evrin camilerde ya da radyoda uzun uzun okunan mevlitlerin yerine duruma uygun bölümün okunmasını tavsiye eder. Kalan zamanda da camilerde Kur’an’ın özüne ve anlamına ilişkin vaazların verilmesini daha yararlı bulur.

‘Kur’an-ı Kerim Hakkında’¹⁹¹: Dergide yayınlanan makale, yazı başında belirtildiği üzere, Evrin’in radyo konuşmalarından alınmıştır. Aynı makale ‘Radyoda Dini ve Ahlakî Konuşmalar’ isimli kitabında da yer alır ve Kur’an’ın Arapça’dan farklı bir dile tercümesinin eksik olacağından bahseder.

¹⁸⁷ Evrin, *Cevaplarım*, Ankara, Ayyıldız Matb. 1963.

¹⁸⁸ “Eschatology İn İslam By M.Sadettin Evrin”

<http://www.wigix.com/item/1118000/Eschatology-in-İslam-by-M.-Sadettin-Evrin> (20.04.2012).

¹⁸⁹ Evrin, Manevi Cihazlanma Cemiyeti tarafından İngilizceye çevrilen “*Manevi Silahlanma ve Müslümanlar*” adlı tebliğin de başka uluslardaki konuyla ilgilenen insanlara gönderildiğini kaydeder. Ek-1- Evrin otobiyografı.

¹⁹⁰ Evrin, “*Mevlit ve Hatim Okutmak Hakkında*”, *DİB Dergisi*, 1961, s.87-88.

¹⁹¹ Evrin, “*Kur’an-ı Kerim Hakkında*”, *DİB Dergisi*, 1961, s.42-45.

‘**İslamiyet**’¹⁹²: Müslim ve İslam terimlerinin, bütün dinlerdeki ortak kullanılışlarına dikkat çeker ve Hz.Muhammed’in getirdiği dine de İslam denmesini bu dinin bütün dünyaya hitap etmesinden kaynaklandığını vurgular.

‘**Meâller ve İzahlar**’¹⁹³ : Evrin, bu yazısında Hac Sûresi’nin 15.ayetinin eski ve yeni açıklamalarının bir kıyaslamasına yer vermiştir. Bununla beraber, Kur’an’ı mantikî delillerle açıklamaya verdiği önemi de belirtir.

‘**Fazilet**’¹⁹⁴ : Evrin, yazısında, faziletin dinin bir vasfı hatta bir amacı olduğundan bahisle, insanların her iş kolunda ve ticaretle doğru ve düzgün davranmaları gerektiğine temas eder.

‘**Fatiha Tefsiri**’¹⁹⁵ : Evrin yazısında, Kur’an’ın bir ön sözü olarak gördüğü Fatiha Sûresi’nin kısa bir tefsirini yapmıştır. ‘*Müsbet Maneviyat Etüdleri*’ ve ‘*Çağımızın Kur’an Bilgisi*’ adlı eserlerinde de Fatiha’nın geniş bir tefsirine yer vermiştir.

‘**Radyoda Kur’an-ı Kerim Açıklaması**’¹⁹⁶: Yazının da başlığından anlaşıldığına göre, daha önce radyoda yayınlanan bir konuşmasını, dergide yayımlamıştır. Yazıda Furkan Sûresinin 1 ve 20. Ayetlerinin kısa bir tefsirine yer verilmiştir.

‘**(Dinde Reform) Diye Ortaya Atılan Hezeyan**’¹⁹⁷:Evrin’in bu makalesi eleştiri mahiyetindedir. ‘*Dinde Reform*’¹⁹⁸ ve ‘*Mutlu Bir Vatan İçin Düşünceler*’¹⁹⁹ adlı, yazarı aynı olan kitaplardan bahseder. Evrin, bu kitapların dinde reform adı altında Kur’an’ı tahrif çabasını keskin bir dille eleştirir. Evrin, kendi ismiyle de kitapta yer alan yazının, kendi fikirlerini de çarpıtarak ve eklemeler yapılarak maksatlı bir şekilde aktardığını yazar.

¹⁹² Evrin, “*İslamiyet*”, aynı dergi, Haziran, 1962, cilt.1, S.1, s.3-4.

¹⁹³ Evrin, “*Meâller ve İzahlar*”, aynı dergi, Ağustos, 1962, cilt.1, S.3, s.3-4.

¹⁹⁴ Evrin, “*Fazilet*”, aynı dergi, Ağustos, 1962, cilt.1, sayı.3, s.13-15.

¹⁹⁵ Evrin, “*Fatiha Tefsiri*”, aynı dergi, Ekim, 1962, cilt.1, sayı.5, s.3-6.

¹⁹⁶ Evrin, “*Radyoda Kur’an-ı Kerim Açıklaması*”, aynı dergi, Kasım, 1962, cilt.1, S.6, s.3-4.

¹⁹⁷ Evrin, “*(Dinde Reform) Diye Ortaya Atılan Hezeyan*” *DİB Dergisi*, cilt.II, S.1-2, s.41-42, Ocak - Şubat,1963, *Her Asrın Dini Müslümanlık*, Ocak 1963, s.7.

¹⁹⁸ Osman Nuri Çerman, İstanbul, 1956, Milli Kütüphane yer no: ATA A 183.

¹⁹⁹ Çerman, İstanbul, 1962, Milli Kütüphane yer no: 1963 AD 108.

‘Din Hizmetinde Münakaşa Adabı’ ²⁰⁰ Evrin’in bu makalesi, bir dergide kendisiyle ilgili eleştirilere cevap niteliğindedir. Evrin, Kur’an’daki ayetlerden örnekler vererek, tartışma adabının aynı din mensubu insanlar arasında nasıl olması gerektiğini yazar. 1960 darbesiyle ilgili sözlerinin yanlış anlaşıldığını da şu sözlerle belirtir.

“ ... (*ALLAH BİZİMLE*) adlı küçük kitapta: (27 Haziran 1960 da giren 1380 H.yılı) diyecek yerde (27 Mayıs’tan bir ay sonra giren) dememizden hoşlanmayan bir taraftarlık, bizi çekiştirir, durur. Hâlbuki maksadımız, hatırdaki kalan bir tarihe sözü bağlamaktan ibaretti.”

Evrin, Diyanet’in yayınladığı dergide makalelerinin yani sıra ‘*Din adamlarının birbirleriyle hoş geçinmeleri hk.*’ ²⁰¹ Konulu müftülüklere gönderdiği bir de tebliğ yayınlamıştır. 10 maddelik tebliğde din görevlilerinin aralarındaki anlaşmazlıkların zabıtla tesbit olunacağını ve kişilerin birbirlerinden helallik almalarının sağlanacağı belirtilmiş ve fitne çıkaranların da meslekten ihraç edilecekleri kaydedilmiştir. Bu tebliğin, derginin 1962 yılı Haziran sayısında çıkmasına rağmen, üzerindeki tarih 12.10.1961’dir.

c) Çeşitli Dergi ve Gazetelerde Çıkan Makaleleri

‘Özlü Dindarlık’:²⁰² Evrin, makalesinde şahıslara yönelik yapılan menfi konuşma ve yazıları eleştirir. Bunlarla uğraşmak yerine maddi, manevi ve ilmi eksikliklerimizin üzerinde durulmasını ister. Bakara Suresi’nin 255. Ayeti olan Ayet’el Kürsi ile ilgili de bir değerlendirmede bulunur.

‘Telakkilerde Çeşitlilik ve Ayarlama’:²⁰³ Evrin, makalesinde toplumdaki fikir çeşitliliğine ve ayrılıklarına değinir. Toplumdaki fikir ayrılıklarının taban tabana zıt olmasının da endişe verici olduğunu kaydeder. Evrin, lise ve üniversite

²⁰⁰ Evrin, “Din Hizmetinde Münakaşa Adabı”, *DİB Dergisi*, Mart – Nisan, 1963, c.2, S.3-4, s.21-22.

²⁰¹ Aynı dergi, Haziran, 1962, s.29-30.

²⁰² Evrin, “Özlü Dindarlık”, *Her Asrın Dini Müslümanlık*, Haziran, 1962, s.5.

²⁰³ Evrin, “Telakkilerde Çeşitlilik ve Ayarlama”, *Her Asrın Dini Müslümanlık*, Temmuz, 1962, s.5.

öğrencilerinin yoğun ders programları arasında, onlara dini öğretebilecek yardımcı kitapları gerekli görür.

‘Kur’an’ın Tefsiri Hakkında’:²⁰⁴ Evrin, yazısında Arapça bilmenin ve eski tefsirlerdeki izahları yazmanın bir Kur’an tefsiri yapmak için yeterli olmayacağından bahseder.

‘Sünnet Düğünleri ve Bir Kırık Testi’:²⁰⁵ Evrin, yazısında sünnetin dini bir işlem olarak yapıldığını içkili ve düzeysiz eğlencelerle yapılan sünnet düğünlerinin bu dini vecibe ile bağdaşmadığını belirtir. Ayrıca, Evrin’e göre sünnet, nefsin ihtiraslarına karşı vücutta yapılan hatırlatıcı bir işarettir, sağlık yönünden de birçok faydası vardır. Evrin, yazısında sokakta bulunan kırılmış bir testiden de bahseder. Kırılan parçaları sokaktan geçen iki yüz kişi arasından kimsenin toplamaması Evrin’i toplumun durumu hakkında bir hayli düşündürmüştür. Evrin, bu manzarayı evinin camından gözlemlemiştir.

‘Orman Davası’:²⁰⁶ Evrin, makalesinde ormanların ve denizlerin korunmasından bahsetmiştir. Evrin, ağaç ve denizden bahseden Lokman 27 ve denizden bahseden Kehf 110 ayetlerine de değinmiştir. Denizlere bırakılan atıkların gel-git olayları ile temizlenebildiğini ancak orman tahribinin geri dönüşü olmadığını vurgular. Ormanları tahrip edenlere ağır cezaların verilmesi gerektiğini belirtir.

‘Allah Var mı, Yok mu?’:²⁰⁷ Milliyet Gazetesi’nde yayınlanan bu makale, Çetin Altan’ın yine aynı gazetede çıkan ‘Of ve oftan sonra yine of’²⁰⁸ yazısına bir cevaptır. Altan, yazısında ‘Allah var mı, yok mu?’ sorusunu ortaya atarak Türkiye’nin geri kalmışlığından, yeni fikirlerin tartışılmadığından yakınır. Evrin de, Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı sıfatı ile Altan’a cevap verir. Evrin, din adamlarının Allah’ın varlığı gibi muazzam bir konuyu layıkıyla belirtememelerinden şikâyet etmek yerine aydın kesimin din konusundaki ilgisizliğinden ve ihtisas

²⁰⁴ Evrin, “Kur’an’ın Tefsiri Hakkında”, *Her Asrın Dini Müslümanlık*, Ağustos, 1962, s.5; Ayrıca bkz; Kur’ân-ı Kerimin Tercüme ve Tefsiri Meselesi’ gazetearsivi.milliyet.com.tr, (27.01.1963)(06.08.2013).

²⁰⁵ Evrin, “Sünnet Düğünleri ve Bir Kırık Testi”, *Her Asrın Dini Müslümanlık*, Eylül, 1962, s.5.

²⁰⁶ Evrin, “Orman Davası”, *aynı dergi*, Ocak, 1963, s.6.

²⁰⁷ Evrin, “Allah Var mı, Yok mu?”

gazetearsivi.milliyet.com.tr, (19.05.1963)(06.08.2013), bkz; Ek -16.

²⁰⁸ Çetin Altan, “Of ve Of tan Sonra Yine Of” gazetearsivi.milliyet.com.tr, (04.05.1963)(06.08.2013), bkz; Ek -15.

kalıplarına sıkışmışlığından şikâyet edilebileceğini kaydeder ve kâinatın yaratılışıyla ilgili bilimsel cümlelere de yer verir. Altan'ın yazısını bitirdiği '*Biraz ışık kuzum, biraz ışık...*' cümlelerine karşı, Evrin'in son cümlesi şöyle olmuştur. '*Şayet lambanızın şişesi, ampulünüzün camı, fennosu kirli, tozlu ise, ışık zayıf olur ve (of)larişınızın sebebi budur.*'

'Alevîlik-Sünnilik İhtilafları Hakkında İki Müsbet Görüş':²⁰⁹ başlığı ile dergide, Diyanet İşleri Başkan Muavini olarak Evrin'in Alevîlik ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Evrin, Alevîler'in, Osmanlı hilafetini Yezid'in yolundan giden bir sistem olarak gördüklerini ve tasvip etmediklerini kaydeder. Günümüzde ise Osmanlı hanedanlığının hilafeti gibi bir durumun kalmadığını ve eski zıddiyet ve ayrılıkların ortadan kalktığını belirtir. Evrin'in Alevîlik ile ilgili diğer görüşlerine aşağıdaki makalede değinilmiştir.

'Alevîlik Nedir?':²¹⁰ Evrin'e göre, Alevîler bin yıl önce Horasan'dan Türkiye'ye göçen Türkmenlerdir. Özellikleri ise, Hz.Ali'ye ve onun evlatlarına candan bağlı olmalarıdır. Evrin, makalesinde halifeliğin Hz. Ali'den Muaviye'ye geçişini, Kerbela'da Hz.Hüseyin'in Yezid'in adamları tarafından şehit edilmesini, sonrasında ise Muhammed Mehdî dışında kalan Hz. Ali soyundan gelen erkeklerin hep zehirlenerek öldürüldüğünü kaydeder. Evrin, bu uzun süreli zulmün kalplere verdiği korku ile Alevîliğin kökleştini belirtir.

Evrin, iki Sünnî mezhebin önderleri olan Ebu Hanife'nin ve İmam Malik'in de Hz.Ali ve evlatlarının tarafında olması ve Emevi ile Abbasi Hilafetini tasvip etmemelerinin de çok önemli bir husus olduğunu kaydeder. Bir ikisi dışında bütün Sünni tarikatların silsilenamelerinin Hz. Ali ya da torunlarından birine bağlı olmasını da yine dikkat çekici bir nokta olarak görür.

²⁰⁹ Evrin, "Alevîlik-Sünnilik İhtilafları Hakkında İki Müsbet Görüş", *Her Asrın Dini Müslümanlık*, Mart, 1963, s.10, bkz; ek- 17. *Sıffin muharebesinde (H.37) Muaviye ile karşılaşan Hz.Ali, iki tarafın birbirini fark etmesi için...askerinin başına kırmızı işaret taktırmıştı. Sonradan hile ile sonucu kazanan Muaviye'nin ve oğlu Yezid'in kurdukları saltanat tarzındaki hilafete karşı olan Alevîler bu işaretten dolayı (Kızılbaş) diye tanındılar. Fakat, bunların Hz.Ali'ye bağlanması siyaseten istismar edilen bir muhabbetten ibaret kaldı. Diğer taraftan Hz.Ali'nin gerçek veraseti yine onun neslinden büyük müşit Ahmet Bedevî'nin kırmızı hurka ve kırmızı bayrağı ile de işaretlendi.* Evrin, ÇKB, c.I-II, s.356.

²¹⁰ Evrin, "Alevîlik Nedir", *Cumhuriyet*, 18.06.1966, bkz; ek-18.

Evrin, Alevîlerin Osmanlı döneminden beri din bilgisinden bir şekilde yoksun bırakıldıkları düşüncesindedir. Altıncı İmam Cafer Sadık'ın eski Türkçe'ye '*Buyruk*' adı ile çevrilen din ve ahlâk kitabının mevcudunun kalmaması ve Alevîlerin 'Dede' olarak andıkları kişilerden duydukları ile yetinmek zorunda kalmaları da bu noktada etkili olmuştur. Evrin, Irak'ta yeni basılan Alevî ilmihalini gördüğünü ve Sünnî ilmihallerden pek farklı olmadığını da kaydeder.

Evrin, Alevîlerin Türk ulusunun ayrılmaz bir parçası olduğunu, onlara karşı ilgisiz ve hor tavırların olmaması gerektiğinin de altını çizer. Makalesinde Alevîler ve Sünniler arasında esas olarak bir fark olmadığını da belirtmiş olur.

'Atatürk'ün Bir Hutbesi':²¹¹ Evrin, makalesinde Atatürk'ün 1923 yılında Balıkesir'de Paşa Camii'nde²¹² öğle namazından sonra verdiği hutbeye yer verir. Atatürk, hutbeden sonra kendisine yöneltilen sorulara da cevap vermiştir. Atatürk'e göre; hutbeler halkın anlayacağı şekilde Türkçe olarak verilmelidir ve o günün şartlarına ve sorunlarına uygun olmalıdır. Hutbeyi veren kişilerin de siyaseti, medeniyeti ve bilimi takip eden kişiler olması önemlidir.

Evrin, 1927'ye kadar hutbelerin Türkçeleştirilmesi konusunda bir adım atılmadığını, aynı yıl Atatürk'ün ikâzı üzerine Diyanet İşleri tarafından bastırılan hutbe kitabında, öğüt kısmının Türkçe olarak bastırıldığını kaydeder. Evrin, Atatürk'ün dini konulara ilgisiz olmadığını, dini hayatla ilgili incelemelerde bulunduğunu fakat çoğu kişinin Atatürk'ün bu yönünü bilmediğini de kaydeder. Aynı zamanda, hilafetin kaldırılması, medreselerin ve tekkelerin kapatılması, kıyafet inkılâbı gibi önemli değişikliklerin de Atatürk sayesinde olduğunu belirtir. Evrin, bu inkılâpları asırlardır temizlik yapılmamış bir binanın içinin boşaltılarak ve temizlenerek yeniden düzenlenmesine benzetir.

Evrin, '*İslam*' dergisinin ilk sayısında küçük bir başlayış yazısı yazmış ve bir anlamda bu derginin çıkış amacını belirtmiştir.

"Ne ilimsiz bir müminlik, ne kalbi kapanık bir âbitlik, ne de amelsiz bir mutasavvıflık dini temsil edebilir... Hülâsa, dindarlık bir itiyadın tekrarı gibi bir şey

²¹¹ Evrin, "*Atatürk'ün Bir Hutbesi*", *Her Asrın Dini Müslümanlık*, Yıl.2, c.II, S.17-18, Kasım- Aralık, 1962, s.16-17, bkz; ek-19.

²¹² Balıkesir Zağnos Paşa Camii.

değildir. Din, Allah yolu ise, o azamete teveccühde büyük ceht ve gayret ister. ...Evvelki asırlarda yetişen din büyüklerinin hayatını ve hal tercümelerini okursak hayretlere düşeriz. ...Biz onların yükseldikleri irfan basamağını aşmak, Kur'an'ın Ebediyete açılan lâhûtî bilgi yolunda ilerlemek ve yücelmek görevindeyiz. Asrımızın dindarlığı ise avamın yapabildiği seviyede kalmış, gerilemiş ve alçalmıştır.

İlk nüshası çıkan bu dergi, bu noksanı gidermek için münevverlere bir kürsü hazırlamıştır. Burada dindarlığın daha şuurlu, daha özlü olmasına önem verilecek, dinimizi batı âlemine tanıtacak bir üslup ve zihniyet gözetilecek; dahilde bir içtimai tereddüt husule getirmemeğe itina gösterecektir. Bu yönlerde ona başarılar ve fasılasız bir devam dilerim.”²¹³

Aynı ‘İslam’ dergisi, 1963-1964 yılları arasında ise Evrin’i eleştiren bir dergidir.

F. MEHMET SADETTİN EVRİN’İN DİNİ VE TOPLUMSAL MESELELER HAKKINDA GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde Evrin’in dini ve toplumsal meseleler hakkındaki bazı görüşlerine yer verilecektir. Bu görüşlerin detaylarına değinilmeden, konular çerçevesinde dipnotlarla konuların geçtiği ilgili eser ve sayfa numaraları belirtilecektir.

a) Kur'an-ı Kerim ve Varoluş Hakkında

Evrin’e göre, ilk peygamberlerin taş, tuğla, kemik ve deri üzerine yazılmış, birkaç sayfalık kitapları insanlığın çocukluk çağına hitap eder, Kur'an'dan önce gelen büyük dinlerin kitapları ise insanlığın ortaöğretim dönemini yansıtır. Son kutsal kitap olan Kur'an ise üzerinde ömür boyu çalışılacak olan hazırlık sınıfına benzer. Dünya'nın en geniş dili sayılan Arapça²¹⁴ olarak inmiş olan Kur'an-ı Kerim kelime çeşitliliğinden dolayı da indirildiği dönem kadar geleceğe de hâkimdir.²¹⁵ Evrin de bu düşüncelerden hareketle Kur'an-ı Kerim’i anlamak ve anlatmak adına

²¹³ Evrin, “Başlayış”, *İslam*, Nisan 1956, sayı,1, s.10, bkz; ek-20.

²¹⁴ Kur'an'ı Kerim'in Arapça inmesi hakkında bkz; Evrin, *ÇKB*, c.-I-II, s. 48-52; *Kur'an Bilgisi*, s.48-52.

²¹⁵ Evrin'in Kur'an-ı Kerim'in özellikleri ile ilgili görüşleri için bkz; *ÇKB*, c.-I-II, ss.7-87, *MME*, c.I, ss.35-45, *Radyo'da Dinî ve Ahlakî Konuşmalar*, ss.13-19, *Kur'an Bilgisi*, ss.7-64.

çalışmalarını sürdürmüştür. Evrin, 'Kur'an'ı tefsir ederek fikirlerini aktardığı için onun Kur'an-ı Kerim ile ilgili düşüncelerini anlamak da bu noktada önemli olacaktır.

*Kur'an-ı Kerim'in Bilimsel Bir Kitap Olması:*²¹⁶ Evrin, pozitif bilimlerle yoğrulmuş bir kişidir. Ona göre; Kur'an-ı Kerim de bir bilim mucizesidir ve zaman ilerleyip, bilim geliştikçe Kur'an'ın anlaşılmasında da mesafeler kat edilir. Bu yüzden ki tefsirlere ihtiyaç duyulur. Din adamları önceleri her ilim dalında bilgi sahibi oldukları için, bu durum onlara Kur'an-ı anlama ve yorumlama noktasında katkı sağlamıştır. Bilimin Batı'ya geçmesi ve ihtisaslaşmasıyla din adamlarının bu bilgilerden yoksun kalması insanlığın manevi ihtiyacını karşılamaya yetmemiştir.

Evrin, aşağıdaki ayetin, *kozmogoni*²¹⁷, *jeoloji*²¹⁸, *filoloji*²¹⁹ ve *etnoloji*²²⁰ bilgileriyle ilgili olduğunu kaydeder.

*"Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin değişikliği O'nun delillerindendir. Bunda bilginler için deliller (dikkat çeken işaretler) vardır."*²²¹

Evrin'e göre Kur'an, bilim ve tekniğin çok hızlı geliştiği 20. Yüzyıl ve sonraki dönemlerin aydınlarına hitap eder. Bunun için bazı yerlerde *ikiz anlam* taşıyan ayetlerin olması gerekir. Kur'an'dan önce gelen kutsal kitaplarda yer alan bildiriler yazıcıların eksik anlayışıyla yazılmış ve sonraları da bozulmuş yorumlara sebep olmuştur. Kur'an'ın vahyinde ise Peygamber'in algısı Cebrail yardımıyla kuvvetlenmiş ve vahiy Arapça olarak kelime kelime belirmiştir.²²²

Evrin'e göre Peygamberlere vahyedilen şeraitler de manevi bir kovan düzenine benzer. Bu düzenle, dayanışma, yardımlaşma ve kardeşçe geçinme sonucu

²¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, *ÇKB*, c.I-II, ss.7-9.

²¹⁷ *Kâinatın meydana gelişini inceleyen ilim, tekvin ilmi*, bkz; Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yay., s.679.

²¹⁸ *Yer yuvarlağının ve yeryüzü şekillerinin geçmiş devrelerini ve bugüne kadarki gelişimini inceleyen ilim dalı*, bkz; Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s.572.

²¹⁹ *Bir dilin, metinlerini toplayan açıklayan, fikrî gelişmesini ve kendine has vasıflarını inceleyen ve bu çerçevede canlı tutulması için gerekli çalışmaları yapan ilim kolu*, bkz; Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s.381.

²²⁰ *Daha çok yazıdan mahrum iptidâi toplulukların kültürlerini inceleyen, maddi ve manevî kültür unsurlarını sistemli olarak açıklama, karşılaştırmalar yapma suretiyle insanlığın kültür tarihini aydınlatmayı esas alan bilgi kolu*, bkz; Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s.355.

²²¹ Kur'an-ı Kerim, Rûm/22.

²²² Vahiyler ve Kur'an'ın vahyi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, *ÇKB*, c.I-II, ss.10-15, *Kur'an Bilgisi*, ss.10-15, *MME*, c.I, ss.198-203.

da topluma tatlılık verir. Arının her çiçekten tohum alması gibi, kitaplardan, öğütlerden çeşitli hakikat tohumlarını almak gerekir. Kur'an, manevi-fikrî balın tadı ve peteğini bizlere sunmuştur.

*Nâsîh ve Mensûh:*²²³ 'Nâsîh', hükmü değiştiren, 'Mensûh' ise hükmü değişen ayetlere verilen isimlerdir. Evrin'e göre Kur'an ayetleri arasında daha önce gönderilen bir hükmün değişmesi söz konusu değildir. Sadece daha önceki kutsal kitaplarda yer alan bazı hükümler işlerliğini yitirdiği ya da zaman geçtikçe araya müşriklik karıştığı için, öz anlamlarında Kur'an'la birlikte yeniden bildirilmiştir.

*Kur'an'ın Tercüme ve Tefsiri:*²²⁴ Evrin'e göre Kur'an'ın tercümesi asıl Arapça metninin yerini tutamaz. Bu yüzden asıl metindeki manaya ulaşmak adına Kur'an incelemeleri sürekli olarak devam etmelidir ki mana bir dönemde donup kalmassın. Kur'an'daki kesin hükümlü ayetler her ne kadar çeviriye uygun ise de bu ayetlerin çevirisinde de aslındaki ahengi bulmak zordur. Kur'an'da bir de müteşabih ayetler vardır. Bu ayetler başka bir dile kolay kolay çevrilemez.

*Kur'an-ı Kerim'in Son Kutsal Kitap Olmasının Diğer Din Mensuplarınca Anlaşılmasının Gerekliliği:*²²⁵ Kur'an'da çok eski Peygamberlerden bahseden ayetlere sık sık rastlanır. Batılı eleştirmenler bu sık tekrarları lüzumsuz görürler. Hâlbuki bu ayetler 'Eski Ahit'in hatalı kayıtlarını düzelten önemli noktalar. Tefsirlerde o ayetlerin 'Eski Ahit'teki hangi konuya ilişkin olduğuna dair bilgi verilmemiştir. Böylece gayri Müslimlerin uyarılmaları kısmen de olsa eksik kalmaktadır. Buna karşın eski tefsirlerde kıssalara ait hurafeli rivayetlere geniş yer verilir. Bu durum, Kur'an'ın aklî anlayışına uygun değildir.

*Kur'an'ın Evrenselliği ve Kurulması Gerekli Kurumlar:*²²⁶ Evrin'e göre Kur'an, bize bir 'tarih felsefesi' sunar. Eski kavimlerin isyanları sonucu başına gelenleri hatırlatır ve adeta onların akıbetini günümüz üzerinden yansıtır. Günümüzde bilim ve teknik çok ilerlemiş olsa da insanların ve ulusların bencillikleri

²²³ 'Nâsîh ve Mensûh' ile ilgili ayrıntılı bilgi ve için bkz; Evrin, ÇKB, c.I-II, ss.27-32, *Kur'an Bilgisi*, ss.27-32.

²²⁴ Ayrıntılı bilgi ve örnekler için; Evrin, ÇKB, c.I-II, ss.53-58, *Vicdan Birliği*, ss.20-30, *Kur'an Bilgisi*, ss.53-58.

²²⁵ 'Kur'an'ın, 'Eski Ahid' ve 'Yeni Ahid' ile ilişkisi ve karşılaştırmalar için bkz; Evrin, ÇKB, c.I-II, ss.33-47, *Kur'an Bilgisi*, ss.33-47.

²²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz; ÇKB, c.I-II, ss.59-75; *Kur'an Bilgisi*, ss.59-75.

hemen hemen aynı düzeyde durmaktadır. Kur'an'daki insan haklarına değinen ayetler dünyaya ışık tutmaktadır fakat bunlar yeterince incelenmeyip dikkatlerden kaçmaktadır.²²⁷

Evrin, şu ayetin de Kur'an'ın evrenselliğini ortaya koyduğunu kaydeder.

*“Seni bütün insanlara (hoşnutluğumuzun nimetlerini) müjdeleyici ve (hicranımızın) azâbından sakındırıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu (senin bu evrensel görevini) bilmez.”*²²⁸

Evrin, bu ayetle birlikte Kur'an'ın yalnız Araplara ya da Müslüman olmuş milletlere değil, Kitâbî ve müşrik dinlere, dinsizlere kısaca bütün insanlığa gönderildiğini vurgular.

Evrin'e göre Kur'an, bugünün ilmi zihniyetine göre değerlendirilirken bu değerlendirme, hükümleri değiştirme, geçersiz kılma anlamına gelmemektedir. O, ilim ve fen ilerledikçe Kur'an anlayışlarının da o ölçüde artacağını kasteder. Bunun için, '**Tefsir Kurumu**'nun kurulmasını gerekli görür. Bu kurumun da Türk Dil Kurumu ve Tarih Kurumu gibi hüviyet ve imkânlarla sahip olması şarttır.

Evrin, İslami araştırmalar için İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı '**İslam Tetkik Enstitüsü**' ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne bağlı '**İslam İlimleri Enstitüsü**'nün kurulması gerektiğini kaydeder. Böylelikle Batı medeniyetlerinde çıkan ve Hıristiyanlıkla beraber diğer dinlere ait yayınları da tanıtan eserlerde yer alınacağını belirtir. Evrin bu düşüncesiyle de yine bütün insanlığa İslam'ı tanııtma çabasındadır.

Evrin'e göre İslam hukuku ile ilgili yüzyıllardır fikir yürütülmemiştir. Şu anda yürürlükte olmasa da 'İslam Hukuku' ve modern hukuk arasında karşılaştırmalı bir inceleme yapacak '**İstanbul Mukayeseli Hukuk Enstitüsü**' ayrı bir bölüm olarak kurulmalıdır. Bu mukayesede sadece Hanefî fikhının değil, diğer mezheplerin fıkıhlarının da dikkate alınması gerektiğini belirtir.

²²⁷ Evrin, ÇKB, c.I-II, s.60.

²²⁸ Kur'an-ı Kerim, Sebe/28

Evrin'e göre İslam mezhepleri²²⁹ arasında bir birlik oluşturmak için de '**İslam Akademisi**' kurulmalıdır. Bu akademi farklı dillerde hazırlanmış yayınlarla anlaşma ve yakınlaşma hedeflerini ortaya koyarak bir birlik meydana getirmelidir.

Ayrıca, camilerde verilen vaazların hazırlanması konusunda görev yapacak '**Araştırma ve Geliştirme Merkezi**'ne de ihtiyaç vardır. Bu merkez bölgelerde işlenen suçların çeşidi ve çokluğuna göre bu suçları düzeltmeye yönelik vaazlar hazırlatmalı ve vaizlere verilecek kurs programlarını düzenlemelidir.

Evrin'e göre hafız yetiştiren kursları da '**Kur'an Tilavet Enstitüsü**' adı altında birleştirmek gerekir. Bu enstitülerde tecvit bilgisinin yanında harflerin fonetiği, örnek on okuyucunun tilaveti üzerinde fikir edinme, manaya göre sesi tonlama, zamanın en iyi okuyucularının bantlarını dinleme, tegannîsiz makam kullanma, bulunulan yere ve duruma göre Kur'an'ın uygun yerinden okunması ve tüm bunların yanında Kur'an'ın anlamının da en güzel hitabet şekliyle aktarılması da öğretilmelidir.

Evrin, toplumda Kur'an'ın gerektiğince öğrenilemediği gibi onun açıklayıcısı olan hadislerin de öğrenilememesinden rahatsızdır. Türkçeye çevrilmiş olan '*Sahih Buhari*' ve '*Rıyazu's-Sâlihîn*' gibi kitapların din adamlarına yönelik olduğunu kaydederek bu kitapların halkın anlayacağı şekilde tekrarsız olarak ve konularına göre ayrılmış olarak düzenlenmesinin faydalı olacağı görüşündedir. Yapılacak çalışmayı iki kısma ayırır; birincisi hadis metniyle birlikte büyük hacimli ciltler halinde uzun vadeli bir çalışmadır. İkincisi ise, halka yönelik yalnız Türkçelerinin yer aldığı ve konularına göre ayrılmış cep kitapları şeklinde basılmasıdır. Bu çalışmalar için de '**Hadis Kurumu**' gereklidir.

*Bilimsel İnanç:*²³⁰ Evrin, '*Çoklukta Birlik*' başlığı altında Allah'ın varlığını ve tekliğini her şeyin ondan gelip ona gidişini bilimsel olarak ayetler ışığında açıklamıştır.

²²⁹ Evrin bu noktada konuya farklı bir pencereden bakar ve '*Bir Batılı veya Uzak Doğulu Müslüman olsa hangi mezhebe gireceğini araştırır mı? İtikatta ve amelde dağınıklıktan kurtulmak için onlar mı bizi uyarsın?* Sorularını sorar. Evrin, ÇKB, c.I-II, s.67.

²³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz; ÇKB, c.I-II, ss. 87-188, MME, c.I, ss. 51-131, Kur'an Bilgisi, ss. 87-188.

Evrin'in bu başlık altında yaptığı benzetme dikkat çekicidir. Evrin, tabiatı bir alfabe, elektronları noktalara, atomları harflere, molekülleri kelimelere, moleküllerin meydana getirdiği canlı cansız yaratıkları da cümlelere benzetmiştir. Bu cümleler ise büyük bir fikrin sonucudur. Yaratıklar, Tanrı'nın sözleri olduğu gibi, evren de o sözlerin satırları, kitapları gibidir.²³¹

Evrin bu bölümde Kur'an ayetlerinin bilimle ilişkisine değinmiş ve ayetlerden örneklerle zamanımızda anlaşılan bazı icatları incelemiştir.²³² Evrin, ayetlerde, elektriğin, telefon ve telgraf gibi uzaktan haberleşme araçlarının, uçağın ve benzeri icatların yer aldığını örnekleriyle belirtir.

*Din ve Gerçeklik:*²³³ Evrin, İslam dininde yer alan tabiat dışı inançların 'İsrailiyat'tan ve 'mevzu hadis' denilen aslı olmayan hadislerden kaynaklandığını savunur. Dinsel kültürün sürekli metafizik olaylarla açıklanmaya çalışılmasını doğru bulmaz. Kur'an'da geçen ve mucize olarak yorumlanan kimi olayları, gerçeklikle ele alır. Örneğin Firavun ordusunu boğan olay Tanrı'nın yardımı ile gerçekleşen bir tabiat olayıdır. Süleyman Peygamber'in kuş ile konuşmasını ise; Süleyman Peygamber'in posta kuşları olması şeklinde yorumlar.

Evrin, kısaca, Allah'ın iradesi ve dilemesi ile bazı olağanüstü belirmelerin olabileceğini bunların da yine Allah'ın izniyle tabiat olaylarından bağımsız gerçekleşmediğini kaydeder.

*Yaratılış:*²³⁴ Evrin, 'Darvin (Evrin) teorisini'²³⁵ kabul etmez fakat Darwinizmin kavrayamadığı bazı meseleleri de 'Yeni Darvencilik'in'²³⁶ kavradığını kaydeder. Yeni Darvencilik, ataların cenin devresinde sahip olduğu bazı niteliklerin, yetişmiş torunlarda ya da yetişmiş atalara mahsus bazı niteliklerin de torun cenininde tekrarlanabileceğini ortaya koyarak tekâmül zincirinde eksik kalan bazı parçaları bulup çıkardığını söyler ve aşağıdaki ayetin bu konuyla ilgili olduğunu

²³¹ Evrin, *ÇKB*, c.I-II, ss.116-117.

²³² Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, *ÇKB*, c.I-II, ss.144-156; *Kur'an Bilgisi*, ss.144-156.

²³³ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, ss.633-646; *MME*, c.II, ss.127-136.

²³⁴ Evrenin yaratılışı ve yer ve gökyüzündeki oluşumlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, *ÇKB*, c.I-II, ss.213, 233, İnsanın yaratılışı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; *ÇKB*, 245-264.

²³⁵ *Darvencilik; Darwin tarafından geliştirilen, bütün canlı varlıkların bir organizmadan tekâmül neticesi meydana geldiği görüşü, tekâmülcülük, evrimcilik.* Bkz; Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s.253.

²³⁶ *Yeni hayvan ya da bitki formlarının ortaya çıkma etmeni olarak yalnızca genetik değişimleri ve doğal ayıklanmayı kabul eden evrimi açıklayıcı kuram.* Bkz; *Büyük Larousse*, c. XXIV, s.12506.

kaydederek, ölümden sonraki hayatın da aynı kanun hükmü içinde olduğu görüşünü savunur.²³⁷

“Şüphesiz, hayata başlangıç veren ve onu tekrar iade eden O’dur. Hem O (yarattıklarını) yarlıgayı ve derin sevgi ile ilgilidir.”²³⁸

Evrin, Ay, Güneş, yıldızlar ve gezegenlerle ilgili ayetlerden de örnekler vererek bu muhteşem düzeni bilimsel veriler eşliğinde açıklayarak bu düzende bir sapma olsa kâinatın nasıl bir keşmekeş içinde kalacağını belirtir.

Evrin, Kur’anda yer alan Tekvîr²³⁹, İnfitâr²⁴⁰ ve İnşikâk²⁴¹ (sırasıyla yuvarlatmak, yarılmak, çatlamak anlamlarına gelir) Sûrelerinin evrenin yaratılmasından bahsettiğini ve bu yaratılışı özetlediğini kaydeder.

“...Yarattığı her şeyi güzel yarattı ve insanı yaratmaya topraktan başladı. Sonra onun soyunu bir sülâleden, hakir bir sudan yaptı. Sonra onu düzgünleştirip ruhundan ona üfürdü ve size o işitmeyi, o görmeleri ve gönülleri verdi; siz pek az şükrediyorsunuz.”²⁴²

Evrin’e göre ayette gelişim, evrim (tekâmül) ve seçkinleme (istıfâ) yasaları kısaca özetlenmiştir. Ayetin önce işitme duyusuna dikkat çekmesi de canlı varlıkların denizlerde vücut bulduğu devirlerde işitme duyusunun olmayışındandır. Görme duyusu ise çok zayıftır. Karalar oluşuktan sonra ve hayat denizden karalara çıktığında görme duyusu da gelişmiştir.

“...Yeryüzünde hiçbir hayvan, iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki size emsal cinsler olmasın...”²⁴³

Evrin’e göre, bu ayetle de insanın atalarının, o devirdeki hayvanlar, kuşlar gibi bir türden olduğu anlaşılmaktadır. Denizdeki memeli hayvanlar ve karaya çıkıp

²³⁷ Evrin, ÇKB, c.I-II, ss.176-177.

²³⁸ Kur’an-ı Kerim, Bûrûc/13-14.

²³⁹ Kur’an-ı Kerim, Sûre, 81.

²⁴⁰ Kur’an-ı Kerim, Sûre, 82.

²⁴¹ Kur’an-ı Kerim, Sûre, 84.

²⁴² Kur’an-ı Kerim, Secde/7-9.

²⁴³ Kur’an-ı Kerim, En’am/38.

kuş olanlar arasında olan insan nesli atalarının da onlardan başka bir şekilde yaratılmadığı belirtilmektedir.

Evrin, insanın bir evrimden geçtiğine inanır fakat bu tekâmülün maymun cinsinden olmadığının da bilimsel verilerle altını çizerek.²⁴⁴

*“Sizi yarattık, sonra size insan şekli verdik; sonra meleklerle dedik ki: Âdem’e secde edin. Hepsi secde etti; yalnız şeytan secde edenlerden olmadı.”*²⁴⁵

Evrin’e göre, ayette insanın yaratılmasının Adem’den önce ifade edilmesi, insanın köklerinin Âdem’den önceye dayandığının bir göstergesidir.²⁴⁶ Evrin bu görüşünü İbn-i Arabî’den de alıntılarla destekler.²⁴⁷

*Varlık ve Varoluş:*²⁴⁸ *“Göklerde ve yerde zerre ağırlığında bir şey Allahtan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyük bir şey yoktur ki belirtici kitapta bulunmasın.”*²⁴⁹

Evrin, ayette geçen zerre ağırlığını, atom ağırlığı ile ilişkilendirmektedir. Atom küçük bir Güneş Sistemi gibidir. Ortasında pozitif elektrik yüklü bir çekirdeği vardır. Onun etrafında ise negatif yüklü elektronlar döner ve ‘savrulan bir toz bulutu’ görünümünü alır. İşte aşağıdaki ayet Evrin’e göre atomun içyapısı ile ilgilidir.²⁵⁰

*‘O toz durup savuranlara andolsun.’*²⁵¹

Evrin’e göre modern fiziğin, maddi kâinatı, ışın ve dalgadan oluşan bir âlem olarak görmesi de bize melekût âlemini tanıtmaktadır. Yeryüzüne ışık hızında yağın ışınlar hem yaratışın elçileri hem de dünyanın tekâmülü için gerekli enerjilerdir.²⁵²

²⁴⁴ Evrin, ÇKB, c.I-II, s.247.

²⁴⁵ Kur’an-ı Kerim, Araf/10.

²⁴⁶ Evrin, ÇKB, c.I-II, s.251.

²⁴⁷ Muhyiddin İbnü’l-Arabî diyor ki: *Rüyamda kendimi, Kâbe’yi bir takım insanlarla tavaf ediyordum. Bunlardan birisi beni bilmediğim bir adla çağırırdı. Sonra bana dedi ki: Ben senin atalarındanım...Ne vakit ölmüştün, dedim. Kırk bin küsur sene evvel, dedi. Ademden beri o kadar yıl geçmedi ki...dedim. Şöyle cevap verdi: Hangi Ademden soruyorsun? Sana yakın olandan mı? Yoksa başkasından mı?...Bunun üzerine, Resulullah’ın şu hadisini hatırladım: ‘Soyların kendisinde nihayetlendiği bizlerce sanılan yahut benim de öyle sandığım, şu örf ile tanınmış Adem’den evvel Cenâb-Hak yüz bin Adem yaratmıştır. Bkz; İbnü’l-Arabî, Fütuhâtı Mekkiye, c.III, bab. 390; Evrin, MME, c.I, s.209.*

²⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz; ÇKB, c.I-II, ss. 195-303; MME, c.I, ss.133-224.

²⁴⁹ Kur’an-ı Kerim, Sebe/3.

²⁵⁰ Evrin, ÇKB, c.I-II, s.203.

²⁵¹ Kur’an-ı Kerim, Zariyât/1.

Evrin'e göre molekül, atom ve elektron kuramları kabul edildikten sonra bunların bir görünümünden ibaret olduğu da kanıtlanmıştır. Çünkü maddenin elektron sayısı değiştirilerek başka bir madde meydana getirilebiliyor.²⁵³

*İnsandan Öncekiler:*²⁵⁴ “Gökleri, Yeri ve onlarda ürettiği her hayvanın yaratılışı O'nun delillerindendir. O dilediği zaman onları bir araya getirmeye kadirdir.”²⁵⁵

Evrin'e göre bu ayet bize, bir yıldızdan diğerine hayatın intikal edebileceğini hatırlatır.

*“Biz Arzın göğünü yokladık; onu sert bekçiler ve alevlerle dolu bulduk. Biz göğün dinlenebileceği yerlerde oturuyorduk. Ama şimdi kim dinleyecek olursa kendini gözleyen bir alev buluyor.”*²⁵⁶

Evrin'e göre bu ayetle de, bahsedilen cinlerin de daha önce başka bir gezegende yaşadıkları belirtilmektedir. Cinler insandan önceki tekâmül devrinin yaratıklarıdır.²⁵⁷

Evrin'e göre her insanın ruhunda melek²⁵⁸, şeytan²⁵⁹ ve cin²⁶⁰ gibi özellikler mevcuttur. Cin fikirli, ateşin mizaçlı, cin tutmuş gibi tanımlamalar bunu ifade eder. Evrin, bahsi geçen bu üç kavramı ‘Ruhun Kademeleri’²⁶¹ olarak görmüş ve incelemiştir.

b) Yönetim, Film, Yayın ve Emperyalizm Hakkında

*Şeriat ve Kanun:*²⁶² Evrin, Hz.Ömer'in şu sözüne yer verir. “ *And olsun, Allah'ın hükümet eliyle olan güdümü, Kur'an ile olan güdümünden daha çoktur.*” Evrin, bu söz doğrultusunda yasaların halkın iyiliğine bir işlev gördüğünü ve Allah

²⁵² Evrin, ÇKB, c.I-II, s.200.

²⁵³ Aynı eser, s.205.

²⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz; aynı eser, s. 254-264.

²⁵⁵ Kur'an-ı Kerim, Şûrâ/29.

²⁵⁶ Kur'an-ı Kerim, Cin/8-9.

²⁵⁷ Evrin, ÇKB, c.I-II, ss.255-256.

²⁵⁸ ‘Melek’ ile ilgili görüşleri için bkz; aynı eser, ss.281-287.

²⁵⁹ ‘Şeytan’ ile ilgili görüşleri için bkz; aynı eser, ss.265-273; Evrin, MME, c.I, ss.184-192.

²⁶⁰ ‘Cin’ ile ilgili görüşleri için bkz; MME, c.I, ss.175-183.

²⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz; MME, c.I, ss.175-192.

²⁶² Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, ÇKB, c.III-IV, ss.539-553.

vergesi bir sağduyu ile oluşturulduğunu belirtir. Hz.Ömer'in bu sözü Peygamberimiz'in (s.a.v) vefatından yaklaşık 11 yıl sonra söylemiş olduğuna dikkat çekerek, 14 yüzyıl sonrasında, durumun daha çok yasalar lehine döneceğine vurgu yapar. Peygamberimiz'in (s.a.v) de “*Siz dünyanın işlerini daha iyi bilirsiniz*”²⁶³ dediğini not düşerek, zamanımızda yaşantıya ve ihtiyaçlara göre yasaların değişebileceğini söyler. Yasalar ve dini kurallar arasındaki uyumsuzluk da Kur'an ve sünnetin günümüze uyarlanamayışından kaynaklanır. Bunun yanında yasaların dine tamamıyla uygun bulunmadığı hallerin varlığını da inkâr etmez.

*Dinsel Otorite Üzerine:*²⁶⁴ “*Sizden iman edip yararlı işlemlerde bulunanlara Allah şöyle vaat buyurdu: Onlardan öncekileri kendi yerine nâip (vekil) yaptığı gibi, onları da yeryüzünde nâip yapacak; onlar için beğendiği dini temelli kılacak; korkuyu kaldırıp güvene erdirecek. Onlar yalnız bana tapacak; Bana hiçbir şeyi ortak tutmayacaktır. Her kim bundan sonra nankörlük ederse artık onlar yoldan çıkmış kimselerdir.*”²⁶⁵

Evrin, yukarıdaki ayette dinsel otoritenin özelliklerinin ve hangi amaçlarla yürütüleceğinin açıklandığını belirtir. Ona göre; ayette yeni dine bağlılık sağlandıktan, kimseye seçtiği din konusunda baskı yapılamayacağı anlaşıldıktan ve müşriklik döneminden kalma adetler silindikten sonra dinsel otorite görevini yapmış ve görevi bitmiştir.²⁶⁶ Evrin burada Peygamberimiz'in (s.a.v) “*Benden sonra Hilafet otuz senedir. Ondan sonra müstebit hükümdarlar olur*”²⁶⁷ buyurduğunu da görüşüne destek olarak eklemiştir.

Evrin, İslam memleketlerinde de uygarlık alanında 19.yy'dan itibaren Batı zihniyetlerine uymanın zorunluluğunu belirtirken, onların dinsel otoritesine uyma

²⁶³ Kaynakta hadis şöyle geçmektedir; ‘Nebi(s.a.v) aşılama yapan bir topluluğa uğradı. Onlara, ‘Siz bunu yapmamış olsanız da (hurma) olur!’ buyurdu. (O sene) hurmalar koruk çıkardılar (iyi verim alınamadı), Hz.Peygamber (s.a.v) (neden sonra) onlara (tekrar) uğradı ve ‘Hurmalarınız ne durumdadır?’ diye sordu. ‘Şöyle şöyle buyurmuştunuz (biz de öyle yaptık ve sonuç böyle oldu)’ dediler. (Bunun üzerine Rasûlullah), ‘Siz dünyanın işlerini daha iyi bilirsiniz’ dedi, Müslim, Fedail, 141.

²⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, ÇKB, c.III-IV, ss.695-702.

²⁶⁵ Kur'an-ı Kerim, Nur/55.

²⁶⁶ Evrin, aynı eser, s. 695.

²⁶⁷ Hadisin bir benzeri şöyledir; ‘Hilafet benden sonra otuz sene sürecek ondan sonra da saltanat şeklini alacaktır’, Ahmed b.Hanbel, Müsned, 5/220, 221; Hadisin bir diğer şekli ise şöyledir; ‘Benden sonra hilafet veya nübüvvet hilafeti otuz yıldır’, Ebu Davud, Sünnet 8; Tirmizi, Fiten, 48; Ahmed b.Hanbel, 4/272;5/220,221.

halinin ise daha eskilere dayandığını belirtir. Hilafetin bir saltanat halinde debdebe ve israf içinde olmasını Peygamberimiz'e (s.a.v) vekâletle bağdaştıramaz. İslam ülkelerinin sorunlarına birlikte çözüm bulmasını ve fakir İslam ülkelerine yardımın gerekliliğini savunur. Bunun yanında ümmetçilik politikasının hilafet devrinin politikası olduğunu ve geçerliliğini yitirdiğini belirterek Türkiye'de gerçekleşen harf devrimiyle Türkçenin özgürlüğüne kavuştuğunu söyler.

Laiklik: Evrin, Osmanlı'nın son dönemlerinde Mecelle ile birlikte kadıların adaletle hüküm veremediklerinden yakınmaktadır. II. Abdülhamit döneminde ise Avrupa kanunlarından hükümler alındığını nihayetinde de artık görev alanı daralmış şer'i mahkemelerin 8 Nisan 1924'te kaldırıldığını ifade eder. Bu gelişmelerin ardından da 1926'da Medenî Kanunun kabulü ve 1928 yılında dinî hükümlerin Teşkilâtı Esasiye Kanunu'ndan kaldırılarak laikliğin kökleştiğini kaydeder.²⁶⁸ Evrin, bununla birlikte hükümetin laik oluşunun bir anlamda din adamlarının tesiri altında olmamasının Kur'an'ın öğütlerine karşı ilgisiz olmayı gerektirmeyeceğini de kaydeder. Laik, Hristiyan ve demokrat memleketlerdeki yöneticilerin görevlerini Allah'ın yardımıyla yapacaklarını söylemelerini de örnek gösterir.²⁶⁹

*Din ve Adalet:*²⁷⁰ “Allah size emanetlerinizi ehline vermenizi, insanlar arasında hükmederken adaletle hükmetmenizi emrediyor. Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor...”²⁷¹

Evrin, bu ayetle egemenliğin ulusa ait olduğu için bir emanet olarak yöneticilere verildiğinin hatırlatıldığını söyler. İşin ehline verilmesi de şüphesiz adaleti sağlamak için gereklidir. Evrin, yaşadığı dönemde dini yaşantıya önem verilmemesi ve dinin yeterli bir şekilde anlatılamamasından dolayı toplum düzeninin ağır bir sarsıntı geçirdiğini kaydeder.

*Kadın Hakları:*²⁷² “Kadınlarınız sizin harsinizdir. Harsinizin nasıl olmasını istiyorsanız o hale getirin de kendi(iyiliği)niz için kendinizden ilerde tutun. Bu

²⁶⁸ Evrin, *ÇKB*, c.I-II, s.65.

²⁶⁹ Evrin, *MME*, c.II, s.182.

²⁷⁰ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, ss.680-685.

²⁷¹ Kur'an-ı Kerim, Nisa/58.

²⁷² Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, ss.564-581; Evrin, *MME*, c.II, ss. 57-66.

*hususla Allah'tan (O'nun buyruğuna aykırı davranıştan) sakının. O'na kavuşacağınızı bilin. (Bunu gözeten imanlı kişilere müjdele, onlar mutlu olurlar.)*²⁷³

Evrin, ayette geçen 'hars' kelimesini 'kültür' olarak düşünür. Kültürün ilerlemesi ise toplumda kadının ilerde olmasına bağlıdır. Çünkü o, nesilleri yetiştirir. Bu yüzden, kadının mevkii erkekten ilerde tutulmalıdır. Evrin, evin reisliği konusunda ise ayetlerle destekleyerek görevi erkeğe verir. Kadın ve erkeğin birbiri üzerindeki hakları, nikâh, boşanma, birden fazla kadınla evlenmek, kölelik, cariyelik gibi konuları da 'kadın hakları' başlıklı bahiste irdeler.

*Film, Yayın ve İdeoloji Üzerine:*²⁷⁴ Evrin, çekilen sinema filmlerinin, yayınlanan kitapların, gazete ve dergilerin hatta şiirlerin ve karikatürlerin çoğunun topluma ahlaksızlık aşıladığını savunur. Bu yayınların, özellikle sinemanın nasıl daha doğru kullanılabileceğini düşünür. Evrin'e göre gençleri anne-baba sözüyle, gitmedikleri camii vaazlarıyla iyi huy sahibi insanlar haline getirmek mümkün olmamaktadır. Bu yüzden sinema filmleri insanları daha doğruya, iyiye yöneltebilecek nitelikte çekilmeli, müstehcenlikten arındırılmalıdır. Evrin'e göre böyle bir '*düşünsel savaş*'ın öncülüğünü aydın Müslümanlar, üniversitelerin ilgili kürsüleri yapmalıdır.

Günümüzde iyiyi, doğruyu dini çizgide vermeye çalışan sinema filmleri az da olsa çekilmektedir. Evrin, yetmişli yılların başında bu eksikliği hissetmiş ve yapılması gerekenleri belirtmiştir.

*Emperyalizm Üzerine:*²⁷⁵ Evrin'e göre; Kur'an'da eski milletlerin başından geçen olaylara sık sık değinilmesinin nedeni şimdiki ulusların ibret alması içindir. Geçmiş ulusların karakter özellikleri, şimdiki uluslarda da ortaya çıkarsa başlarına gelecek akıbet de benzer olacaktır. Evrin, kıssalarda anlatılan durumları bir nevi 'gelecek bilimi'nin (Futuroloji) simgeleri olarak nitelendirir. Fakat günümüzde Kur'an'daki bu uyarılardan ders almak yerine, hurafelerin karıştığı rivayetler ön plana çıkmıştır.²⁷⁶

²⁷³ Kur'an-ı Kerim, Bakara/223.

²⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, ss.703-709.

²⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz; *aynı eser*, ss. 743-776.

²⁷⁶ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s. 743.

Evrin, bu görüşünden hareketle, uzak ve yakın geçmişteki ulusların başlarına gelen olay ve akıbetleri Kur'an'daki kıssalarla bağ kurarak ve benzerliklerini ortaya koyarak irdeler.²⁷⁷ Örneğin, Evrin'e göre Osmanlı İmparatorluğu, eski kavimlerden Tübbâ'nın varisi gibidir.²⁷⁸

c) İbadetler ve Yasaklar Hakkında

Namaz:²⁷⁹ Evrin, namazın karşılığı olan 'salât'ın Arapça'da dua manasına geldiğini kaydeder. Namazda okunan 'Fatıha' ve 'Tahiyyat' da bir nevi duadır. Evrin, namazın psikoloji ve beden sağlığına olan katkılarından da bahseder.²⁸⁰ Ayrıca Evrin, vitir namazında okunan 'Kunut' dualarının da hâkimiyetin millete ait olduğunu tekrarlayan bir bildiri olduğu görüşündedir.²⁸¹

*"Bir gün gelir, bacaklardan açılır; secdeye çağrıldıkları vakit buna güçleri yetmez..."*²⁸²

Evrin, ayette geçen 'bacak açılmasının' eski tefsirlerde mecâzi anlamda yorumlandığını belirtmiştir. Günümüzde ise ayetin kadın modasıyla ilgili olarak anlamını bulduğunu söyler. Çünkü artık kadınlar bacaklarını açıkta bırakan eteklerle, namaza güç yetiremezler.²⁸³

Ezan:²⁸⁴ Yaşadığı dönemde ezanın Türkçe okunması ile ilgili görüşler olduğunu belirten Evrin, bu fikre sıcak bakmaz. Nasıl ki müzik terimleri İtalyanca, futbol terimleri İngilizce'dir, ezanın aslı da 14 yüzyıldan beri Arapça'dır. Bunun yanında Evrin, ezan'da söylenen ifadelerin anlamlarının bilinmesi gerektiğini vurgular.

²⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, ÇKB, c.III-IV, ss.747-776.

²⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz; aynı eser, ss.751-755.

²⁷⁹ Evrin'in 'Namaz' ile ilgili görüşleri için bkz; ÇKB, c.III-IV, ss.470-488; MME, c.II, ss.8-19.

²⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, ÇKB, c.III-IV, ss.470-488.

²⁸¹ Evrin, "...Senin doğru yolundan çıkıp ayrılandan sıyrılır (hal'eder), terk ederiz..." cümlesinde geçen 'hal'etmek' kelimesinin padişah ve sultan niteliği alan Halifeleri iktidardan indirmek olarak kullanıldığını kaydeder. Bu sözcük aynı zamanda hâkimiyetin millete ait olduğunu hatırlatır. Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.471

²⁸² Kur'an-ı Kerim, Kalem/42.

²⁸³ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.478.

²⁸⁴ Evrin'in 'Ezan' ile ilgili görüşleri için bkz; aynı eser, ss.489-502.

*Oruç:*²⁸⁵ Evrin, orucun mahiyetinden, faydalarından, kimlerin oruç tutup tutamayacağından, tutamayanların neler yapması gerektiğinden bahseder. Oruç konusunda dikkat çeken nokta, Evrin'in, ay takvimine göre oruç tutulan Ramazan ayının farklı mevsimlere gelmesinden yola çıkarak orucun uygun bir ayda sabitlenebileceği görüşünü desteklemesidir. Ayrıca, aşırı dikkat gerektiren işlerde çalışanların ya da fiziki güç-kuvvet gerektiren işleri yapanların Ramazan orucunu kazaya bırakabileceğini hatta oruç tutabilecek serbest günleri olmayanların oruç tutmaya güç yetiremeyenlerin verdiği fidyeyi verebileceği görüşündedir.

*Hac:*²⁸⁶ Evrin, hac bahsinde, '*ruhi yüceliş*'in sembolü olan Kâbe'nin, üç büyük dinin babası Hz.İbrahim tarafından ilk inşa edilişinden hareketle her üç dinin de aynı asla bağlı olduğuna vurgu yapar. Hac ibadetini aşama aşama anlatan Evrin, hacda yapılan ibadetlerin asıl anlamlarını yakalamaya çalışır. Evrin, hac ibadetinden daha fazla istifade etmek ve ibadeti daha muntazam ve huzurlu bir hale getirmek için, Arabistan yönetiminin ve hacıların nelere dikkat etmeleri gerektiğine ilişkin tavsiyelerde bulunur. Ayrıca, İslam dünyasının gerçek aydınlarının, İslam'ın kalkınması konusunda kongre ve seminerler düzenlemesini ister. Ona göre İslam memleketleri arasında ticari ilişkileri artırmak için hac sonunda fuarlar düzenlenmelidir.

*Kurban:*²⁸⁷ Evrin, eski çağlardan başlayarak insan kurban etme olayının Hz. İbrahim ile birlikte nasıl hayvan kurban etmeye dönüştüğünü anlatır.

*"Rabbin için namaza dur ve kurban kes. Doğrusu sonu gelmeyen sana kin tutan kimsedir."*²⁸⁸

Evrin, ayette 'kurban kes' olarak tercüme ettiği 'nahr' kelimesinin Kamus tercümesine göre göğsünü kibleye karşı dik tutarak dik durmak manasına geldiğini kaydederek, ayetin her iki manaya da uygun olduğunu belirtir.

²⁸⁵ Evrin'in 'Oruç' ve Ramazan ayının sabitlenmesi görüşünün ayrıntıları için bkz; ÇKB, c.III,IV, ss. 503-514; MME, c.II, ss.28-34.

²⁸⁶ Evrin'in 'Hac' ile ilgili görüşleri için bkz; ÇKB, c.III-IV, ss.515-525; MME, c.II, ss.35-42.

²⁸⁷ Ayrıntılı ile ilgili ayrıntılı için bkz; Evrin, ÇKB, c.III-IV, ss.526-532; MME, c.II, ss.43-50.

²⁸⁸ Kur'an-ı Kerim, Kevser/2-3.

Evrin'e göre kurban, nefsinin, canını Tanrı iradesine kurban etmenin de bir temsilidir. Eski dinlerde, kan akıtmak ve yanan etin dumanını savurmaktaki maksatlar, sonradan Hacca gelen çok sayıda insanı doyurmak şekline dönüştürülmüştür.

“Eğer hac ve umre’de kalırsanız kolayınıza gelen (kurbanı) gönderin.”²⁸⁹

Evrin'e göre ayette, Kâbe'ye gönderme anlamı öne çıkmaktadır. İslam coğrafyası genişlediği ve posta teşkilatı o zamanlar yeterli olmadığı için herkesin hediyesini Kâbe'ye göndermesi de güçleşmiştir. Herkes, Kâbe'ye bir hediye niteliğinde, kendi evinde kurban kesmeye mecbur kalmıştır.²⁹⁰

Evrin, o zamanlar Hac'da kesilen kurbanların heder olmasından yakınarak Mekke yönetiminin, kesilen kurbanların değerlendirilmesi yönünde çalışmalar yapması gerektiğini vurgular. Kıtık olan bölgelere etlerin sevkiyatı, soğuk hava depoları, kurbanların derileri, yünleri, boynuzları ve daha başka kullanılabilecek yerleri de çeşitli fabrikalar kurularak değerlendirilmelidir.

*Zekât:*²⁹¹ Evrin'e göre zekât, günümüz anlayışı ile kapitalist damgasını üzerinden silmek manasına gelir. Kelime anlamı olarak da ‘temize çıkarmak’ manasındadır. İslam'da sosyal yardım da hükümet tarafından toplanan zekât ile başlamış, sonraları isteğe bağlı sadaka şekline dönüşmüştür. Evrin, bu bilginin tarihi arka planına da ışık tutmuştur. O'na göre; Avrupalılar, sosyal yardım sistemlerini Endülüs'ten alarak oluşturmuştur. Evrin, önceden uygulandığı gibi, zekâtı bir vergi sistemi olarak görür.

Evrin, günümüzde bir ‘Sosyal Yardım Kurumu’ bünyesinde zekât, fitre, fidye ve kurban gibi dini boyutlu sorumlulukların yerine getirilmesini gerekli görür. Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı döneminde bu maksatla ‘Zekât Sandığı’ adıyla bir sistem geliştirdiğini ama ‘dinsel fon’ niteliğinde görülerek uygun bulunmadığını kaydeder. Evrin diğer kurumların da bu sisteme olumlu bakmadığını belirtir fakat kurum ismi vermez.

²⁸⁹ Kur'an-ı Kerim, Bakara/196.

²⁹⁰ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.531.

²⁹¹ Evrin'in ‘Zekât’ ile ilgili görüşleri için bkz; *aynı eser*, ss.533-536, *MME*, c.II, ss.51-56, *Zekât Sandığı*, ss.1-2, “Zekât Sandığı”, *Oku Dergisi*, s.23, yıl,1963, S.23.

*İçtihat:*²⁹² Evrin, içtihat bahsinde mezheplerden ve mezheplere göre farklılaşan hükümlerden bahsetmiş ve mezhep ayrılıklarını dinde ayrılık noktasına götürenleri aşağıdaki ayeti göstererek uyarmıştır.

*“Dinlerini birlikten ayırıp, bölük bölük olanlarla senin hiçbir ilişkiniz olamaz. Onların işi Allah’a kalmış. Yaptıklarının ne olduğunu sonra onlara bildirecektir”*²⁹³

Evrin, bu görüşünün hemen ardından da günümüzde mezhep ayrılıklarının gereğinin kalmadığını savunur ve bazı hükümleri eleştirir, bazı hükümlerdeki ayrılıkların ise (alım-satım, nikâh vs) medeni kanunla ortadan kalktığını belirtir.

Evrin, Hz.Ebu Bekir’in aşağıdaki sözünü örnek göstererek içtihatların yalnız Kur’an’dan alınmasını ister. Ayrıca, mezhep imamlarının hepsinin benimsediği ve ümmet tarafından benimsenen içtihat hükümlerini yerine getirmek yeterlidir.

*“Siz, Allah’ın Resûlünden birtakım Hadisler rivayet ediyorsunuz. Rivayetinizde ayrılığa düştüğünüz de oluyor. Sizden sonra gelecek olanlar daha ziyade ayrılığa düşecekler. O halde Allah’ın Resûlünden bir şey rivayet etmeyin. Şayet size anlaşmazlık konusunda bir şey sorarlarsa, aramızda Allah’ın kitabı var deyiniz. Allah kitabının helâlini helal, haramını haram biliniz.”*²⁹⁴

Evrin’in içtihatlar noktasında karışıklıkların olmaması için böyle bir düşünceyi savunduğunu anlıyoruz. Çünkü Evrin’in, kitaplarında konulara göre, bazen kaynağını belirtmemekle beraber, hadislerle sık sık yer veren ve hadisleri delil gösteren bir kişi olduğunu görüyoruz.

²⁹² Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, ÇKB, c.III-IV, ss.554-563.

²⁹³ Kur’an-ı Kerim, En’âm/159.

²⁹⁴ Hz. Ebû Bekir, Resûlullah’ın vefatından sonra insanları toplamış ve onlara şöyle nasihat etmiştir: ‘Siz Allah Resûlu’nden muhtelif şekillerde hadisler rivayet ediyorsunuz; sizden sonra insanlar ihtilafa düşerler. Resûlullah’tan bir şey rivayet etmeyiniz; size bir kimse sorarsa sizinle bizim aramızda Allah’ın Kitabı var deyiniz’,
“Kur’ân-i Kerîm’in İhmâli”

<http://www.mustafakaratas.com/sahabe-ve-hadis-rivayeti.html>, (26.09.2013).

*Başörtüsü:*²⁹⁵ Evrin, bedenin gizlenmesi, örtünmesi gerektiğini ayetler eşliğinde açıklar.²⁹⁶ Saçların örtünmesi noktasında ise bir durum tespiti yaparak düşüncesini açıklamış olur.

*“Kadınlarımızın bir kısmının kullandıkları eşarp, şifon, bone ve şapka, toplanmış veya kısa kesilmiş saç tuvaletini örtmekte; yahut uzun saç manto ve pardesü altında kalmaktadır.”*²⁹⁷

Evrin, örtünüp kapanan yaşlı kadınların yanında, kızlarının açık saçık dolaşmasını da hayretle karşılar. Çünkü Kur'an'a göre, yaşlı kadınlara dış giysilerini çıkarmaları hususunda bir kolaylık verilmiştir. Evrin, kadın modasındaki açık saçıklığı da eleştirerek, bu açıklığın paralel olarak maneviyata zarar verdiğini kaydeder.

*Faiz:*²⁹⁸ Evrin, “*Ey iman edenler kat kat faiz yemeyin.*”²⁹⁹ ayetini örnek göstererek Kur'an'da belirtilen ve yasak olan faizin, riba, yani kat kat faiz almak olduğunu belirtir. Kat kat faiz alanlar ise bir nevi tefecidir. Kanuni banka kredilerini faiz olarak görenleri aşırı taassup sahibi olarak görür. Evrin'e göre Müslüman memleketler paralarını bankaya yatırmak yerine, yastık altına sakladığı için iktisadi gelişme gösterememiştir.

*İçki:*³⁰⁰ Evrin, içkinin dini yönden ve toplumsal yönden zararlarını ve içkinin haram oluşunun kesinleştiğini ayetler eşliğinde irdeler.³⁰¹ Ancak, bu konuda bir tolerans olduğunu da düşünür. Evrin'in tolerans olarak yorumladığı ayet içkinin yasaklığının kesinleştiği ayetlerden hemen sonra gelen şu ayettir.

“İman edenler ve yararlı işlemde bulunanlar, kötülükten sakındıkları, inanç ve iyi işlemleri korumakla beraber sakınmada devam ettikleri, nihayet imanda,

²⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz; *aynı eser*, ss.582-587; Evrin, *MME*, c.II, ss.67-71.

²⁹⁶ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, ss.582-583.

²⁹⁷ *Aynı eser*, s.584.

²⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, ss.588-593; *MME*, c.II, ss.87-89.

²⁹⁹ Kur'an-ı Kerim, Ali imran/130.

³⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, ss.594-602.

³⁰¹ *Aynı eser*, ss.594-596.

*sakınmada ve iyi davranmada sabit kaldıkları takdirde tattıkları şeylerden dolayı onlara sorumluluk yoktur. Şüphesiz, Allah iyi davrananları sever.”*³⁰²

Evrin, içki içilmeden önce, içildiği esnada ve içildikten sonra, inancın ve iyi insan olma halinin korunması durumlarında, söz konusu ayetin, içki konusunda bir tolerans olduğu yorumunda bulunur.³⁰³

*Kumar:*³⁰⁴ Evrin, kolay para kazanmak olarak tanımladığı kumarı, sosyete oyunları olarak tanımladığı oyunlardan ayrı tutar. Ona göre sosyete oyunları, kısa sürmesi, ufak bir meblağ ile oynanması ve eğlence amaçlı olmasından dolayı kumardan ayrıdır. Piyango oyunları da Evrin’e göre kumar niteliğinde değildir.

c) Ebedî Hayat Hakkında

*Ebedî Hayat:*³⁰⁵ Evrin’e göre ebedî hayat şimdi yaşadığımız dünya yaşantısının yarınıdır. Ebedî hayatla birlikte Evrin’in deyimi ile ‘*şeytanlaşan insanlar dünyası*’ sona erecek ve bu Tanrı tanımaz gönüller, büyük acılar çekecek, iyiler ise mutlu olarak daha yüce bir irfana yükselecektir. Böylece ‘*erginleşen insanlar çağı*’ yaşanacaktır. Bu yaşananlar tekâmül kanunun mantıklı bir sonucudur.³⁰⁶

Ölen insanların vücudu toprağa gömülür fakat onların hücreleri çocuklarının, torunlarının vücudunu oluşturur, bir nevi onlarda yaşar. Böylece ailedeki bütün geçmiş kuşaklar, şimdi hayatta olanların dokularına işler. Evrin’e göre ırkın özelliği ve soyun seçkinliği de böylece sürer gider. Her soy zamanla değişmekle beraber özünde az ya da çok birşeyler saklar.³⁰⁷

Evrin, karakterin de nesilden nesile intikal ettiğini savunur ve aşağıdaki ayeti de bu konuyla ilişkilendirir.

³⁰² Kur’an-ı Kerim, Maide/93.

³⁰³ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.597.

³⁰⁴ Evrin’in ‘Kumar’ ile ilgili görüşleri için bkz; *aynı eser*, s.605; *MME*, c.II, s.85.

³⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz; *ÇKB*, c.I-II, ss. 307-447, *MME*, c.I, ss.225-357.

³⁰⁶ Evrin, *ÇKB*, c.I-II, s.307.

³⁰⁷ *Aynı eser*, ss.308-309.

“Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin menfaatçe size daha yakın olduğunu bilemezsiniz.”³⁰⁸

*Haşr ve Neşir*³⁰⁹: Evrin, insanların savaşlar, yurtlarından çıkarılma ve çeşitli sebeplerle yaşadıkları yer değiştirmeler ve bu esnada gerçekleşen ırkların, milletlerin kaynaşması olayını ‘haşr’ olarak nitelendirir. Bu ‘haşr’e tarih ve insanlık açısından bakıldığında, haşr esnasında yaşanan zorluklar ve çekilen acılar milletlerin olgunlaşmasına, pişmesine vesile olur. Böylece sosyal afet gibi görünen bu olayın sonunda, sabit fikirler ve geleneğe bağlı dar görüşler yeni ortam içinde erir. Sağlam olmayan inançlar imtihandan geçer. Buna karşın nice karakterler de sağlamlaşır. Haşr esnasında bilinçaltındaki ‘atasal varlıklar’ kendi hayatlarında geliştiremedikleri yeteneklerini bu ortamlarda belirginleştirirler. İşte Evrin, bu yeteneklerin belirginleşmesini ‘Neşir’ olarak adlandırır. Böylece milletlerde her türlü fikir cereyanları oluşur. İnsanlar da bu fikirler içinde kendilerine en uygun olanı, layık olduklarına göre almaktadır.

Evrin’e göre, ‘haşr’in asıl amacı, manevi olarak bir dağılma ve daha geniş bir algı ile kalkınmaktır. Dünya üzerindeki bu karışma ve kaynaşma, hatta tek bir dünya kültürüne doğru gidiş, dünyanın her tarafında yetişmiş ‘ruhi kıymetlerin’ varislerindeki yeteneklerin, yeni şartlar içinde, son verimlerini belirtmeye imkân bulduklarını gösterir.³¹⁰

Evrin, ‘berzah âlemi’³¹¹ni de farklı bir şekilde düşünür. Ona göre berzah âlemi, geçmişlerin ruhlarının, şimdi yaşayan insanlar vasıtasıyla hayata bağlılıklarının devam ettirilmesidir.

Kıyamet Alametleri:³¹² Evrin’e göre, bazı kıyamet alametleri, söylendiği zaman için geleceği işaret ederken, şimdi geçmişi ya da yakın bir geleceği işaret etmektedir. Evrin, bu nedenle kıyamet alâmetlerini, geleceğin işaretleri başlığı altında ele almıştır.

³⁰⁸ Kur’an-ı Kerim, Nisâ/11.

³⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, *ÇKB*, c.I-II, ss.331-335; *MME*, c.I, ss.249-254.

³¹⁰ Evrin, *ÇKB*, c.I-II, s.335.

³¹¹ Berzah Alemleri ile ilgili görüşleri için bkz; Evrin, *aynı eser*, c.I-II, ss.336-344; *MME*, c.I, ss.255-262.

³¹² Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, *ÇKB*, c.I-II, ss.345-372; *MME*, c.I, ss.263-295.

*Yecüc ve Me'cüc:*³¹³ “*Helâk ettiğimiz kasaba üzerinde bir mâni var da onlar suçlarından dönemezler. Tâ ki Ye'cüc ve Me'cüc'ün önleri açılır ve onlar her yüksek dağdan aşar.*”³¹⁴

Evrin, ayette geçen “Ye'cüc ve Me'cüc”ün Moğollar olduğunu söyler. Moğol'un İbranicesi Mogog'dur. Me'cüc ise 'Mogog'un Arapçalaştırılmış halidir. Çinliler ise Moğollara Yuçi derler, Ye'cüc de Yuçi'nin Arapçalaştırılmış halidir. Yani Evrin'e göre, Moğol istilasıyla kıyamet alametlerinden olan “Ye'cüc ve Me'cüc” de ortaya çıkmıştır.

*Güneşin Batı'dan Doğması:*³¹⁵ Evrin, bu konuyu Amerika'nın keşfi ile bağlantılı olarak açıklamıştır. Amerika'nın keşfinden önce Atlantik Okyanusu üzerinden güneşin batmasına alışmış olan insanlar, Amerika'nın keşfinden sonra Atlantik üzerinden güneşin doğduğuna şahit olmuşlardır.

Evrin'e göre, Atlantik üzerinden güneşin doğmasıyla güneşin Batı'dan doğması alameti gerçekleşmiş oldu.

*Dabbetül'arz:*³¹⁶ Evrin'e göre, Dabbetül'arz, dünya canavarı manasına gelir. Bu da dünya hırsı ve emperyalizmdir.³¹⁷ Evrin, ayrıca aşağıdaki hadisten yola çıkarak Dabbetül'arz'ı, II. Dünya Savaşı'nda kullanılan, yurtları yıkan ve birçok insanın ölümüne sebep olan savaş aygıtları olarak yorumlar.

“Hz.Musa'nın asası ve Süleyman peygamberin mührü bu Dabbetül'arz'ın beraberinde olacak, mühürle müminin yüzünü parlatacak, asa ile kâfirin burnunu kıracak. İnsanlar sofraya toplanacak. Mümin ile kâfir tanınacak. O zaman insanlar

³¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, *ÇKB*, c.I-II, ss.346-348; *MME*, c.I, ss.284-286.

³¹⁴ Kur'an-ı Kerim, Enbiyâ/95-96.

³¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, *ÇKB*, c.I-II, s.348; *MME*, c.I, ss.286-288.

³¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, *ÇKB*, c.I-II, ss.349-352; *MME*, c.I, ss.288-294.

³¹⁷ Evrin, o zamanda Hz. İsa'nın vekili mevkiinde bulunan Papa Gregoire VII.'ı en büyük emperyalist olarak nitelemiştir. Şöyleki; Yuhanna vahyi 13/18 de, “*Anlayışı olan canavarın sayısını hesap etsin. Çünkü insan sayısıdır ve onların sayısı 666'dır.*” Denir. Evrin'e göre ‘canavar’ yani ‘dabbetül arz’ emperyalizmin dinsel terimidir. Papa Gregoire VII.'nin tacında yazılı olan ‘*Tanrının oğlunun vekili*’ anlamına gelen ‘*Vicarivs Filii Dei*’ yazısının ebced hesabı 666'dır. Bkz; Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s. 698.

ne halde olur? Diye Peygamber'e sormuşlar. Şöyle buyurmuş: "Arazide komşu, malda ortak ve seferde arkadaş olurlar."³¹⁸

Evrin, hadiste geçen 'insanlar sofraya toplanacak' sözünün 'Marshall Yardımı'yla³¹⁹ gerçekleştiğini ve bu yardımla birçok ülkede kalkınma sağlandığını belirtir. Evrin, hadiste geçen 'Arazide komşu, malda ortak ve seferde arkadaş olurlar' sözünün de 'Birleşmiş Milletler' ve 'NATO' gibi kuruluşlarla gerçekleşmiş olduğunu söyler. Kore Harbi'nde çeşitli milletlerden askerlerin bir arada savaşması da seferde arkadaşlığa örnektir.³²⁰

*Mehdi'nin Belirmesi:*³²¹ Evrin, Hz.Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra Hz.Ali'nin neslinin hep zehirlenerek öldürüldüğünü kaydeder. Fakat en son Hasan Askerî'nin oğlu Muhammed Mehdi saklanarak hayatını kurtarmıştır.

Evrin'in, Mehdi olarak gösterdiği diğer bir kişi de Abdulkadir Geylani³²² Hazretleridir. Görüleceği üzere Evrin, İslamı yücelten kimi şahsiyetleri mehdi olarak görmüştür.

*Deccal'ın çıkışı:*³²³ Evrin'e göre, Deccal insandaki şeytanî ruhun güçlü bir temsili ve bu temsilin sosyal alanda söz sahibi olmasıdır. Bu doğrultuda Evrin, İslam'a büyük zararlar veren ve kimi zaman sapık mezhepler kuran kişileri de Deccal olarak ifade etmiştir.³²⁴

³¹⁸ Hadisin bir benzeri şu şekildedir; 'Dabbe, yanında Hz.Musa'nın asası ve Hz.Süleyman'ın mührü olduğu halde çıkar. Mü'minin yüzünü asa ile parlatacak, kâfirin burnunu da mühürle damgalayacak. O zamanda yaşayan insanlar bir araya geldiklerinde mümin-kâfir belli olacaktır.' Ahmed b.Hanbel, Müsned, II, 491.

³¹⁹ Resmî adı Avrupa Kalkınma Programı, ABD dışişleri bakanı George C. Marshall tarafından ortaya atılan ve II. Dünya Savaşı sırasında büyük yıkıma uğramış Avrupa ülkelerine ekonomik yardım öngören program. Bkz; Marshall Planı, Ana Britannica, c.22, s.81.

³²⁰ Evrin, ÇKB, c.I-II, ss.351- 352.

³²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, aynı eser, c.I-II, ss.355-362; MME, c.I, ss.263-272.

³²² '...Hz.Hasan'ın soyundan bir Mehdi gelecek ve İslam'a parlaklık verecektir, diye rivayet edilmiştir. Abdülkadir Geylani'de (vefatı 1068) Hz. Hasan'ın soyundan gelip İslam tasavvufunu büyük kudretle yüceltmış; bütün İslam ülkelerine tarikatını yaymış ve 'şu ayağım bütün evliyaların boynundadır' demesine rağmen (Mehdi) lik iddiasını meydana atmamıştı. Bkz; Evrin, ÇKB, c.I-II, s.356.

³²³ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, aynı eser, ss.362-365; MME, c.I, ss.272-276.

³²⁴ Bâtıniyye mezhebi Evrin'in 'Deccal' olarak nitelediği oluşumlardan biridir. 'Selçuklular zamanında (Hasan Sabbah) Haşîşin 'Assassins' denilen (Batıniyye) mezhebini çıkardı. Şam ile Havran arasındaki (Alamut) kalesini merkez yaparak (Daiyi-Kebir) adı ile istiklâlini ilân etti...Kendisiyle halefleri 171 sene hükümet sürmüşlerdir.' Bkz; MME, c.I, s.273. Bâtıniyye; Kur'an-ı Kerim'de yer

*İsa'nın inişi:*³²⁵ “İsa'nın inişi ve Deccal'ın çıkışı devrinde ümmetime yere geçmelerden, atıştan ve ateşten belâlar ineceği bana haber verildi. Bu belâlar onları karada toplayıp sürer. Bir rüzgâr onları denize atar. Daha, birbiri peşinden gelen alâmetler vardır.”³²⁶

Evrin, hadiste belirtilen alâmetlerin gerçekleştiğini belirtir. ‘Ateş ve atış’ın XIII. Yüzyıl’da ateşli silahların icadıyla gerçekleştiğini söyler. 1500’lü yıllarda ise büyük yelken gemileri ‘Armada’lar fırtınalarla batmıştır. Evrin, bu ve bundan sonraki devrin ‘İsa’nın iniş ve Deccal’ın çıkış devri’ olarak belirtir. Bu devirde Hristiyanlığın dünyada güçlü bir konumda olması, İsa ruhuna uymayan gelişmelerin olması demektir.

Yunan kitaplarını tercüme eden heyetin başkanı olan Hristiyan papaz, kendisiyle çalışan arkadaşlarına “İsa, Müslüman oldu. Siz de onun gibi yapınız” demiştir. Evrin burada, İsa ruhuna sahip olan kişinin Müslümanlar arasından çıktığı manasını görür. Evrin, Bistamlı Bayezid’i ‘İsa-meşrep bir Muhammedî velî’ olarak tanıtır. Ayrıca Niyazi Mısri’de (ö.1618/1694) Hz.İsa’ya varis oluşunu divanında açıklar.³²⁷

(Ba’s) Yeniden Hayata Geliş³²⁸: ‘Ba’s’, göndermek, gönderilmek manasındadır. Bir kavmi doğru yola getirmek için, o kavmin içinden birinin Allah tarafından gönderilmesi anlamına gelir. Ba’s, ölünün dirilmesi manasında da kullanılır.

Evrin, aşağıdaki ayet üzerinden ‘Ba’s’ ile ilgili düşüncelerini açıklamıştır.

“Yahut o kimse gibi ki, çatıları çökmüş, duvarları üstüne yıkılmış bir kasabadan geçerken: Allah burasını bu ölümünden sonra nasıl diriltecek? demişti. Allah onu vefat ettirip yüz yıl bıraktıktan sonra diriltti. ‘Ona ne kadar kaldın?’ diye sordu. Bir gün, bir günden az kaldım, cevabında bulundu. Allah buyurdu ki: Hayır, sen yüz yıl kaldın. Yediğine, içtiğine bak, tadı değişmemiş. ...Bindiğin merkebine

alan kelime ve hükümlerin açık manalarından başka mecâzi bir takım manalarının olduğunu ileri sürenlerin görüşüdür, çoğu İslam dışı sayılmıştır. Bkz; Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s.120.

³²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, *ÇKB*, c.I-II, ss.365-372.

³²⁶ Hadis kaynaklarda bulunamamıştır; Evrin, *ÇKB*, c.I-II, s.365.

³²⁷ ‘Zahirde Mısri görünür-İsa anı çul bürünür’ Bkz; Evrin, *ÇKB*, c.I-II, ss.368-369.

³²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, *aynı eser*, ss.373-390; *MME*, c.I, ss.296-310.

*bak, seni insanlara delil yapacağız. Kemiklere bak onları nasıl birbirine bindiriyoruz ve yerli yerine koyuyoruz, sonra onlara et bağlıyoruz. Bunların hepsi ona belli olunca, o da: Artık bildim ki Allah her şeye kâdirdir, dedi.”*³²⁹

Evrin, ayette geçen ‘yediğine içtiğine bak, tadı değişmemiş’ cümlesinden yola çıkarak, her mevsimde yetişen meyve ve sebzelerin değiştiğini ama yine aynı mevsimde aynı yiyeceklerin yetiştiğini söyler. Evrin, bu durumu nesillerin değişimine benzetir. Ona göre çeşitli insan nesilleri de mevsimler gibi tekrar tekrar gelir, gider.

Ayette değinilen vücudun kuruluşu, kemiklerin birbirine takılmasıyla eklemlerin oynarlık kazanması gibi ‘ba’s’ in sürekliliği de birbiri peşine takılı şahsiyetler ortaya çıkarır. Konuyla ilgi Evrin’in sözlerine burada yer verelim.

*“...Adaleler iskeletin tümünü nasıl harekete getiriyorsa yaşayan insanın kendisi de ba’sin sonucunu öyle taşıyor. Döl, türlü uzuvlara esas olacak istidat izlerini genlerle topladığı gibi, dünyada birbiri ardınca gelen insan türleri de kıyametteki belirli nüfusun ceninlerini vücuda getiriyor. Dünya Ahiret hayatının böylece bir döl yatağı oluyor.”*³³⁰

Evrin, ilk insandan itibaren, kıyamete kadar gelip geçen insan sayısının, sayı dışında bir durum olduğunu söyler. Ba’s bütün bu insanları derleyip toplar ve zengin olana yoksulluğu, güçlü olana, muhtaç olmayı ve zalime mazlum olmayı yaşatır.³³¹

*Bu Dünyanın Sonu:*³³² Evrin, kıyamette yeryüzünün ne gibi şartlar altında kalacağını ayetler eşliğinde açıklamıştır.

Evrin’e göre Alp Dağları, Kafkas, Himalaya ve diğer dağlar değişime uğrayacak, yeryüzünün değişik özelliklerde olan dağları, heyelana müsait yamaçları, alüvyal toprakları, bataklık vadi ve ova tabanları da bir sarsıntıdan etkilenip değişim geçirecek ve yeryüzü başka bir aleme dönüşecektir.

³²⁹ Kur’an-ı Kerim, Bakara/259.

³³⁰ Evrin, ÇKB, c.I-II, s.376.

³³¹ Aynı eser, s.380.

³³² Ayrıntılı bilgi için bkz; aynı eser, ss.405-410.

“Yerlerin sarsıldığı ve dağların ufaldığı esnada Allah bazı bölgeleri çökertip bazılarını yükseltecektir.”³³³

Evrin, bu ayetle de yeryüzünün şekil değiştireceğinin belirtildiğini kaydeder. Yükselme ve alçalma olaylarının da eski devirlerden beri olduğunu, denizde yaşayan hayvanların fosillerinin dağlarda bulunmasıyla bu durumun kanıtlandığını belirtir. Örnekler eşliğinde yine denizlerin içinden dağların yükselerek yeni kıtaların oluşacağını belirtir.

*Kıyamette İç Âlemimiz:*³³⁴ Evrin, dünyadaki vicdan azabının, Ahiret azabının bir belirtisi olduğunu belirtir. Bu konuda şu örneği verir; katillerin birçoğu öldürdükleri insanın cesedini, rüyalarında görüp azap çekerler. Bu azap onları her yerde takip eder³³⁵.

Hafıza, birçok olayı unuttur fakat iç benlik hiçbir şeyi unutmaz. Ahirette de kişinin dehşetten ipnoz haline girmesiyle ‘*hayat kitabı*’ okunabilecektir.

“O gün herkes beraberinde sâik ve şahidi bulunduğu halde gelir. And olsun ki sen (dünyada) bundan gaflette idin. İşte senden perdeni kaldırıp açtık. Bugün gözün keskindir. Onun yoldaşı(olan melek) der ki, işte bu yanımdaki hazırdır.”³³⁶

Evrin’e göre ayette geçen ‘sâik’, vicdan duygusudur. Vicdan duygusu ise ilahî hidayeti algılama, Allah’ın hoşnutluğunu ya da hoşnutsuzluğunu hissetme duygusudur. Bu duygu, kötülüklerimiz arttıkça körelir ve gitgide işlemez bir hal alır. İç benliğimiz ise ipnotize haline gelerek her şeyi hatırlar. Evrin, ‘vicdan’ ve ‘iç benliği’, ‘iki Tanrısal görevli’ olarak görür.³³⁷

Sırat Köprüsü: Evrin, sırat köprüsü kavramına da farklı bir pencereden bakar. ‘Kıldan ince, kılıçtan keskin’ olarak tanımlanan sırat köprüsünden kolayca geçmek, zor geçmek ya da geçemeyip cehenneme düşmek gibi anlatıların aslında bir sembolden ibaret olduğunu kaydeder. Bu haller, Allah’ın bize verdiği istidatları ve

³³³ Kur’an-ı Kerim, Vakıa/1-6.

³³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, ÇKB, c.I-II, ss.411-418.

³³⁵ Evrin’in bu düşüncesine “Kıyamet gününe and ederim, kendini kınayan (nedamet çeken) nefse de and ederim.” Kıyâme Sûresi / 1-2 ayetlerini referans gösterir.

³³⁶ Kur’an-ı Kerim, Kâf/21-23.

³³⁷ Evrin, ÇKB, c.I-II, s.413.

yetenekleri ne kadar geliştirdiğimize göre değişmektedir. Sıratan kolayca geçmek; Allah'ın bize verdiği yetenekleri geliştirerek, Allah'ın ve insanların hakkını gözeterek hızlı ve dengeli bir tekâmül göstermesidir. Sırat köprüsünden geçememek de yine vicdanlardaki muhasebenin yansımalarıdır.³³⁸

*Cennet ve Cehennem ile ilgili görüşleri*³³⁹; Evrin, Cennet ve Cehennem'in dünya üzerinde oluşacağı kanaatindedir. Sekiz dinin mensupları için de yeryüzünde cennet ve cehenneme dönecek yerlerin olduğunu belirtir.³⁴⁰

Evrin, depremlerin ve yanardağ patlamalarının, yeryüzünde bulunan üç şerit üzerinde gerçekleştiğini yazar. Büyük Okyanusun Doğu ve Batı kıyıları, Türkiye ve Kenya bu şeritlerin geçtiği birkaç yere örnektir. Dünyada sönmüş ya da etkin birçok yanardağ, bu üç şeridin ve kollarının üzerindedir. Kıyamet sonrası artacak ateş püskürmeleri için bunlar bir örnektir.

*“Haydi (Cehennemin) üç koldaki (dumanları) gölgesine gidin. O ne gölgelendirir, ne de alevden korur. Çünkü o, bir köşk kadar kıvılcımlar atar. Sanki bunlar birbiri ardınca gelen sarı sarı iri develerdir. Yalanlamış olanların o gün vay haline.”*³⁴¹

Evrin bu ayette de üç ateş şeridinden bahsedildiğini belirtir. Daha sonra dünya üzerindeki Cehenneme namzet olabilecek yerler arasında buz ülkesi, bozkır, kum çölü, ekvator ormanları gibi siyah-beyaz, kırmızı, yeşil cehennemleri örnek verir. Evrin, Kıyamette'de ilk çağlardaki göç hareketi ve Türklerin Ergenekon'da kalışı gibi, bazı kapalı bölgelerin sürgün yeri gibi olacağını ifade eder.³⁴² Cehennem bahsini işlerken, yanardağların yerleri ile beraber sayıları ve isimlerini hakkında verdiği bilgiler, Evrin'in ciddi bir coğrafya bilgisine sahip olduğunu bize gösteriyor.

³³⁸ Evrin, *ÇKB*, c.I-II, s.416.

³³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, *aynı eser*, ss.434-447; *MME*, c.I, ss.331-357

³⁴⁰ Günümüz coğrafyasında beş kıta olsa da Evrin kıta sayısını sekiz olarak tespit eder. Asya'yı tektonik ve yer şekilleri bakımından üçe ayırır. Amerikayı ise iki kıta olarak kabul eder. Kuzey ve Güney kutupları dışında böylece dünyayı sekiz kıtaya ayırır. Sekiz cennetin ve yedi cehennemin bu kıtalar üzerinde oluşacağını ve günümüzde bile bazı yerlerin cennet, bazı yerlerin ise cehennem niteliğini taşıdığını belirtir. Bkz; Evrin, *ÇKB*, c.I-II, s.419.

³⁴¹ Kur'an-ı Kerim, Mürselât/30-34.

³⁴² Evrin, *ÇKB*, c.I-II, s.436.

Evrin, cehennemde karşılaşılabilecek ya da yaşanacak olayları, nedenlerini açıklayarak gerçekçi bir dille anlatır. Bu konuyu bir örnekle açıklayalım.

*“Sam yeli, kaynar su ve serinliği, hoşluğu olmayan kurum gibi bir sis içinde..”*³⁴³

*“Gömlekleri katrandan, yüzlerini ateş kaplamış.”*³⁴⁴

Evrin’e göre, ilk ayette tasvir edilen yerde bulunan insanlar, nefes bile almanın zor olacağı, yakıcı kül yağmurlarının altında kalırlar. İkinci ayetle de böyle bir yerde bulunan insanların kıyafetlerinin ve yüzlerinin de dumanla kaplanacağı açıklanmaktadır.³⁴⁵

Evrin’e göre, Cehenneme giren insan orada çektiği sıkıntı ve acılarla olgunlaşacak, kendini Allah’ın rahmetine layık hale getirmek için çabalayacak ve bu duyduğu üzüntü ona şifa verecek ve sonunda Allah’ın rahmeti ile Cennete girecektir.³⁴⁶

e) Din Birliği Hakkında

*Din Birliği:*³⁴⁷ Evrin, bütün dinlerin kökünde ‘İslamiyet’in olduğunu kaydeder. Buradaki ‘İslamiyet’ *“Allah’a teslimiyet gösterip şeytan huyu olan bencillikten sıyrılma”*³⁴⁸ anlamındadır. Evrin’e göre bütün dinler eski yüzyıllardan beri mitoloji ve mistisizm gibi kavramlarla kaynaşmış, farklı bölgelerde anlatma ve anlama farklılıkları ve geleneklerin de etkisiyle dinler arası farklılaşmalar çoğalmıştır.³⁴⁹ Evrin, dinler arası uygar ilişkiler kurmanın zamanının geldiğini ve Kur’an’ın da buna öncülük ettiğini kaydeder.³⁵⁰

³⁴³ Kur’an-ı Kerim, Vâkıa/42.

³⁴⁴ Kur’an-ı Kerim, İbrahim/50.

³⁴⁵ Evrin, ÇKB, c.I-II, s.438.

³⁴⁶ Aynı eser, s.446.

³⁴⁷ Evrin’in ‘Dinlerin Birliği’ konusundaki görüşleri için bkz; ÇKB, ss.1003-1050.

³⁴⁸ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s 915.

³⁴⁹ Aynı yer.

³⁵⁰ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s 916.

Evrin, Sabîlik³⁵¹, Brahmanizm³⁵², Mecûsîlik³⁵³, Mûsevîlik³⁵⁴, Taoizm³⁵⁵ ve Konfçyus³⁵⁶, Budizm³⁵⁷ ve Hristiyanlık³⁵⁸ gibi din ve mezheplerdeki yanlış gidişatı irdelemiş, bu dinlerin asıl, bozulmamış öğretileri ile Kur'an'ı Kerim'de geçen ayetlerin anlam olarak benzerliklerini ortaya koymuştur.

*“Allah Nuh’a tavsiye buyurduğu şeyleri size de şeriat yaptı. Ey Muhammed! Sana vahyettik, İbrahim’e, Musa’ya ve İsa’ya tavsiye ettik ki dini doğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin.”*³⁵⁹

Evrin’e göre, ayet, bütün peygamberlerin aynı amaca yönelmiş olduğunu ve birbirlerine tanıklık ettiklerini gösterir. Evrin’e göre tek Tanrı dinini savunan Hz.İbrahim, din birliğine ilk hizmeti yapan Peygamberdir.³⁶⁰

*“De ki: Biz Allah’a iman ettik. Bize indirilene de, İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a ve torunlarına da, Musa’ya, İsa’ya ve peygamberlere Rablerinden verilene de. ...Bunları birbirlerinden ayırt etmeyiz; ve biz ancak Allah’a teslim olanlarız.”*³⁶¹

Evrin’e göre ayet, İslamiyetin, bütün dinlerin birliği olduğunun göstergesidir. Bütün peygamberlerin yolunu aynı yol olarak gösteren Kur'an geldikten sonra başka bir dine de gerek kalmamıştır. Kur'an, kendinden önce gelen kitapları içine alan bir yapıdadır. Hz.Muhammed, bütün insanlığa hitap eder, getirdiği kitap, bütün ihtiyaçlara değinir, bilim ve dinin bütünlüğünü yansıtır. Ondan önce gönderilen kitaplar bu özellikleri bütünüyle taşımaz. Çünkü diğer peygamberlere, dolayısıyla kitaplara Tanrı sözleri azar azar gönderilmiştir. Kur'an ise Hz.Muhammed'e 23 yılda kısım kısım vahyedilmiş ve kendinden önce gelen kitapların bir sonucu olmuştur.

³⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, ÇKB, c.III-IV, ss.917-923; MME, c.II, ss.424-429.

³⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, ÇKB, c.III-IV, ss.924-931; MME, c.II, ss.409-415.

³⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, ÇKB, c.III-IV, ss.932-938; MME, c.II, ss.416-423.

³⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, ÇKB, c.III-IV, ss.939-955; MME, c.II, ss.396-408.

³⁵⁵ Taoculuk, Büyük Çin dinlerinden birisidir. Taoculuğun ereği, sürekli ve gözlemlenebilir bir değişme içinde olan doğanın temeli olan metafizik yola, yani mutlak taoya götüren doğru yolu göstermektir. Bkz; Büyük Larousse, s.11230.

³⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, ÇKB, c.III-IV, ss.956-960; MME, c.II, ss.429-433.

³⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, ÇKB, c.III-IV, ss.961-965; MME, c.II, ss.434-437.

³⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz; Evrin, ÇKB, c.III-IV, ss.966-991; MME, c.II, ss.438-449.

³⁵⁹ Kur'an-ı Kerim, Şûrâ/13.

³⁶⁰ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s. 998.

³⁶¹ Kur'an-ı Kerim, Al-i İmrân/84-85.

İslam, bütün dinlerin soyadıdır. Dinler tek bir Allah'tan geldiği halde aralarında ayrılıklar meydana gelmiştir. Evrin'e göre, Kible'nin Mescid-i Aksa'dan, Kâbe'ye döndürülmesi de dinin geleneklere yönelmiş olması yerine öze, amaca dönüşün bir simgesidir.³⁶²

*“Sana iman edenlerle Yahudi olanlar, Hristiyanlar ve Sâbiîlerden Allah’a ve Ahiret gününe inanıp doğru dürüst hareket edenler için, Allah yanında mükâfat vardır. Onlara korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir.”*³⁶³

Ayet, hangi dinde olursa olsun tek Allah’a ve Ahiret gününe inanan, iyi hareketlerde bulunan insanların makbul sayıldığını bildirir. Evrin'e göre bu şartlara uyan kişi Müslüman adını almasa da doğru bir yoldadır. Onlardan son Peygamber'i tanımaları da beklenir ki, diyanetleri kemale ersin. Evrin, bu noktada, Müslümanları da Kur'an'ın üstün niteliklerini, diğer din mensuplarına, hatta kendi aydınlarımıza bile gereği gibi anlatılamadığından da yakınır.

*“Dinlerini birlikten ayırıp fırka fırka olanlara gelince: Sen hiçbir hususta onlardan değilsin. Onların işi Allaha kalmış.. Yaptıklarını sonra onlara bildirecektir.”*³⁶⁴

Evrin'e göre bu ayet Hz.İsâ'yı tanımayarak din birliğini koparan Yahudilere ve dinleri içinde ayrı kiliseler olarak bölünen ve son peygamberi tanımayarak dinin son sözlerinden ilgiyi kesen Hristiyanlar'a seslenmektedir. Hz.Muhammed'in getirdiği din ise peygamberler arasında ayrılık gözetmez.

Evrin şu ayetle de Kur'an'ın din birliğine verdiği önemi kaydeder.

*“Onlar Allah'ın birleştirilmesini emir buyurduğu şeyi keserler.”*³⁶⁵

Evrin'e göre Kur'an'da peygamberler arası bağlantıların ortaya konulmasına rağmen Mûsevî, Hristiyan ve İslam âlemi arasındaki derin ayrılıkların bulunması, tek taraflı düşüncülerden ve ayetlerin gereği gibi yorumlanmamasından kaynaklanır.

³⁶² Evrin, ÇKB, c.III-IV, ss. 909-1021.

³⁶³ Kur'an-ı Kerim, Bakara/62, Mâide/69.

³⁶⁴ Kur'an-ı Kerim, En'âm/ 59.

³⁶⁵ Kur'an-ı Kerim, Bakara/27

Bu yanıştan dönmek için onların inancını ana hatlarıyla asgari düzeye indirerek ortak noktalar bulmak gerekir.

Evrin, şu sözleriyle İslam'ı geniş bir çerçeveden yorumlamanın gereğini ortaya koyar;

“Görülüyor ki Müslümanlık, dini bir bütünlük olarak kavrayabilen geniş görüşlülüktür. Peygamberlerden sonra oluşan aykırı zihniyetlere değil, bizzat peygamberlerin hepsinin birden tuttuğu yola girmek, yani bir Allah’a teslimiyet üzere bulunmaktır. Bu kitabı okuyanlardan kimisi yalnız kendi zihninde olan şeyleri İslamiyet sanarak, bundaki fikirlerden bazısına gayri İslamî diyebilir. Halbuki İslamiyet o kadar sathî ve daracık bir şey değil, başka dinlere insanların kattıkları hariç, fakat bunlarda ortak ve gerçek olan Tanrısal sunguların tümüdür. O, böyle bir genişliktedir. Çünkü son kutsal kitap olan Kur’an böyle bir bütünlüğü kucaklamaktadır.”³⁶⁶

f) Basın Organlarında Çıkan Eleştiri ve Haberler:

Bu bölümde, Evrin ile ilgili basın organlarında çıkan eleştiri ve haberlere yer verilecektir. Haber ve eleştirilerin bir kısmına ise Evrin’in DİB bünyesinde yaptığı çalışmaları daha iyi anlamak adına ‘Diyanet Bünyesinde Yaptığı Çalışmalar’ başlığında yer verilmiştir. Öncelikle Evrin ile ilgili eleştirilere değineceğiz.

‘Oku’ Dergisi, N.Mustafa Polat imzasıyla yayınlanan ‘*Diyanet İşleri Resiliğinin Bugünkü Durumu*’³⁶⁷ başlıklı yazıda DİB’in bazı uygulamaları eleştirilir. Eleştirilen dönemin DİB Hasan Hüsnü Erdem, Başkan Yardımcısı ise Sadettin Evrin’dir. Yazının bizi ilgilendiren kısmında, Evrin’in kaleme aldığı ve Diyanet Yayınları’ndan çıkan ‘*Allah Bizimle*’ adlı eseri ve Diyanet’in yayınladığı bazı eserler eleştirilmiştir. Yazıda ayrıca, diyanetin giderek daha da kötü bir hal aldığı, bu durumdan kurtulması için öncelikle İslami görüşe ters unsurlardan arınması gerektiği ifade edilmiştir.

³⁶⁶ Evrin, ÇKB, c.III-IV, ss. 1018-1019.

³⁶⁷ “*Diyanet İşleri Reisliğinin Bugünkü Durumu*”, *Oku*, c.II, S.22, Ocak, 1963, s.9.

Bahsi geçen yazıya cevaben yine aynı derginin 23.sayısında ‘*Diyanet İşleri Reisliğinin Cevabı*’³⁶⁸ başlıklı yazı kaleme alınmıştır. Bu yazıda, Evrin’in ‘*Allah Bizimle*’ adlı eserinin bir ilmihal kitabı olarak değerlendirilmemesi gerektiği vurgulanır. ‘Bu kitapçık, yüksek tahsil görmüş gençleri İslam’a ısındırmak ve dinle ilgilenmelerini sağlamak için kaleme alınmıştır’, denir. Peygamberimiz’in (s.a.v) de İslam’ı tebliğ ederken muhataplarının kavrayışına göre bir yol izlediği kaydedilir. Kitabın adıyla da mesajını diğer din mensuplarına da ulaştırma gayesini güttüğü ve Allah’ın huzurunda onları birliğe çağırdığı belirtilir.

Yine aynı derginin 25.sayısında Polat, ‘*Diyanet İşleri Reisliğinin Cevabına Cevap*’³⁶⁹ başlıklı yazıyla, Diyanet’ten gelen imzasız cevabın Evrin tarafından yazıldığına bir şüphesi olmadığını belirtir. Efendimiz’in, dini tebliğinde İslamiyet’ten taviz vermediğini, İslam’ı anlatmak adına dinden taviz vermenin büyük bir vebal ve günah olacağını yazar. Ayrıca, ‘dinlerarası zıddiyeti gidermek’ iddiasında olanların da yanlış bir yol izlediklerini savunur ve kitabın her din mensubuna hitâp etmesini yanlış bulur. Evrin’in tutumlarını şu sözlerle de eleştirir; “*Sadettin Evrin Paşa kendisini her işte salâhiyetli addetmekte, Diyanet İşleri Reisliği adına (Reis kendisi imiş gibi) beyanatlar vermekte, fikirler serdetmekte, tamimler neşreylemektedir...*”

Polat, Evrin’in faiz ve kurban ile ilgili görüşlerini de ‘...bütün alimlerin görüşü yanlış, Sadettin Paşa’nın kehanetleri doğru imiş...’ diyerek yanlış bulduğunu ifade eder. Polat, son olarak Müslümanlar arasında Diyanet Reisliği’ne karşı menfi bir hava estiğini bunun sebebinin de Sadettin Evrin olduğunu ve Evrin’in şahsi fikirlerini Diyanet Reisliği’ne alet etmemesini ister. Evrin’i her hareketiyle Müslümanları rencide etmekle suçlar.

Sadettin Evrin, yine aynı derginin 26.sayısında kendine yapılan eleştirilere cevap verir. Yazı, ‘*Sadettin Evrin’in Cevabı*’ başlığı ile yayınlanır. Bu tezkibin mahkeme kararı ile alındığını da yazının başında belirtir. ‘*Allah Bizimle*’ adlı kitabını yazmakta amacının dinine hizmet olduğunu ve aksini düşünenlerle de görüşmekten memnun olacağını yazar. ‘*Benim dinler arasındaki zıddiyeti gidermek yolundaki düşüncelerim, Al-i İmran Suresi’nin 64 üncü âyetinden mülhemdi. Bu da hoş karşılanmamış ne yapayım?*’ sözleriyle bir anlamda bu durumdan duyduğu üzüntüyü

³⁶⁸ “*Diyanet İşleri Reisliğinin Cevabı*”, *Oku*, c.II, S.23, Şubat, 1963, s.22.

³⁶⁹ “*Diyanet İşleri Reisliğinin Cevabına Cevap*”, *Oku*, c.III, S.25, Nisan 1963, ss.22-25.

dile getirmiştir. Evrin, ‘faiz’ ve ‘riba’ ayrımını yineleyerek fiiliyatta bütün ticaretin bankaların işlemlerinden geçtiğini de belirtir. Hac’da kesilen kurbanların geçen sene büyük çukurlara gömüldüğünü bu konuda ‘icma’ı ümmet’le gereğinin yapılmasını, israftan kaçınmamız gerektiğini belirtir. Evrin son olarak Diyanet İşleri Başkanlığı’nın teşkilatlı bir çalışmaya ancak 1963 senesinde başladığını ve büyük ihtiyaçları ve sıkıntıları gidermeye çalışan insanların bıktırılmamasını ister.³⁷⁰

19-21 Kasım 1963 tarihleri arasında, Milli Eğitim Bakanı İbrahim Öktem başkanlığında Ankara’da ‘*Din Eğitimi Problemlerini İncelemekle Görevli Komisyon*’ adı altında bir komisyon kurulmuştur. 8 maddelik komisyon kararlarında Sadettin Evrin’in de imzasının olduğu görülmektedir. Kararlar, ‘*Tebliğler*’ dergisinde ise 3 madde olarak yayınlanmıştır.³⁷¹ ‘*İslam*’ Dergisi 75.sayısında³⁷², raporda din eğitimi ve İmam-Hatipler hakkında menfi kararların alındığını belirterek raporun madde madde eleştirisini yapmıştır. Raporun eleştirisi ‘*Yeni İstanbul*’ Gazetesi’nde de yapılmıştır.³⁷³ Aynı rapora, karşıt görüşler , ‘*Oku*’ Dergisi’nde üç derneğin ortak kararı olarak müşterek bir tebliğ ile belirtilmiştir. Bu tebliğde de raporu imzalayanlar arasında Sadettin Evrin’in adı geçmektedir.³⁷⁴

Bunlara karşın, Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan bir düzeltme yazısı gazeteye gönderilmiş aynı düzeltme, ‘*İslam*’ Dergisi’nde yayınlanmıştır. Düzeltme metninden, komisyona Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı sıfatı ile katılan Sadettin Evrin’in raporu imzalamadığını görmekteyiz.

“*Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan*

Toplantıya katılan başkan muavini de raporu imza etmemiş ve kendisine bugüne kadar işbu raporun bir sûreti verilmemiştir. Bu düzeltmenin yayınlanması rica olunur.”³⁷⁵

‘*İslam*’ Dergisi’nin 76.sayısında ‘Din Adamları Federasyonu İkinci Kongresi’ başlıklı bir haber yayınlanmıştır. Türkiye Hayrat Hademeleri Cemiyetleri

³⁷⁰ “Sadettin Evrin’in Cevabı”, *Oku*, c.III, S.26, Haziran 1963, ss.22, 25.

³⁷¹ *Tebliğler*, 25 Kasım 1963, s.270.

³⁷² *İslam*, Aralık 1963, S.75, ss. 81-83.

³⁷³ Bkz; “Din Eğitime Suikast”, *Yeni İstanbul*, 10.01.1964.

³⁷⁴ “Müşterek Tebliğ”, *Oku*, c.III, S.34, Mart 1964, s.28.

³⁷⁵ *İslam*, Şubat 1964, S.77, s.141.

Federasyonu'nun ikinci kongresinde toplantıya katılanlar arasında Sadettin Evrin de bulunmaktadır. Toplantıda din görevlileri sıkıntılarını dile getirmiştir. Evrin de Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı sıfatı ile şu kısa konuşmayı yapmıştır.

“Sizin bahsettiğiniz, hatta zihninizden geçen hususları biz düşünüyoruz. Şimdiye kadar 19 tane diyanet tasarısı hazırlandı bu yirmincisidir. İstiraplarınız esasen hepimizce malum olan şeylerdir. Ben şahsen ikibuçuk sene içinde bu ıstırapların yükü altında ezilmişimdir.”³⁷⁶

Toplantıda söz alan Afyon Senatörü Dr.Rasim Hancıoğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı'na meslekten olmayan kişilerin getirilmesiyle amacından uzaklaştığını dile getirmiştir. Evrin, kendisinin kastedildiği bilerek, konuşmaya müdahale etmiştir. Evrin'in toplantıdan bir görüntüsüne yer veren dergi, fotoğrafın altına 'suçluların telaşı' ibaresini koymuştur.³⁷⁷ Evrin'in salonu terk edişini de şu cümlelerle yazmıştır.

“...Sayın Sadettin Evrin, -görenlerin ifadesine göre- gözleri yaşlı ve iki kişi de koluna girmiş olarak toplantı salonunu terk ediverdi...”

Toplantıda Evrin'e yapılan eleştirilerden biri de Hatip Enver Tunçalp'e aittir. Tunçalp, Diyanet Reisliği ve halkın arasında devamlı bir ayrılık olduğunu söyler. Tunçalp'e göre, hatta halkın Diyanet Reisliği bünyesindeki bazı insanlara karşı itimadı kalmamıştır. Çünkü bahsi geçen kişi ya da kişiler İslam dini esasları yerine kendi fikirleri doğrultusunda beyanlarda bulunmaktadır. Tunçalp, Diyanet Reisliği'ne olan güvensizliğe 'Hürsöz'³⁷⁸ Gazetesi'nden Evrin ile ilgili şu bölümü okuyarak bir örnek verir. Başmakele olarak yayınlanan yazının sahibi de N.Mustafa Polat'tır.

Son zamanlarda Maarif Vekâleti gibi, Diyanet İşleri Reisliği de zararlı bir hale gelmiş bulunmaktadır. Halkın dini hislerinin bir tercümanı olması icap eden ve teşkilâtı İslam prensiplerine göre ayarlanması lâzım gelen bu müessese, -mateessüf- Sadettin Evrin isimli bir şahsın Diyanet İşleri Reis vekili yapılması ile, âdeta İslam'a zıd bir müessese haline getirilmek istenmiştir.

³⁷⁶ “Din Adamları Federasyonu İkinci Kongresi”, *İslam*, Ocak 1964, S.76, s.109.

³⁷⁷ Bkz; *İslam*, Ocak 1964, S.76, s.110.

³⁷⁸ *Hürsöz Gazetesi*, Erzurum, 19 Ekim 1963, ss.1-5.

Bugüne kadar Türkiyede en fazla tenkid ve tel'inlere hedef olan bu zât, Diyanet dairesinin başına musallat olmuş ve İslami hükümlere tamamen zıt fetvalar vermek suretiyle Müslümanların inançlarını sarsmak istemiştir. Bu mübarek müesseseyi bir çiftlik haline getirmiş ve keyfi tasarrufları ile bütün din adamlarımızı son derece müteessir ve mutazarrır etmiştir.

Yazının devamında, Evrin'in Kur'an ayetlerinin hükümlerini reddettiğini ve dolayısıyla da Müslümanlıktan çıktığını ve Müslüman olmayan bir kişinin de Diyanette göreve getirilemeyeceğini kaydeder. Polat'a göre, Evrin'in Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı'na getirilmesinin nedeni şudur;

"...Diyanet İşleri Reis Vekilliği vazifesine getirilmesinde mutlaka bir kasıd vardır. Ve bu kasıta âşikârdır. 'Türkiye'de masonca taktiklerle İslamiyeti içerisinden yıkmak!'"

Yine aynı gazetede 'Ezanı Hoparlörle Okumak Yasak!³⁷⁹' başlıklı haber manşetten duyurulmuştur ve bu ilgi çeken manşetin altına 'Sadettin Evrin, Teşkilâta Bu Mealde Tamim Gönderdi' alt başlığı eklenmiştir. Gazete bu kararın alınma sebebinin maarif müfettişi Mahmut Makal'ın sabah ezanından rahatsız olmasının Diyanet İşleri'ne intikal ettirmesi olduğunu yazar. Fakat Evrin'in DİB sicil dosyasında böyle bir tamime rastlanmamıştır.

Bugün Gazetesi'nde, 'Diyanet Teşkilâtında Sonu Gelmez Tayinler' başlıklı yazıda bazı tayinler eleştirilmiş ve şu satırlara yer verilmiştir.

*"Sadettin Evrin'in arzusuna göre fetvâ veren eski bir müftüye de İstanbul'da vaaz etme görevi verilmiştir."*³⁸⁰

1960'lı yılların yanında yakın zamanda Evrin hakkında çıkan bazı eleştiriler de şöyledir.

İsmail Kara, *Toplumsal Tarih*³⁸¹ Dergisi'nde yayınlanan yazısında Evrin'in 'Allah Bizimle' adlı kitabının önsözünde bulunan 27 Mayıs İhtilali'ni, Peygamber

³⁷⁹ "Ezanı Hoparlörle Okumak Yasak", *Hürsöz Gazetesi*, Erzurum, 19 Ekim 1963.

³⁸⁰ "Diyanet Teşkilâtında Sonu Gelmez Tayinler", *Bugün Gazetesi*, sahibi; Mehmet Şevket Eygi, 15 Aralık 1966.

Efendimiz'in doğum günüyle ilişkilendirerek, ihtilali rahmet olarak görmesi hakkında şunları kaydetmiştir.

“İhtilalden sonra Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı görevine getirilen emekli general ve ehl-i tarik Sadettin Evrin, Kur'an-ı Kerim'de Efendimiz için geçen 'vema erselnâke illâ rahmeten li-l-âlemin' (“Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik”, Enbiya, 21/107) ayeti kerimesinin ebced hesabıyla 27 Mayıs'a işaret ettiğini, yani ihtilalin de bir rahmet olduğunu yazmıştır.”³⁸²

Aksiyon Dergisi'nde³⁸³ yer alan bir haberde de yine Sadettin Evrin'in 27 Mayıs İhtilali'ni Enbiya, 107. Ayetinden yola çıkarak ihtilale manevi rahmet olarak işaret etmesi konu edilir.

Hüseyin Tanrıkulu da, *Yeni İstiklal*³⁸⁴ isimli bir internet portalında müftü olan rahmetli babasının, Diyanet İşleri Başkan'ı (Evrin aslında başkan yardımcısıdır) Sadettin Evrin tarafından Konya'dan, Kars'a sürgün edilmek istendiğini yazar. Tanrıkulu'ya göre sürgünün gerekçesi şöyledir;

“Yunak Müftüsü Süleyman Tanrıkulu İnkilaba tamamen karşı olan etkili bir din bilginidir. Aynı zamanda Yunak'ta Risale-i Nurlar ile yakalanan Nurcular hakkında Mahkemeye bilirkişi olarak "Risaleler sadece Kur'an tefsiridir. Yasak yayın değildir. Okunmasında ve yayımlanmasında bir beis yoktur" diye resmi bir rapor sunmuştur. Bu rapor Mahkemelere o tarihlerde verilmiş önemli bir rapor olarak bilinmektedir. Ayrıca Müftü Süleyman Tanrıkulu YENİ İSTİKLAL isimli mecmuaya abonedir ve bu mecmuayı okumaktadır”³⁸⁵

Tanrıkulu, babasının istifa dilekçesini başkanlığa götürdüğünü ve Evrin'e şunları söylediğini kaydeder.

³⁸¹ İsmail Kara, “Cami, Ordu, Siyaset, 27 Mayıs İhtilaline Dair Bir Hutbe”, *Toplumsal Tarih*, S:173, Mayıs 2008.

³⁸² *Toplumsal Tarih*, s.46.

³⁸³ Sedat Gülmez, “27 Mayıs Caizdir”

<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-26861-258-27-mayis-caizdir.html>, (24.05.2010) (14.09.2013).

³⁸⁴ “Yeniistiklalden ‘Yeniistiklale’”

[index.php?option=com_content&view=article&id=130:yeni-stklalden-qyen-stklalqe&catid=56:huseyintanrikulu](http://www.yeniistiklal.com.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=130:yeni-stklalden-qyen-stklalqe&catid=56:huseyintanrikulu), (3.Ocak.2010). (3.10.2012).

³⁸⁵ Aynı yer.

*“Sayın paşa, ben oturduğunuz makamı hakkıyla dolduran ülkemizin en büyük din âlimlerinin imtihan ederek Fetva makamına layık gördüğü bir Müftüyüm. Benim imtihanından geçtiğim âlimler, Hasan Hüsnü Erdem, İbrahim Elmalı gibi âlimlerdir. Ben onların imtihan ve ibra ettiği bir ilim ehli olarak hakkaniyetle hareket etmeyi ve sizin başkanlığınızda bir teşkilatta görev yaparak ilmin aydınlığını gölgede bırakmaya vicdanım elvermediği için istifa ediyorum.”*³⁸⁶

Tanrıkulu’ya göre, bu konuşmadan birkaç gün sonra babası Konya, Yunak Müftülüğü’ne devam etmesi hakkında bir yazı almış. ‘*Böyle bir Diyanet Başkanına bağlı olarak görev yapmak bir züldür*’ diyen babası, dedesinin görevine devam etmesini istemesiyle müftülüğe devam etmiştir.

Tanrıkulu, Evrin’in ‘*milleti çileden çıkararak*’ radyo konuşmalarıyla da şöhret bulduğunu yazar. Ona göre, Evrin’in, Müsbet Maneviyat Etüdleri isimli kitabı ise gerçek din âlimlerinin şiddetli tepkisine sebep oluyordu. Evrin’in, konuşmaları kabul edilemeyecek bir üsluptaydı, fetvaları ise dine aykırı olduğundan tartışılıyordu.

Evrin hakkında yapılan bu eleştirilerin yanında bazı basın organlarında, Evrin ve eserlerini tanıtıcı tarzda makaleler yayımlanmıştır. İlk olarak Milliyet Gazetesi’nden Burhan Felek imzalı makaleye³⁸⁷ bakalım.

Felek, köşesinde Evrin’in kendisine gönderdiği mektuba yer verir. Evrin mektubunda, ‘*Kur’an Bilgisi*’ kitabını tanıtır. Mektuptan kitabını Felek’e yolladığı da anlaşılmaktadır. Evrin, kitap hakkında şunları yazar.

*“Kur’an Bilgisi, Kur’an’ın ilme de, öteki kutsal Kitaplara da değişimlerini kapsayan ilâhî bir felsefe, manevi bir kültür dünya ve dinler arası geniş bir ufku önümüzde belirtir. Yeterki gözümüzdeki miyopluğun çaresine bakalım.”*³⁸⁸

Evrin, mektubunda İmam-Hatip Okulları’nda ve daha üst düzeyde dini eğitim veren okullarda okutulan tefsirlerin eski müfessirlerin anlayışında yazıldığından

³⁸⁶ “Yeniistiklalden ‘Yeniistiklale’”.

index.php?option=com_content&view=article&id=130:yeni-stklalden-qyen-stklalqe&catid=56:huseyintanrikulu, (3.Ocak.2010) (3.10.2012).

³⁸⁷ Burhan Felek, “Kur’an Bilgisi”

gazetearsivi.milliyet.com.tr, (07.08.1970). (11.09.2013).

³⁸⁸ Aynı yer.

yakınır. Ona göre, gericilik de buradan çıkmaktadır. Evrin mektubunda kitabıyla ilgili şu bilgileri de kaydeder.

“Bu gidişi yoluna koymak için yarım asır çalıştım. Takdim ettiğim kitap bin sahifelik eserin ilk kısmıdır. Yersiz yakıştırma yapmaktan titizlikle kaçındım. Bizim ve öteki İslam milletlerinin düşünürlerine bir hatırlatıcı halindedir. Her konuda daha etraflı yazabilecek mütehassıslara birer çığır sunmaktır.”³⁸⁹

Evrin, kitabın tanıtımı noktasında gazetelerin yardımına ihtiyaç olduğunu belirtir. Aksi takdirde kitabın kitapçı raflarında kalacağından duyduğu endişeyi dile getirir. Felek’in yazısının devamında Evrin’in kılıç ve kalem sahibi bir âlim olduğundan bahsedilerek, bu kitapla Evrin’in ilme ve İslamiyet’e büyük hizmet ettiği vurgulanmıştır.

Evrin’in bahsi geçen kitabı 1970 yılında ‘*Çağımızın Kur’an Bilgisi*’ adıyla basılan kitabının ilk fasikülüdür.

Bir diğer kitap tanıtımı yazısı da Cumhuriyet Gazetesi’nde yayımlanmıştır.³⁹⁰ ‘Günden Güne’ adlı köşede ‘Kur’an Bilgisi’ adlı kitabın iki cildinin çıktığını, üçüncü ve dördüncü ciltlerin de tamamlanmasıyla tutucu çevrelerin bundan rahatsız olacağından bahseder. Yazıda Evrin’den övgüyle bahsedilerek, onun düşüncelerinin Türk entelektüel dünyasını etkileyeceği ve uzun ya da kısa vadede halka mâl olacağını yazar. Yazıda ayrıca, Evrin’in Müsbet Maneviyat Metodları (aslı Müsbet Maneviyat Etüdleri’dir) kitabının Princeton ve Yale Üniversiteleri ile Londra ve Roma Şarkiyat Enstitüleri’nde büyük ilgi gördüğünden bahseder.

Burada bahsedilen kitap da yine daha sonra ‘*Çağımızın Kur’an Bilgisi*’ adıyla basılan eserdir.

³⁸⁹ Burhan Felek, “*Kur’an Bilgisi*”
gazetearsivi.milliyet.com.tr, (07.08.1970)(10.09.2013).

³⁹⁰ Bkn; “*İki Kitap Hakkında*”
www.cumhuriyetarsivi.com.tr, (10.12.1071)(10.09.2013).

Cumhuriyet Gazetesi’nde, Evrin’in yine aynı kitabının küçük bir reklamı birinci sayfada gazete logosunun hemen sağında yer almıştır. Reklamda, ‘orta ve yüksek öğrenimle bağlantı kuran tasnifli tefsir’ ibaresi yer almaktadır.³⁹¹

Yine Cumhuriyet Gazetesi’nde Osman Zümrüt imzalı bir yazıda³⁹²; Atatürkçü olmanın kolay olmadığı, gericiler ve çıkarıcılarla mücadele atmek gerektiğinden bahisle birkaç isimle birlikte Sadettin Evrin’in ismi zikredilmektedir. Zümrüt’ün dile getirdiği isimler gericiler ve çıkarıcılardan çok çekmiştir ve hala çekmeye devam etmektedir. Bu yazı Evrin’in ölümünden yaklaşık beş ay önce kaleme alınmıştır.

g) Mustafa Aşkar-Rıza Çöllüoğlu Mülakatında Sadettin Evrin:

Sadettin Evrin hakkında, bütün bu menfi ve müsbet görüşlerin ardından Ankara’nın manevi büyüklerinden, merhum Rıza Çöllüoğlu³⁹³ Hoca’nın Evrin hakkındaki düşünceleri Evrin ile ilgili söylenenler hakkında bir son söz niteliğindedir.

Çöllüoğlu, Cumhuriyet döneminde Evrin gibi hem yüksek rütbeli asker, hem de tasavvuf ehli bir ikinci kişinin daha var olduğunu sanmadığını söylemektedir. Evrin, Çöllüoğlu’na göre hem yüksek rütbeli asker, hem mutasavvıf olan tek örnektir.

Çöllüoğlu, Sadettin Evrin hakkında³⁹⁴ herkesin bir şey söylediğini kaydeder. Evrin’in, İslam adına bazı yanlışlar yapmış olabileceğini ama bunların maksatlı olmadığı görüşündedir. Evrin, DİB Başkan Muavini olduğu 1961 yılında, bir İmam-Hatip lisesine, aralarında Çöllüoğlu’nun da bulunduğu vaizlere ders vermeye de gitmiştir. Ders sırasında bir vaizin ağır eleştirilerine maruz kalmıştır.

³⁹¹ Bkz; www.cumhuriyetarsivi.com.tr (31.08.1970)(10.09.2013)

³⁹² Makalede ayrıca, dönemin Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkulaç cesur bir insan olarak nitelendirilmiş ve hutbelerde Hz. Muhammed ve Sahabeden sonra Atatürk’ün ve İnönü’nün isminin de okunması temenni edilmiştir.

Bkz; Osman Zümrüt, “Atatürk’ün Din Anlayışı”
www.cumhuriyetarsivi.com.tr, (14.02.1981)(10.09.2013).

³⁹³ Emekli vaiz, Muradiye Vakfı kurucusu.

³⁹⁴ Mustafa Aşkar-Rıza Çöllüoğlu Mülakatı, tarih: 03.01.2010.

Çöllüoğlu, Evrin ile yaşadığı bir hatırasını da anlatır. Cihan Palas Otelı'nin sahiplerinden, Çavuşoğlu Camii³⁹⁵'nin banisi Hafız Raşit Çavuşoğlu, bir gün Çöllüoğlu'nu Adakale sokaktaki evlerine (Bu evin Sadettin Evrin'in evi olması ihtimali büyüktür, Evrin o yıllarda Adakale Sokak'ta oturmaktadır) bir toplantıya davet eder. 1960 İhtilali'nden sonra üst kademedan insanların çağrıldığı bir toplantıdır ve hepsi 'Halk Partili'dir. Çöllüoğlu toplantıya özellikle gittiğini kaydeder. Çöllüoğlu gittiğinde, büyük bir masanın etrafında başta Sadettin Evrin Paşa, sağında Ankara Müftüsü, solunda Çankaya Müftüsü Ahmet Serdar Hoca ve daha başka kişiler oturmaktadır. Toplantıda bulunanlardan birisi, Küçükesat Camii'nde rahmetli Ahmet Şahin Hoca'nın verdiği vaazda kendi kitabının alınmasını tavsiye etmesinden rahatsız olur ve *"hocaları komünistler ele geçirirse bu memleketin hali kötüye gider"* der. Masada herkes susmuştur. O sırada Çöllüoğlu bir vaizdir, protokolde Başkan Muavini ve Ankara Müftüsü varken dayanamaz ve şu sözleri söyler; *"Beyefendi! Müslümanların başının belası masonlardır, Müslüman komünist olmaz"*. Bu sözlerin ardından, birkaç dakika kimse bir şey dememiş, sözün muhatabı ise kıpkırmızı kesilmiştir. Bu kişi daha sonra *'masonlar dinsiz değildir, kötü kimseler değildir'* diyerek masonluk lehine bir müddet konuşur. Çöllüoğlu da *'madem masonlar bu kadar muhterem kişiler niye gizli kapaklı işler yaparlar, hem çok sevdiğiniz Celal Bayar da masonlardan birisi'* diyerek cevap verir. Çöllüoğlu daha sonra Sadettin Evrin'in *"Vekil Bey Hazretleri"* hitabıyla, bu kişinin milletvekili olduğunu anlar. Bu kişi Fahrettin Kerim Gökay isimli mason bir milletvekilidir. Evrin Paşa'da masonların aşağı tabakasını bilmediğini ama üst tabakasının bir dine inanacağını sanmadığını söyleyerek Çöllüoğlunu teyit eder. Gökay, bu kez de dinin reforma ihtiyacı olduğu görüşünü dile getirir. Evrin Paşa bu söze karşılık şu cevabı verir; *"Asla! Dinin reforma değil, yaşanmaya ihtiyacı var. Dinin hiçbir şeye ihtiyacı yok, din yaşanmıyor. Ben Hadis ilmine vakıf değilim ama Kur'an'a hayatımı verdim, hiçbir yerinde yaşamamın dışında bir sıkıntı görmedim."* Bu sözlerin karşısında vekil bey de daha fazla bir şey söyleyemez.

³⁹⁵ Ankara'nın, o zamanlar meşhur oteli Cihan Palas Otelı sahiplerinin Yenimahalle 5. Durakta yaptırdığı cami. Rıza Çöllüoğlu, vaiz olduktan sonra bu camide vaizlik yapmıştır. Diyanetten hem hafız hem de vaiz talebinde bulunan aile araştırmaları sonucu özellikle Rıza Çöllüoğlu'nu istemişlerdir. Çöllüoğlu, Çavuşoğlu Camii'nde, 22 sene görev yaptığını, sabah ve yatsı namazlarını kıldırıldığını ve orada vaazlar verdiğini kaydeder.

Çöllüoğlu ve Sadettin Evrin, Çavuşoğulları'nın oteline çağrılırlar. Sadettin Evrin, Hafız Raşit Çavuşoğlu'na '*Hocam bir ihtiyacın, benden bir isteğin var mı?*' diye sorar. O sıralarda Mehmet Şevket Eygi de, Evrin'i mason olmakla itham etmektedir. Çöllüoğlu'na göre bu bilmeden iftira etmektir. Hafız Raşit Çavuşoğlu, Evrin'e doğrudan mason olup olmadığını sorar. Evrin, mason olmadığını, tenezzül de etmeyeceğini dile getirir.

Evrin, Çöllüoğlu Hoca'ya da kendisinden bir isteği olup olmadığını sorar. Çöllüoğlu, '*Var efendim*' diyerek; hafız yetişmediğini, bu şekilde de yetişmemeye devam edeceği endişesini dile getirir. Evrin'e, nizamnamaye, '*hafız varken başkasının vazife alması ikinci plandadır*' maddesinin konulmasının faydalı olacağını belirtir. Evrin, Çöllüoğlu'nun bu isteğini haklı bularak bir hafta içinde gerekli düzenlemeyi yapar. Çöllüoğlu, dine düşman olan bir adamın böyle bir düzenlemeyi yapmayacağını ve Evrin hakkında konuşurken biraz düşünmek gerektiğini ifade eder.

Çöllüoğlu, Evrin'in, İmam-Hatip Okulları'nı bitirenlerin İslam Enstitüleri'nde eğitimlerine devam etmelerinde kolaylık sağlayan bir de mevzuat çıkardığını kaydeder. Böylece, bu öğrenciler dört sene hem okumuş, hem de kolaylıkla görev yapmıştır. Çöllüoğlu ayrıca, 1950 yılında İmam-Hatip Okulları'nın açılmasını Halk Partisi'nin başlattığını da sözlerine eklemiştir.

Rıza Çöllüoğlu gibi, ilim sahibi ve mutasavvıf bir şahsiyetin Evrin hakkındaki görüşleri de çalışmamız açısından oldukça önemlidir. Ayrıca, mülakat, Evrin'i, masonlukla ve kâfirlikle suçlayanlara da bir cevap niteliğindedir.

İKİNCİ BÖLÜM

MEHMET SADETTİN EVRİN'DE TASAVVUF

A. TASAVVUFA İNTİSABI

a) Yahya Efendi Dergâhı³⁹⁶

Sadettin Evrin'in küçük yaşlardan itibaren bir tarikat çevresinde yetiştiği anlaşılmaktadır. Anne ve babası da Nakşibendiyye³⁹⁷ tarikatına intisaplıdır. Evrin'in babasının vefatıyla ilgili Özdebir'in anlattığı şu hatıra oldukça manidardır.

Evrin, o dönem Yahya Efendi Dergâhı'na intisaplıdır. Bir Kadir Gecesi dergâhta şeyh ve müritler sofrada başında iftarı bekler. Şeyh, Evrin'e “*inna lillahi ve inna ileyhi raciun*”³⁹⁸ (Muhakkak ki biz, Allah'a âidiz ve muhakkak ki biz, ancak O'na dönücüleriz.) ayetini okur “*kalk Sadettin evine git*” der. Evrin, şeyh beni sofrasından kovdu diye çok üzülür. İftar etmeden Beşiktaş'taki dergâhtan karşı tarafa Kadıköy'deki evine gider. Eve geldiğinde babasının vefat ettiğini görür, şeyhinin kendisine neden ‘*kalk eve git*’ dediğini anlar. O gece ne kadar Allah dostu varsa telefonla haberleşmiş gibi toplanıp babası Arif Bey'in evine gelir. Dualar edilir. Ertesi gün, önde askerî kıta, arkasında dervişler Kadıköy'den Beşiktaş'a Yahya

³⁹⁶ Yahya Efendi Tekkesi Beşiktaş ilçesi'nde, Çırağan'da, Yıldız Mahallesi'nde, Küçük Mecidiye Camii'nin sağından Çırağan Caddesi'ne bağlanan Yahya Efendi Çıkmazı'nda yer almaktadır. Tekke XVI. Yy'ın ileri gelen âlim ve mutasavvıflarından Beşiktaşlı Şeyh Yahya Efendi tarafından 1538'lerde kurulmuştur. Günümüzde Şeyh Yahya Efendi Kültür ve Araştırma Vakfı da faaliyet göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz; İsmet Demir, Hacı Osman Yıldırım, Beşiktaşlı Şeyh Yahya Efendi ve Üveysilik, İstanbul, Ş.Y.E.K.A.V. Yay. 1997, s.53; Dergah'ın kurucusu ve ilk Şeyhi Yahya Efendi (1495-1570), Kanuni Sultan Süleyman'ın süt kardeşidir. Dergah için 2009 yılında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan VGM'ne yenileme çalışmaları için talimat vermiştir; bkz; “Başbakan Erdoğan'ın Talimatıyla Külliye Kurtuldu”

<http://yenisafak.com.tr/gundem-haber/basbakan-erdoganin-talimatiyla-kulliye-kurtuldu-18.01.2012-362852> (20.03.2013);

Üç buçuk yıl süren yenileme çalışmaları sona ermiştir; bkz; ek-21- a; “Yahya Efendi Dergâhı eski güzelliğine kavuştu”, Zaman, 20.03.2013; Yahya Efendi Türbesi de ziyarete açılmıştır. Bkz; ek-21 b, “Restore Edilen Yahya Efendi Türbesi Ziyarete Açıldı”, Zaman, 26.08.2013.

³⁹⁷ Nakşibendiyye, Muhammed Bahaeddin Nakşibend (1317-1389) tarafından kurulan bir tarikattır. Detaylı bilgi için bkz: Tahsin Yazıcı, “Nakşibend”, İslam Ansiklopedisi, c.IX, İstanbul, MEB Yay., 1964, s.52; T.D.V.İ.A., c.32, s.335-342.

³⁹⁸ Kur'an-ı Kerim, Bakara Sûresi, 156, Muhakkak ki biz, Allah'a âidiz ve muhakkak ki biz, ancak O'na dönücüleriz.

Efendi Dergâhı'na cenazeyi götürür. Dergâhın kapısından girerken soldaki ikinci kabir Evrin'in babası Arif Bey'indir. Özdebir, dedesinin muhtemelen 1917 yılında altmış yaşlarında vefat ettiğini söylemektedir.³⁹⁹ Evrin'in de o zamanlar yirmili yaşlarında olduğunu düşünebiliriz.

II. Mahmud tarafından Yahya Efendi türbedarlığına getirilen M.Nuri Şemsettin Efendi, Kayserili Şeyh el-Hâc Mehmet Said Efendi'ye intisap etmiştir. En meşhur eseri Evrin'in de zaman zaman atıfta bulunduğu '*Miftâhu'l-Kulûb*' tur. Evrin'in ilk müşdidim dediği⁴⁰⁰ Hasan Hayri Efendi⁴⁰¹, M.Nuri Şemsettin Efendi'nin torunu ve aynı dergâhın 1873 -1890'lar arası şeyhidir.⁴⁰² Evrin'in 1897'de doğduğunu göz önünde bulundurursak Hasan Hayri Efendi'nin 1900'lerde de bu derganın şeyhi olduğu ortaya çıkmaktadır.

a) Mevlevi Dergâhı

Evrin, Yahya Efendi Dergâhı'ndan sonra Üsküdar Mevlevihanesi'ne gider ve tasavvuf yoluna, tekke ve zaviyeler kapatılana kadar orada devam eder.

Evrin'in Mevlevi dergâhına intisabıyla ilgili rivayeti yeğeni Özdebir şu şekilde anlatır:

Amcam Yahya Efendi Dergâhı'na devam ederken, bir gün şeyhi ona “*Sadettin, senin kısmetin bizde kesildi sen Kadıköy Mevlevihanesi'ne gideceksin.*” der. Amcam o tarihten sonra Kadıköy Mevlevihanesi'ne devam etmiştir. Bundaki hikmet de şu olabilir: O zamanlar Konya'daki Mevlâna Türbesi kapalıdır ve insanlar türbenin önünde gizli gizli ağlar, dualar ederler. Şeb-i aruz törenlerinin de

³⁹⁹ Ek -5- Nurettin Özdebir röportaj.

⁴⁰⁰ Kara, “*Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Mutasavvıf Bir General Sadettin Evrin*”, *İLAM Araştırma Dergisi*, s.60.

⁴⁰¹ Hasan Hayri Efendi vakfiyeleri için bkz; Vgm, *Vakfiye Defter No 571.Sayfa No 206. Sıra No 74, Zeyl Vakfiye Defter No 575.Sayfa No 37. Sıra No 28, Zeyl Vakfiye Defter No 575.Sayfa No 38. Sıra No:29.*

⁴⁰² Demir ve Yıldırım, *Beşiktaşlı Şeyh Yahya Efendi ve Üveysilik*, s.53.

yapılmadığı bir dönemdir. Bu törenlerin yapılması için amcam da ön ayak olmuştur.⁴⁰³

Özdebir, amcasının evine ziyarete gittiğinde Mevlana aşığı olan Annemarie Schimmel'i birkaç defa orada gördüğünü söyler.⁴⁰⁴ Üvey kızı Samira Yener de Annemarie Schimmel ismini Paşa'dan duyduğunu söyler.⁴⁰⁵

Evrin, Mevlevi dergâhında Ahmet Remzi Akyürek ile tanışmıştır. *Dinin Müsbet Felsefesi ve Vicdan Birliği* kitabını Akyürek'e şu sözlerle ithaf etmiştir: “Aziz üstadım Ahmet Remzi Akyürek'e derin şükranlarla ithaf olunmuştur.” Mustafa Kara da makalesinde Evrin'in Ahmet Remzi Akyürek'ten ilham aldığını kaydeder.⁴⁰⁶ Samira Yener'de üvey babası ile ilgili hazırladığı biyografide, Evrin'in gençliğinde Mevlevi dergâhından feyz aldığını belirtir.⁴⁰⁷

Ahmet Remzi Akyürek 1919 yılında Üsküdar Mevlevihanesi'ne postnişin olmuştur.⁴⁰⁸ Buradan anlaşılıyor ki Evrin'in tekkeye gittiği tarih tam bilinmemekle birlikte üstadının Ahmet Remzi Akyürek olmasından ötürü 1919'da ya da sonraki bir tarihte Mevlevi dergâhına gitmiş olması muhtemeldir. Tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar da bu tekkeye devam etmiştir. Ahmet Remzi Akyürek'in 18.08.1930 tarihli şiiri Evrin için yazılmıştır.⁴⁰⁹ Şiir şöyledir:

M.Sadeddin Evrin İçin

Bir zamanlar gitmez gözümden rûy-ı handânın senin

Çıkmadı çıkmaz gönülden hubb-i irfânın senin

Lutf-ı bî-pâyân-ı Mevlânâ'ya tevdî eyledin

Şüphe etmek hayrdır encâm ü pâyanın senin

⁴⁰³ Ek -5-Nurettin Özdebir röportaj.

⁴⁰⁴ Ek -5.

⁴⁰⁵ Ek -7- Samira Yener ile yapılan röportaj.

⁴⁰⁶ Kara, “Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Mutasavvıf Bir General Sadettin Evrin”, *İLAM Araştırma Dergisi*, s.56.

⁴⁰⁷ Ek -9- Samira Yener'in yazdığı biyogtafi.

⁴⁰⁸ Ahmet Remzi Akyürek ile ilgili bilgi için bkz; Ahmet Cahit Haksever, *Son Dönem Osmanlı Mevlevilerinden Ahmet Remzi Akyürek*, Ankara, Kültür Bak. Yay., 2002, s.61.

⁴⁰⁹ Ek -1- Evrin otobiyografı, Kara, *aynı makale*, s.60.

Sende Şeyh-i Ekber'in tavrı tecellî etmede

Bak Fütûhât ü Füsûs'ı okşar iz'ânın senin

Nâil-i âmâl-i aşk olmak mukarrerdir sana

Maksad-ı aksâya isâl eyler îkânın senin

(Der tarikat her çi pîş-i sâlik âyed hayr-ı ûst)⁴¹⁰

Mısra'ı fehvâsıdır hep rehber-i şânın senin

Meslek-i pâkîzeniz merdâne savletdir hemân

Her tecellîye göğüs germektir îmânın senin

İnkıyâd etmek zamânı gelse “fe'mşû”⁴¹¹ emrine

Menkib-i arzı dolaşsın pâ-yı cevânın senin

Mahv-ı hestî eyleyup yoklukda varlık var edüp

Fark-ı ba'de'l-cem'de görmesün muhibbânın senin

⁴¹⁰ Tarikatta sâlik'in önüne ne gelirse, o mutlaka hayırdır.

⁴¹¹ ‘Artık yürüyün’ anlamında olan kelime Kur'an-Kerim'de Mülk Sûresi'nde şöyle geçer; ‘O yeri sizin için itâatkâr kılandı; artık onun omuzlarında (yeryüzünde) yürüyün ve (Allah'ın) rızından yiyin! Dönüş ise, ancak O'nadır.’ Kelime ayrıca, Bakara Sûresi 20.ayette ve Sâd Suresi 6.ayette geçmektedir.

Şark ü garbe er verir bir gün gelir bir gün doğar

Neşr-i feyz eyler cihâna nûr-ı vicdânın senin

Evrin, “Üstadım Ahmet Remzi Akyürek’in hakkımdaki duası” diyerek şu duaya yer verir;

“*Duâî fike Sa’deddin, Aleyke ‘s-s’adü fi’d-dareyn*” ve dipnota açıklamasını düşer. Duanın anlamı şu şekildedir; ‘*Sadeddin, sana duam: İki cihanda da mutluluk senin üzerinde olsun*’.⁴¹²

Tasavvuf kültüründe genel çizgi müridin mürşidi için şiir yazmasıdır. Burada durum tam tersidir.⁴¹³

Kara’ya göre; Evrin’in istifade ettiği gönül adamlarından birisi de Sünbülüyye’ye mensup Mustafa Celâleddin (Biricik)dir. (ö.1950)⁴¹⁴

B. TASAVVUFİ YÖNÜ

a) Melâmîliğe Genel Bir Bakış

Melâmet, Arapça yerme, kınama ve ayıplama gibi mânâlara gelmektedir. Bir anlamda ayıplamalardan korkmadan ve çekinmeden istikâmet üzere yürümektir. Allah’ın yoluna dâvet eden Peygamberler ve veliler de hep ayıplanmıştır. Bu yüzden, yerilmek ve eleştirilmeyi göze almak ve bundan çekinmemek, bu yolda görevleri yerine getirmek gerekir.⁴¹⁵

Melâmetîler, Allah’a ulaşma konusunda zikrin değil, fikrin önemli olduğuna inanırlar. Onlara göre Allah’a aşk ve cezbe ile ulaşılabilir. Zikir ise insanı hayallere

⁴¹² Ek -1- Evrin otobiyografi.

⁴¹³ Kara, “Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Mutasavvıf Bir General Sadettin Evrin”, *İLAM Araştırma Dergisi*, s.60.

⁴¹⁴ Aynı makale, s.60.

⁴¹⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 5.Baskı, İstanbul, Ağaç Yay.,2009, s.424, Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Genişletilmiş Yeni Basım, 2.Baskı, İstanbul, Kabalcı Yay., 2005, s.241, 242.

sürükler ve deli bile edebilir. Rüya ise onlara göre nadiren doğrudur, çoğu zaman ise iç âlemin şuurlaltına bir yansımasıdır.⁴¹⁶

Ebû Zekeriya es-Sencî de, “Haller, ehline emanettirler. Bunları izhar ettiklerinde güvenilir kimseler (ümenâ) sınıfından çıkarlar” demiştir. Muhyiddin İbn Arabî (ö.638/1240) Melâmet ehlini ‘ümenâ’ olarak nitelendirir ve Sûfilerin en üst tabakasında bulunan kimseler olarak görür. Göz önünden uzak olan bu kimseler Allah’ın emir ve yasaklarının üzerinde önemle durur ve farzları yerine getirirler.⁴¹⁷

Bir diğer görüşe göre, Melâmet, tasavvufun içinde fakat tasavvuf ehline karşı olan bir yoldur ve kınanmak anlamına gelen ‘levm’ sözcüğünden türemiştir.⁴¹⁸ Melâmîlik isminin ‘levm’den bahseden ayetlerle ilgisi muhtemeldir. Kur’an’da bir ayette ‘kendini levm eden nefis’⁴¹⁹ ten bahsedilmekte diğer bir ayette ise ‘*Onlar Allah uğrunda uğraşır, savaşır ve bir levm edicinin levminden korkmazlar*’⁴²⁰ denilmektedir.⁴²¹ Bu ayetin Melâmîliğin isminin de kaynağı olduğunu kabul etmek gerekir. Ayetteki savaştan kastın nefis ile olduğu düşünülürse, bu ayetin Melâmîliğin en belirgin özelliğini anlattığı görülür.⁴²²

‘Melâmetî’ ise, melâmet ehli, melâmet neşesine sahip olan, melâmet meşrebini tercih eden, melâmet tarîkini tutan⁴²³ manalarına gelir. Melâmetîler Horasan’da çoğalmışlar bu yüzden ‘Horasânîler’ daha sonra ise ‘Horasan Erenleri, Horasan Erleri’ olarak anılmışlardır.⁴²⁴ Melâmet ehli tarikat teşkilatlanmasına karşıdır. Şeyhlerin ve dervişlerin kendilerini arif, halkı ise avam olarak görmelerini doğru bulmazlar. Giyim kuşamları, aralarındaki tören ve kullandıkları terimlerle de halktan ayrıldıklarını farklı bir topluluk olarak ortaya çıktıklarını düşünürler. Bu yüzden de Melâmîler tekke, zaviye ve dergâh gibi yapılanmaları kabul etmezler. Vakıf ise onlara göre gayeden sapmak anlamına gelir. Herkesin kendi kazancı ile

⁴¹⁶ Abdülbâki Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul, Gerçek Yay., 1969, ss.118-119.

⁴¹⁷ Ali Bolat, *Melâmetîlik*, 3.Baskı, İstanbul, İnsan Yay., 2011, s.16.

⁴¹⁸ Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul, İnkılâp Yay., 1997, s.246.

⁴¹⁹ Kur’an-ı Kerim, Kıyamet / 1-2.

⁴²⁰ Kur’an-ı Kerim, Mâide /54

⁴²¹ Ömer Rıza Doğrul, *İslam Tarihinde İlk Melâmet*, Ankara, İnkılâp Kitabevi, 1950, s.20.

⁴²² Doğrul, *İslam Tarihinde İlk Melâmet*, s.21., Bolat, *Melâmetîlik*, s.17.

⁴²³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.242.

⁴²⁴ Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, s.123, *Tasavvuf’tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul, İnkılâp ve Aka kitabevleri, 1977, s 162.

yaşayıp, başkalarını da yaşatması gerektiğini savunurlar. Melâmîlerin aralarında söyleyegeldikleri söz şöyledir:

“Şeriatte bu senin bu benim: tarikatte hem senin hem benim; hakikatteyse ne senin, ne benim.”⁴²⁵

Melâmetîliğin temel prensibi Ebû Abdurrahman es-Sülemî (ö.941-1021) tarafından serdedilmiştir bu da Riyâ ile mücadeledir. Amel ve hallerin gizlenmesi de melâmetîliğin vazgeçilmez bir ilkesidir. Bu gizlemenin sebebi, nefsin yapılan amel ve içinde bulunan hallerden kendisine pay çıkarmaması içindir. İbn-i Nüceyd bu durumu “*Kişi bütün fiillerinin rîya ve bütün hallerinin de iddia olduğunu bilmeden, Melâmetîliğin hâllerinden herhangi birisine ulaşamaz*” şeklinde tanımlamıştır. Melâmetiler, amellerdeki gösterişi ‘rîya’ olarak görürler. Hâllerdeki gösteriş ise onlara göre dinden dönme ve bir ‘iddia’dır. Buradaki temel nokta, bâtının zâhire yansımamasıdır.⁴²⁶

Melâmîlik ise bir yaşama şeklidir, çeşitli tasavvuf yollarında bu yaşama şeklini benimseyenler olmuştur. Abdulazîz Mecdi Tolun Efendi’ye göre, Melâmî sözü, üçüncü dönem Melâmîliğin kurucusu⁴²⁷ sayılan Seyyîd Muhammed Nûru’l-Arabî’nin kullandığı bir isimdir.⁴²⁸

Melâmet hareketinin tarihsel gelişimi kaynaklarda genel olarak üç döneme ayrılmıştır.⁴²⁹

1.Melâmîyye-i Kassâriyye; İlk Devre Melâmîleri veya Tarikat-ı Aliyye-i Sıddîkiyye olarak bilinir. III. Hicrî asırda Nişabur’da ortaya çıkmıştır. Hamdûn Kassâr (ö.271/884) tarafından kurulmuştur.

2.Melâmîyye-i Bayrâmiyye; Orta Devre Melâmîleri veya Tarikat-ı Âliyye-i Bayrâmiyye olarak bilinir. Ömer Sikkînî (ö.880/1475) tarafından IX. Hicrî asırda kurulmuştur.

⁴²⁵ Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, s.119.

⁴²⁶ Bolat, *Melâmetîlik*, s.175-176.

⁴²⁷ Cavit Sunar, *Melâmîlik ve Bektaşîlik*, Ankara, AÜF Yay., 1975, s.9.

⁴²⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.424.

⁴²⁹ Bolat, *Melâmetîlik*, s.19.

3.Melâmîyye-i Nûriyye; Son Devre Melâmîleri veya Tarikat-ı Âliyye-i Nakşibendiyye olarak bilinir. Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî'ye (ö.1304/1887) nisbet edilen tarikattır.

Sülemî Risalesi'ne göre Melâmetiyye'nin kırk beş usulü⁴³⁰;

1-Zâhirin ibadetlerle süslenmesini şirk, bâtının hallerle süslenmesini ise İslam dininden çıkma olarak görmek.⁴³¹

2-Lütuf olarak kendilerine verilen şeyi kabul etmeyip, o şeyi nefsi aşağılamak amacıyla boyun eğerek talep etmek.

3-Hakkı sahibine vermekle birlikte bir hak peşinde olmamak.

4-Nefs, çalışmadan çabalamadan bir şeye sahip olmayı isterse, nefsi çalışarak o şeyi elde etmeye yöneltmek.

5- Gaflet halinden uzak durmak, Hak'tan kendilerine bir güvence görseler bile kendi fiillerini küçümsemek, lehte olan fiillerini bile aleyhlerinde değerlendirmek.

6- Karşılık görmeden iyilik etmek, kendilerine eziyet edenlere karşı sabırlı olmak, yumuşak davranmak ve boyun eğmek.

7-Nefs hangi halde olursa olsun onu itham etmek.

8- Ruh'un hallerinden biri Sırr'a açılırsa bu, Sırr'da riya, Sırr'ın hallerinden biri Kalb'e açılırsa bu Sırr'a ait şirktir. Kişi nefsinin aşağıladıkça yükselme halinde olur. Yükseldikçe, Sırr hali Ruh haline dönüşür. Kalb ve Nefs bu durumun farkında olmamalıdır.

9- Zikir, Dil, Kalb, Sırr ve Ruh olmak üzere dört çeşittir. Kalb zikri, dil zikrinden üstündür.⁴³²

10- İbadetlerden lezzet almaya engel olmak.

⁴³⁰ Bolat, *Melâmetîlik*, ss.175-219.

⁴³¹ Açıklama için, bkz; *aynı eser*, ss.175-178.

⁴³² Açıklama için, bkz; *aynı eser*, ss.188-189.

11- Kendilerinden kaynaklanan itaat ve amelleri küçük görmek, kasıtsız olarak bir hali ortaya çıkarma veya bir sözü ifade etme durumunda Allah'ın sınırlarını gözetmek. O'nun emirlerine sarılmak.

12- Nefsinde bir varlık görmemek ve bir iddiada bulunmamak.

13- Nefsi hor görmek, ibadet ve taatleri görmeyip Allah'a mutlak olarak yönelmek.

14- Kendi üstadlarından birinin eğitimine tâbi olmak, edindiği bilgi içinde bulunduğu hâlleri üstadına danışmak.

15- Nefsin hoş gördüğü ve değer verdiği her amel ve taati batıl olarak görmek.

16- Halkın içinde bulunduğu durumu mazur görerek, kendi nefislerini kusurlu görmek.

17- Hüsn-ü müşahade ile kalbi Allah ile korumak, hüsn-ü edeb ile vakti halka karşı korumak, açıklanması elzem olanlar dışında zâhir olan halleri gizlemek.

18- Kulluğun temelinde Allah'a muhtaç olma hali ve Hz. Peygamber'i (s.a.v) örnek almak vardır. Kur'an-ı Kerim'e ve sünnete bağlı olmak.⁴³³

19- Nefsin hiçbir halinden hoşnut olmayıp nefse tam anlamıyla düşman olmak.

20- Amelle öğünmenin akılsızlık ve küstahlık olması.⁴³⁴

21- İlimle övünmeyi, ilim hakkında konuşmayı ve ehli olmayana Allah'ın sırlarını açıklamayı terk etmek.

22-Tahkik makamında olan bir kimsenin sema' esnasında coşkusunu belirtmek için bir harekette bulunmaması ve bağırması.⁴³⁵

⁴³³ Açıklama için, bkz; Bolat, *Melâmetîlik*, s.195.

⁴³⁴ Açıklama için, bkz; *aynı eser*, ss.196-198.

⁴³⁵ Açıklama için, bkz; *aynı eser*, ss.199-201.

23- Fakrını açıklamamak, fakrın kendilerine Allah tarafından verilen bir sır olduğunu bilmek.

24- Kıyafet değiştirmemek, halkın arasında onlar gibi giyinmek.

25- İnsanların kusurları ile ilgilenmeyip, kendi nefsinin gizli kusur ve ayıpları ile ilgilenmek.

26- Başkasına verdiği şeyi görmemek. Çünkü vermek Allah'a ait olan şeyi vermek, o şeyi Hak sahibine ulaştırmaktır.

27- Rabbinden gelen her ihsanın, kendi kazanımının bir gereği olarak gelmediğini yalnızca Allah'ın lutfu ile geldiğini bilmek.⁴³⁶

28- Kardeşinin ayıbını açık olmadıkça görmemek.

29- Zor durumda olanın duasını hoş görmek, zor durumda olmayanın duasını ise hoş görmemek.

30- Allah'ın rahmetinin bir belirtisi olarak ortaya çıkan gaflet halinin, vakitlerini mücahede ve muamele ile değerlendirenlerin hakkı olması.⁴³⁷

31- Sebepler peşinde koşmanın bedbahtlık, kadere rıza gösterip tevekkül etmenin ise mutluluk alameti olarak görülmesi.

32-Hizmet edilmeyi, hürmet gösterilmesini hor görmek.

33. Ferâset⁴³⁸ iddiasında bulunmamak.⁴³⁹

34- Diğergam olmak.

35- Az amelini çok görmek, niyetin sıhhatli olmadığını ve ihlâsın yokluğunu gösterir.

36- İşitmenin, görmeye üstün gelmemesi. Yani nefis hakkında işitilen övgünün, nefsin âfetlerini örtmemesi ilkesi.⁴⁴⁰

⁴³⁶ Açıklama için, bkz; Bolat, *Melâmetîlik*, s.205-206.

⁴³⁷ Açıklama için, bkz; *aynı eser*, s.207.

⁴³⁸ Tasavvufta, gaybın hükmüne, bilgisine vâkıf olmak. Bkz; *aynı eser*, s.209. Ayrıca bkz; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.217. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.138.

⁴³⁹ Açıklama için, bkz; Bolat, *aynı eser*, ss.209-210.

37- Emir ve nehiy sınırlarına riayet etmek, ilim ve işaretlerin incelikleri hakkında konuşmayı terk etmek.⁴⁴¹

38- Tevekkül etmek. Nefs ortadan kalkınca, tevekkül kendiliğinden ortaya çıkar ve kul tevekkülünü görmez. Allah'ın varlığı bütün varlığı kaplar ve bütün varlık Allah ile görülür. Bu hali gizlemek için Melâmetîler esbâba tevessülü gerçekleştirmeye çalışırlar.

39- Kerameti gizlemek, bunları hak yolundan ayıran hileler olarak görmek.

40- İlim, zikir ve sema' meclislerinde ağlamamak, hüznü de elden bırakmamak.

41- Yaşadığın sürece zengin ve ihtiyacın yokmuş gibi görünmek. Öldüğünde ise fakrının ortaya çıkıp, geride kalanlara bir öğüt olması.

42- Mahlûkâtta yardım istememek.⁴⁴²

43. Dualarından biri kabul olunca üzölmek, endişelenmek ve bunun bir hile olduğunu söylemek.

44- Rızkı içinde zillet varsa kabul etmek, izzet-i nefis varsa reddetmek.

45- İyi arkadaş olmak, ihvan ile güzel ilişkiler kurmak.

Son Dönem Melâmîleri:

Burada üçüncü dönem Melâmîliği üzerinden konuyu ele alacağız. Muhammed Nûru'l-Arabî 1839-1870 yılları arasında Rumeli Nakşîliği ile Melâmîlik arasında bir tasavvuf sistemi kurmaya çalışmış ve Osmanlı asker-sivil bürokratlarını çevresine toplamıştır. 1870 yılında ise kendisine 'kutbiyet' verildiğini açıklamıştır. Böylece, üçüncü devre Melâmîliği'nin kurucusu olmuştur.⁴⁴³

⁴⁴⁰ Açıklama için, bkz; *aynı eser*, s.211.

⁴⁴¹ Açıklama için, bkz; *aynı eser*, ss.212, 213.

⁴⁴² Açıklama için, bkz; *aynı eser*, ss.216-217.

⁴⁴³ Rüya Kılıç, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Son Dönem Melâmîleri", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara, TTK Yay., 2005, ss.546-547.

Son dönem Melâmîliği, Nakşibendiye tarikatına dayanmaktadır ve kurucusu olan Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî 'vahdet-i vücûd' felsefesine inananların en önemlilerinden sayılır.⁴⁴⁴

Gölpınarlı'ya göre son zamanların bütün sofilerinde olduğu gibi Muhammed Nûru'l Arabî'de de Muhyiddin Arabî'nin tesiri açık bir şekilde görülmektedir. Nûru'l Arabî, hemen her eserinde Muhyiddin Arabî'yi hürmetle anar ve ondan örnekler verir. Kendi ismindeki 'El'Arabî' lakabı da Muhammed Nur'un, ondan etkilendiğinin bir göstergesidir. Muhammed Nur her konuda onun görüşlerini benimsemiş, yaymış ve tamamıyla onun etkisi altında kalmıştır.⁴⁴⁵

Melâmî geleneğini Osmanlı'dan Cumhuriyet'e taşıyan kişi Fatih Türbedarı Ahmet Amîş Efendi (ö.1920) olmuştur. Amîş Efendi, Muhammed Nûru'l-Arabî ile görüşmüş ve ondan icazet almıştır ve tarikatların adab ve erkânından uzak kalarak dervişlerini melâmetle irşad etme yolunu seçmiştir.⁴⁴⁶

Cumhuriyet dönemi Melâmîleri olarak Bursalı Mehmet Tahir ve Abdülaziz Mecdi Efendi de Amîş Efendi'nin etrafında olan kişilerdendir. Mehmet Tahir (ö.1925) Manastır Askerî Rüşdiyesi Coğrafya öğretmeni olduğu dönemde Muhammed Nûru'l Arabî'yi Ustrumca'da ziyaret ederek ona bağlanmıştır. Mehmet Tahir 1908'den 1911'e kadar Bursa milletvekili olarak mecliste bulunmuştur. İttihat ve Terakki Partisi'nin de ileri gelenlerindendir.⁴⁴⁷

Abdülaziz Mecdi Efendi ise Amîş Efendi'nin temsil ettiği Melâmî anlayışının Cumhuriyet dönemine taşınmasında önemli bir yere sahiptir.

a1) Mehmet Sadettin Evrin'in Melâmet Yönü

Evrin, önce Nakşî dergâhından geçmiş, ardından Mevlevî dergâhından feyz almıştır. Üsküdar Mevlevî Dergâhı'na devam ettiği yıllarda tekkelerin kapatılmasıyla

⁴⁴⁴ Sunar, *Melâmîlik ve Bektaşîlik*, s.9.

⁴⁴⁵ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 4.Baskı, İstanbul, Milenyum Yay., 2011, ss.243, 244.

⁴⁴⁶ Kılıç, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Son Dönem Melâmîleri", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, haz. Ocak, ss.547-548.

⁴⁴⁷ *Aynı eser*, s.548.

bütün tarikatların Melâmî olduğunu söylemiştir. Bu tesbit aynı zamanda kendisinin de artık bir Melâmî olduğunun ilanı gibidir.

‘Vahdet-i Vücûd’ kavramına inanmaları, ibadet etmek ve toplanmak için özel bir yere ve giysiye ihtiyaç duymayıp bunlara karşı olmaları, Cumhuriyet dönemi ile Melâmîler arasında ilgi çekici bir durum ortaya çıkarmıştır.⁴⁴⁸ Çünkü Cumhuriyet inkılâplarıyla birlikte tekke ve zâviyeler kapatılmış, dinî kıyafetlerle sokağa çıkmak yasaklanmıştı. İşte bu noktada kanunlara uygun bir şekilde dinini yaşamak ve hareket etmenin çıkar yollarından biri de Melâmîlik olmuştu. Evrin’de bu yolu seçmiştir.

*“Müslümanlar içinde ...pek yüce gayeye erişip, icab etmedikçe asla halini belli etmeyen nice insanlar her asırda yetişmiştir. Onlar Tanrı rahmet ve merhametinin cemiyet içinde mihrakı gibi olmuşlardır. Asıl istikâmet onların yoludur.”*⁴⁴⁹

Evrin bu sözleriyle, Melâmîliğe işaret etmekte ve bu yolun üstünlüğünü vurgulamaktadır. Evrin, oluşumundan bugüne Melâmîliğin aşamalarını kaydederek, günümüzde bütün tarîkâtların Melâmî olduğunu ileri sürer.

“Tarikatlar arasında dışı halk ile, içi Hak ile olmak ve ‘Benim dostlarım Benim kubbelerim altındadır, Benden başkası onları bilmez’⁴⁵⁰ anlamındaki kutsal hadîse uyararak özel kıyafet benimsemek ilkesini tutan Melâmîlik, Nişaburlu Hamdun Kassar tarafından, şimdiki tarikatlardan önce kurulmuştu.”

.....

Hicrî sekizinci yüzyıl ortalarında Hacı Bayram Veli’nin halifesi Ömer Dede, (Bıçakçı Seyyid Ömer Dede ya da Emîr Sikkînî diğer adlarıdır) başlık ve hırkasını bırakarak Bayramî tarikinin Melâmîsi olmuştu. Buna ikinci devre melâmîliği

⁴⁴⁸ Kara, “Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Mutasavvıf Bir General Sadettin Evrin”, İLAM Araştırma Dergisi, s.65,

⁴⁴⁹ Evrin, MME, c.I-II, s.33.

⁴⁵⁰ Hadisin bir benzeri şöyledir; ‘Velilerim kubbelerim altındadır. Onları benden başkası bilemez’ kaynaklarda bulunamayan bu hadisin uydurma rivayet olduğu belirtilmiştir, bkz; Ahmet Yıldırım, Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları, Ankara, TDVY,2009, s.159; Hadisin bir diğer benzeri şöyledir, ‘Velilerim, bilgim altındadır. Onları benden gayri kimse bilmez’, Amr b.Cümuh’un Hz.Peygamberden (s.a.v) rivayet ettiği kutsi hadis olarak geçmektedir. Allah (cc) bir vahyi esnasında Hz.Davud’a(a.s) şöyle buyurdu; ‘Ya Davud! Sevgililerim, kubbelerim altındadır onları ancak sevdiklerim bilirler. Sevgililerime saadetler olsun, dostlarıma mübarek olsun’ bkz; Ahmed er-Rufai, Onların Alemi, çev., Abdülkerim Akçiçek, Ankara, Alperen Yay., 2005, s.89.

diyorlar. 1260 H.'de vefat eden Halvetî Şeyhi Kuşadalı İbrahim de başlık ve hırka giymek, kemer bağlamak gibi geleneğe eğilim göstermeyip irade terbiyesinin zor dayanılan sınavları olan çile'leri kaldırmıştı. 1305 H.'de Strumca'da vefat eden Ahmed Nûru'l-Arabî, Nakşibendî tarikinden İmam Rabbanî'nin açtığı şubeden ayrılarak üçüncü devre melâmîliğinin önderi oldu. Şimdi Türkiye'de tarikat kılığını giymek yasak edilince bütün tarikatlar Melâmî halini almış oldu.⁴⁵¹

Evrin de, Mâide Suresi'nde geçen 'kınayanın kınamasından çekinmezler' sözünün Melâmîliğe ilişkin olduğunu not eder.⁴⁵²

'Ey iman edenler, içinizden kim dininden dönerse, (bilsin ki) Allah kendi tarafından sevilen ve O'nu seven bir cemaat meydana getirir. Bunlar mü'minlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı zorlu olurlar. Allah yolunda çaba gösterirler. Kınayanın kınamasından çekinmezler. Bu hal Allah'ın verdiği erdemdir. Allah ihsanı bol, (lâayık olanı) bilendir.'⁴⁵³

Evrin, Âl-i İmran Suresi'nin 190–193 arası ayetlerini de ayinlerin kanunu olarak nitelendirmiştir. 'Göklerin ve Arz'ın yaratılışında, geceyle gündüzün birbiri ardından gelip farklılaşmasında, sâlim düşünce sahipleri için deliller var. Onlar Allah'ı ayakta iken, otururken, yan gelip yatarken de anarlar...' Âl-i İmran Suresi 190-191. Ayetlerde geçen, 'yan gelip yatarken de Allah'ı anarlar' kısmını bir tarafı aydınlık, diğer tarafı karanlık, gün doğumuna yakın şafak halini düşündüren Merkür gezegenine benzetir. Merkür bir yandan Allah'ın sıfatlarını 'cem' eder, 'bir yandan da yaratıkları Allah'ın vergileri halinde 'fark'eden bilinçüstü uyanıklıktadır.' Özel bir ibadet törenleri olmayan Melâmîlerin yüksek derecedeki insanları da kendilerini bu örneğe benzetirler.⁴⁵⁴

Ayette belirtilen Allah'ı ayakta ananlar 'semâ' ve 'devrân' ya da oturarak halka halinde 'zikir' ve 'tehlîl' ile ananlar zamanın şartlarına ve devletin kanunlarına uymadığı için son şekil olan yatarken de olsa Allah'ı anmak gerekiyor.⁴⁵⁵

⁴⁵¹ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.816.

⁴⁵² Aynı yer.

⁴⁵³ Kur'an-ı Kerim, Mâide/54.

⁴⁵⁴ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.820, Evrin, MME, c.I, ss.235,236.

⁴⁵⁵ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.820, Evrin, MME, c.I, s.237.

Evrin'in asker kişiliği de devletin yasaklamış olduğu teşekküllere olan bağına kanunların izin verdiği şekilde sürdürmesine neden olmuştur.

Evrin'in Vahdet-i Vücut görüşünü benimsemesi de onu Melâmî yönünü desteklemektedir. Ayrıca eserlerinde Muhyiddin İbn Arabî 'den çokça bahsetmesi ve onun fikirlerini benimsemesi de yine Evrin'in Melâmet yönünü göstermektedir.

Ayrıca Evrin, Cumhuriyet dönemi Melâmîlerinden olan Abdülaziz Mecdi Tolun'un bir tarikat veya kolunu meydana getirmemiş olmasına rağmen çevresine bir ışık saçtığını ve seçkin kullardan olduğunu şu manzumeyle dile getirdiğini belirtmiştir. Manzume şöyledir;

Yıllarca öpüp, hâk-ki der-i kutb-u cihanı

Kalbiyle bugün kible-i uşşak-ı Hûdâ'ım.

Evrin, Abdülaziz Mecdi Tolun'dan bir manzumeye⁴⁵⁶ daha yer vermiş ve manzumenin Osman Ergin'in kaleme aldığı, 'Abdülaziz Mecdi Tolun'un Hayatı ve Şahsiyeti'⁴⁵⁷ kitabından alındığını yazmıştır.

Evrin'in aşağıda not ettiği hadisler de Melâmî düşüncelerle uyuşur.

*"Sizin hayırlınız Ahiretini dünya için, dünyasını Ahiret için terk etmeyen ve insanlara yük olmayanlardır."*⁴⁵⁸ Hadis-i Şerifi de Evrin'in melâmet düşüncesini yansıtır.

Melâmîler, mahlûkattan yardım istemezler, Evrin de kimseden bir şey istememeyi hayatına düstur edinmiştir. Evrin'in bu düşüncesini şu sözlerinden anlıyoruz.

*"...İnsanın Allah'a duası ve ibadeti, ruhunu O'na doğru yükseltir; O'nun feyzine iletir. Başkasından yapılan istek ise, insanı alçaltır, şuursuzlaştırır."*⁴⁵⁹

⁴⁵⁶ Manzume için bkz; MME, c.II, ss.221-222, 227.

⁴⁵⁷ Kitap için bkz; Milli Kütüphane, Osman Ergin, *Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun*, Y.N.1936 AD 2777.

⁴⁵⁸ Aclunî, *Keşfu'l-Hafa* I,393, 1253.

⁴⁵⁹ Evrin, *ÇKB*, c.I-II, s.139.

b) Tasavvuf Hakkında Genel Görüşleri

Bu bölümde Sadettin Evrin'in tasavvuf anlayışını inceleyeceğiz. Öncelikle Evrin'in tasavvufi fikirlerini eserlerinde genel olarak nasıl aktardığını tespit etmek yerinde olacaktır.

Evrin, “*Müspet Maneviyat Etüdleri*” ve “*Çağımızın Kur'an Bilgisi*” eserlerinin altıncı bölümünü tasavvufa ayırır. Kitaplarında tasavvufi fikirlerini iki kısım, on dört alt başlık halinde aktarır. Konu başlıklarında geleneksel tasavvuf terimlerinin yerine farklı terimler kullanmayı tercih eder. Ana konu başlığı olarak ‘*Tasavvuf ve Dinler Arası Hidâyet*’⁴⁶⁰ başlığını kullanması da mânidardır. Çünkü Evrin tasavvuftan bahsederken sadece İslam tasavvufunu esas almaz diğer dinlerin tasavvurlarına da kutsal kitaplar aracılığı ile yer verir. Daha önce belirtildiği üzere Evrin, yukarıda adı geçen eserlerinde Fatiha suresinin tefsirini yapar. Fatiha suresinin altıncı ayeti olan “*Onların yolu ki, kendilerine sen nimet verdin.*” Ayetinin açıklaması, Evrin'in tasavvufa ayırdığı bölümdür. Bu ayetten yola çıkarak diğer görüşlerinde olduğu gibi Kur'an'ın bütünü de göz önüne alarak tasavvufi görüşlerini tasnifli olarak aktarır. Bunun yanında kitabın bütününde ve diğer eserlerinde de tasavvufi fikirlerine yer vermiştir.

Kara'ya göre, ‘*Müsbet Maneviyat Etüdleri*’ isimli kitabında Evrin, Fatiha'nın tefsirini bir anlamda bütün Kur'an'ın tefsiri gibi görür. Bu yüzden Fatiha(Elhamd) Suresi ile Liva'ül hamd (övgü sancağı) arasında ilişki kurarak meseleyi temellendirmeye çalışır. Tekbir ve Tevhid ile tekrar edilen sözler (Liva'ül hamd) övgü sancağının altına toplanışın bir ifadesi olmuştur.⁴⁶¹

Liva'ül Hamd, üç bölümlüdür ve bu övgü sancağı, kalplerden Tanrı'ya yükselen manevi bir sancaktır. Üzerinde (tekbir) yani ‘Allah en uludur’ sözü bulunan bölüm, (şeriat)'ı yani dinin genel çerçevesini belirtir. Üzerinde, (tevhid) yani Allah'tan başka yoktur tapacak’ sözü bulunan bölüm (tarikat)ın vird ve işaretidir. Tarikat ise, insanın izafiliklerden kurtulma yoludur. Üzerinde (hamd) yani ‘her övgü, bütün âlemin sahib ve mürebbisi olan Allah'a aittir’, sözü bulunan bölüm ise

⁴⁶⁰ Aynı eser, s.777.

⁴⁶¹ Kara, “*Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Mutasavvıf Bir General Sadettin Evrin*”, *İLAM Araştırma Dergisi*, s.61.

(ma'rifet)i belirtir. Ma'rifet ise, Allah'ı bilmeye işaret eder ve bu biliş kalbî ve sırrî bir biliştir.⁴⁶²

Evrin'in tasavvufa ayırdığı altıncı bölümün konu başlıklarını burada aktarmak onun düşünce dünyasını anlamak açısından faydalı olacaktır. Öncelikle 'Müspet Maneviyat Etüdleri' isimli eserinin ilgili konu başlıklarını aktaracağız.⁴⁶³

Kısım I. Öz Etüdü

İntrospection

A- En güzel manevi kıvam

B- Allah sevgisi

C- Mürşîd

D- Dervişlik

E- Tarikat

F- Nefsi tezkiye

G- Ruhu Tasfiye psychagogie

Kısım II. Istıfa veya

Surnaturalisation

H- Allah'a yakınlık

I- Ermek

J- 'Baba - oğul' mecazı

K- Mertebeler

L- Ledün ilmi

M- Teceddüt tarihi

N- Kandiller

Evrin, 1973 yılında basılan 'Çağımızın Kur'an Bilgisi' eserinde ise 'Mürşîd', 'Dervişlik' ve 'Tarikat' gibi tasavvufî kavramlardan oluşan başlıkları, farklı şekilde sunmayı uygun görmüştür. Yine diğer alt başlıklarda da zamana uygun olarak daha güncel kelimeleri tercih etmiştir.

Kısım I. Öz Etüdü

A- Benliğin ayarı

B- Allah sevgisi

C- Ruh ve Bilinç

D- Rehber

Kısım II. Sonul Yetkinlik

H- Ergiler

I- Mi'râc

J- Kutsal Gözlem

K- Mertebeler

⁴⁶² Evrin, *MME*, c.I, s.49; Ayrıca bkz; Evrin, *ÇKB*, c.I-II, ss.82-84.

⁴⁶³ Evrin, *MME*, c.II, s.202.

E- Selâmet Yolları

L- İlm-i Ledün

F- Kendini iyileştirme

M-Kur'an şifreleri

G-Ruhu arıtma

N-Kandiller

Evrin, Kur'an ayetlerinden örnekler vererek İslam Tasavvufunun Kur'an'dan doğduğunu belirtir. '*Rabbini an da O'na içten yönel*'⁴⁶⁴ ayetiyle Allah ile gönül bağlantısı istendiğini⁴⁶⁵, '*Allah'ın anılması ne büyük bir iştir.*'⁴⁶⁶ denilerek de O'na yakınlık duymadaki mutluluğun her amacınıkinden üstün olduğu belirtilmiştir.⁴⁶⁷ Evrin'in tasavvufi görüşlerinde de Muhyiddin İbn Arabî ve Mevlânâ'dan etkilendiği görülmektedir.

b1) Ruh ve Şuur Eğitimi

*'Sadettin Evrin'in tasavvuf dünyasında ruh ve şuur beraber eğitilmelidir.'*⁴⁶⁸ Sadece ruh eğitilirse kişi meczup hale gelebilir. Önemli olan ruh ve şuur ile birlikte Allah'a ulaşmaktır. Fazla yemek, şehvet gibi arzular ile çok meşgul olmak insandaki hads duygusunu köreltir. Hayalin, şeytanın vesveselerinden temizlenmemesi de keşif ve kerâmete engeldir.⁴⁶⁹ Evrin'e göre Allah'ın yakınlığına mazhar olabilmek için, öz ve vicdan üzerinde her gün bir bakıma ihtiyaç vardır.⁴⁷⁰ Peygamberlerin şuur ve hadsi ise aynı derecede olgunlaşmıştır.⁴⁷¹

*"... Hz. Muhammed 'Ben en iyi huyları tamamlamak için gönderildim'*⁴⁷² *diyerek dininin gayesini gösterdi. (Âdem)e sunulmuş ve meleklerin mescûdu olan Tanrı ruhuna ümmetini yüceltmeyi, Tanrı ahlakına yöneltmeyi diledi. Buna önem veren Müslüman (Tasavvuf)u (tahallûk) diye tarif edilir ki, iyi huylar edinmek demektir."*

⁴⁶⁴ Kur'an-ı Kerim, Müzzemmil /8

⁴⁶⁵ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.778.

⁴⁶⁶ Kur'an-ı Kerim, Ankebut /45

⁴⁶⁷ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.778.

⁴⁶⁸ Kara, "Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Mutasavvıf Bir General Sadettin Evrin", İLAM Araştırma Dergisi, s.63; Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.800.

⁴⁶⁹ Evrin, MME, c.II, s.206.

⁴⁷⁰ Evrin, MME, c.II, s.205.

⁴⁷¹ Aynı eser, s.207.

⁴⁷² 'Hadisin bir benzeri şöyledir; 'Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim', İmam Malik, Muvatta, Hüsnü'l Hulk, 8; Ahmed b.Hanbel, 2/381.

Şimdi ise tasavvuf olgun insanların sönük ışığı, cahil insanların taassuba yönelmiş halleri ile topluma yabancı kalmıştır. Allah'tan gelen aydınlık zaman zaman azalıp çoğalır. Evrin, bu durumu, gece-gündüze ve ayın dört evresine benzetir. Çünkü insanlar yaşantıları boyunca değişim geçirmektedir.⁴⁷³

b2) Tarikatlar ve Tekkeler

Kara'ya göre, emekli bir generalin yazdığı tasavvufla ilgili eserde en çok merak edilen hususlardan biri de bir asker olarak tekke ve tarikatlara nasıl yaklaştığıdır.⁴⁷⁴ Çünkü 30 Kasım 1925'te 677 sayılı kanunla bu kurumlar yasaklanmıştır.⁴⁷⁵

Evrin, tekke ve tarikatların tarihte neler yaptığını değinerek, '*bugün için ihtiyaç mı?*' gibi sorulara da yanıtlar vermiştir.

Tarikat veya bir kolunu kuranların açtığı tekkelerin yanında meslek gruplarına ya da spor faaliyetlerine göre kurulanlar vardı. Ahîlik de esnafları koruyan sosyal güvenliği ön planda tutan bir tarikat kurmuştu. Bunun yanında, Karaca Ahmet, tekkesinde akıl hastalıklarını tedavi etmişti. Ondan el almış olanlarda Anadolu'daki köylerde bu işi bir '*ocak*' şeklinde yürütmüştü. Bu kurumlar zamanın '*halk terbiye evleri*' gibiydi. Hayatta türlü zor imtihanlara maruz kalmış kişiler için bir kurtarıcı olmuşlardı. Zamanla toplumun geçirdiği değişikliklerle bunlar sönükleşti. Değerli ve olgun kişiler yok edildi ve tarikatlar hakkındaki düşünceler kötü bir hal aldı.⁴⁷⁶

Evrin, sonuç olarak tarikatların kapatılmasını aşağıdaki sözleriyle haklı bulduğunu gösterir. Bu görüşü dile getirirken onun asker kimliğini de hatırlamak yerinde olacaktır.

“Nihayet, yurdumuzda yeni medeni atılımlara engel olmak isteyenlere tekkelerin yuva teşkil etmesi ve geçmiş devirlerin kıyafetleriyle sokaklarda gezilmesindeki uyuşmazlık yüzünden tekkeler kapatıldı. Hayatta çok ağır sarsıntılara

⁴⁷³ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.791.

⁴⁷⁴ Kara, “Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Mutasavvıf Bir General Sadettin Evrin”, *İLAM Araştırma Dergisi*, s.64, Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s.284.

⁴⁷⁵ İlgili kanun maddesi için bkz; Jaschke, *Yeni Türkiye’de İslamlık*, s.36.

⁴⁷⁶ Evrin, ÇKB, c.III -IV, s.815.

*uğramış, başkalarının intihar ettiği sınırdı bocalamış insanlara tekkeler cankurtaran olmuştı. İşte bu gibilerden cahil ve meczup bazıları Menemen olayı ve heykel kırma sataşmasına girişerek bu mesleğin artık sosyal düzen için bir tehlike teşkil ettiği izlenimini verdiler. Olgunluk irfanı üzerine cehalet taassubu böylece gölge düşürdü.*⁴⁷⁷

‘Menemen olayı’ ve ‘heykel aleyhtarlığı’ tekkelerin kapatılmasından sonra gerçekleşmiştir.⁴⁷⁸

Tekke, tarikata mensup kişilerin bir şeyh ya da onun halifesi etrafında bir araya gelerek ibadet ettikleri, akıl ve ruh olarak eğitildikleri, nefis terbiyesi gördükleri yerdir.⁴⁷⁹

Birçok konuda Kur’an-ı Kerim-i referans gösteren Evrin, Nur sûresinin 35-38 arası ayetlerini tekkelerin kanunu olarak niteler.⁴⁸⁰ Ayetin mealı şöyledir:

*‘Allah dilediğini kendi nuruna iletir. Allah insanlara misaller irad eder. Herşeyi hakkıyla bilen O’dur. O nura o evlerde kavuşulur ki içinde adının yüceltilmesine ve anılmasına Allah izin vermiştir. Orada sabah akşam, O’nun şanını tesbih eden öyle erler vardır ki, ticaretler, alım satımlar onları Allah’ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekât vermekten alıkoyamaz. Onlar, kalplerin ve gözlerin döneceği günden korkarlar. Allah onlara, yaptıklarına karşı en güzel mükâfatı verecek, inayetinden mükâfatlarını artıracaktır. Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır.’*⁴⁸¹

Evrin, gençliğinde tekke kültürünü yaşamış bir insandır. Fakat tekkeler kapatıldıktan sonra bu kültürün nasıl devam edeceği sorusu da Evrin’in cevap aradığı ve kendince bir çıkış yolu bulduğu bir sorudur. Evrin’in bu konuya iki cevabı vardır. Birincisi, özel bir kıyafet ve mekâna ihtiyaç duymayan Melâmî neşvedir. İkincisi ise, Peygamberimiz (s.a.v) ve dört halife döneminde açılan ve devam eden manevi

⁴⁷⁷ Aynı eser.

⁴⁷⁸ Kara, “Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Mutasavvıf Bir General Sadettin Evrin”, *İLAM Araştırma Dergisi*, s.65, Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s.284.

⁴⁷⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.350

⁴⁸⁰ Evrin, *MME*, c.II, s.235.

⁴⁸¹ Kur’an-ı Kerim, Nur / 35-38.

ilerleme yolunun şimdi de o şekilde devam etmesidir. Evrin bu konuda da aşağıdaki ayeti referans gösterir.

*‘Cuma namazı kılındıktan sonra yurt içinde dağılıp Allah’ın fazlından nasip arayın ve Allah’ı çok anın ki felâh bulasınız.’*⁴⁸²

Cuma namazı, bayram namazları ve benzeri günlerde fikir birliğine ulaşmak için toplanmak gerektiği gibi, *manevi tekâmül* için de ayrılıp dağılmak gerekir. Böylece insanlar kendi seviyesine yakın yerden feyz alabilir. Günümüzde radyo konuşması, kitaplar ve arkadaşlar sayesinde *fazilet tahsili* yapılabilir.⁴⁸³

b3) Tasavvuf ve Yeni Rehberlik

Tasavvuf, yün giymek manasında Arapça bir kelimedir, çeşitli tarifleri vardır. Kulun iyi huylar, özellikler kazanması için çeşitli yollar gösteren bir ilimdir.⁴⁸⁴ Tasavvuf, Peygamberimiz (s.a.v) döneminde yaşayan ‘Ashab-ı Suffe’ gibi yaşamaktır. Bir nefis mücadelesidir ve bu mücadelenin sonu yoktur. Güzel huylar, güzel ahlak edinmektir. Sürekli Allah’ın huzurunda olduğunu bilme halidir. Allah’a ermektir.⁴⁸⁵

İmam Gazâlî, Ebu Bekir Kettanî’den şöyle nakleder. “*Tasavvuf ahlak demektir. Kim senin iyi ahlâkını geliştirirse arınmışlığını artırmış, yani seni daha temiz daha saf yapmış olur.*”⁴⁸⁶

Sufiler, kendi içinde bulunduğu duruma, mertebeye göre tasavvuf tanımı yapmıştır. Bu yüzden tasavvufun tek ve kesin bir tarifini bulmak zordur diyebiliriz. İbn-i Haldun’a göre tasavvuf hakkında sûfilerce yapılan tarifler tasavvufu tam olarak

⁴⁸² Kur’an-ı Kerim, Cuma /10.

⁴⁸³ Evrin, *MME*, c.II, s.224.

⁴⁸⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, ss.629-630.

⁴⁸⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.345.

⁴⁸⁶ İmam Gazâlî, *El-Munkizü Mine’d Dalâl ve Tasavvufî İncelemeler*, şerh. Abdülhalim Mahmud, çev. Salih Uçan, 5.Baskı, İstanbul, Kayıhan Yay., 2012, s.221.

tarif etmemektedir. Bu tarifler sadece s  filerin özel zamanlarında yaşadıkları belirli durumları ifade eder.⁴⁸⁷

Mahir   z de Tasavvuf ilmini   yle tanımlar. ‘*Tasavvuf Hakk’ın ho  nutlu  ğunu kazanmak ve Ebed   sa  dete ermek için nefisleri temizleme, ahlak   tasfiye, i   ve d    tenvir, s  ret ve s  reti tezkiye hallerinden bahseden bir ilimdir.*’⁴⁸⁸

Bu tariflerden sonra Evrin’in tarifine bakalım; “*IV. Hicr   yüzyılın m  r   dlerinden Eb  ’l-Hasan Harkani’nin dediği gibi: ‘Peygamber’e v  ris olan kişi birtakım k  ğıtları karalayan değil, O’nun izince gidendir.’ Yani, hikmet ve felsefenin faydası yalnız nazar   sahada kahr, birleştirici ve yüceltici etkisi olmaz. Bundan dolayı karakter ve ruh terbiyesine cihetine önem verilmiş; bu yolda   alı  anlara ‘Sof  ’, ‘Derv   ’; ve bu mesleğe de ‘Tasavvuf’ denmiştir.*”⁴⁸⁹

Tasavvuf, güzel ahlak sahibi olmak, kötü huylarını düzeltme yoludur. Peygamberimiz (s.a.v): ‘*  slam iyi ahlaktır. ...Ben ahlakın     lm    erdemlerini bütünlemek için gönderildim. ...Cihadın en üstünü insanın kendi nefsi ve ihtiraslarıyla olan savaştır.*’⁴⁹⁰ demektedir.

  slam Tasavvufu hakkında incelemeler yapan bazı yabancı   limler,   slam tasavvufu ve kendi dinlerindeki tasavvuf arasında benzerlikler bulmuştur. Çeşitli şeyler bir ortak noktada birleşiyorsa bu şeyler birbirine çok yakın demektir.⁴⁹¹

Evrin, burada,   slamiyetten önce gelen dinlerin de,   slam  n da aynı kaynaktan, bir olan Allah’tan geldiğine vurgu yapmak istemiştir.

Tasavvufun mahiyeti ile ilgili bu kısa girişi burada noktaladıktan sonra Evrin’in tasavvufun yeniden ele alınması ile ilgili görüşlerine geçebiliriz.

Evrin’e göre Tasavvuf, asrımıza uygun buluşlar içinde yeniden derlenmelidir. Tasavvuf,   nceki zamanların cümleleriyle keşif ve irfan kazanmıştır. Genç kuşağın

⁴⁸⁷   bn Haldun, *Tasavvufun Mahiyeti   ifa’us-Sail*, haz. Uludağ, 2.Baskı,   stanbul, Dergah Yay., 1998, s.35-36.

⁴⁸⁸ Mahir   z, *Tasavvuf*, 5.Baskı,   stanbul Yaylacık Matb., 1990, s30.

⁴⁸⁹ Evrin, *  KB*, c.III-IV, s.785.

⁴⁹⁰ Hadis kaynaklarında   yle geçer; ‘*  nsanların en e  dali lisanı ve nefsi ile cihad edendir*’ bkz; Buhari, *Cihad*, 2; Ahmed b.Hanbel III, 456, 460, IV, 387.

⁴⁹¹ Evrin, *MME*, c.I, s.22.

da bu irfana yabancı kalmaması gerekir. Din adamı ve ilim adamı birbirini anlayabilmelidir. Atom çağı maneviyatının da Rönesans devri geçirmesi şarttır.⁴⁹²

*Bu başarıldığı gün, bütün uluslardaki maneviyat, mütenazır veya tezatlı renkleri birbirini açan tarhlarla bezenmiş bir park gibi, her gönlü ferahlandırır.*⁴⁹³

Günümüzde yeni neslin çeşitli bunalım ve sıkıntılarının sebeplerinden biri de dinin uyutucu olarak algılanması ve dinle olan bağların koparılmış bulunmasındandır.⁴⁹⁴

Tekkelerin kurucularından sonra da yerlerine geçenler bu irfan yolunu aynı kaliteyle yaşatamadı ve 1925’de Türkiye’de kapatıldı. Dünya düzeni de tek ve aynı tarzda bir uygarlık halini aldı. Bu devirde bu irfanı aynı şekilde yaymaya olanak kalmadı. Şu anda daha farklı bir biçimde bu irfan terbiyesi sürdürülmelidir. Genç kuşak, hatta yetişkinler yol göstericilere muhtaçtır.⁴⁹⁵

Evrin, bu eğitim için Yüksek İslam Enstitüsü ve kurulacak İrşat Enstitüleri’nde yetişen din görevlilerine verilmesi gereken eğitimden de bahsetmiştir. Ona göre, Yüksek İslam Enstitüleri’nde son seneye gelmiş öğrencilerin farklı bölümlere ayrılarak yeteneklerine göre yetiştirilmesi gerekir.

Örneğin; *‘Rehber olacaklara genel ve dinsel ahlak, sosyoloji ve psikolojinin rehberliğe özgü olan taraflarıyla psikiyatriden bazı genel bilgiler de verilmelidir.’ ‘Hâlen bu Enstitülerde okutulan Tasavvuf tarihinden başka, eskiden (tabib-elkulûb) yâni gönülleri hekimi diye yâd edilen büyük mutasavvıfların şiirler içinde açıkladıkları temel fikirleri, bunların hâlâ yaşayan değerlerini ve eğitsel rehberliğin Batıda gelişen tutumunu izleyecek bir İRŞAT ENSTİTÜSÜ, (vurgu Evrin’e ait) onları devamlı olarak aydınlatmalı; gerektiğinde Kurs vermelidir.*⁴⁹⁶

⁴⁹² Aynı eser, ss.24-26.

⁴⁹³ Aynı eser, s.24.

⁴⁹⁴ Evrin, ÇKB, c.I-II, s.79.

⁴⁹⁵ Aynı yer.

⁴⁹⁶ Evrin, ÇKB, c.I-II, s.80.

Bu yol göstericilerin, Peygamberimiz (s.a.v) döneminde İslamla yeni tanışmış diyarlara yollanan sahabiler gibi, dinimizin *iyi insanlık ışığını* ortaya çıkarmaları kutsal bir iş olur.⁴⁹⁷

b4) Tasavvuf ve İlim

Bilim adamlarına göre, bu kâinat kendi haline bırakılmış değildir, ortaya çıkmış ya da çıkmamış birçok kanunu vardır. Dinler de kâinatın kendi haline bırakılmadığı fikrini savunur. Bu yüzden bilim adamları, dinî inançlardan da faydalanmıştır. Bir anlamda pozitif bilimlerin de kâinatın yaratıcısını bulma çabası içinde olduğunu söyleyebiliriz.⁴⁹⁸

Mutasavvıflar kâinattaki varlıkları Allah'ın isim ve sıfatlarının birer tecellisi olarak görürler. Bu yüzden İslamî bilimlerle birlikte diğer bilimlerle de ilgilenmişlerdir. Mutasavvıflar, dervişin tasavvuf yolunda değişmesine kimya ilmindeki maddelerin birbirine dönüşünü örnek verirler. Dervişin, iyi derviş olup olmadığını da kimya ilmine ne kadar vâkıf olduğuyla kıyaslamışlardır.⁴⁹⁹

Evrin'in de askeri eğitiminin yanında kimya eğitimi almış olması bu noktada dikkat çekicidir. Eserlerinde de bu bilgisini bize açıkca gösterir.

*'....Atom ve hidrojen bombaları (maddendin yok edilmesine) ve ultra-kozmik ışınından elektron ve pozitron ikizlerinin meydana gelmesi de (maddenin yoktan var edildiğine) bir örnek olmuştur.'*⁵⁰⁰

Çok sayıda derviş pozitif bilimlerde de yetkin bir bilgiye sahipti. *Abdurrahman Sufî (ö.376/986), İbn Berracân (ö. 536/114), Gazzâlî ve Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö.1194/1780) astroloji ve astronomide; İbn Berracân'ın ismini bilmediğimiz kardeşi, Kutbeddîn Şîrâzî (ö.711/1311) ve Akşemseddin (ö.864/1459) gibi bilgin sufiler de tıpta önemli yere sahiptiler.'*⁵⁰¹

⁴⁹⁷ Aynı yer.

⁴⁹⁸ Hülya Küçük, *Tasavvufa Giriş*, İstanbul, Dem Yay., 2011, s.38.

⁴⁹⁹ Aynı yer.

⁵⁰⁰ Evrin, *ÇKB*, c.I-II, s.89.

⁵⁰¹ Küçük, *Tasavvufa Giriş*, s.38.

Sadettin Evrin'in yazdığı kitapların önemli unsurlarından biri pozitif ilimlerin '*hakikat*'ı ortaya koyan tespit ve analizlerine sık sık değinmesidir. Evrin, Kur'an'ın bazı ayetlerini, pozitif ilimlerin neticeleri sonucu olan buluşlarla örtüştürerek açıklama yoluna gider.⁵⁰²

Evrin'e göre Kur'an-Kerim'in pozitif ilimlerle ilişkili halde olmasını kutsal bir kitapla bağdaştıramayanlar vardır. Bunların bir bölümü sadece dinî bilgileri öğrenmişlerdir. Bir bölümü de, Kur'an ile hiç ilgilenmemiştir. Bazıları da vardır ki Kur'an'da bütün teknik buluşların yer aldığı görüşünü savunur. Bize göre ise, Kur'an sadece dinî bilgileri içeren bir kitap değildir, *bir kâinat görüşünü, bir Tanrısal felsefeyi* bize tanıtacak deliller ve uyarılar sunan bir kitaptır. Bütün icatlar Kur'an'da yer almaz. Fakat bilimin gerçekleri ve çok önemli icad ve keşifler Kur'an'da yer almıştır. İcadlarla ortaya çıkan buluşlarla Kur'an'ın anlaşılması daha kolay hale gelir.⁵⁰³

Evrin, Sebe Suresinin 48-54. Ayetlerini dirayet (kişisel anlayış ve sezgi) yoluyla yorumlayarak bu ayetlerin radyo, telefon, telsiz gibi uzak mesafeden insanların birbirlerini duyabilmesine olanak sağlayacak icadlara işaret ettiğini söyler.⁵⁰⁴

b5) Tasavvufî Tefsirler

Sufilerin Kur'an ayetlerinin zahir anlamının dışında Bâtınî anlamını tefsir etmeleri '*İşarî Tefsir*' usulünü doğurmuştur. İşarî tefsirin tanımı ise şu şekildedir.

*'Yalnız sülûk erbabına açılan ve zahir mana ile bağdaştırılması mümkün olan bir takım gizli anlamlara ve işaretlere göre Kuran'ı tefsir etmektir. Bu tefsir, sûfinin öncel fikirlerine dayanmaz. Bulunduğu makama göre kalbine doğan ilham ve işaretlere dayanır.'*⁵⁰⁵

⁵⁰² Kara, "Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Mutasavvıf Bir General Sadettin Evrin", *İLAM Araştırma Dergisi*, s.75.

⁵⁰³ Evrin, *Radyoda Dinî ve Ahlakî Konuşmalar*, s.16.

⁵⁰⁴ Bkz, *aynı eser*, ss.18-19.

⁵⁰⁵ Süleyman Ateş, *İşarî Tefsir Okulu*, Ankara, AÜİF Yay., 1974, s.29.

Muhyiddin İbn Arabî 'ye göre de asıl tefsir 'îşarî' olan tefsirdir. Fakat îşarî tefsir yapanlar, rûsum ulemasından çekindiklerinden dolayı bu yaptıklarına tefsir değil de *îşaret* adını vermişlerdir. Hatta İbn Arabî, Kur'an ve Kur'an'ın gerçekten Tanrı ehli tarafından yapılmış tefsiri arasında bir ayrım gözetmez. Çünkü Allah kimi kullarının kalplerine bu tefsirleri ilham etmiştir.⁵⁰⁶

İşarî tefsir, kaynağını Kur'an'dan ve hadislerden almıştır. İşarî tefsire yorulan ayetler şunlardır.⁵⁰⁷

*"Bu kavme ne oluyor ki hemen hiçbir sözü anlamıyorlar."*⁵⁰⁸

*"Hiç mi Kur'an-ı düşünmüyorlar? Eğer o, Allah'tan başkasından gelmiş olsaydı, onda birbirini tutmayan çok şey bulurlardı."*⁵⁰⁹

*"Onlar Allah'tan çok sizden korkarlar. Zirâ onlar anlamayan kimselerdir."*⁵¹⁰

*"Allah size zâhir ve Bâtın nimetlerini bolca ihsan etti."*⁵¹¹

Son ayette bahsedilen 'nimet'lerden en önemlisi de Kur'an'dır. Buradan anlaşılıyor ki Allah, Kur'an'da insanlara âşikar ve gizli nimetler vermiştir. Allah'ın sezgi yeteneği verdiği kulları açık mananın altındaki gizli manayı kavrayabilir.⁵¹²

Kara'ya göre tasavvufi yoruma çok açık olan ayetler İşarî tefsiri ortaya çıkaran sebeplerden biridir.⁵¹³

*"Biz ona şah damarından daha yakınız"*⁵¹⁴

*"Evvel de O'dur son da. Zahir de O'dur bâtın da."*⁵¹⁵

*"Allah yerlerin ve göklerin nurudur"*⁵¹⁶

⁵⁰⁶ Aynı eser, ss.179-180.

⁵⁰⁷ Aynı eser, s.27.

⁵⁰⁸ Kur'an-ı Kerim, Nisâ /78.

⁵⁰⁹ Kur'an-ı Kerim, Nisâ /82.

⁵¹⁰ Kur'an-ı Kerim, Haşr /13.

⁵¹¹ Kur'an-ı Kerim, Muhammed/ 24.

⁵¹² Ateş, aynı eser, s.28.

⁵¹³ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 9.Baskı, İstanbul, Dergâh Yay., 2011,s.46.

⁵¹⁴ Kur'an-ı Kerim, Kâf /16.

⁵¹⁵ Kur'an-ı Kerim, Hadid /2.

⁵¹⁶ Kur'an-ı Kerim, Nur /35.

Nereye yönelirseniz yönelin Allah oradadır”⁵¹⁷

İşarî bilgiye hadislerle de değinilmiştir.⁵¹⁸ Ebu Hureyre’nin rivayet ettiği hadis şöyledir. ‘Eğer siz benim bildiklerimi bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız. Döşekte kararınız kalmaz, dağlara çıkardınız.’⁵¹⁹

Peygamberimiz (s.a.v) diğer bir hadisinde de ‘İlim ikidir. Biri kalbde gizlidir ki faydalı olan da budur’⁵²⁰ buyurmuştur. Bu hadislerde de bâtinî manaya işaretler vardır.

Sufiler Kur’an ayetlerini açıklarken ayetin bâtinî manasına yönelirler. Bu yüzden bu açıklamalara tefsir yerine *işaret* adını verirler. Böylece, ayetin bir manada gizli anlamını kasdettiklerini belirtirler.⁵²¹

Kara’ya göre Evrin’in eserlerindeki ana konulardan biri de tasavvufu, Kur’an’ın içsel anlamı ile birleştirmesi ve evreni bu doğrultuda anlamlandırmaya çalışmasıdır.⁵²²

Evrin, ‘Kur’an-ı Kerim Açıklaması – (Fatiha ve Bakara sureleri)’ isimli eserinin ön sözünde tefsirini nasıl yazdığını belirtmiştir.

Bu tefsirde pozitif ilimlere bağlı kaldığını, Allah’ın haddi verdiği kullarının da sezilerine hürmet gösterirken, Ortaçağ’dan kalma bir ilimle yapılmış tefsirlere ise başvurmadığını belirterek, tefsirinin de kesin bir *sonuç* olduğu iddiasında olmadığını belirtmiştir. Gerçeğin şimdiye kadar yazılmamış hatta aklımıza bile gelmeyen bir içerikte olabileceğini belirtmiştir. Kur’an, Allah’ın yüceliğinden, insanların anlayabileceği bir kalıba bürünmüştür. Eksik anlayışlarımız sadece O’nun lütfuyla

⁵¹⁷ Kur’an-ı Kerim, Bakara /115.

⁵¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz, Ateş, *aynı eser*, s.38-37.

⁵¹⁹ Ahmed b.Hanbel II, 257-313- 418-433-453, 467, 477, 502; Darimi, Rikak, 26; İmam Malik, *Muvatta*, Kusuf, 1; Tirmizi, Züht,9; İbn Mace, Züht, 19; Buhari, Kusûf, 2; Nikâh, 107; Rikak, 27; İman, 2/3; Müslim, Salât, 112; Kusûf, 1.

⁵²⁰ Hadis kaynaklarda, ‘İlim ikidir: Bir ilim var ki kalpte sabittir. Bir ilim de var ki lisandadır. İşte o, Yüce Allah’ın kullarına hüccetidir’ şeklinde geçmektedir. Bkz; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s.339.

⁵²¹ Küçük, *Tasavvufa Giriş*, s.105

⁵²² Kara, “Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Mutasavvıf Bir General Sadettin Evrin”, *İLAM Arştırma Dergisi*, s.76.

bir sonuca ulaşabilir. Kimi zaman başka türlü yorumlanması düşünülemeyen ayetleri farklı algılamamız Allah kelamının *cazibesi ile olmuştur*.⁵²³

Evrin, ‘hads’, ‘sezgi’ ve ‘buluşlar’ konularına ayrı bir önem verir. Bu konularda kitabında ayrıca bir başlık açmıştır.⁵²⁴ Bu tür duyguları açık olan insanların hallerinden örnekler vererek bahseder.

Evrin’e göre icadlar, keşifler ve sanat faaliyetleriyle uğraşan kimi insanlarda (sezgi) hads adı verilen duygu ile kalbe doğar.⁵²⁵ Kalp duygusu açık olan insanların şuurları bazen dalgınlaşır ve idraklerini belli bir noktaya yöneltir.

*Mesela Diderot, saatleri, günleri, ayları ve konuştuğu şahısları çok kere unuturdu. Balzac için Th  ohpile Gautier der ki: O istiğrak içinde gibiydi. Kendisine söyleneni duymaz, derin rüyasına dalmış, gözleri açık bir uykuda gezen gibi idi.*⁵²⁶

Evrin, Schopenhauer’un da        dediğini nakleder. ‘Benim felsefi   nergelerim, benim karışmam olmaksızın ve ir  demim uyu  mu   gibi olduğu esnalarda, fikrimin evvelce göremediği bir yönde meydana gelmişlerdir. Böylece kendi eserime yabancı gibiyim.’⁵²⁷

Tasavvufun insana yaşattığı bazı durumların, bu bahsedilenlerden daha üstün olduğunu söyleyen Evrin böylece Adiyat Suresi’nin tefsirini ‘i  ar   tefsir’   rne  i olarak değişik bir biçimde ortaya koymuştur.⁵²⁸

‘soluk soluğa ko  an o atlar hakkı için’⁵²⁹

‘  nsan şuurunu ileriye, geleceğe süratle götüren olan  st     zellik, Peygamberimizin Miraca   ıkmasında N  vbe atı şeklinde belirmişti. Bu atın adı olan ‘Burak’ parıltı,   im  ek anlamlarına gelir’.⁵³⁰

‘Nallariyle ateş saçan atlar’⁵³¹

⁵²³ Evrin, *Kur’an-ı Kerim Açıklaması (Fatih   ve Bakara S  releri)*, s.3

⁵²⁴ Bkz, Evrin, *MME*, c.I, s.193-197, *Allah Bizimle*, ss.25-31, *  KB*, c.I-II, ss.274-280.

⁵²⁵ Evrin, *  KB*, c.I-II, s.274.

⁵²⁶ Evrin, *Allah Bizimle*, s.26.

⁵²⁷ Evrin, *  KB*, c.I-II, s.274.

⁵²⁸ Kara, ‘Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Mutasavvı   Bir General Sadettin Evrin’, *  LAM Ar  tırma Dergisi*, s.76.

⁵²⁹ Kur’an-ı Kerim, Adiyat /1.

⁵³⁰ Evrin, *Allah Bizimle*, s.27.

‘Bu ayette atın sert zeminde koşmasıyla meydana gelen kıvılcım, sezgi kuvvetinin insana aniden gelmesini belirtiyor. Mutasavvıfların gözlerinde de aniden oluşan beyaz ya da mor renkli bir parıldama bu sezgi gücünün dışarı yansımasıdır. Allah’tan kendilerine bir konu hakkında yol göstermesini dileyen veliler de kalplerinde işaretler görmeleri ya da göz kapalı iken görülenler sezginin bir diğer şeklidir.’⁵³²

‘Sabah vakti baskın ederler.’⁵³³

Bazılarına da sezgi duygusu rüya anında gelir. Uyanıldığında rüyada görülenler hatırlanır ve kullanılabilir. *Arago, Condillac, Michelet, Franclin, Condorcet uykudaki ruhi çalışmalarını bizzat kendileri ifade etmişlerdi. Voltaire (Henriade)ın tamam bir şarkısını, daha yazmadan rüyasında gördüğünü nakleder.*⁵³⁴

Evrin, Adiyat suresinin diğer ayetlerini de bu doğrultuda açıkladıktan sonra şu tesbitte bulunur; sonuç olarak, meydana gelen icat ve buluşlar Allah’ın bilgisi dâhilindedir ve O’nun bilgisiyle gerçekleşir Bu ayetler de bu anlamları içermektedir.⁵³⁵

b6) Hurufilik

Hurufilik kelime anlamı olarak, harflerden ‘varlık’ ve ‘yaratılış’ ile ilgili anlamlar edinme yolunu tutan bir tarikat olarak tanımlanır.⁵³⁶

Hurufiliğin kurucusu ‘Bâtınîlik’ yolunun te’vil usullerini benimseyen Fadlallah’tır. Hurufilik harflere özel önem verir, harfler ve sayılar arasında ilişkiler kurar ve İslam dininin öğretilerini Arapça ve Farsça’daki harflerle açıklama yolunu tutar. Fadlallah gelecekte haber verme gibi konularda başvuru olan huruf bilgisini, kendi döneminde farklı bir boyuta taşımıştır, kendisini Mehdi, Mesih ve Tanrı belirimi olarak tanımış ve tanıtmıştır.⁵³⁷

⁵³¹ Kur’an-ı Kerim, Adiyat /2.

⁵³² Evrin, *Allah Bizimle*, s.27.

⁵³³ Kur’an-ı Kerim, Adiyat /3.

⁵³⁴ Evrin, *Allah Bizimle*, s.28.

⁵³⁵ Evrin, *Allah Bizimle*, s.29.

⁵³⁶ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 11.Baskı, İz Yay., 1996, s.502.

⁵³⁷ Gölpınarlı, *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*, Ankara, TTK Yay., 1973, ss.17-18.

Fadlallah, bu düşünceyi inşa ederken İslam'dan önceki dinlerden, İslamiyet'in insana verdiği önemden ve özellikle tasavvufi kültürden faydalanmıştır.⁵³⁸

Görüldüğü gibi Bâtınî öğretileri benimseyen Fadlallah İslam dini ile uzaktan yakından alakası olamayacak fikirlere saplanmıştır. Faydalandığı kaynakları da yanlış olarak yorumlamıştır. Bizim de bu görüşleri tasvip etmemiz düşünülemez.

Evrin de eserlerinde hurufî kültürden faydalanmıştır. Evrin'in *'Müşbet Maneviyat Etüdleri'* isimli kitabının ilgi çeken bir yönü de harflerin gizem ve anlamlarına değinerek bir anlamda *'hurufî kültürü'* içermesidir. Harflere anlamlar yükleyerek gelecek ile ilgili bir takım alametler ortaya koymak tekke kültüründe de belli düzeylerde kullanılmıştır. Evrin'in İbn Arabî'nin takipçisi olması da onu harflerin esrarı konusu ile karşı karşıya getirmiştir.⁵³⁹ Fakat Evrin, İbn Arabî'nin *'Fütihat-ı Mekkiye'* kitabında harflerle ilgili kapsamlı görüşlerinin, İslam dini inançları ile bağdaşmayan *'Hurufilik'* ile karıştırılmaması gerektiğini belirtir. Bu fikrini de şu şekilde ispat yoluna gider. Muhyiddin İbn Arabî (öl. Hicri 638) Hurufiliğin kurucusu Fazlullah'ın doğumundan (hicri 740) çok önce vefat etmiştir. Dolayısıyla İbn Arabî'nin Fazlullah'tan etkilenmesi düşünülemez. İbn Arabî'nin Bâtınî mezhebinden de sanılmaması gerekir. Çünkü Muhyiddin İbn Arabî, *Zahiri*'liği yeniden yapılandıran İbn-i Hazm'ı eserinde övmüştür.⁵⁴⁰

Evrin de harflerle ilgili düşüncelerini İbn Arabî'den aldığı için, kendisinin de düşüncelerini *'Hurufilik'* ya da *'Bâtınîlik'* ile karıştırmamak gerekir.

*"Harflerin ilmi" (ilmü'l-hurûf) İslam tasavvufunun en bireşimsel (terkîbî) ve en imalı ifade biçimlerinden birini içerir, çünkü bu ilim, izah edilemezden izah edilebilene geçişin en zor kipini temsil eder.*⁵⁴¹

⁵³⁸ Aynı eser, s.19.

⁵³⁹ Kara, "Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Mutasavvıf Bir General Sadettin Evrin", *İLAM Araştırma Dergisi*, s.68.

⁵⁴⁰ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.898.

⁵⁴¹ İbn Arabî, *Harflerin İlmi*, çev. Mahmut Kanık, Bursa, Erkam Matb. Asa Kitabevi, 2000, s.11

Muhyiddin İbn-i Arabî 'ye göre harflerin ilmi velilerin ilmidir. Hâkim Tirmizi de harf ilmine 'veliler ilmi' adını vermiştir. Geleneksel olarak harf ilminin kurucusu da Hz. Ali olarak kabul edilir.⁵⁴²

Muhyiddin İbn Arabî, harfleri, peygamberleri, şariatleri olan bir 'ümme't olarak görür. Ona göre harflerin de aralarında avam, havas, havassü'l-havas gibi ayrımlar vardır.⁵⁴³ İbn Arabî bu konuda şöyle der:

*“Ey dostum bil ki harfler de ümmetlerden bir ümmettir. Onlar da muhataptırlar ve mükelleftirler. Harfler arasında da kendi cinslerinden peygamberler vardır. Onların da isimleri vardır; ancak bunları bizim yolumuzdan giden keşf ehli olanlar tanır.”*⁵⁴⁴

Evrin, harflerin anlamlarına ebced hesabı ile kitaplarında yer yer işlemiştir. 'Müşpet Maneviyat Etüdleri'nin 'Tecdüt Tarihi'⁵⁴⁵, 'Çağımızın Kur'an Bilgisi' eserinde ise aynı konulardan bahisle 'Kur'an Şifreleri'⁵⁴⁶ başlığı altında geniş olarak ele almıştır. Evrin, Hz.Ebubekir ve Hz. Ömer'in sözlerinden yola çıkarak, harflere verilen anlamları temellendirmeye çalışır. Ayrıca, Eski ve Yeni Ahit'te bu gibi işaretlere geniş yer verildiğini not eder.⁵⁴⁷

Evrin, kitabında şu bilgilere yer verir: Hz.Ebubekir'e harflerin şifreleri ile ilgili sormuşlar: *Allah'ın Kur'andaki sırrının sure başlarında olduğunu* söylemiş. Aynı soruya Hz.Ömer, *'Ben kendiliğinden külfet yüklenenlerden değilim'*⁵⁴⁸ ayeti ile cevap vermiştir. Bu şifrelerin anlamları geçen zaman ve yaşanan olaylardır. Bu bilgilerin her zaman belirsiz kalması da düşünülemez, öyle olsa lüzumsuz olurdu.⁵⁴⁹

Evrin harflere anlam vermenin haklılığını böyle temellendirmiş, Muhyiddin İbn Arabî'den alıntılar yaparak harflerin esrarını geçmişle ilişkili olarak çözmeye çalışmıştır.

⁵⁴² İbn Arabî, *Harflerin İlmi*, s.13.

⁵⁴³ Aynı eser, s.14.

⁵⁴⁴ Aynı yer.

⁵⁴⁵ Bkz; Evrin, *MME*, c.II, s.312-320.

⁵⁴⁶ Bkz; Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.895-905.

⁵⁴⁷ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s. 897.

⁵⁴⁸ Kur'an-ı Kerim, Sad/86.

⁵⁴⁹ Evrin, *aynı eser*, s.898.

Evrin'e göre, harflerin sembolleri kesin değildir ama güçlü bir önsezi ile bu şekildedir diyebiliriz, en doğru şeklini Allah bilir. İdrakimize göre 'Elif, lâm'lı harflerden 'Mim' '*Allah'tan Muhammed'e*', 'Sad' '*Allah'tan Muhammed Mustafa'ya*', 'Ra' '*Allah'tan Resûlüne*' şeklinde dört çeşit hitabın kısa tezahürüdür. Sembollerin bu çeşitliliği geleceğe dair de anlamlar taşır. Peygamber'e vekâlet eden insanların salih amelleri, sâdık itikatları, iyi ve doğruya yöneltmede gayretlerine işaret eder. Bu düşüncenin doğru olduğu '*İslam zihniyeti gelişme programı evreleri*⁵⁵⁰'nin çizelgeki gibi bir düzende olmasından belli olmaktadır.⁵⁵¹

Ahmet Remzi Akyürek'in kendisine verdiği Mustafa Müştak Babanın (öl.1831) İstihracnâmesi'ni harf işaretlerine göre yorumlamış ve bu manzumeden, *İstanbul, Ankara, Atatürk ve Cumhuriyet inkılâpları* ile bağlantı kurmuştur.⁵⁵²

'N' harfi sûre başlarındaki harf işaretlerine göre 14. Sırada geldiği gibi, Latin alfabesinde de 14. Harftir. Bahsi geçen katalogta da içinde bulunduğumuz 14. Hicri asra delalet eder. Bu konuda Bitlisli Mustafa Müştak'ın 1264 Rumî yılında basılan 'Divan'⁵⁵³ındaki koşuk çok manalıdır.

Me'vâyi nâzenîne kim 'Elif' olursa efser

Lâbü't olur o mev'a İslambol ile hemser

'Nun vel-kalem' başından alınsa 'Nun'ı Yûnus

Aldık da harfî diğ'er olur bu remiz azher

Miftah-ı sûre-i 'Kaf' serhad-di kaf tâ kaf

⁵⁵⁰ Evrin, ÇKB kitabının Kur'an Şifreleri konusunun ardından sayfalardan bağımsız olarak açılıp katlanabilen geniş bir kataloga yer vermiştir. İşte bu katalogta surelerin harf remzileri ile yıllara göre İslam dininin geçirdiği gelişimi olaylarla birlikte vermiştir. s.899-905 arasında da bu katalogun açıklamasına yer vermiştir.

⁵⁵¹ Aynı eser, s.899.

⁵⁵² Kara, "Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Mutasavvıf Bir General Sadettin Evrin", İLAM Araştırma Dergisi, s.68

⁵⁵³ Evrin, ÇKB s.904'te verdiği dipnotta bu Divân'ın kendisine üstadı Ahmet Remzi Akyürek tarafından verildiğini not düşer. Ahmet Remzi Akyürek 1925'te tekkelerin kapatılmasının ardından Üsküdar Selimağa Kütüphanesine baş memur olarak atanmıştır. Haksever, *Son Dönem Osmanlı Mevlevilerinden Ahmet Remzi Akyürek*, s.64.

Munzal olunmak ister ‘Ra’yı Resul peygamber

‘Ha’yı Hû ile âhır maksud oldu zahir

Beyt-i Veliy-ül-ekrem, el-hac İyd-i ekber

Ey padişah-ı fahham sultan Hacı Bayram

Ruhan ister ikram Müştak abd-i çaker

Evrin’in bu beyitlere yorumu şu şekildedir;

“Bu beyitlerde işaret edilen harfler eski harfle Ankara’yı ifade ediyor. Ankara’nın ilerde hükümran olacağını ve İstanbul’un ona eş ve kafadar kalacağını belirtiyor. Nitekim Elif’teki ‘Lâm’ esreli okunmazsa 1000 rakamının da adı olur. Tac anlamına gelen ‘Efser’ sayı ile 341 ettiğinden toplamı olan 1341 Hicri senesi Ankara’da Cumhuriyetin ilân edildiği 1923 Milâdi yılına rast gelir. ‘Elif’ harfinin o şehrin başına geçmesi Atatürk’ün adına; Yûnus’un başından ‘Nun’un alınması, dervişlerin başından taç ve sikkelerinin çıkarılmasına; ‘harf-i diğer’ ifadesi Lâtin harflerinin kabulüne çağrışım yapar. ‘Kaf’ sûresinin anahtarı olan ‘K’ harfi İstanbul’un remzi olduğunu yukarıda yazmıştık. ‘Kaf’ deyimi ise s.146-147’de Amerika’yı ifade ettiğini bildirmiştik⁵⁵⁴. ‘Kaf’ın serhadı’ yani Amerika’nın sınır başı ‘K’ yani İstanbul olacaktır, mealindeki beşinci dize ise Atlantik Paktı’na Türkiye’nin alınmasıyla gerçekleşti.”⁵⁵⁵

‘Netice olarak, Kur’an’ın harf remizleri, delâlet ettiği anlamlarla İslam’ın maddi, manevi genişlik ve parlaklığını böylece işaret eder. Onların bu ince kapsamına rağmen, Kur’an, kısım kısım belirli bölgelere ve belirli zamanlara tahsis edilmiş olmayıp, ayetlerinin her zaman ve her yerde feyzi hâkim ve caridir. Nitekim ‘Yâsîn’ Sûresi Kur’an’ın kalbidir. Her konuya ondan ilişkiler gider... Ancak onun

⁵⁵⁴ Bkz; Evrin, ÇKB, c.I-II, s.146,147.

⁵⁵⁵ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.904-905.

*sahibi, yani onun özüyle bağdaşmış ve Allah indinde şerefli zihniyet arkadaki cetvelde⁵⁵⁶ özellikle o hizada adı yazılı yüce kişiler arasında belirmiştir.*⁵⁵⁷

Evrin, Eski ve Yeni Ahit'te de istiare ve kapalı mecazların büyük yer tuttuğunu not eder.⁵⁵⁸

c) Mehmet Sadettin Evrin'de Tasavvuf Kavramları

c1) Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat

Şeriat, Arapça, yol, su kanalı demektir. Şeriat, dinin zahirî (dış şekil) yönüne ait kaideleri veya dinin hukuk kurallarıdır.⁵⁵⁹ Şeriat, işin görünen kısmı iken, hakikat işin özüdür. Niyazî-i Mısırî şeriat ve hakikat ayrımını ceviz benzetmesiyle yapar. Cevizin kabuğu şeriat, içi ise hakikattir. Hakikatin korunması da şeriatle olur.⁵⁶⁰ Marifet ise Sûfilerin ruhani halleri yaşayarak, manevi ve ilahi hakikatleri tadarak elde ettikleri bilgi ve irfandır.⁵⁶¹

Evrin'e göre İslamiyet'in şeriat ve tasavvufu tenzih ve tevhid dengesindedir.⁵⁶² Evrin, tasavvufu şeriat'tan ayırmaz ve tasavvufu şeriat'ın ruhsal ve kültürel gelişme yönü olarak ele alır.⁵⁶³

Evrin'e göre, Mevlid Kandili, şeriat'ın kutlanmasıdır. Mevlûd; doğmuş, Mevlid ise doğum zamanı veya yeri anlamına gelir. Rebiü'l-evvel ayının on ikinci gecesi Peygamberimiz'in (s.a.v) doğum yıldönümü olarak kutlanır. Evrin'e göre halk dilince bu kandile ve Süleyman Çelebi'nin yazdığı manzumeye Mevlid denilmesi

⁵⁵⁶ Bkz.Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.905'te biten 'Kur'an Şifreleri' konusu sonundaki cetvel.

⁵⁵⁷ Aynı eser, s.905.

⁵⁵⁸ Aynı eser, s.897.

⁵⁵⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.607.

⁵⁶⁰ Mustafa Aşkar, *Niyazi Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1998, s.276, 277.

⁵⁶¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.236.

⁵⁶² Evrin, *ÇKB*, c.I-II, s.49.

⁵⁶³ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.777.

yanlıştır. Bu kutlama, Peygamberimiz'in (s.a.v) ruhaniyetine, kitabına, sünnetine ve sözlerine bağlılıktan kaynaklanır.⁵⁶⁴

Evrin, tasavvuf, bir iç yüzü ihtimamıdır; modelleri de peygamberlerdir diyerek Ahzab Suresi'nin şu ayetini şariat'ın hissesi olarak tanımlar.⁵⁶⁵

*'Muhakkak ki, size Tanrı elçisinde pek güzel bir örnek vardır: Allah'a ve son güne ümit besleyip Allah'ı çok ananlar için.'*⁵⁶⁶

Evrin'e göre, hakikat, Cenab-ı Hakk'a ermek demektir.⁵⁶⁷ Marifet ise; manevi irfan, ledün ilmi, şuur üstü bilgidir.⁵⁶⁸ Ahzab Suresi 45. ayeti tarikat ve hakikatin, 46. ayeti ise Marifetin hissesidir.

*'Ey Peygamber, biz seni şahit, müjdeleyici ve sakındırıcı olarak gönderdik.'*⁵⁶⁹

*"Hem de Allah tarafına O'nun izniyle davetçi ve aydınlatan bir ı ışık...Müminlere muştula : Onlara Allah tarafından büyük bir üstünlük vardır."*⁵⁷⁰

Evrin'e göre, Miraç Kandili, Allah'a erme ve O'nunla gerçekleşme demek olan 'Hakikat'in kutlanmasıdır⁵⁷¹

Evrin, Berat Kandili'ni de marifetin kutlanması olarak görür. Berat Kandili ile ilgili şu notları düşer; Peygamberimizin (s.a.v) Medine'ye hicretinden on yedi ay sonra Şaban ayının on beşinde kible Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'dan Mekke'deki Mescid-i Harâm'a çevrilmişti. Kible istikametinin değişmesi öze dönüşünün ve ileri bir zihniyetin gereği idi. İşte Berat Kandili'nin başlangıcı bu olaya rastlar. Daha sonraki zamanlarda da İslam kültüründe gericilikten sıyrılışın ve daha bilinçli oluşun bir sembolü olmuştur. Bu geceye Leyle-i Berat, Leyletü's-Sâk ve Leyletü'r-Rahme de denir. 'Berat' denmesi şu sebeptendir. Bir borç ödendiğinde bundan beraat edilirse, Kur'an'a akıl erdirmenin borcunu ödemek bakımından Müslümanlar da

⁵⁶⁴ Aynı eser, s. 907.

⁵⁶⁵ Evrin, MME, c.II, s.204-205.

⁵⁶⁶ Kur'an-ı Kerim, Ahzab/21

⁵⁶⁷ Evrin, MME, s.205.

⁵⁶⁸ Aynı yer.

⁵⁶⁹ Kur'an-ı Kerim, Ahzab/45.

⁵⁷⁰ Kur'an-ı Kerim, Ahzab/46.

⁵⁷¹ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.909.

manevi bir berat alma mevkiinde bulunur. Din ve tasavvuf konusunda verilmiş ölmez eserler kendi çağları için bu *manevi haracın* borcunu ödemiştir. Leyle-i Rahme denmesinin sebebi ise Kur'an'ı anlamak için üzerinde sürekli çalışılması gerektiği gibi Allah'ın rahmetine de ihtiyaç duyulmasındandır. Manevi rahmete kavuşmak için de manevi hazza susamış bir toplumun olması gerekir. Sonuç olarak bu kandil Marifet'in kutlanmasıdır.⁵⁷²

Evrin, şeriat adamı ile mutasavvıfı birbirinden şöyle ayırır:

Şeriat adamı, Peygamber'in öğretisi olan işlemlerdeki içtihat şekillerinde disiplin gözetir, mutasavvıf ise biraz biraz Peygamber'in ruh haline bürünür.⁵⁷³

Evrin içinde bulunduğu zamanın meşgalelerinden, gençlerin kötü alışkanlıklar edinmesini, kültür göstergesi olarak şarkı dizelerini ezberleyip, artist fotoğraflarını birtirmeyi ön olana çıkaran yapıyı eleştirir. "...*zihniyetlerdeki sonsuz dağınıklık ve yozlaşmalar karşısında üstün insanlığa doğru bir eğilim ve başıboş yetilerimizi derleyip toparlayan bir eğitim olmasın mı?*"⁵⁷⁴ sorusunu sorar. Evrin'e göre Allah sevgisine liyâkat kazanmak için öz ve vicdan üzerinde her gün bir tuvalete ihtiyaç vardır. Bu iç yüzü bakımı insanı ebedîyen güzelleştirir. İbadet de bu iç yüzü güzelliği ile yapıldığında makbul olur.⁵⁷⁵

Evrin, her bir insanın manevi bir eğitim görmesini çok önemli görmekte ve bu eğitimin de 'öz ve vicdan' üzerinde yapılacak özel bir bakımla mümkün olacağını kaydetmektedir.

c2) Vahdet-i Vücûd

'Vahdet-i Vücûd'a geçmeden önce bu kavramı oluşturan kelimelerin anlamlarına bakalım.

Vahdet, Arapça 'birlik', manasındadır. Tasavvufi anlamına göre ise, hakiki anlamda bir (vâhit), Hak'tır. Gerçek anlamda birlik de onun için söz konusudur.⁵⁷⁶

⁵⁷² Evrin, *ÇKB*, c.II-III, s. 910.

⁵⁷³ *Aynı eser*, s.783.

⁵⁷⁴ *Aynı eser*, s.784.

⁵⁷⁵ Evrin, *MME*, s.205

⁵⁷⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.370

Vahdet kelimesi Arapça'da 'kesret'(çokluk)in zıt anlamlısı olarak kullanılır. 'Vahdetü'l Bârî' olarak Allah hakkında kullanıldığında Zat'ının birliği manasına gelir. Bu anlamda 'vahdet' bölünemeyen parçalanamayan hakiki birlik anlamındadır.⁵⁷⁷ Kesrette vahdet ise; Çoklukta birlik, yani halkın içinde, kalabalığın ortasında, tek ve bir olan Allah'ı unutmamak, O'nu hatırlamak ve zikretmek demektir.⁵⁷⁸

'Vücûd' kelimesi de Arapça 've-ce-de' fiilinin mastarıdır. Bu kelime 'bulunmak', 'varlık' gibi anlamlara gelir.⁵⁷⁹ Vücûd kavramının tasavvuru kesbî değildir. Yani çalışarak elde edilmez, bedihîdir yani açıkça ortadadır. Öyle ki çocuklar hatta deliler bile kendi varlıklarını ve onun nazarında diğer eşyaların varlıklarını bilirler. Vücûd kavramı, zihinde meydana gelen diğer bütün kavramlardan önce oluşmuştur. Vücûd kavramı ortaya çıkmadan, diğer kavramların oluşması düşünülemez.⁵⁸⁰

Vahdet-i Vücûd ise, Arapça, varlığın birliği demektir. Bir bilme, Allah'tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruna sahip olmak, bilmek manalarına gelir.⁵⁸¹ Vahdet-i vücûtta, birlik bilgidedir, yani sâlik gerçek varlığın bir tane olduğunu, bunun da Hakk'ın varlığından ibaret bulunduğunu, Hak ve O'nun tecellilerinden başka hiçbir şeyin hakiki bir varlığı olmadığını bilir. Ancak vahdet-i vücûd ehli bu bilgiye nazari olarak değil, yaşayarak ve manevi tecrübeyle ulaşır.⁵⁸²

'Vahdet-i Vücûd' İslam tasavvufunun '*Varlığın Birliği*'ni esas kabul eden hususî bir şekli olup, Muhyiddin İbn Arabî 'de zirveye ulaşmıştır.⁵⁸³ 'Vahdet-i Vücûd' sisteminin kurucusu olarak kabul edilen İbn Arabî'nin bu sistemi, kendi içinde tutarlı, geniş bir fikrî sistemdir.⁵⁸⁴ Muhyiddin İbn Arabî'de 'Vahdet-i

⁵⁷⁷ Aşkar, *Molla Fenârî ve Vahdet-i Vücûd Anlayışı*, Ankara, Muradiye Kültür Vkf. Yay. 1993, s.140.

⁵⁷⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.681

⁵⁷⁹ Aşkar, *Aynı eser*, s.140.

⁵⁸⁰ Ferit Kam, *Vahdet-i Vücûd*, sadeleştiren, Cebecioğlu, DİB Yay., 1994, ss.68- 69.

⁵⁸¹ Cebecioğlu, *aynı eser*, s.683.

⁵⁸² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.371-372

⁵⁸³ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, 2.Baskı, İstanbul, Ötüken Neşr. 1981, s.306.

⁵⁸⁴ Aşkar, *aynı eser*, s.130.

Vücûd’a bir kavram olarak rastlanmaz ancak ‘Vahdet-i Vücûd’u anlatan ibarelere sıkça rastlanır.⁵⁸⁵

Evrin, eserlerinde ‘Vahdet-i Vücûd’ kavramını kullanırken bazen de ‘*mutlak olan tek varlık*’, ‘*varlığın birliği*’, ‘*birlik kanunu*’ gibi ibareleri kullanır. Ona göre basit konulardaki görüşlerimiz kesin ve isabetli iken, izafî konulardaki düşüncelerimiz ise ancak *sabit ve değişmeyen bir esasa atfen ifade edilebilir*. Bu esas da (Mutlak) olan tek varlıktır.⁵⁸⁶

Allah, kendisinin dışında olan kuvvetleri kullanan bir mühendis değildir, O kâinatın her zerresindeki enerjinin sahibidir, kısaca varlığın sahibidir.⁵⁸⁷ Bütün varlıklardaki kudret ve kuvvet, birlik kanununa bağlıdır. Bunlarda görünen hareket de iç organlarımızın irade dışı çalışmasına benzer.⁵⁸⁸

Evrin, Nur Sûresi 35.ayetin, kâinatın mahiyetini ve varlığın birliğini anlamak için bir temel olduğunu kaydeder.

“*Allah göklerin ve Arzın nurudur. Onun nurunun misâli, cam içinde kandili olan bir hücre gibidir. O cam, inciden bir yıldız benzer ve onda Şarka, Garba mahsus olmıyan mübarek (yani bereket ve menfaati çok) bir zeytin ağacından yakılır ki, onun yağı ateş değmese de ışık verir. O, nur üzerinde bir nurdur.*”⁵⁸⁹

Evrin, burada zeytin ağacından yakılan ateşin elektriğe işaret ettiğini kaydeder. Ayet bu buluşa işaret ederek tabiattaki elektrik kudretine dikkat çekmiştir. Allah’ın nurunu ise ‘*nur üzerinde nur*’ deyişiyle elektrik ışığından ayırır. Ayette bahsedilen ‘hücre’ ise mekânı temsil eder. Aydınlatığı mahaldeki ışık ise Tanrı nuruna misaldir.⁵⁹⁰

Evrin ‘Tek varlık’ın yaratışını şu sözlerle anlatır.

“*Hakikaten, göklerin ve yerin nuru güneşler değildir. İçinde güneşlerin bulunduğu âlemi dolduran, hâtta güneşlerin de en küçük zerreleri içindeki*

⁵⁸⁵ Aynı eser, ss.141-142.

⁵⁸⁶ Evrin, *Radyoda Dini ve Ahlâkî Konuşmalar*, s.42.

⁵⁸⁷ Evrin, *Allah Bizimle*, s.41.

⁵⁸⁸ Aynı eser, s.54.

⁵⁸⁹ Kur’an-ı Kerim, Nur/ 35, Evrin, *Allah Bizimle*, s.5.

⁵⁹⁰ Evrin, *Allah Bizimle*, s.6.

elektronları büyük bir hızla döndüren elektrik sâhasının nurudur. Bu her şeyin birliğe yöneldiği sâha, ezeliyet ve Ebedîyetin mahremiyetidir. Cihanda mevcut her şey, bunda hükümran olan (tek varlık) ın emrinden gelip yine O'na dönerken Tanrı sıfatlarını, ünvanlarını, icraâtını belirtmektedir. O sahaya din lisanında Tanrı tahtı manâsında (Arş) denilir. İlk yaratış merhalesi onda belirmiştir. (Nebülöz) dediğimiz sehabiyeler ondan kopan âlemlerin beşikleridir. ”⁵⁹¹

Evrin de ‘Çoklukta Birlik’ ana başlığı altında ‘Küllî (tümel) Varlık’⁵⁹² alt başlığı ile ‘Vahdet-i Vücûd’ kavramını kimya ilmiyle ilişkili olarak şöyle ele almıştır: Maddenin en küçük birimi olan atomlar elektronlardan meydana gelir. Elemanlara farklı nitelikler kazandıran ‘atom ağırlığı, yoğunluk, kütle, erime derecesi, renk’ gibi özellikler elektronlarda bulunmaz. Demek ki bütün elemanlar aynı özden meydana gelmiş fakat farklı şekilde belirmiştir.⁵⁹³ Madde, kâinatı oluşturan ‘esas varlığın’, sükûn tarafı, kudret yani enerji ise hareket tarafıdır.

“...Sükûndan harekete doğru evvela bileşik cisimler (molekül)lere, bunlar (atom)lara, atomlar (iyon) ve (elektron) lara ayrılır. Elektronlar da ısınlaşır ve bu halde gider hanesinde temelli kalmaz; tekrar gelir hanesine geçilir; kudret niteliğine girer. Sonra yoğunlaşarak elektron, iyon olur; atom, molekül devresine girer; (madde) adını alır. ”⁵⁹⁴

Evrin bu sonucu ‘Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh’ sözüyle karşılaştırarak şu tesbitte bulunur;

“Çünkü o da ‘bir halden başka bir hale geçme, ayrılma ve bundaki kuvvet ancak Allah’ındır’ anlamına gelir. ...Gerçekten, her biri birer Güneş Yıldızlardaki çok şiddetli ısı ile moleküllerin dağılmasından, atomların parçalanmasından husule gelen ışınlar gökyüzünde ezelden beri bu sözün manasını uygulayıp durmaktadır.”⁵⁹⁵

Evrin, bu bilimsel tespitlerden sonra Kur’an ayetlerinden örneklerle ‘vahdet’ kavramını açıklar.

⁵⁹¹ Evrin, *Allah Bizimle*, s.7.

⁵⁹² Bkz; Evrin, *ÇKB*, c.I-II, ss.88-94.

⁵⁹³ *Aynı eser*, s.88.

⁵⁹⁴ Evrin, *ÇKB*, c.I-II, s.89.

⁵⁹⁵ *Aynı yer*.

‘Bütün Kuvvet Allah’a aittir.’⁵⁹⁶

‘Dünyadaki her şey fânidir. Yalnız, büyüklük ve ikram sahibi olan Rabbinin veçhi (niteliği) baki kalır.’⁵⁹⁷

Evrin’e göre hayattakilerin bütün varlığı Allah’tandır, O’nun nimetleri ile yaşar ve ölürler. İnsanın kendi hiçliğinde O’nun varlığını anlaması kemâldir ve aklın erginliğidir. O’nun varlığını idrâk edememek ise aklın acizliğidir.⁵⁹⁸

“O’nun vechinden (niteliğinden) başka her şey yok olucudur. Hüküm O’nundur ve O’na döneceksiniz.”⁵⁹⁹

Evrin, bu ayeti şöyle yorumlamıştır.

‘Nihayet her şeyin bir tek varlığa döndüğü (birlik alanı) ‘champ unitaire’ ezeliyet ve ebedîyetin ilk belirimi olmaktadır... Evrende var olan her şey, bunda egemen tek varlığın emrinden gelip yine ona dönerken onun niteliklerini (sıfatlarını) saygıdeğer adlarını (esmâ, yâni unvanlarını), işlemlerini (ef’âlini) belirtmektedir.’⁶⁰⁰

Evrin, Esma-ül Hüsna’dan olan ‘Es-samed’ adı ile ilgili şu hadis ve açıklamayı kaydeder:

‘Samed iç boşluğu olmayandır. Her varlığın dayanağı odur; her şey ona muhtaçtır’ mealindeki hadis, “Bu, mutlak ve kendinden başka hiçbir gerçek varlık bulunmayan (Ahadiyet) makamından, Tanrılık (Ülûhiyet) tecellileri olan (Vâhidiyet) yâni çoklukta birlik makamına teveccüh buyurmasındaki özelliştir. Her yaratık o birliğe bağlı, Ondan gelip ona dönmektedir.”⁶⁰¹

“Doğu ve Batı Allah’ındır. Nereye dönerseniz Allah’ın yönü oradadır. Allah engin ve bilgindir.”⁶⁰²

⁵⁹⁶ Kur’an-ı Kerim, Bakara/165.

⁵⁹⁷ Kur’an-ı Kerim, Rahman/26.

⁵⁹⁸ Evrin, ÇKB, c.I-II, s.89.

⁵⁹⁹ Kur’an-ı Kerim, Kasas/88.

⁶⁰⁰ Evrin, aynı eser, s.90.

⁶⁰¹ Aynı yer.

⁶⁰² Kur’an-ı Kerim, Bakara/115.

Evrin, bu ayetin verdiği anlamı felsefede Panteizm denilen ‘vahdet-i mevcûd’ ve tasavvufta bunun doğrusu olan ‘vahdet-i şühûd’⁶⁰³ ile ikisinin arası ve ilerisi olan vahdet-i vücûd mesleklerinin özü olarak tanımlar.⁶⁰⁴

Evrin’e göre; Muhyiddin İbn Arabî’nin ‘*Her şeyi meydana getiren, (onlara benzemekten) münezze olan Allah o şeylerin var oluşunda asıl olan kaynaktır.*’ diye açıklanabilen sözü İslam vahdet-i vücûd mesleğinin dövizidir.⁶⁰⁵

Evrin, İbn Arabî’nin sözünü vahdet-i vücûd felsefesini tanıtan, duyuran bir söz olarak kaydetmiştir.

Evrin, tevhit (vahdet-i şühûd-vahdet-i vücûd) kavramının pratik kısımlarına değil, felsefi kısımlarına örneklerle yer vererek değinir. Şimdi Evrin’in bu konularla ilgili görüşlerini daha iyi anlamak adına onun verdiği örneklere bakalım.

Sir James Jeans’ın ‘*Esrarlı Kâinât*’ adlı eserinden;

*“Kâinat büyük bir makinadan ziyade büyük bir fikre benziyor. Artık fikir madde âlemine tesadüf kabilinden gelen, davetsiz bir misafir telâkki edilemeyecek gibi görünüyor. Ona maddî âlemin yaratıcısı ve idarecisi vasfını vererek önünde hürmetle eğilmek zorunluluğunu duymaya başlıyoruz.”*⁶⁰⁶

A.Einstein’in ‘*İlimle Dinin Kavşak Noktası*’ adlı eserinden;

“Tabiatı tecelli etmekte olan sonsuz zekânın milyonda birini mütevazı’ca anlamağa uğraşmak, işte benim işim..”

Maurice Blondel’in ‘*Eylem*’ adlı eserinden;

“Mükemmellik fikri yalnız soyut bir şey değil, düşünce ve iş hayatının kabul ettirdiği bir gerçeklik (realite) dir. Demek ki bu, kendisinden gerçek(reel)in çıkarıldığı bir ülkü (ideal) değil, içinde ülkü bulunan bir gerçektir.”

Mevlana Celâleddin Rumî’den;

⁶⁰³ Bir görme, sâlikin her şeyi Allah olarak, Allah’ın tecellileri olarak görmesi, O’ndan başkasını görmemesi hali. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.371.

⁶⁰⁴ Evrin, *ÇKB*, III-IV, s.872.

⁶⁰⁵ Evrin, *ÇKB*, III-IV, s.874.

⁶⁰⁶ Evrin, *ÇKB*, c.I-II, s.91.

“Bu cihan tümel akıl (aklı-kl) den bir düşüncedir. İnsan akli hepsinin içinde şaheserdir. Onun tasviri de peygamberlerdir.”⁶⁰⁷

Evrin’e göre bu düşünce ‘insan düşüncesini de temel düşüncenin yansıması sayan objektif bir idealizmdir’.⁶⁰⁸

Burada, ‘Panteizm’ kavramına değinmek de yerinde olacaktır. Çünkü Evrin, ‘Panteizm’ ve ‘Vahdet-i Vcd’ kavramlarının da birbiri ile karıştırılmaması gerektiğini belirtir.

Panteizm, Allah ile âlemi aynı sayan bir felsefedir. Bu felsefeye göre Allah’ın âlemden ayrı bir ahsiyeti bulunmaz, O, âlemin cevheridir.⁶⁰⁹ Araştırmacılar Panteizm’i genel olarak dört kısıma ayırır. Bunlar, Revakler (stoacılar), İskenderiyye okulunun sistemleri, Spinoza ve Hegel sistemleridir. Revaklere göre; ‘kâinat görülen ve edilgen bir Vcuddan meydana gelmiş, madd unsurlar ile görülmeyen ve etken bir ruhtan ibârettir.’ Her şey ondan gelir ve yine ona döner. İskenderiyye Okulu’na bağlı olanlar ise Allah’ın ilk olarak vücudu, ikinci olarak akli, c olarak da kudreti olduğunu kabul ederler. ‘Kâinat, ilâhi hakikat yönüyle düzenlenmiş, görülen âlem de Hakk’ın suretidir’ derler. Spinoza ve Hegel sistemleri de birbirinin aynıdır. Onlara göre herşey düşünceden ortaya çıkar ve yine düşünceye döner. Hegel’in düşünce dediğine, Spinoza cevher der.⁶¹⁰

Evrin, ise ‘Panteizm’i iki kısıma ayırır. Birinci kısım, ‘Dieu est tout’ ‘Allah (evrenin) tüm()dr’ der. Buna göre, Allah evrenin ruhudur, evren ise O’nun vücududur. İkinci kısım ise, ‘Tout est Dieu’ ‘Tmlk, Allahtır’der. Buna göre tabiattaki her varlık, Allah’ın varlığıdır.⁶¹¹

“İslam (vahdeti vcd) mesleği de, ‘Hep O’dur’ dövizi ile o sözlere benzerse de, telâkki başkadır. Onlar der ki: Varlıklar Tanrı isim ve sıfatlarının belirıinden (tecellisinden) meydana gelmiştir. Ama hiçbir şeyin niteliği, Tanrı katındaki ululuk, yetkinlik ve bu niteliklerin tmlğnde değildir. Güneşin kudreti, ışığının bir cam

⁶⁰⁷ Aynı eser, ss.91-92.

⁶⁰⁸ Evrin, KB, c.I-II, s.92.

⁶⁰⁹ Bolay, Felsefi Doktrinler Szluğ, s.213.

⁶¹⁰ Kam, Vahdet-i Vcd, ss.19-20.

⁶¹¹ Evrin, KB, c.I-II, s.92.

*kırığındaki yansımasına benzer mi? Zatı, ruh gibi dışta görünmez; bir mekâna özgülenmekten ve benzerlikten münezzehtir.”*⁶¹² Evrin, burada varlıkları Allah'ın isim ve sıfatlarının bir tecellisi olarak yorumlar.

*‘Herşey O yüce Allah’tandır’*⁶¹³ hadisine göre söylenen, İmam Rabbanî'nin *‘vahdeti şühûd’ ‘Hep O’ndandır’* düşüncesi ise, bu idrâki daha kavranır bir ölçüye indirir.⁶¹⁴

Evrin, Furkan Suresi'nin 45-47. ayetlerine dayanarak, yaratıklardaki bağımlı varlığı, ezeli ve ebedî Tanrı varlığına nazaran güneşin gölgesine benzetir. Gölgenin uızaması insanda benlik ve dünya düşüncesinin zihinde önemli yer tutmasıdır ki, dünya hayatının değişik şekiller almasına sebebiyet verir. Gölgenin kısılması ise dinî heyecanlar ve ibadetlere karşılıktır. Böylece dünyaya aşırı düşkünlük azalır.⁶¹⁵

Evrin, Arz, gezegenler, yıldızlar ve güneş sistemi ile ilgili pek çok ayetin açıklamalarına yer vererek bu yapının hiçbir kusuru bulunmayan muazzam bir yapı olduğunu ve *her şeyin tek varlığa döndüğü birlik sahası* olduğunu anlatmış, bilimsel buluşlara da yer vermiştir. Gölge uzayıp kısılmasıyla, gezegenler hareketleriyle Allah'a secde eder gibidir. Evrin'e göre bu yapının dengesindeki muazzam hesaplılık bütün işlerimizde bu dikkati sürdürme noktasında bize ibret vermelidir. İlim, çoklukta birlik olan vahdaniyetin gölgesini elektro-manyetik birlik sahası olarak tanır. Tabiat Allah'ın sıfatlarının bir tecellisidir.⁶¹⁶

c3) Mürşîd

‘Mürşîd’, Arapça doğru yolu gösteren, uyarıcı, irşâd eden demektir. Gerçek mürşîd Hz. Muhammed(s)'dir. Diğer mürşîdler, o'nun manevi mirasını elde etmeye muvaffak olmuş kişilerdir. Tasavvufi terim olarak, tarikat lideri anlamına gelir. Aynı anlamda olmak üzere şeyh, seccâdenişîn ifadeleri de kullanılır.⁶¹⁷

⁶¹² Aynı yer.

⁶¹³ Kaynaklarda hadis bu şekliyle bulunamamıştır. Vahdet-i vücud itikadına dayanan bu hadisin bir benzeri şöyledir. *‘Allah vardı. O’nunla Beraber hiçbir şey yoktu’* bkz; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s.101.

⁶¹⁴ Evrin, ÇKB, c.I-II, s.92.

⁶¹⁵ Ayetin meali ve geniş açıklaması için bkz; Evrin, ÇKB, c.I-II, ss.93-94.

⁶¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Evrin, ÇKB, c.I-II, ss.95-106.

⁶¹⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.455.

Ayrıca, tasavvufta, tarîkat pîri, üstad, kelimeleri de mürşîd manasındadır. Tekke ve Tarikat şeyhi bir nevi öğretmendir ve medreselerdeki müderrislere benzer fakat aralarında fark vardır. Müderris ders okutur, mürşîd ise sâliklere yeteneklerine göre manevi olgunluğa erişmeleri için rehberlik eder, doğruyu ve yanlış gösterir. Peygamberler'in ümmetlerine olduğu gibi, Peygamber'in vekilleri ve vârisleri olan mürşîdler de, müridlerine karşı, bir baba gibidir. ⁶¹⁸

Evrin, 'Mürşîd' konusuna ayrı bir başlık ayırır ve genelde yaptığı gibi konuya bir ayetle giriş yapmayı tercih eder.

*'De ki, risaletin tebliğ işinden dolayı sizden bir karşılık istemiyorum. Ancak Tanrı'sına bir yol tutmak dileyen kimseler istiyorum.'*⁶¹⁹

Evrin, Peygamber'e hitaben inen bu ayetin Peygamber'in izinden giden 'Mürşîd'lerin ruh halini tanımladığını belirtir.⁶²⁰ Peygamber'e ve onun vekili olan mürşide duyulan muhabbet Allah'a yaklaştıran bir sevgidir. Rüyasında Peygamberimizi (s.a.v) görenler, onun ahlakının içlerine sinmesini isterler.⁶²¹

Evrin, daha sonra Henri Bergson'un 'Ahlâk ve Dinin İki Kaynağı'⁶²² adlı kitabından 'mürşîd' ya da 'rehber' kavramlarıyla ilgili olarak şu alıntıya yer vererek Bergson'un kitabının Mehmet Ali Aynî⁶²³ tarafından 'Müşpet Maneviyat Etüdları' kitabı için tercüme edildiğini not düşer. Bizde bu tercümeyi esas alarak Evrin'in kitaptan alıntılardığı yerlere bakalım.

"Beşerin idrâk hududunu genişletmek için bazı dehâ sahibi adamlar vücuda geldiği ve bu suretle bir çırpıda nev-i beşere verilmeyen dereceler bazı fertlere bahşedilmiş olduğu gibi; bütün ruhlarla hısımlığını duyan ve mensup olduğu cemaate bağlanacağı ve tabiatın temin eylediği tesanütle iktifa eyleyeceği yerde umum insanlığı aynı sevgi hamlesiyşe kavramaya çalışan mümtaz şahsiyetler de

⁶¹⁸ Yılmaz, *Ana hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, ss.183-184.

⁶¹⁹ Kur'an-ı Kerim, Furkan/57.

⁶²⁰ Evrin, *MME*, c.II, s.216

⁶²¹ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.810.

⁶²² Kitabın elimizdeki baskısı, *Ahlâk ve Dinin İki Kaynağı*, ismiyle basılmıştır. çev. M.Mukadder Yakupoğlu, Ankara, Doğu Batı Yay., 2004.

⁶²³ M.Ali Aynî'nin (öl.1945) tir. 1950'lerde basılan bu kitabın çalışmalarının çok daha önce başladığı anlaşılmaktadır. Kara, "Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Mutasavvıf Bir General Sadettin Evrin", *İLAM Araştırma Dergisi*, s.61.

*zuhur etmiştir....Bu hayır adamlarını zihnimizde canlandırdığımız, onların dediklerini dinlediğimiz, yaptıklarına baktığımız zaman, bugün de hareketlerini, ateşlerini bize geçirdiklerini, bizi kendi yollarına sürüklediklerini his ediyoruz.”*⁶²⁴

Evrin eskiden ‘mürşîd’in nasıl bir görev üstlendiğini de şu sözlerle aktarır;

*“Rabbin hizmetine hayatını vakfeden mürşîdler hem bir örnek, hem de ruha nur ve feyiz veren bir kaynaktı. Esasen terbiyenin asıl amacı, herkesi kendinden iyi ve yüksek bir meziyete rağbetli ve istekli olmağa alıştırmaktır.”*⁶²⁵

Her işte başarı göstermiş kişiler o işi yapmak isteyenler tarafından nasıl taklit edilirse tasavvuf yolunda da aynı şekilde bu yolda başarı göstemiş ve yükselmiş mürşîdlerin taklit edilmesi gerektiğini vurgulayan Evrin, Seriyy-es-Sakatî’nin sözlerine yer verir. ‘*Fena insanlarla beraber bulunmaktan sakın! Hayırlı insanlarla beraber bulunmak suretiyle Allahtan ayrılma!*’⁶²⁶

Evrin, tekkeler kapanmadan önceki gerçek mürşîdlerin insanlar için nasıl bir gönül hekimi olduğunu anlatır. O zamanın gerçek şeyhleri insanlar için adeta bir gönül doktoru idi. Sıkıntıda olanlara söyledikleri birkaç söz onlara kalp kuvveti verirdi. Çeşitli metotlarla da daha zayıf karakterli olanları eğitirdi. Gerçek mürşîd, karşısındaki kişiyi kendine iyi duygularla bağlar, iradesi zayıf olanlara da kendi ruhundan katkıda bulunur, ruhunu ona aşılardı. Böylece insanlar iki cihanda da kalp huzuruna ererdi.⁶²⁷

Evrin, günümüzdeki gizli cemiyetlerin, içki ve eroin bağımlılığının ve bu yolla edinilmiş arkadaşlıkların, hep manevi ihtiyaçların karşılanamamasından kaynaklandığını tespit eder.⁶²⁸

Evrin’e göre; Kur’an’daki ikiz anlamlı ayetlerin kapsamını mürşîdler sezebilir. Onların sohbetleri, eserleri kalbi yumuşatır. Onları dinleyenlerin yüz ifadelerinde bir sukûnet vardır. İbrahim Hakkı, ‘*Kulları gönlünde ol Mevlâ’ya hizmet et’ der*. Yeni Ahit’te Pavlus da; ‘*insanlara değil, Rabbe yapıyor gibi, iyi niyetle*

⁶²⁴ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.805,806.

⁶²⁵ Evrin, MME, c.II, s.217.

⁶²⁶ Aynı eser, ss.217-218.

⁶²⁷ Evrin, ÇKB, c.III-IV, ss.807-808.

⁶²⁸ Evrin, MME, c.II, s.218.

hizmet etmeyi’⁶²⁹ tavsiye eder.⁶³⁰ Evrin, burada bu iki deyişin benzerliğine dikkat çekerek Allah’ın her milletten böyle insanlar çıkardığını söyler.

Evrin’in mürşîd’e ihtiyaç olup olmadığı konusundaki görüşlerine geçmeden önce ‘*Fena fi’ş-şeyh*’ve ‘*Fena fi’r-resul*’ kavramlarını nasıl açıkladığına bakalım.

İnsanlar sevdiklerinin kalıbına girer, günümüzde gençler sevdiği sanatçıları taklit eder, onlar gibi olmaya çalışır. Önceden ise bu taklit etme, sevdiğinin kalıbına girme hali manevi alanda idi. *Fena fi’ş-şeyh*, ‘*Mürşidin hüviyetinde kendi kusurlu benliğini eritmek veyahut onun ruhu ufkuna çıkıp kendi âdi benliğini bırakmak*’ anlamına gelir. ‘*Mürşidin Peygamber’e göre hali de öyledir. Bu benimsemeye de fena fi’r-resûl*’ denir.⁶³¹

Evrin, mürşide olan ihtiyacı da şu düşünceleriyle belirtmiştir. Güzel huylara sahip olan kişilerin de tam olgunluğa ermeleri zor olur. Çünkü kendilerini iyi bilip, başkalarını kötü bilirler. Oysa fena işler yapmaya alışmış olanlar kendi eksikliklerinin farkındadır. Aniden düzelmeleri ve iyiliğe yönelmeleri mümkündür. ‘*ruhsal hamlıktan*’ kaynaklanan kötü huylar vardır,⁶³² bu huyların düzeltilmesi ve manevi olgunluğa erişmek için her insan güvendiği, teselli bulduğu ve kendisine örnek alacağı birine ihtiyaç duyar. Evrin, önceden tarikat şeyhlerinin insanların bu ihtiyaçlarına kendilerini vakfettiklerini kaydeder.⁶³³

Evrin, iyinin de kötünün de kısaca herkesin olgunluğa erişmek için bir rehber bir mürşîde ihtiyacı olduğunu düşünür. İnsanlar, içinde yaşadıkları faktörler ve aldıkları terbiye doğrultusunda iyiye ya da kötüye yönelir fakat gönlünü gerçek mutluluğa, kendi başına ve kolayca hazırlayamaz.⁶³⁴

Evrin’in, gönlün gerçek mutluluğa hazırlanışından kastı ahiret yurduna hazırlıktır.

⁶²⁹ Yeni Ahit, *Efesoslulara* 6, 7-9.

⁶³⁰ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.809.

⁶³¹ *Aynı eser*, s.811.

⁶³² *Aynı eser*, s.804.

⁶³³ Evrin, *MME*, c.II, s.218.

⁶³⁴ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.803.

‘Çünkü o, ey mürit, vaktinin peygamberidir. Peygamberin nuru ondan zuhurer.’ (Mesnevî V.742)

Evrin, Mevlana Celâleddin-i Rumî’nin belirttiği mertebede olan şeyhin her asırda bir kişi olduğunu kaydeder. Dünyada ondan başka on, on beş veya daha fazla kişi de büyük şehirlerde irşat faaliyetlerini sürdürür. Evrin dipnotta bu bilgiyi ‘*Miftâh-ül-Kulûb*’dan aldığını kaydeder.⁶³⁵ Bu kitabı kendisine ilk müşidi Hasan Hayri Efendi’nin hediye ettiğini de belirtir.⁶³⁶ Hasan Hayri Efendi, *Miftâh-ül-Kulub*’un yazarı Mehmet Nuri Şemsettin’in torunudur.

Evrin, ‘*fazilet tahsili*’ ve ‘*erdem eğitimi*’ olarak adlandırdığı, kendini geliştirmenin zamanımızda radyo konuşması, arkadaş sohbeti ya da kitaplar aracılığıyla olabileceğini düşünür.⁶³⁷

“...Haftada bir defa, gönlümüzü, bilincimizi Allah sevgisine biraz daha yaklaştıracak, benliğimizi O’nun kucağında daha iyi dinlendirecek gönül akımını bizlere sunan bir konuşmaya veya soruşmaya, yahut bu yoldaki düşünüş enginliğine götüren ilâhî felsefe mütalâasına muhtaç olduğumuzu kabul ederiz. Bu, hafta tatiline olgun bir zihniyetle girmeyi sağlayacak, öbür Cumaya kadar olgunluk özlemini tazeleyecek bir kudret kaynağı olacaktır.”⁶³⁸

Görüldüğü gibi Evrin, tekkeler kapatılmadan önce bir müşide bağlanmanın ne manaya geldiğini çok iyi kavramış ve günümüzde bu eksikliğin nasıl giderilebileceği noktasında fikirler üretmiştir.

Günümüzde, dini içerikli yayın yapan televizyon ve radyo kanalları, dini bilgiler içeren kitap, dergi, gazete hatta cd’ler, internet siteleri, sinema filmleri ve tiyatro oyunları, dini konularda sohbet etmek üzere toplanmış arkadaş grupları sayesinde insanların kendilerini manevi olarak geliştirmeye ve ahlaklarını güzelleştirmeye çalışmaları mümkündür. Fakat bu manevi gelişme tasavvuf yolunda katedilen manevi olgunlukla aynı değildir ve kıyaslanamaz.

⁶³⁵ Evrin, *MME*, c.II, s.224., bkz, El-Hac Mehmed Nuri Şemsüddin-El-Nakşibendi, *Miftâh-ül-Kulûb - Kalplerin Anahtarı*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi Yayınları, 1969, s.48-50.

⁶³⁶ Evrin, *MME*, c.II, s.239.

⁶³⁷ Evrin, *MME*, c.II, s.224; Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.812.

⁶³⁸ Evrin, *ÇKB*, s.III-IV, s.812.

c4) Dervişlik

Derviş, dilenmek manasına gelen *derviz* kelimesinden bozmadır. Fakir, yoksul, dilenci manalarına gelir. Önceden beri dervişler çeşitli amaçlarla dilenmişlerdir. Diğer anlamları sûfî, mutasavvîf, fakir, mürit, müntesiptir.⁶³⁹ Gerçek derviş kimseden bir şey istemez, bu tarikat kuralıdır. Derviş kelimesi kapı eşiği manasına da gelir. Kapı eşiği gibi başkalarından gelen sıkıntılara katlanması gerekir. Tasavvuftaki manası ise, *bir şeyhin bey'ati ve terbiyesi altında bulunan kişi demektir*⁶⁴⁰.

Hücvirî'ye göre; 'fakr' (Dervişlik) Allah'ın yolunda büyük bir dereceye sahiptir. Fakr, hakiki ve resmi olarak ikiye ayrılır. Resmi fakr, maddi ve malî iflastır, hakiki fakr ise isteyerek Hakk'a yönelmektir.⁶⁴¹

Evrin, asırlardan beri dervişliğin uygulandığını belirterek farklı din mensubu dervişlerden bahseder. Örneğin, Pythagore(Pisagor), perhiz, kanaatkârlık ve dilini tutmayı esas alır, Hind mezhebinde ise eziyet derecesinde bir riyazat vardır. Hristiyanlıkta târiki-dünyalık varken, İslam tasavvufunda ise ölçülü bir zühd anlayışı mevcuttur. Bu uygulamaların hepsi de kötü huylardan, kusurlardan kurtulmak içindir.⁶⁴²

Evrin'e göre; İslam Tasavvufunda ise '*Dervişlik*' halk içinde olur. Kişi nefisini arındırmaya ve ruhunu yüceltmeye çalışırken, bir taraftan da işinde gücündedir, halktan kopmaz. Ruhbanlığa doğru giden bir dünyadan el çekiş doğru değildir. Evrin, Pavlus'un ruhbanlığı tavsiye ettiği mektubuna değindikten sonra Kur'an'dan bir örnekle ruhbanlığın yanlışlığını ortaya koyar.⁶⁴³

"Ruhbanlığı kendileri çıkardılar. Biz, onu onlara farz kılmadık. Şu kadar ki onlar Allah'ın hoşnutluğunu elde etmek uğruna bunu çıkarmışlardı. Böyle iken, yine

⁶³⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.103.

⁶⁴⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, ss.159-160.

⁶⁴¹ Hücvirî, *Keşfu'l Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ, 3.Baskı, Dergâh Yay. İstanbul, 2010, s.85, 86.

⁶⁴² Evrin, *MME*, c.II, s.225.

⁶⁴³ Aynı yer.

*ona gereği gibi riayet etmediler. İçlerinde imanı bütün olanlara mükâfatlarını verdik; çokları ise fâsıklardır.”*⁶⁴⁴

Evrin, ‘Bir lokma, bir hırka’ ve ‘Dervişin hırkası gibi bin yamalı’ sözlerinin de yanlış anlaşıldığını kaydeder;

Dervişin iç dünyası zengindir, dış dünyaya karşı ise kanaatkârdır. Bu yüzden ‘Bir lokma, bir hırka’ sözü dervîşi anlatır fakat buradaki hırka, şeyhe hilafet edecek mertebeye gelmiş olanlara verilen tarikat hırkasıdır. Bu hırka, eski kusurların kalmadığını, güzel huyların giyinildiği gösterir. Başa konan ‘tac’ ise ‘on iki imam’ yolunda Peygamber’e beslenen muhabbetin baş tacı edilmesi anlamına gelir.⁶⁴⁵

Bu sözdeki ‘lokma’ ise ‘maide’ dendir. Evrin, burada Maide Suresi 115-118 arası ayetlere atıfta bulunarak ‘maide’ yi ‘İsâ’nın mucizesi ve ruhaniyetidir, manevi gıdadır’ şeklinde açıklar.⁶⁴⁶

Evrin, Mevlana’dan da şu beyitlere yer verir. ‘İsâ’nın ibadet yeri, gönül ehlinin sofrasıdır.’ (Mesnevi III, 298) İsâ’nın Allah’a yakınlığı manevi ve Ebedî bir rızıktır. İsâ’nın sohbeti ile bu rızıktan istifade edenler bunu benliklerine sindirdikçe kendi vücutları İsâ’nın eti ve kanı gibi olur. İşte İsâ’nın mürşîdlik kudreti İslam mutasavvıflarında belirmiş ve her asırda yüz binlerce insan bu rızıktan pay almıştır.⁶⁴⁷

‘Dervişin hırkası gibi bin yamalı’ sözü de, dış kıyafeti değil, öz kıyafeti anlatır. Çünkü dervîş kendinde bulunan kusurları, manevi yamalarla örtmüş, bir anlamda tamir etmiştir.⁶⁴⁸ Dervîş denince akla fakirlik gelmemelidir. Çünkü dervîşlikte yerilen dünya malının kendisi değil, ona yürekten bağlanmaktır. Evrin, Abdülkadir Geylânî ve Halit Halvetî’nin iyi giyindiklerini, Übeydullah Ahrar’ın da çiftçilik yaparak maddi zenginliğe sahip olduğunu kaydederek ‘Dervîşlik, gönlü

⁶⁴⁴ Kur’an- Kerim, Hadid /27.

⁶⁴⁵ Evrin, *MME*, c.II, s.227.

⁶⁴⁶ Evrin, *MME*, c.I, ss.237- 238.

⁶⁴⁷ *Aynı eser*, 238.

⁶⁴⁸ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.788.

Tanrı'dan çeviren dünya ilgisini atmak, gönüle Tanrı sevgisi hâkim olduktan sonra dünyaya ilgiyi Tanrı ahlâkıyla edinmektir' ⁶⁴⁹ der.

Evrin, derviş denince akla pejmürde, fakir ve acınacak halde bir insan modelinin gelmesini hiç doğru bulmaz. Bu düşüncelere sebep olan 'Bir lokma, bir hırka' ve 'Dervişin hırkası gibi bin yamalı' sözlerinin de yanlış anlaşıldığını belirterek, doğrusunu aktarır.

Evrin, '*Çağımızın Kur'an Bilgisi*' adlı eserinin '*Benliğin ayarı*' ⁶⁵⁰ bahsinde aynı konulardan bahsetmiştir.

c5) Devir Nazariyesi

Devir, anlam olarak dönüp dolaşmak, devriye de dönüp dolaşan anlamına gelir. Tasavvuf anlayışında ise, vücûd-ı mutlakdan ayrılan ilâhî nurun, insan suretinde görünmesi, oradan insan-ı kâmil mertebesine yükselerek ilk görüldüğü asıl kaynağa yani yaratıcısına dönmesine denir. Bu ilahi nur, insanda zuhur edene kadar, topraktan madene, madenden bitkiye, bitkiden hayvana, hayvandan da yaratılanların en şerefli insana intikal eder. ⁶⁵¹

Devir, iki türlüdür. Birisi, aşağıdan yukarıya (çıkış) veya *devre-i arşîyye*, diğeri yukarıdan aşağıya (iniş) yani ilâhî nûr'un dünyaya inişi olayına *devre-i ferşîyye* denir. ⁶⁵²

Lale Bahtiyar, iniş yayını '*yaratılış*', yükseliş yayını ise '*arayış*' olarak adlandırır ve semboller ve çizgilerle konuyu anlatma yolunu seçer. ⁶⁵³

Evrin'in yıldırım örneği de bir anlamda devir nazariyesini hatırlatır; Yıldırım yerden göğe yükselir sonra tekrar yere düşer. Yerin ve göğün elektriğini birleştirirken önüne çıkan havayı yakar böylece azot oksitleri meydana gelir. Bu oksitlerde yağmurla birlikte toprağa geçer. Bitkiler bunları topraktan, hayvanlar ise bitkilerden alır ve yaşamın korunması sağlanır. Bütün bu olaylar da (fillâh) yani

⁶⁴⁹ Evrin, *MME*, c.II, s.228.

⁶⁵⁰ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.783-791.

⁶⁵¹ Aşkar, *Niyazi Mısırî ve Tasavvuf Anlayışı*, s.283.

⁶⁵² Aynı eser, ss.283-284.

⁶⁵³ Bkz; Lale Bahtiyar, *Sufî Tasavvufî Arayışın Dışavurumu*, çev. Mehmed Temelli, İstanbul, İz Yay., 2006, ss.17-24 ve ss.30-33.

Allah'ın hüküm ve takdiri içinde olur. Bu kavramı(fillâh) hayatımıza uygularsak biz de bu durumu yaşadığımızı anlarız.⁶⁵⁴

Evrin, medeniyetin gelişmesini sağlayan maddi tekâmülün yanında ruh âlemini çeşitli hastalıklardan koruyan manevi tekâmüle de değinir.

Evrin, ruhsal yücelişi, bir anlamda manevi tekâmülü şöyle dile getirir.

*“Diyanet öncülerinin yolu ise, Arşa doğru, çıkış kısmı uzun, iniş kısmı kısa bir balistik çizgisi izledi. Bunun çıkış kısmı üzerinde peygamberler, ümmetlerine zamanlarının elverdiği kadar birer ruhanî yücelik verdiler.”*⁶⁵⁵

Evrin, ‘Miraç’ konusunu işlerken de devir nazariyesine değinmiştir.

c6) Veraset

Verâset, Arapça bir kelime olup mirasçı olmayı ifade eder. Ulûmu'l Verâse ise fıkhıdır. Sûfiler, ilimlerini amele döktükleri için ilmin mirasçısı olmuşlardır.⁶⁵⁶ Tasavvufî bilgiler ve hallerde Hz.Peygamber'den velilere miras kalmıştır. Veliden, bir sonraki veliye miras kalan bu bilgi ve haller günümüze kadar ulaşmıştır.⁶⁵⁷

Evrin de eserinde, Hz Peygamber zamanından başlayarak varislere yer vermiş, Serrî Sakatî'nin izinde Tayfuriye, Hamdun Kassar'ın izinde Melâmîye, Ebu Said Harraz'ın izinde Harraziye, Cüneyd Bağdadî'nin izinde Cüneydiye tarikatlarının belirdiğini söyler. Evrin'e göre Melâmîlikten başkası sonraki tarikatlere dönüşmüştür. Abdülkadir Geylânî, Ahmed Yesevî ve Ebu'l-Hasen Şazelî ve daha niceleri, öncekilerin yerine kendi metotlarını kurarak bu veraseti günümüze kadar taşımışlardır. Bu manevi yolların çoğu Hz.Ali, evlatları ve torunları olan oniki imamdan birine, ya da Ebubekir Sıddîk ve ilk velîlere bağlanarak oniki tarikat meydana gelmiştir.⁶⁵⁸

⁶⁵⁴ Evrin, ÇKB, c.I-II, s.138.

⁶⁵⁵ Aynı eser, s.301

⁶⁵⁶ Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s.699.

⁶⁵⁷ Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.380.

⁶⁵⁸ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.813.

Evrin, tasavvufi açıdan ruh verasetine de değinir. Yüzlerce sene önce ölen Allah dostlarının ruhani silsilelerine girmenin de manevi bir tanıklık ve kabul ile olacağını belirterek⁶⁵⁹ ruh veraseti ile ilişkili olarak şu örneğe yer verir;

İsa'nın havarilerinden olan François, Alverne dağında murakabede iken haçta Hz. İsa'nın el ve ayaklarına çakılan çivileri kendinde hissetmişti. Demekki Pavlus'un ruhaniyeti onda belirmişti.⁶⁶⁰

Evrin, daha sonra örnekler üzerinden konuyu aydınlatır. Feridüddin Attar kitabına Mantık'at Tayr- Kuş Dili ismini Süleyman Peygamber hakkındaki Neml Suresi 16.ayetten alır. Bu da Feridüddün Attar'ın, Süleyman Peygamber'in ruhaniyetini yaşadığını gösterir. Necmettin Kübra'da kitabına 'Tevilât' adını verirken, Yusuf Peygamber'in manevi işaretlerle olayları anlamlandırabilme yeteneğini benimsediğini gösterir. Mısri Niyazi'nin (M.1693) '*İrfan Sofraları*' adlı eseri de Hz. İsa'nın sofrasını andırır. Mısri 'Zahirde Mısri görünür-İsâ anı çul bürünür' sözüyle de bunu pekiştirir.⁶⁶¹

c7) Ruh, Sır ve Bilinç

'Ruh'un ne olduğu hakkında ehli sünnet âlimleri arasında ihtilaf vardır. Kimine göre, ruh hayat ve can anlamındadır. Kimine göre de beden kalıbına girmiş bir cevherdir. İnsan, ruh ve cesetten meydana gelmiştir. Ruh cesete muhtaç, ceset de ruha muhtaçtır.⁶⁶²

Bennâci, rûhu, '*histen daha latif bir cisim olup ona dokunulmaz; insanların çoğunluğu onu anlamaz*' diye tarif eder. İbn Ata, Allah'ın, rûhu cesetlerden önce yarattığı kanaatindedir.⁶⁶³ Ruh, bedende olduğu sürece, Allah o bedende hayat yaratır. Yani insan hayat sıfatı ile diridir. Ruh ise bedene verilmiştir.⁶⁶⁴

⁶⁵⁹ Evrin, *ÇKB*, c.I-II, s.317.

⁶⁶⁰ *Aynı eser*, s.322.

⁶⁶¹ *Aynı eser*, ss.328-329.

⁶⁶² Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergah Yay. 2009, s.182.

⁶⁶³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.522.

⁶⁶⁴ Hücvirî, *Keşfu'l Mahcûb*, s.323.

Kuşeyri'ye göre 'muhtemeldir ki, sır da ruh gibi beden kalıbına tevdi edilmiş bir latifedir.' Sufilerin esas ve prensiplerine göre sır mahalli, Allah'ı seyretme O'nu müşahade etme yeridir. Sufiler insanın vâkıf olduğuna sır, Hakk'tan başkasının bilemediğine de *sırrın sırrı* derler. Sır, Allah ile kul arasında gizli saklı kalan hallere de denir.⁶⁶⁵

"Sana ruhun ne olduğunu sorarlar. De ki; Ruh Rabbimin işindendir ve size bu hususta az bilgi verilmiştir."⁶⁶⁶

Gerçekten de ruh hakkında insanların değişik düşünceleri vardır. Bu durum da ayeti destekler niteliktedir.⁶⁶⁷

'Bilinç'e gelince; Henry Myers, insan kişiliğinin bir merkezli üç daireden oluştuğunu söyler. En dıştaki daire bilinç, onun altında bilinçaltı, en içeride ise bilinçüstü bulunur. Bilinçaltı ruhumuzun en karmaşık yeridir. Davranış özellikleri, hafıza, sevinç, üzüntü gibi duygular hep buradan kaynaklanır. Bilinçüstü ise kişiliğe manevi tarafını verir. İyilik, fedakârlık, dindarlık gibi duygular da bilinçüstünden kaynağını alır. Kaba ve ahlaksız kişilerde bilinçüstü sönmüş gibidir. Bilinçaltını arındırmak ve bilinçüstü ile dengeli olmasını sağlamak için 'Allah'a yakınlık duygusunu' beslemek gerekir. Medeniyetin ilerlemesiyle bilinç, bilinçaltı üzerinde etkili olur. Dini terbiye ise bilinçüstünün hâkim duruma gelmesini sağlar.⁶⁶⁸

Evrin'e göre, şu kutsal hadis, Myers'in kuramından daha ayrıntılı olarak ruh konusunu aydınlatır.

'Vücutta kalp (duygusu), kalpte gönül (tutkusu), gönülde sır (sezgisi), sır'da gizli (bir kavrayış), gizlide ise en gizli (bir hal) vardır. İşte Ben oradayım.'⁶⁶⁹

Evrin, bu kutsal hadisi deyimlerle ve başka hadislerle açıklar; kalp kırmak, gönül yapmak, gönül vermek gibi deyimler hep dışa verilen, dıştan alınan etkileri gösterir. Buradaki iç içe geçmiş dereceler de kalbin Allah'a yönelişini ifade eder. Bu

⁶⁶⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s.182.

⁶⁶⁶ Kur'an-ı Kerim, İsrâ/85.

⁶⁶⁷ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.798.

⁶⁶⁸ Aynı yer.

⁶⁶⁹ Hadisin bir benzeri şöyledir; 'Dikkat ediniz cesedde bir kalp vardır. Kalbin içinde de bir fuad vardır. Fuadda da sır vardır. Sırda da hafî vardır. Hafîde dahi ahfâ vardır. İşte ben, o ahfâdayım' bkz; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s.256.

yönelişin son derecesi de ‘İmanlının kalbi Allah’ın evidir’⁶⁷⁰ hadisi ile şereflenir. Hadiste geçen ‘sır sezgisi’ için de ‘Sırrıma hitap edildi’ örneği verilir. Bir de ‘akıl, sır ermiyor’ diye halk dilinde bir söz vardır. Bu da ne bilincin ne de bilinç ötesinin onu kavrayamadığı anlamına gelir. İnsanın ruhsal varlığının özü Allah’tadır. İnsan kendisini O’nsuz bilemez. Bu yüzden hadiste ‘kendini bilen Allah’ı bildi’⁶⁷¹ buyrulmuştur.⁶⁷²

Hicr Suresi’nde ‘Ben ona ruhumdan nefes ettim’⁶⁷³ buyrulmuştur. Bu ayet Hz.Âdem ile ilgilidir. Peygamberler de bu nitelikleri sayesinde Allah’tan vahiy almışlardır.⁶⁷⁴

İnsan manevi tarafını geliştirdikçe, Allah’a olan yakınlığı artar, Allah’tan hitap ve cevap da alır. Ruhsal sezgi akıl gücüne üstün gelir. Bu yüzden namaz kılarken rükû ve secdede yaptığımız üçer tesbih rabbimizin büyüklüğünü ve yüceliğini noksan anlayışlarımızdan tenzih etmek manasındadır.⁶⁷⁵

“Allah’tan gelen vahiyler, ilhamlar, atılan bir taşın suda yaptığı bir merkezli daireler gibi şuur-üstünün sultanî ruh=ideal benlik Modalité transcendental denilen ulvî mertebesinden belli veya belirsiz bir surette şuura kadar intikal eder. Yalnız her insan bunu duymaz. Ruhun hassasiyet derecesi, muhtelif olduğundan, kaba hislere ayarlanmış olanlar, ince sezgişleri fark edemez.”⁶⁷⁶

Evrin, bedenimizin, ruhumuzun, bilincimizin ve duygularımızın dengeli bir şekilde birlikte eğitilmesi gerektiğini düşünür. Bilinç ve sezgi bakımından da Peygamberler en güzel örnektir.⁶⁷⁷

Bir ampulün içinin havasının boşaltıldığı gibi insan gönlü de havailikten arınır boşalırsa, bir ampulün ince teli gibi insandaki kalp duygusu da incelir ve insanî ruh, hayvanî ruha üstün gelir ve Âdem’in Allah’tan sunulmuş ruh özelliğine bürünür.

⁶⁷⁰ Hadisin bir benzeri şöyledir; ‘Müminin Kalbi Allah’ın arşıdır’, bkz; aynı eser, s.255.

⁶⁷¹ Bagavi Tefsiri, c.I, s.153, Alusi Tefsiri, c.I, s.53, Razi Tefsiri, c.I, s.82, Zerkeşi, Le’ali Measure, c.I, s.129; Hadisin bir benzeri şöyledir; ‘Nefsini bilen Rabbini bilir’, bkz; Ahmet Yıldırım, Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları, s.105.

⁶⁷² Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.799; Evrin, MME, c.II, s.248.

⁶⁷³ Kur’an-ı Kerim, Hicr /29.

⁶⁷⁴ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.799.

⁶⁷⁵ Aynı eser, s.800.

⁶⁷⁶ Evrin, MME, c.II, s.249.

⁶⁷⁷ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.801.

İşte böylece Allah'ın nuru insan gönlünü doldurur. Bu nur da insan sezgisine genişlik verir.⁶⁷⁸

Evrin, bir kimyacı ve bir mutasavvıf olarak radyum madeni ile ruhsal yüceliş arasında bir paralellik kurmuştur. Şöyle ki; radyum madeni Dünya'nın en kıymetli madenidir. Fakat çıkarılması bir hayli zordur ve hiçbir yerde çok bulunmaz. Bir filizden çok az miktarda radyum elde edilebilir ve çıkarması güç ve masraflıdır. İşte ruhun yüksek yetenekleri de birçok engelle karşılaşır. Onu saf hale getirmek uzun çabalar gerektirir. Radyumun içine konan diğer bir maden radyumun özelliklerinden alır fakat bu yöntemle dünyadaki bütün madenleri radyum yapmak olanaksızdır. Peygamberlerin yüksek halini gönüllerinde yaşatan erenler de benliklerini eritirler fakat geri kalan çoğunluk ise o zevke eremezler.⁶⁷⁹

c8) Nefs

'Nefs' kelimesi İmam Gazali'ye göre iki manaya gelir. Birinci mana; insanda gazab ve şehvet kuvvetini toplayan bir manadır. Tasavvuf erbabına göre nefis insanda kötü vasıfları belirten bir asıldır ve onu kırmak için nefisle savaşmak gerekir. İkinci mana ise insanın hakikati ve kendisidir.⁶⁸⁰

Eşrefoğlu Rûmî de insanı iki kaptanlı bir gemiye benzetir. Akıl kaptanı onu iyi ve doğruya sevkederken, nefis kaptanı ise kötü ruhludur, onu daima kötülüğe sevkeder. Kendilerinde akıl değil de nefis hâkim olan kişiler yaratılışlarındaki şerefın kıymetini bilememiş ve hayvanlardan da daha aşağı derecelere düşmüşlerdir.⁶⁸¹

Evrin de bu bölümde karakter terbiyesinden bahisle 'nefs'ten ve 'nefsin mertebeleri'nden bahsetmiştir. Evrin'e göre tek tip haline gelen dünya düzeni ve kültürüyle birlikte eski değerler kaybediliyor. Uygur yaşantı sonucunda insanlar kendilerine iyi bakıyor, iyi giyiniyor fakat bilinçaltındaki fena halleri ise kimi zaman gün yüzüne çıkıyor. İşte bu hallerin zararlı olmalarını önlemek için *karakter terbiyesi* gerekiyor.⁶⁸²

⁶⁷⁸ Evrin, *ÇKB*, c.I-II, s.129.

⁶⁷⁹ *Aynı eser*, s.185.

⁶⁸⁰ İmâm Gazâlî, *İhyâü 'ulûmi'd-dîn*, c.III, trc. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul, Bedir Yay., 1974, s.11.

⁶⁸¹ Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n Nüfûs*, trc. Yaman Arıkan, İstanbul, Eskin Matb., 1977, s.6,7.

⁶⁸² Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.823.

*‘Allah’ı unutanlar gibi olmayın. Allah da onlara nefislerini (idare etmeği) unutturdu. İşte yoldan çıkanlar onlardır.’*⁶⁸³

Evrin, bu ayeti yorumlarken, dünyada özgürlük mücadeleleri yapılırken insanların kendi irade özgürlüklerini unuttuklarını ve onu koruyamadıklarını kaydeder. Birçok insan irade kontrolü yapamadığı, bir anlamda nefisini kötülüklerden koruyamadığı için birçok yanlışla düşmüştür. İnsan içkinin karaciğerini hasta ettiğini bilir ama onu içmekten geri kalmaz.⁶⁸⁴ Evrin, burada insanın nefisini dizginleyemediği birçok konuyu örnek olarak kaydeder.

Evrin, irade üzerinden konuya giriş yaptıktan sonra nefis tezkiyesinden bahseder. Nefis tezkiyesi kısaca kötü huyları bırakıp iyi huylar edinmektir. Bu tür bir nefis mücadelesi de *Allah yolunda ‘cihad’dır*. Kötülüğün cazibesi ise iyilikten çoktur bu yüzden insanın kötülükten arınması için sadece bilmek, öğrenmek yetmez, Allah’ın da yardımı gerekir. Bunun için de Allah’ı çok anmak, O’na gönülden bağlılık ve O’na kavuşma idealimizi her zaman diri tutmak önemlidir.⁶⁸⁵

Şimdi Evrin’in ‘Nefs’ mertebelerini ayetlerden örnekler vererek nasıl tanımladığına bakalım;

İnsanda varolan hayvanî ruh ve sultanî ruh birbiri ile mücadele eder. Kötü huylara alışmış olan insana hayvanî ruh hükmeder. İşte bu nefse ‘nefs-i emmare’ denir. Hayvanî ruhun zevki, zahirde insana lezzet veren şeylerdir. Sultanî ruhun zevki ise bâtında ruha lezzet veren şeylerdir.⁶⁸⁶

*“İnsanın nefsi ona kötülüğü emredicidir. Ancak Rabbinin rahmet ettiği başka.”*⁶⁸⁷

Evrin, ‘nefs-i emmare’ yi de üçe ayırır. Birinci kısım imana sahiptir ama dinin emirlerini yapmaz, yasaklarını ise yapar, bunu da bir kusur olarak görmez. İkinci kısım ise, günün birinde dinin emirlerini yapar yasaklarından sakınırsınız derler.

⁶⁸³ Kur’an-ı Kerim, Haşr/ 19.

⁶⁸⁴ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.823..

⁶⁸⁵ *Aynı eser*, s.826.

⁶⁸⁶ Evrin, *MME*, c.II, s.239.

⁶⁸⁷ Kur’an-ı Kerim, Yusuf/53.

Üçüncü kısım ise, ‘*uslanmadı gitti deli gönlüm*’ şarkısındaki gibi içinde bulundukları duruma üzülrler.⁶⁸⁸

İnsan kötü huylardan kendini tamamen kurtaramaz ama içinde de bir mücadele başlar. İşte bu nefse kendini kınayan nefis anlamında ‘nefs-i levvame’ denir. Kendi kusurunu görmek de bir yerde onu düzeltmeye yaklaştırır. Hiç hatası olmadığını düşünen bir nefis ise ya olduğu yerde kalır, bir ilerleme gösteremez ya da daha da kötü duruma düşer. Kendi kusurunu görüp bağışlanma dileyen insan *kendi zihniyetinde ve ahlâkında* bir temizlik yapıyor demektir.⁶⁸⁹

“*Kıyamet gününe ant ederim, kendini kınayan nefse ant ederim.*”⁶⁹⁰

İnsanlara karşı bir kusur işlediğimizde nasıl ‘af edersiniz’ demek bir nezaket icabı ise, Allah’a kavuşmaya, bu yolda ilerlemeye talip olanlar da ne kadar istigfarda bulunsalar, yine de azdır.⁶⁹¹

Kalbini temiz tutmaya çalışarak, İlâhî uyarılardan bir yol ve feyz almaya istekli kişinin haline de ‘nefs-i mülhime’ denir. Eskiden nefse sürekli iyiliği hatırlatmak için, bazı özlü sözler evlerde göz önünde bulundurulurdu. Mesela, ‘*Hayırlı şey söyle veya sus*’ yazısı insanı dedikodudan alıkoyardı. Evrin, insanın hayvanî nefsinin uyaracak resim ve heykellerin bulunduğu yere melek girmez denilerek, aslında insanı yücelten ilhamların akla gelmeyeceğinin kastedildiğini söyler.⁶⁹²

‘Sıfat-ı mülhime’de bulunan sâlikin hali de, ‘sıfat-ı levvame’de bulunan sâlik ile bir değildir. Levvame’de bulunan sâlik tövbe ettiği günahını bir daha işlemez, çünkü nefis biraz daha ruh-u sultani’ye yaklaşmıştır. Fakat sâlik iç kuruntularından kurtulamaz ve kalbi mutmain olmaz. Teslimiyette sebatı olmadığından çoğu zaman tutukluk ve sıkışıklık içinde olur.⁶⁹³

⁶⁸⁸ Evrin, *MME*, c.II, s.240.

⁶⁸⁹ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.826-827.

⁶⁹⁰ Kur’an-ı Kerim, Kıyame/ 1-2.

⁶⁹¹ Evrin, *MME*, c.II, ss.240- 241.

⁶⁹² Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, ss.827-828.

⁶⁹³ El-Hac Mehmed Nuri Şemsüddin-El-Nakşibendî, *Miftâh-ül-Kulûb - Kalplerin Anahtarı*, s.141.

“Nefis ve onu düzelten, sonra da ona hem kötülük, hem de ondan sakınma duyusunu verene andolsun. Nefsini iyileştiren mutluluğa erdi, onu kötülüklere gömen de ziyana girdi.”⁶⁹⁴

Duygularına hâkim olan, ruhen ve ahlaken olgunlaşan, kuşku ve kuruntu gibi zihni meşgul eden kötü hallerden kurtulmuş kişi de ‘nefs-i mutmainne’ olarak adlandırılır.⁶⁹⁵

Sıfat-ı mutmainne’de bulunan sâlik, iç kuruntularından ve tereddütlerinden kurtulmuş tamamen Allah’a teslim olmuştur. Sıfat-ı mutmainne’de, ruh-u sultan’ın mücahedesi ve mürşidinin teveccühü ile bir derece daha, ruh-u sultanın sıfatıyla sıfatlanır. Önceki kötü huylarından vazgeçer ve bu makamın ahlâkı ile ahlaklanır.⁶⁹⁶

“Ey gönlü kanmış (mutmain) olan nefis! Sen O’ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön, has kullarım arasına gir, cennetime gir.”⁶⁹⁷

Allah’ın kendisine verdiği her şeyden razı olan insanın haline ‘nefs-i raziye’ denir. Bunlar ne kötümserliğe ne de körü körüne iyimserliğe kapılmazlar. Zorlukları aşmaya çalışarak olgunluk yolunda ilerlerler. Bu durum, *evliyanın orta mertebesidir*.⁶⁹⁸ Bu kişilerin tek korkusu Tanrı hoşnutluğuna erememektir.⁶⁹⁹

“İnsanlar içinde öyleleri vardır ki, Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak için nefisini (yani bütün ihtiraslarını ve hattâ canını) feda eder. Allah da kullarına karşı çok şefkatlidir.”⁷⁰⁰

Tasavvufta bir de ‘inkisar’ denilen bir hal vardır. Başına gelen acı imtihánlara tahammülle nefsanîyetin kırılmasını sağlayan bir yükümlülüktür. Evrin burada Allah’tan gelen her şeye razı olmayı anlatan İbrahim Tennuri’nin ‘*Kahrın da hoş, lûtfun da hoş*’ şiirine yer verir. Bu manzumenin hayattaki hafif imtihánlara bile

⁶⁹⁴ Kur’an-ı Kerim, Şems/ 7-8.

⁶⁹⁵ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.831.

⁶⁹⁶ Miftâh-ül-Kulûb - Kalplerin Anahtarı, s.142.

⁶⁹⁷ Kur’an-ı Kerim, Fecr/27-30.

⁶⁹⁸ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.832.

⁶⁹⁹ Evrin, MME, c.II, s.244.

⁷⁰⁰ Kur’an-ı Kerim, Bakara/ 207.

katlanamayıp şikâyet edenler için sağlam bir iradenin nasıl olacağını gösterdiğini kaydeder.⁷⁰¹

Allah rızasına ermiş, O'nun hoşnutluğunu kazanmış insana da 'nefs-i merdiyye' derler.⁷⁰²

Allah, kâinatı kendi varlığından yaratmıştır fakat biz O'nu gözümüzle göremeyiz, O'nu gönlümüzde buluruz. O'nun davranışını, ahlakını örnek almak üstün *insanlık ideali olmalıdır*. Buna 'nefs-i safiye', 'nefs-i kâmile' ya da 'nefs-i zekiye' derler. Arınmış, saf ve olgun nefis demektir. Böyle bir nefiste ruh, sultani'dir. Hayvanî ruh ise artık direnemez haldedir. Bütün hareketleri Allah'ın ilhamı ile olur. Bu durum da sadece çalışmakla elde edilemez, Allah'ın lütfu ve kaderle olabilir. '*Aklı kül*' bunlarda belirir. Her yüz yılda iki üç kişiye nasip olur. *Dışları halk ile içleri Hak iledir*. Bunların da Allah katındaki korkularına 'olgunluk' korkusu denir.⁷⁰³

Evrin'e göre, bütün bu hallerin bizlere bildirilmesi boşuna değildir. Uygarlığın, bilimin ve sanatın ilerlemeleriyle yetinmek yerine, kendimizi iyileştirme yolunda ilerlemeliyiz.⁷⁰⁴

Nefis mertebelerinin gelişim özellikleri ile Amerikalı psikolog Abraham Maslow'un 'ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisi' arasında da büyük bir benzerlik mevcuttur. Maslow, insanın kendini gerçekleştirmek için güdülendiğini ve iyi insan olma kabiliyetinde yaratıldığını belirtir.⁷⁰⁵

Evrin, nefis konusunda her nefis mertebesi için ayetlerden örnekler verirken, günlük yaşantımızdan da örneklerle konuyu açıklamayı uygun görmüştür. Bu anlatış tarzı da kimileri için anlaşılmaz gibi gelen konuları anlaşılır hale getirmek içindir.

c9) Rabıta

⁷⁰¹ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.835.

⁷⁰² *Aynı eser*, s.836.

⁷⁰³ *Aynı eser*, s.837.

⁷⁰⁴ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.838.

⁷⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz; Ali Kuşat, "*Nefis Mertebelerine Psikolojik Bir Yaklaşım*", *Tasavvuf*, Ankara, Temmuz Aralık, 2002, ss.119-128.

Arapça bir kelime olan rabita, bağlayan, rapteden ve ilgili demektir. Tasavvufi olarak, müridin zihnî planda, tefekkür ve muhayyile gücünü kullanarak mürşidiyle ‘beraberlik’ halinde olmasını ifade eder.⁷⁰⁶

Tasavvuf eğitiminde derviş bir odaya çekilip kibleye dönerek gözleri kapalı halde ölmüş ve kabre konulmuş olduğunu düşünür. Zihnini bütün meşguliyetlerden arındırır. Daha sonra yarım saat ya da daha fazla bir süre mürşidine yönelişte bulunur. Yani mürşidini düşünür. Sanki mürşidinin ruhaniyeti kendisini kaplamıştır ve bağlı olduğu silsileden feyz almaktadır.⁷⁰⁷

Evrin’nin, mürşid’i gezegene, mürid’i de onun etrafında dönen uyduya benzeten ‘Rabita’ tanımı şöyledir;

‘...Tanrı’nın sevgisiyle ışılayan Peygamberin ruhaniyetini hâmil olan mürşîd bir seyyare, müritleri peykler ve hepsinin güneş gibi Tanrı’ya bağlı olduğunu temsil eden böyle bir telâkkiye Tarikatte “Rabita” denir ki, bilhassa mürşîd ve mürit arasında sıkı bir kalp bağlantısı tesis etmesi dolayısıyla bu telepati, müridi türlü yolsuzluklardan korur. Onları Peygamber’e ve Tanrı’ya merbut kılar.’⁷⁰⁸

Evrin, Hint Tasavvufu’nda Yogi’lerin yaptıklarının da bir tür rabita olduğunu şu sözlerle aktarır.

“Eski zamanlarda (kâhin) ve şimdi medium denilen insanlar da istiğrak Transe halinde, maddî zarfını, geçmişlerden birinin ruhuna terk eder ve o, faaliyette bulunmağa başlar. Hint (Yogi)lerinin gösterdikleri harikulâde marifetler (rabita) ettikleri pâk ruhlar vasıtasıyladır. Onlar (Krişna’yı veya (Buda’yı veya onların bir sözünü gözlerinin önünde tasavvur edip zihinlerini onda temerküz ettirirler.”⁷⁰⁹

Evrin, Yogi tasavvufunda Tanrısal aşkın olmadığını, Yogi’lerin yaptığıının yalnızca ruhî bir alıştırmadan ibaret olduğunu ve bu sayede olağanüstü haller sergilediklerini söyler.⁷¹⁰ Burada Hinlilerin ‘yoga’ sının sinirleri yatıştırmak için

⁷⁰⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.507.

⁷⁰⁷ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, ss.840-841.

⁷⁰⁸ Evrin, *MME*, c.II, s.236.

⁷⁰⁹ *Aynı eser*, s.253.

⁷¹⁰ Evrin, *MME*, c.II, s.255.

dünyada giderek yaygınlaşmasından bahisle, İslam tasavvufunun pratiğini de dünyaya yeterince açıklamamız gerektiğini kaydeder.⁷¹¹

Zamanımızda da Hint yogası ruhu arıtma vasıtası olarak popüler bir deneyim olarak uygulanmaktadır.

Evrin, diğer dinlerden de örneklere yer verir. Yeni Ahid’de ‘*Mesih’te vaftiz olanlarınız, hepiniz, Mesih’i giydiniz*’⁷¹² denmesini İslam tasavvufundaki yönelişe benzetir. Bu yönelişin ise Hristiyanlarca benimsenmediğini sadece sözde kaldığını kaydeder.⁷¹³

Evrin son olarak tarikatların yasak olmadığı eski dönemlere biraz da özlem duyarak, o zamanlarda *teveccüh*’ün nasıl yapıldığını şöyle anlatır. İslam tasavvufunda haftada bir ya da iki defa mürşîd, halka halinde oturmuş müritleriyle teker teker meşgul olurdu. Mürşîd, müridiyle diz dize oturur, alnını onun alnına dayayarak ‘*teveccüh*’ yapılırdı. Mürşidin kalbinden müridin kalbine sanki su akıyormuş gibi Tanrısal feyizden akıtılırdı. Böylece mürşidin ruhaniyetine erişilirdi. Daha sonra, Peygamber’in ruhaniyetine, oradan da *Tanrısal hüviyet deryasına girilirdi*.⁷¹⁴

c10) Murâkabe

Murâkabe, denetleme, gözetleme; dikkati belli bir noktaya toplama gibi anlamlara gelir. Tasavufta ise, kulun, ‘*Hak, bütün hal ve hareketlerime vâkıftır*’ şeklinde bir şuur ve idrak içinde olmasıdır.⁷¹⁵ Tasavvuf okullarında murâkabe, bir ders olup, gece yarısı dizüstü oturularak, vücûdun hiçbir uzvunu kımıldatmadan, gözleri yummak sûretiyle yapılır. O durumda sadece Allah düşünülür; on beş dakikadan üç saate kadar bu hal üzere devam edilir. Bu durumda, dervişe manevi âlemden çeşitli feyzler gelir.⁷¹⁶

⁷¹¹ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.841.

⁷¹² Yeni Ahid, *Galatyalılara*, 3/27.

⁷¹³ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.841.

⁷¹⁴ *Aynı eser*, s.842.

⁷¹⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.255.

⁷¹⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.445.

Kuşeyrî'ye göre, Peygamber Efendimiz'in şu hadisi 'murâkabe' haline işaret eder. *'İhsan, Allah'a sanki O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen O'nu göremiyorsan da, O seni görüyor.'*⁷¹⁷ Çünkü murâkabe her şartta ve durumda Allah'ın kendisini gördüğünü, denetlediğini bilmesidir. Bu durumun sürekli hissedilmesi kul tarafından Rabbine yönelen bir murâkabedir.⁷¹⁸

Evrin de öncelikle tasavvuftaki 'murâkabe'yi daha iyi anlatmak ve aslında murâkabe'de yaşananları bizce bir nevî ispat için ruhsal dağınıklık ve uyuşukluk içinde yapıldığı belirtilen bilimsel bir deneye yer verir. Bu deneyde, sestten izole ve tek renge boyalı ve tekdüze ışıklandırılmış odalarda genç ve sağlam kimseler tek başlarına bırakılır. Odada dikkat çekecek bir şey yoktur ve çorap ve eldivenle his duyguları da azaltılmıştır. Bu kişiler yanlarında bulunan ders kitabına birkaç dakikadan fazla dikkatlerini verememiş ve saatler sonra birtakım sanrılar görmeye başlamışlardır.⁷¹⁹ Evrin bu kişilerin birtakım sanrılar görmesini şöyle açıklar;

*"Çünkü çevreye karşı, vücut ve dimağdan çıkan elektrik akımına bir nevi yalıtma (tecrit) isolement yapıldığından, boşalma olmuyor ve normalden fazla elektrik akımı birikerek olağanüstü görüşlere sebep oluyor. Oysa teveccüh ve murâkabe ruhsal derleniş (temerküz) dır."*⁷²⁰

Başta da değindiğimiz gibi Evrin, bu deney ile murâkabe halini mukayese ederken sadece bu halde yaşanan ruhsal deneyimlerin olabilirliğine vurgu yapmıştır yoksa murâkabe ve bu deneyde yaşananlar asıl olarak birbirinden çok farklı deneyimlerdir.

Duyu tecrübesine dayalı inanç ve kanaatler bir bilgi değeri taşıırken, sûfî tecrübeye dayalı bilgi ve kanaatler de bir bilgi değeri taşımaktadır.⁷²¹

Dünya sadece etrafımızda gördüğümüz görüntüden ibaret değil. Ruh hamlıktan kurtulup, sezgi kazandığında hayatın asıl anlamına ulaşılabilir. Bu içe bakış yöntemine İslam tasavvufunda 'murâkabe' denir.⁷²² Ruhanî ziyafetin veya

⁷¹⁷ Buharî, İman, 37; Müslim, İman 1, 5.

⁷¹⁸ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s.272.

⁷¹⁹ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.846.

⁷²⁰ *Aynı eser*, ss.846-847.

⁷²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Ramazan Ertürk, *Sûfî Tecrübenin Epistemolojisi*, Ankara, Fecr Yay., 2004.

⁷²² Ertürk, *aynı eser*.

ledünnî ilimlerin kapısı da kisbî olarak murâkabe ile açılır. Ruh asıl sıfatına yükseldikten, zikirle meşgul olup belirli letaif denilen renklere eriştikten sonra ‘murâkabe’ye geçer.⁷²³ Murâkabe’de görülen görüntüler görmeye ait sinirlere gelen bir sanrı değildir, açılan ruh gözünün gerçek görüşleridir. Bilinçüstü’nün gösterilerini görmek için de bilinç çalışmamalıdır, dünyalık endişelerden kurtulunmalıdır. Kötü huylar ve yapılan kötü ameller de basiretimizi bağlayıcıdır.⁷²⁴

*“İsikbal Allah’ın elindedir. Ruhun projeksiyonu ile bilinç-üstü’nün perdesinde bize açılacak sezgi, ruhunu bütün sevgi ve saygısıyla Allah’a bağlayamayanlarda belirmez. O zaman hayalin operatörü şeytan olur. Görülen sanrı olur. Ancak zikir sayesinde ruhu Allah’ın huzuruna alışanlara şeytan pek musallat olmaz.”*⁷²⁵

Murâkabeye başlarken, teveccühte olduğu gibi sessiz bir yere oturulur ve gözler kapanır ve kişi kendini kabre girmiş, eti, kemiği çürümüş olarak düşünür. ‘Ölmeden evvel ölünüz’⁷²⁶ hadisinin emri de yerine getirilmiş olur. Bu ölüm, Allah ile var olup, izâfî varlıkta ölümdür. Evrin, diğer dinlerden de konuya ilişkin örnekler verir. İncil’de ‘Eğer bedene göre yaşarsanız öleceksiniz. Fakat beden işlerini ruh ile öldürürseniz yaşayacaksınız’⁷²⁷ ifadesi de aslında aynı konuya değinir. Fakat insanların çoğunda zihni hayat sönmüş, ruhî hayat ise kalmamıştır. Evrin bu gibi insanlarda içgüdü ve ihtirasın hâkim olduğunu kaydeder ve onları gömülmemiş ölümlere benzetir.⁷²⁸

Evrin Çin Peygamberi olarak tanımladığı Lao-tse’nin Tao-teh-king metninde yer alan sözlerine de yer verir. Burada bir örnekle yetineceğiz; ‘İhtirasları uyandıran şeylerle meşgul olmaktansa, kendini dinlemek ve içini okumak yolunu bulmalıdır. Bu da tam sukûnet Wou-vey’dir. Bugünün Budistleri de Buda gibi bağdaş kurup otururlar ve iç huzurunu bulmaya çalışırlar.’⁷²⁹

⁷²³ Evrin, *MME*, c.II, s.258.

⁷²⁴ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.846-847.

⁷²⁵ Aynı yer.

⁷²⁶ Kaynaklar için bkz; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s.275.

⁷²⁷ Yeni Ahid, *Romalılara*, 8/13.

⁷²⁸ Evrin, *MME*, c.II, s.259.

⁷²⁹ Aynı yer.

Allah'ı hiç gönlümüzden çıkarmaz O'nu her zaman anarsak, O'nun kitabını anlamak için ona yönelirsek, Allah'da bize ilham verir, selamete ve birliğe yöneltir böylece Allah'ın hitabını Ahirette gönülden duyanlardan oluruz.⁷³⁰

İnsan da kendi murâkabesinde doğrudan Tanrı'nın ihsanlarına erişebilir. *Vahiy, keşf, keramet, ilham, rüya, önsezi (hissikablelvuku), uğursama (tefe'ül), gâipten haber veriş (kehanet), işte bu âlemden bilince inen çeşitli vergilerin tam, noksan, parazitli, kusurlu, örtülü (müphem) alışlarıdır.* Bu hal insanın dış âlemden çekilmesi anlamına gelmez bilakis sınırlı olan dış âlemden sıyrılıp bütün evrene açılmasıdır. Bu haldeki insan manevi miyopluktan kurtulmuş, hakikatlere ulaşmak için bir görgü edinmiştir.⁷³¹

Evrin, içe bakış (murâkabe) konusunun bilimsel yönüne temas ettikten sonra, bir tasavvuf okulunda nasıl murâkabe yapıları değinmiş ardından her zaman desteklediği, dinlerin aynı kaynaktan geldiği ve esas olarak aynı konulara değindiğini vurgulamak adına diğer dinlerden de örneklere yer vermiştir.

c11) Zikir

Zikir, anmak, hatırlamak ve yâd etmek manalarına gelir. Tasavvufta Allah'ı anmak ve hatırlamak; onu unutmamak ve gaflet halinde olmamaktır.⁷³²

Kuşeyri'ye göre, Allah'a giden yolda en temel şart zikirdir. Devamlı zikir müstesna, başka bir şekilde Allah'a ulaşmak mümkün değildir.⁷³³

Evrin, '*Rabbini an da O'na içten yönel*'⁷³⁴ ayetinin orijinalinde geçen '*tebtîl*' sözcüğünü, zihni düşüncelerden, her şeyden arındırıp O'na yönelmek olarak ele almıştır. Bu durum '*Allah'ta oluş'a* doğru gider. Hayal, zihnin düşüncelerinden arındığı için, Allah'a ait idrakle donanmıştır. Yeni Ahit'te zikir yani Allah'ı anışla ilgili şöyle denir; '*İsa vasıtasıyla, Allah'a hamd kurbanını, yani O'nun adını*

⁷³⁰ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.848.

⁷³¹ Aynı yer.

⁷³² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.393.

⁷³³ Kuşeyri, *Kuşeyrî Risalesi*, s.301.

⁷³⁴ Kur'an-ı Kerim, Müzzemmil/8.

söyleyen dudakların meyvasını takdim edelim.⁷³⁵ Fakat Hıristiyanlıkta Allah'ı anış, sofrada 'nimetlere hamdetmek' âdetinden başka yaygınlaşmamıştır.⁷³⁶

Evrin, zikir sayesinde ruhun, beden istekleri üzerinde hâkimiyet kurabileceğini söyler. Bunu bir sporcunun idman yapmasına benzetir. Ruh da Allah'ı zikretmekle olgunlaşır.⁷³⁷ Bir radyonun alıcı tertibatının çalışması gibi zikir de iç kabiliyetleri harekete geçirir.⁷³⁸

“...Ruhun kaba hislere ayarlanan halini, bir müddet fasılasız, Tanrı'yı anmak şeklindeki bu iç çalışması ile esas kabiliyetine getirmeği kolaylaştırmak; bu esnada onun aldığı şua lem'alarının rengine göre, terakkisinin derecesini anlamak, nereden biraz daha tevakkuf etmek; nereden ilerilemek lâzımgeldiğini tesbit etmek yoludur. Zikir lisanla veya kalben Allah diyerek veya yerine göre değişmek üzere Tanrı'nın diğer isimleriyle yapılır.”⁷³⁹

İslam tasavvufunda 'zikir' sesli ya da sessiz olarak uygulanır. 'Sessiz zikir' gözler kapalı, hareketsiz, dil damağa bitişmiş şekilde mürşidin izniyle kalben yapılan zikirdir. Bu zikirle ruhsal yetiler bir merkeze toplanır. Ruhun ışınları da bu esnada farkedilir. Evrin, ruhsal çalışma olarak adlandırdığı zikrin devamıyla ruhun ışınlarının fark edilebileceğini kaydeder.⁷⁴⁰

“Fizyoloji deneylerinde karanlığa uyan gözün duygunluğu gittikçe artar. En fazla duygunluk ilk deneyde bir saatte elde edilemez. Fakat hergün aynı deneye devam edilirse daha kısa zamanda olur. Bunun gibi zikir denilen ruhsal çalışma sırasında da, ruhun çeşitli dalga uzunluğundaki ışınları, Letaif denilen nurlanışları fark edilir.”⁷⁴¹

Evrin, asırlardan beri tasavvuf mesleğinde, bilinen ışınların, biyofizik ilminde kendi döneminden bahisle yeni yeni tesbit edilebildiğinden bahseder. Kişilerin sahip

⁷³⁵ Yeni Ahid, İbranilere, 13/15.

⁷³⁶ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.843.

⁷³⁷ Evrin, MME, c.II, s.250.

⁷³⁸ Aynı eser, c.II, s.237.

⁷³⁹ Aynı eser, ss.250-251.

⁷⁴⁰ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.843.

⁷⁴¹ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.843.

olduğu özelliklere göre ruhlarının hangi renkte olduğuna bazı örnekler verir.⁷⁴² Mesela boğazına düşkün birinin ruhi ışınları kırmızı tayflara karışmış karaltılar halindedir. Bu yüzden böyle kimselerde gerçek rüya ya da Tanrı aşkı mevcut değildir. Fikir adamının ise ruhî ışınları mavidir fakat bunu fark etmezler. Ömürleri kitap sayfaları arasında geçer ve ben bilirim, sen bilmezsın davaları ile meşguldürler. Eski devrin dervişi ya da Hintli fakir yani ruh adamı ise sarı ışınlar yayar. Karşısındakinin kalbinden geçenleri sezmek, olacak şeyler hakkında kehanette bulunmak gibi halleri vardır. Çünkü onlar az uyumak, az yemek ve az içmekle kendilerini bu hayata alıştırmışlardır.⁷⁴³

Evrin bu tesbitlerin yanında Tasavvuf yolunda olan kişinin bürüneceği ruhsal renkleri de *Miftah-ül-Kulûb*⁷⁴⁴’dan özetlemiştir. Bu özete biz de değinelim.

İlk önce, sol memenin iki parmak altında dikkat yoğunlaştırılır ve sanki orada Allah yazıyormuş gibi üç bin kadar zikir çekilir. Yeteneğe göre, bu zikre devam edildiğinde kalp duygusu kırmızı renkte görünür. Bundan sonra, dikkat sol memenin iki parmak altına yönlendirilir. Beş yüz kadar zikir çekilir ve *ruh (gönül)* duygusunun sarı rengi görülür. Sonra, sol memenin iki parmak üzerine zikir yapılır, ‘*sır*’ın beyaz rengi görünür. Sağ memenin iki parmak üzerine beş yüz zikir daha ilave edilir ve devam edilince ‘*gizli*’ (*hafi*) *makamının da yeşil renkte nuru* görünür. Daha sonra zikir yeri iki meme arasına değiştirilir. Buradaki devam sonucunda ‘*en gizli*’ (*ahfa*) *makamının çok beyaz ya da siyah renkli nuru doğar*. Bundan sonra iki kaş arasına dikkat verilir ve zikir yapılır burada turuncu renkte ‘*letaif-i nefis*’ın nuru görünür. Son olarak perçeme dikkat verilir ve bütün vücutta zikrin etkisi hissedilir.⁷⁴⁵

Evrin bu durumu bir çeşit manevi ‘endoskopi’ çekimine benzetir. Müzik aletlerinin akordu gibi ruhsal melekelerin de akorda ihtiyacı vardır. Ancak bu şekilde ebedî mutluluğa ermede başarılar kazanılır.⁷⁴⁶

Eski Ahit’te de Allah’ın Davut Peygamber hakkında şöyle dediği yazılıdır; ‘*Ben ona kutsal yağımdan sürdüm.*’⁷⁴⁷ Ruhların nurlanması için de ebedî olan

⁷⁴² Evrin, *Radyoda Dinî ve Ahlakî Konuşmalar*, s.40.

⁷⁴³ *Aynı eser*, s.40, 41.

⁷⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz; *Miftâh-ül-Kulûb - Kalplerin Anahtarı*, ss.20-21, 26-27.

⁷⁴⁵ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.844.

⁷⁴⁶ *Aynı yer*.

Allah'ın nuru ile nurlanmak gerekir. İnsan sevgilisiyle gönülden bağlantıyı kaybetmedikçe mutludur. Bu bağlantı kaybolduğunda dünyası kararır. İşte müminler ruhlarının nuru ile Ahiret âleminde yollarını kolayca bulabileceklerdir. Evrin, müminlerin bu nur ile yol bulmasını da bir nevi *telapatiye* benzetir.⁷⁴⁸

Evrin, burada da sûfî tecrübeyi hayattan verdiği benzetmelerle anlaşılır hale getirme yolunu seçmiştir.

c12) Seyr u Sülûk

Evrin bu bölümde 'seyr u sülûk' mertebelerini anlatmıştır. Evrin'in düşüncelerine geçmeden önce bu kavramları farklı kaynaklardan da anlamaya çalışalım.

Seyr u Sülûk, Arapça 'gitmek ve girmek' demektir. Bir şeyhin nezaretinde, Allah'a vuslat için çıkılan manevi yolculuktur. Seyr u sülûk'un dört mertebesi vardır. 1) Seyr ilâ'llâh 2) Seyr fi'llâh 3) Seyr ma'allâh 4) Seyr ani'llâh.⁷⁴⁹

Seyr ilâ'llâh; Arapça, 'Allah'a doğru yolculuk yapmak' demektir. Sülûkun dört mertebesinden ilkidir. Sâlik zikrederek Allah'a urûc (yükselme) yoluyla hareket eder. Bu küçük velîlik olup buna da '*fenâ fillâh*' denir.⁷⁵⁰

Evrin, anlatmak istediği asıl konuya geçmeden önce insan muhakemesinin hep bağımlı kalışından bahseder. Çünkü bilincimiz sürekli gaflet içinde dış dünya ile oyalanmaktadır. Bu gafletten kurtulmak da ancak bilimin ve tasavvufun yardımıyla olur. Her gün kısa bir süre de olsa bu gafletten kurtulabilirsek dünya görüşümüzün eksenini, evrenin düzgüsüne göre ayarlayabiliriz. Bu da en doğru ve makbul olan yoldur.⁷⁵¹

*"Allah'a doğru firar edin."*⁷⁵²

*"Ben Rabbime gidiyorum. O beni erdirecektir."*⁷⁵³

⁷⁴⁷ Eski Ahit, *Mezmurlar*, 89/20.

⁷⁴⁸ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.845-846.

⁷⁴⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.565.

⁷⁵⁰ Aynı yer.

⁷⁵¹ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.849.

⁷⁵² Kur'an-ı Kerim, *Zâriyât*/50.

Bu erdiriş, ruhsal bir seyahattir. Ruhsal bir yücelik veren bu seyahate tasavvufta ‘seyr ilâ’lîh’ denir. Allah’a doğru yaklaşma sağlar. Hac ibadetinin de asıl hedefi budur.⁷⁵⁴

Allah ismi celili hayatımızın her noktasına sinmiştir. Asker vatani için savaşırken ‘Allah Allah’ diye düşmana saldırır. Anne-baba çocuğu başkası tarafından sevilirken ‘Maşallah’ denilmesini ister. İnsan da hayatının sonunda ‘Allah’ diye canını O’na teslim eder.⁷⁵⁵

Seyr fi’llâh, Arapça, ‘Allah’ta seyr’ demektir. Manevi yolculukta dört basamaktan ikincisidir. Allah’ın ahlakı ile ahlaklanmak, ufuk-ı âlâyâ ulaşmak, bedenî özelliklerinden kurtulmak olarak tanımlanır.⁷⁵⁶ Muhammed Nûru’l-Arabî’ye göre bu makam Hazretü’l-Cem’ makamıdır.⁷⁵⁷ Bu makamda halk Zatın ilminde bâtın olmuştur. Kulun, hayatı, işitmesi, görmesi her şeyi Hakk iledir.⁷⁵⁸

*“Kulum fazladan ibadetlerle bana yaklaşır. Nihayet onu severim. Bir kere de sevdim mi, artık ben o kulumun işiteceği kulağı, göreceği gözü, kuvvetle kavrayacağı eli, yürüyeceği ayağı olurum. Eğer Benden bir şey dilerse onu verir, Bana sığınsa onu korurum.”*⁷⁵⁹

Evrin, tasavvuf ehlinin bu hadiste, Allah’ın sevdiği kullarına duyurduğu, ilhamı, keşfi, irşat maksadıyla seyahati kısaca Allah’ın kuluna verdiği ihsanları gördüklerini kaydeder. Farzlardan farklı olarak fazladan yapılan ibadet ‘ayne’l-yakîn’ verir. Kalp gözünün açılmasını sağlar ve insanı maruz kaldığı ağır sıkıntılardan kurtarır. Daha önce kavrayamadığı olayların hikmetlerini anlamasına vesile olur.

⁷⁵³ Kur’an-ı Kerim, Saffat/99.

⁷⁵⁴ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.850.

⁷⁵⁵ Aynı eser, s.851.

⁷⁵⁶ Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s.564.

⁷⁵⁷ Ali Bolat, Muhammed Nûru’l-Arabî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, Samsun, Etüt Yay., 2010, s.141.

⁷⁵⁸ Aynı eser, s.146.

⁷⁵⁹ Hadis kaynaklarda şöyle geçmektedir, ‘Her kim benim veli kullarımdan birisine düşmanlık ederse, ben ona harp açarım. Kulum kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir şeyle bana yaklaşmamıştır. Kulum bana devamlı nafile ibadetleriyle yaklaşır, bunun sonucunda ben onu severim. Bir kere onu sevdim mi, ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Eğer benden bir şey isterse onu verir, bana sığınsa muhakkak onu himaye ederim. Yapacağım bir şeyde mü’min kimse hakkındaki şu tereddüdüm gibi bir tereddüd göstermedim, çünkü mü’min kul ölümünden hoşlanmıyor. Ben de onun hoşlanmadığını istemiyordum’, bkz; Ahmet Yıldırım, Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları, s.96.

Allah'ın hakkaniyet, hilmiyet ve adaletinden hisseler almaya yetenekli hale gelir. İşte bu durum insanı *seyr fi'llâh* haline iletir. Allah'ta oluş demektir, nefsin 'raziye' sıfatının halidir.⁷⁶⁰

Seyr mai'llâh ise '*Ehadiyyet*' makamıdır. Nerede olursak olalım Allah'ın her an bizimle olduğunun farkında olma ve ona göre davranma haline de '*ilme'l-yakîn*' denir. Allah'tan ne gelirse razı olan, Allah'a isyan etmeyen insanda '*fenaî ahkâm*' hali yerleşmiştir. İşte bu hal '*ayn'el-yakîn*' ile '*Allah'la beraber oluş*'a götürür. '*Seyr mai'llâh*' denilen bu aşama bağıntılı görüşlerden sıyrılıp '*Cenabı Hakk'ın hakikati ile gerçekleşme*' olan '*hak'ka'l yakîn*' yoludur. Bu da nefsin 'merdiye' sıfatının durumudur.⁷⁶¹

İlme'l-yakîn'in ileri derecesine ise '*fenai ef'al*' denir. "*Kederlenme Allah bizimledir*"⁷⁶² ayeti de bu durumu anlatan bir anlam taşır.⁷⁶³ Allah'ın sıfat tecellilerini kalp gözüyle görme hali olan '*ayne'l-yakîn*' haline '*fenai sıfat*' da denir. '*Hak'ka'l-yakîn*' de diğer bir ismiyle '*fenai zât*' halidir.⁷⁶⁴

İlahi kanunların uygulanışı, yani Allah'ın takdiri ile olayların gerçekleşmesi ise '*tecelli-ef'al*'dir. Evrin burada Bitlisli Mustafa Müştak'ın şiirini⁷⁶⁵ de '*tecelli-ef'al*' in bir örneği olarak anar.⁷⁶⁶

Varlığı Allah'ta bulmak ve kendi izafileğini görme hali ise '*Fena fi'llâh*' halidir.⁷⁶⁷ "*Arz üzerinde her şey fânî (kalımsız) dir. Yüce ve cömert olan Rabbinin yönü bâki (kalımlı) dir.*"⁷⁶⁸ Kâinattaki herşey de Allah'ın sonsuz varlığının birer yansımasıdır. İnsan kendisinde ve gördüğü herşeyde O'nun varlığının niteliklerini görmeye ve sezmeye başlar. Buna da '*tecelli-sıfât*' denir. İnsan da bu olgunluğa erişip bu doğrultuda devam ettiği zaman kendisinde '*baka bi'llâh*' hali meydana gelir. Bu hal, *Tanrı ahlakının* kendisinde yansımasıdır. Bu halden sonra Hakk'ın Zatından başka gerçek varlık kalmaz. Bu hale '*istiğrak fi Zât-illâh*' denir. Bu da

⁷⁶⁰ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.851.

⁷⁶¹ *Aynı eser*, s.852.

⁷⁶² Kur'an-ı Kerim, Tevbe/39.

⁷⁶³ Evrin, *aynı eser*, s.852.

⁷⁶⁴ *Aynı eser*, s.853.

⁷⁶⁵ Bkz; elinizde ki çalışma s.128.

⁷⁶⁶ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.854.

⁷⁶⁷ *Aynı eser*, s.855.

⁷⁶⁸ Kur'an-ı Kerim, Rahman/26.

Allah'ın varlığına kendini bırakmadır. Bu haller nefsin derecelerine göre fena, beka ve istiğrak hali derece derece gelişir.⁷⁶⁹ Bu dereceler sonu yoktur, herkese her defasında farklı farklı ihsanlar olur. Fakat bunların nefsin makamı ve niteliği açısından sonuçları vardır.⁷⁷⁰

Bu haller kendinden geçiş değil, *dünya görüşünden uyanma* ve gerçeklerin içinde yaşama halidir. Evrin bu halleri bilimsel olarak da açıklama yoluna gider.

“Vücudumuzdaki yüz trilyon kadar hücrenin yapısındaki iyon denilen zerreciklerin elektrik yükü bütün evrenin iç yapısında var. Bu temel canlılık ilk önce, fen dilinde ‘Birlik sahası’ denilen Arş’tan geliyor. Bu Tanrı tahtından yöneltilen yaratış fikri ve iş gücü, melekler halinde şahıslanıyor. Çeşitli yaratıklarda sayısız belirimler peyda oluyor. Yaratan böylece kendi niteliklerinden birer eser meydana getiriyor. Bunların özelliklerine göre canlılık farklılaşıyor. İyonlar arasındaki reaksiyonlar, hücreler arasındaki iş bölümü ve iş birliği, nihayet beyinde bilinç halinde bir sonuç veriyor. Bu harika işlemdir ki: Cansız cisimlerden canlı yaratıklar peyda olmuş, küçücük bir böcekte, her çeşit hayvanda, en ilkelinden çok gelişmişine doğru içgüdüler husule gelmiş, insanda zekâ ve dehaya kadar yücelen kudretli bilinç her şeye nüfuz etmiştir.”⁷⁷¹

İnsanların ilk çağlardan bu yana yaptıkları icatlar, keşifler ve kazandıkları başarılar hep Allah'ın düzeninin ve bize verdiği anlayışın bir sonucudur. Bilim ve teknolojiye olan gelişmeler ilerlemeler keşifler hep Allah'ın dilemesiyle, kudreti ile olmuştur. Bunları yapan hep Allah'tır. İnsan ise aracıdır. Yine genlerimizde bulunan kalıtım, karakter, bilgi ve yeteneklerin gelişimi, medeniyetlerin gelişimi, yine Allah'ın yönetimiyledir. İşte bunları düşünüp farkına varmak insanı çok farklı bir noktaya taşır.⁷⁷²

Şu hadis de Peygamber Efendimiz'de olan '*Allah'ın Zâtî tecellisini*' anlatır.

⁷⁶⁹ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.855.

⁷⁷⁰ Aynı eser, s.867.

⁷⁷¹ Evrin, ÇKB, c.III-IV, ss.855-856.

⁷⁷² Aynı eser, s.856.

“Benim Allah ile bir vaktim vardır ki, onda bana ne Allah’a yakın bir melek, ne de gönderilmiş bir elçisi yanaşamaz.”⁷⁷³

c13) Miraç

“O Miraçlardan melekler ve ruh, mikdarı (dünya yıllarıyla) elli bin sene olan bir günde Allah’a doğru yükselirler.”⁷⁷⁴

Bilimadamları da Atomun özelliklerinin doğal halden biraz değişebilmesi için elli bin yıla ihtiyacı olduğunu söyler. Bu da bize Tanrısal taht olan Arş’ın yasasının bu şekilde olduğunu gösterir. Ayette geçen mearic ruhsal bir merdivendir. Peygamberimiz (s.a.v), dünya göğü olarak anılan birinci manevi göğü aşmak için yani dünya görüşlü zihniyetten daha yukarılara yükselmek için bu ruhsal merdivenden yararlanmıştır. Sonrasında melek kanatlarıyla yükselmiştir. Hz. Peygamber’in mi’raç’tan önce Kudüs’e manevi bir yolculuk yapması olan isra olayında kanatlı Növbe atı şeklinde bir bineğe binmesi de ruhun telesthesie yeteneğini temsil etmektedir.⁷⁷⁵

Hz. Muhammed’in mi’racının ‘*cismanî mi, yoksa ruhanî mi?*’⁷⁷⁶ olduğuna dair görüşlerinde olduğunu kaydeden Evrin’in görüşü bize göre mi’rac olayının ruhanî olduğu yönündedir.

Peygamberimiz (s.a.v) mi’rac’a bir süre Cibril’in kanatlarıyla yükselmiştir. Cibril, cennette ‘Sidretü’l-münteha’ (Yüce sedir ağacı) makamının meleğidir. Bu makam Allah ile bakilik tecellisinin irfanını temsil eder. Cibril bu makamdan öteye gidemez. İnsan aklı da istiğraka uğrar. Bu, seyr mai’l-lâh yani Allah ile oluş tecellisinin gizli (hafi) derecesidir. Bu derece ile daha yüksekte bulunan en gizli (ahfa) derecesi arası (refref) adı verilen manevi bir asansöre benzeyen bir vasıta ile

⁷⁷³ Aclunî, *Keşfu’l-Hafa*, II/173-174; Hadisin diğer kaynakları için bkz; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s.90.

⁷⁷⁴ Kur’an-ı Kerim, Meâric/4.

⁷⁷⁵ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, ss.861-862.

⁷⁷⁶ *Aynı eser*, s.863.

yakınlaştırılmıştır. Bu da ilahi aşkın temsilidir. *Bu yakınlaşma (Kâbe kavseyn) ‘iki yay aralığı kadar belki daha yakın’* şeklinde tanımlanmıştır.⁷⁷⁷

Mi’raç’ta Hz.Muhammed’e söylenen ‘*Sen olmasaydın, dünyayı yaratmazdım*’⁷⁷⁸ kutsal hadisi Hz. Muhammed’in insanlık adına ‘*Tanrısal ülkü’ye* erdiğini gösterir. Bu mirac, kendinden önce ve sonra olan miraçlardan kıyaslanamayacak derecede azametlidir. Miraç iman sahibinin kalbini Arş derecesine yükselttiği için buna ‘*devrei arşiye*’ denir. *Bundan sonra insanların yaşayış düzeyine inişe de ‘devrei ferşiye’ denir.*⁷⁷⁹ Peygamberimiz (s.a.v) ‘*Namaz müminin miracıdır*’⁷⁸⁰ diyerek bu yücelişin yolunu açmıştır.⁷⁸¹

Namazda aklını dünya işlerinden alamayanların ise bu yüceliše erişemeyecekleri hatırlatılmıştır. Evrin burada zamanımıza da bir eleştiride bulunur. Evrin, eskiden seyahatte yaya ya da atla çıkılırdı ama gönüller uçak hızındaydı, şimdi ise seyahat uçakla ama gönüller yaya kalmakta, demektedir.⁷⁸²

c14) Mertebeler

“*Arşı taşıyanlar ve dolaylarındakiler Rablerini överek tespih ederler ve O’na iman ederler. Müminler için şöylece yarlığama dilerler: Ey Rabbimiz! Senin rahmetin her şeyi kaplamıştır. Sana tövbe edenlerin, yolunda bulunanların kusurlarını bağışla; onları cehennem azabından koru.*”⁷⁸³

Evrin, ayette melekler ile mümin insanlar arasındaki bağın gösterildiğini söyler.

⁷⁷⁷ Aynı eser, s.864.

⁷⁷⁸ Hadis ‘*Sen olmasaydın bu kâinatı yaratmazdım*’ şeklindedir. Kaynaklar için bkz; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s.132; ayrıca bkz; Aclunî, *Keşfu’l Hafa II*, 164; Hâkim, *el-Müstedrek II*, 615.

⁷⁷⁹ Evrin, Üstadım dediği Ahmet Remzi Akyürek’in iniş ve çıkışlarla ilgili bir manzumesine de yer vermiştir. Bkz; Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.868.

⁷⁸⁰ Bu söz Razi tefsirinde Bakara’nın son ayeti açıklanırken, isnadsız olarak geçmektedir, Fahreddin Razi, *Mefatihü’l-Gayb*, Beyrut 1420, I/226.

⁷⁸¹ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.867.

⁷⁸² Aynı eser, s.869.

⁷⁸³ Kur’an-ı Kerim, Mümin Sûresi/7-9

“Yetimin ağlamasından arş titrer.”⁷⁸⁴ Hadis-i Şerif’in açıklamasında, Evrin, Arş’ı göklerin melekûtu olarak belirtir ve saf ve nezih insanların ruhu ile ilişki kurar.

Hz.İsa da havarilerine şöyle demiştir: “Göklerin melekûtunun anahtarlarını sana vereceğim. Yeryüzünde bağlayacağın her şey göklerde bağlanmış olacak; Yeryüzünde çözeceğin her şey göklerde çözülmüş olacak”⁷⁸⁵ demiştir.

Evrin Hz.İsa’nın da burada üstün insanlarla melekler arasındaki ilişkiye değindiğini söyler ve bu ilişkinin İslam Tasavvufunda ‘Kutuplar’ ın tasarrufu olduğunu belirtir.⁷⁸⁶

Kim olduğu bilinmeyen Hak dostları ricâlullah veya gayb erenleri olarak adlandırılır. Yeryüzündeki velilerin kimler olduğunun Allah tarafından bilinmesi, başkaları tarafından bilinmemesi de ‘velayet sırrı’nın bir gizemidir. Buna göre, Allah sevdiği seçkin kullarına maddi ve manevi bazı görevler yüklemiştir. Bu seçkin kişiler, bazı sırlara vâkıf olduğu için bunlara ‘ricâlü’l gayb’ adı verilir. Kendi aralarında bir hiyerarşileri vardır.⁷⁸⁷

“İman edenlere müjdele: Rab’ları nezdinde kendileri için muhakkak bir sadâkat derecesi vardır.”⁷⁸⁸

Evrin, mertebeler hakkında şunları kaydetmiştir. Gönderilmiş Peygamberlerin varisleri, evliyalar arasına katılmak için olgunlaşma yolundadırlar. Mertebelerin en yükseği ‘Kutub’dur. Ondan sonra gelen ikinci ve üçüncü *İmameyn*’dir. Beşinci, altıncı ve yedinci ‘*Evtâd*’ olarak anılır. Sekizinciden on dördüncüye kadar olan yedi kişiye de ‘*Ebdâl*’ adı verilir. Bunlar Allah katında değerli kişilerdir. Kutup hepsinin başıdır ve olgular dünyasının işlerini o yürütür.⁷⁸⁹

Muhyiddin İbn Arabî ’ye göre, Kutub, her zaman bir kişidir. Allah, Kutba kendi katından en büyük ilâhî gizemi vermiştir. Kutub, kâinâtın gizli açık yerlerinde dolaşır durur, bu durum tıpkı ruhun bedende dolaşması gibidir. Bir de ‘Kutbu’l-

⁷⁸⁴ Semerkandî, 385.

⁷⁸⁵ Yeni Ahid, Matta, 16-19.

⁷⁸⁶ Evrin, ÇKB, c.I-II, s.285

⁷⁸⁷ Bkz; Ahmet Ögke, “Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâlü’l-Gayb-İbn Arabî’nin Görüşleri” Tasavvuf, Ankara, yıl.2, S.5, ss.161-201.

⁷⁸⁸ Kur’an-ı Kerim, Yunus/2.

⁷⁸⁹ Evrin, ÇKB, c.III-IV, s.879,880.

aktâb’ denilen bir makam vardır. Bu makam Hz. Muhammed’in nübüvvetinin bâtınıdır, yani onun özel verasetini kazanmıştır.⁷⁹⁰

Evrin’in, *‘Kutub’* ve *‘Kutbu’l-aktab’* tanımlaması da şu şekildedir; Kırklardan her birine de ilgilendiği memleketin Kutbu denir. Bunun için en yüksekte bulunan kişiye *‘Kutbı-aktâb’* demek gerekir. İmameyn denilen iki kişiden sağda olan *‘Kutbı-aktab’*ın yardımcısıdır. Soldaki *‘Kutbı-ûlâ’* yani kendinden sonra gelenlerin birincisidir.⁷⁹¹ Sağda bulunan melekûtu, solda bulunan ise mülkü gözetir. Kutbun solunda bulunan kişinin makamı ve derecesi, sağda bulunandan daha yüksektir. Kutub öldükten sonra yerine geçecek olan kişi de solda bulunan kişidir.⁷⁹²

İmameyn adı verilen iki kişi ise gayb âleminin gözlemcileridir. *Evtâd* olan üç kişi ise memleketlerin koruyucularıdır. *Kırklar* ise her biri bir memlekette Tanrı sevgisini kazanmıştır. Müslüman olmayan memleketlerde de yetkisi vardır. Tanrı’nın lütfkâr sıfatı onlarda belirmiştir. Onların vatan sevgisi, bir annenin çocuğuna olan sevgisi gibidir. Tanrının intikam alan manasına gelen muntekim sıfatının nöbetçisi gibidir.⁷⁹³

Evliyaların özellikleri ayrı ayrıdır. Onların gönlü *Tanrı nazargâhı*’dır. *‘Bizi takva sahiplerine rehber kıl’*⁷⁹⁴ ayeti onların amacını ortaya koyar. Onların amacı mertebe sahibi olmak değil, insanları olgunlaştırarak insanlığa hizmet etmet ve Tanrı hoşnutluğunu kazanmaktır.⁷⁹⁵

*Sen güçlü ve merhametli olan Allah’a güven. O seni ayakta iken de, secde edenler arasında yönetimini de görür*⁷⁹⁶ ayetleri *‘Sırrı hilafet’* makamındaki zatlardan bahseder. Bu makamdakiler Hz.Muhammed’in velîlik özelliğine vâristirler. Bazan *‘Kutbu-aktab’*, *‘sırrı hilafet’* ve *‘gavsi-azam’* mertebeleri aynı kişide toplanabilir. Kur’an’daki 14 secde ayetinden 11’i *‘sırrı-hilafet’e*, 3’ü diğer peygamber vârislerine ışık tutar. Her bir asırda da on-onbeş kadar kişi irşat hizmeti ile görevlidir. Bunlara da *‘Kutbı-irşat’* denir. Bir de sadece Allah’ın zâtî tecellilerine

⁷⁹⁰ Ögke, *aynı makale*, s.173.

⁷⁹¹ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.882.

⁷⁹² Ögke, “*Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâlü’l-Gayb-İbn Arabî’nin Görüşleri*”, *Tasavvuf*, s.177.

⁷⁹³ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.879,880.

⁷⁹⁴ Kur’an-ı Kerim, Furkan/74.

⁷⁹⁵ Evrin, *aynı eser*, s.882.

⁷⁹⁶ Kur’an-ı Kerim, Şuara/218-219.

mazhar olup yukarıda bahsi geçen mertebelerden olmayan kişiler vardır. Bunlara da (*efrad*) ‘tek’ler denir.⁷⁹⁷

Evrin, mertebeler konusunda da genel çerçevesiyle Muhyiddin İbn Arabî’nin görüşlerini benimsemiştir.

c15) İlm-i Ledün

İlm-i ledün, Allah tarafından kula öğretilen bilgidir. Bu öğretme ise aracısız olarak gerçekleşir. Yani Allah’ın velîlerine ilham yoluyla öğrettiği bilgi ‘ilm-i ledün’ bilgisidir. Bu ilim adını Kur’an-ı Kerim’de geçen ‘*O’na katımızdan bir bilgi öğrettik*’⁷⁹⁸ ayetindeki ‘*ledünna*’ ibaresinden almıştır. Bu ilim keşifle elde edilen bilgiden ayırdır. Çünkü ön çaba ve istek olmadan kula ilham yoluyla verilir.⁷⁹⁹

Allah bazı sevdiği ve seçtiği kullarının kalbine geçmiş ve geleceğe ait hikmetli görüşler ilham eder. Bu konuda ilk akla gelen Hızır’dır. Mevlana, Mesnevi’sinde ‘*Vaktin Hızır’ı olan kişi*’nin aynı karakter ve algı niteliğini çok belirgin bir ruhsal verâset olarak taşıdığını söyler. Peygamberimiz’in (s.a.v) huzurunda, bir iki kutsal mertebeye olan atanmalarda Hızır’ın *tebliğ* ve *huzura getirme görevi* vardır.⁸⁰⁰

Hızır ile Musa’nın hikâyesi de *ilm-i ledün*’e örnek olarak Kur’an’da anlatılmıştır. Hızır da *ilm-i ledün*, Musa da ise *şeriat kurma* yeteneği vardı.⁸⁰¹ Evrin bu kıssaya yer vermiştir. Musa, Hızır’da olan bu ilmi öğrenme isteği ile ona tâbî olmuştu.

“*Sana öğretilen ilimden bana bir yol öğretmen maksadıyla sana tabi olabilir miyim? Dedi*”.⁸⁰²

⁷⁹⁷ Evrin, *ÇKB*, c.II, III, ss.883-884.

⁷⁹⁸ Kur’an-ı Kerim, Kehf/ 65.

⁷⁹⁹ Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s. 307.

⁸⁰⁰ Evrin, *ÇKB*, c.II, III, s.887.

⁸⁰¹ *Aynı eser*, s.888.

⁸⁰² Kur’an-ı Kerim, Kehf/65.

Kur'an'daki Hz. Musa ile Hızır arasında geçen üç olay, akla, adalete uymaz görünen olayların iç yüzü bilindiğinde başka türlü düşüneceğimizi bize gösterir. Ledün ilmi olan gizli bilgi Allah'a yakın, yaptığı işleri O'nun iradesi ile yapan insanların kalbine ilham olunur.⁸⁰³

*“Görülmeveni (ve olacak her şeyi) bilen Allah, kendine ait bu sırrı kimseye açmaz. Ancak hoşnut olduğu elçisine bildirir (ki ona mucize ve keramet olur); onun önünü ve ardını (yani gelecek ve geçmişi) de göstermeye başlar. Bu suretle o (eski peygamberlerin) Rablerinin elçiliğini hakkıyla erıştirmiş olduklarını ve Allah onların her halini tamamiyle kavramış ve her şeyi sayısıyla hesaplarmış olduğunu öğrenir.”*⁸⁰⁴

Peygamberimiz (s.a.v) de kıyamete kadar olacakları, Allah'ın ona bildirdiği gayb haberlerini ümmetinden esirgememiştir. Evrin, *“O, gayb bilgisi üzerinde kısırgan değildir”*⁸⁰⁵ ayetini buna delil olarak sunar.⁸⁰⁶

Evrin'e göre Kur'an'da da geçmişin ve geleceğin haberleri ana hatları ile belirlenmiştir. Bilim ve fen ilerledikçe Kur'an ayetlerinin de öz anlamları birer birer ortaya çıkmaktadır. Kur'an'ın gizli haberleri de zamanla orataya çıktığı için, bu gizli haberler ortaya çıktıktan sonra yorumlanması mümkün oluyor. Fakat Muhyiddin İbn Arabî gibi üstün kişiler bu bilgileri sezmişse de kapalı olarak söylemiştir. Evrin, dip notunda Muhyiddin İbn Arabî 'nin *‘Fütûhat-ı Mekkiye’*sinde *‘Arz küresi’* deyimini kullandığını, o tarihlerde ise Avrupa'da bu deyim alışılmadığını bu konuya örnek olarak sunar.⁸⁰⁷

Evrin, belirli bir maksat için Kur'an ayetlerini tevil edenlerin de Nisa/82-83 ayetlerinde şeytana uyanlar olarak belirtildiğini kaydeder. Yine ayetlerde, ilham sahibi kişilere bu ayetlerin sorulması halinde ayetlerin gerçek manalarını anlayabileceklerinin bildirildiğini not eder.⁸⁰⁸

⁸⁰³ Evrin, *ÇKB*, c.II, III, ss.890-891.

⁸⁰⁴ Kur'an-ı Kerim, Cin/26,28.

⁸⁰⁵ Kur'an-ı Kerim, Tekvir/24.

⁸⁰⁶ Evrin, *ÇKB*, c.III-IV, s.891.

⁸⁰⁷ *Aynı eser*, s. 891.

⁸⁰⁸ *Aynı eser*, s. 892.

Evrin de birçok ayeti genel görüşten farklı olarak yorumlamış, çeşitli benzetmelere sık sık yer vermiş ve eleştirilere maruz kalmıştır.

SONUÇ

Mehmet Sadettin Evrin'in, çocukluk ve ilk gençlik yılları Osmanlı'nın son döneminde geçmiştir. Bu dönemde, Osmanlı Devleti yıkılmaya giden süreçte Batı'nın etkisi ile birçok reform yapmak zorunda kalmış, işlevini yitiren kurumlar yenilenmeye çalışılmıştır. Yine bu dönemde, Batı'da eğitim gören aydın kesimin çabası ile Padişahlık sistemi de yerini meşruti bir yönetime bırakmıştır. Evrin, Cumhuriyet'in ilanına da tanıklık etmiştir. Gençlik yıllarında bir Nakşî Dergâhı olan Yahya Efendi Dergâhı'na bağlanmış, ardından Üsküdar Mevlevi Dergâhı'na devam etmiştir. Evrin, tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla, bütün tarikatların, özel bir kıyafete ve toplanmak için özel bir mekâna ihtiyacı olmayan hatta bunlara karşı olan Melâmîlik yoluna döndüğünü söylemiştir.

Evrin, bir asker olarak I.Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi'nde savaşmıştır. İstiklal Savaşı'na da katılan Evrin, ilerleyen yıllarda orduda tümgeneralliğe kadar yükselmiştir. Evrin, askerî eğitimin yanında kimya eğitimi de alan bir pozitif bilimcidir. Bunun yanında Evrin, gençliğinden itibaren genelde din özelde ise İslam Dini ve Kur'an-ı Kerim ile meşgul olmuştur. Kur'an'ı, diğer dinlerin kitapları ile karşılaştırmalı olarak tefsir etmiştir. 1960-61 yılları arasında Yüksek İslam Enstitüsü'nde Mukayeseli Dinler Tarihi dersini vermiştir.

1960 Askerî Darbesi'nin ardından, DİB'da göreve çağırılmış ve başkan yardımcısı olmuştur. Evrin, 1965 yılı DİB Teşkilat Kanunu'nun çıkarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu kanunla Diyanet İşleri Başkanlığı yeni bir düzenlemeye kavuşmuş, Başkanlık Merkez Teşkilatı bugünkü organik yapısını kazanmış ve yeni bir dönem başlamıştır.

Evrin'in en dikkat çeken özelliği akla verdiği önemdir. Bu özelliği ile Kur'an'ın, pozitif bilimlerin ışığında tefsirini yapmıştır. Ona göre, gerçekleşen pek çok buluş ve yapılan birçok keşif aslında Kur'an'da yer almaktadır. Bu yüzden de tefsirlerin elli senede bir yenilenmesi gerektiğini vurgular ve Ortaçağ'dan kalma olarak nitelendirdiği bazı tefsirleri eleştirir. Eleştirdiği tefsirler özellikle 'israiliyat'a çokça yer vermiş olanlardır. Evrin, tefsirini pozitif ilimler doğrultusunda yaparken Adiyat Suresi'nin tefsirini ise işari tefsir olarak yapmıştır. Tefsirinin genel bir sonuç olmadığını, Tanrı sözünü kavrayabilmek için sürekli çalışmak gerektiğini de vurgulayan Evrin, eserlerinde hurufî kültürden de faydalanmıştır.

Fatiha Suresi üzerinden yaptığı ve bölümlere ayırdığı Kur'an tefsiri'nin altıncı bölümünü 'Tasavvuf'a ayırır. Altıncı bölüm Fatiha Suresi'nin altıncı ayeti olan "Onların yolu ki, kendilerine sen nimet verdin" mealindeki ayettir. Evrin, bu ayet üzerinden tasavvuf hakkındaki görüşlerini ve tasavvuf kavramlarını açıklama yoluna gitmiştir. Bunu yaparken, 'Miftah-ül-Kulûb'den, Mevlana'nın ve İbn-i Arabî'nin eserlerinin yanında zengin bir edebiyat kültüründen ve bilimden faydalanmıştır. Evrin, İslam Tasavvufu'nu diğer dinlerin tasavvurları ile de Kutsal Kitapları üzerinden karşılaştırmalı olarak işlemiştir.

Evrin, dinlerin tek ve aynı ilahi kaynaktan geldiğine vurgu yaparak diğer din mensupları ile İslam'ın ortak bir paydada buluşması gerektiğini savunur. Bunun yanında diğer din mensuplarının da son peygamber Hz.Muhammed'i(s.a.v) tanımalarını ve İslam'ın son ve bütün insanlara hitap eden müttekâmil bir din olduğunu anlamaları gerektiğini düşünür. Evrin'in diğer kutsal kitaplar ile karşılaştırmalı olarak Kur'an tefsiri hazırlamasındaki asıl maksat da bu düşüncesidir.

Evrin'e göre din, genç kuşaklara bir uyutucu olarak tanıtılmıştır. Gençler, tasavvuf kültüründen yoksun kalmıştır. Bu kültürün yeni kuşaklara aktarılabilmesi

çok önemlidir. Bunun için din adamları ve ilim adamları birbirini anlayabilmelidir. Diyanet bünyesinde yaptığı çalışmalarla din eğitiminin yaygın ve örgün olarak nasıl verileceği konusunda raporlar hazırlayan Evrin, toplumun, bilhassa aydın kesimin dine olan uzaklığından da oldukça muzdariptir.

Evrin, dinde taassuba karşıdır, zamanındaki gelişmeleri takip eder. Doğu kültüründen beslendiği kadar Batı kültüründen de beslenir ve örneklerle yer verir. İslam Dini'nin geri kalmışlıktan ve fakirlikten kurtulması için çeşitli fikirler üretir.

Evrin'in tasavvuf dünyasında ruh ve şuur birlikte eğitilmelidir. Bu eğitim için dolayısıyla Allah'a yakınlaşmak için her gün insanın kendi özü ve vicdanı üzerinde bir bakım yapması gerekir.

Evrin, vahdet-i vücûd felsefesinin de tam bir savunucusudur. Yaratış ve bütün varlığın Allah'tan olmasını da kimya ilmiyle ilişkilendirerek incelemiştir.

Evrin, bir işi yaparken, o işte başarı göstermiş kişilerin taklidiyle başarıya ulaşılabilceği gibi, tasavvuf yolunda da yükselmiş mürşitleri taklit ederek bu yolda başarı sağlanabileceğini düşünür. Bunun yanında zamanımızda radyo, televizyon gibi kaynaklardan ve arkadaş ortamlarından da istifade edilerek fazilet tahsili yapılabileceğini de belirtmiştir. 'Derviş'lik ise Evrin'e göre halk içinde Hak'la beraber olmaktır. Mustafa Kara'nın tesbit ettiği gibi Evrin aslında 'çağdaş bir dervîştir' diyebiliriz.

Sonuç olarak, ordunun üst kademelerinde görev yapmış bir asker olan Evrin, tasavvuf kültüründen istifade etmiş, payına düşeni almıştır. Evrin hem yüksek rütneli bir asker hem de mutasavıftır. Tekkelerin bozulduğu için kapatılmasını haklı bulur fakat bu kültürün Osmanlı döneminde ne gibi önemli hizmetler yaptığını ve gençliğin de böyle bir irfana nasıl ihtiyacı olduğunu da anlatmaktan geri durmaz. Asker oluşu ve devletin kanunlarına uyma isteği onu bu kültürden nasıl faydalanılabileceği noktasında arayışa itmiştir. Ordunun dine uzak hatta dine düşman olarak görüldüğü yıllarda, tekke ve tarikat olmadan da tasavvuf kültürünün yaşanabilirliğini göstermiştir.

Son olarak Sadettin Evrin'in, tarikatlar noktasında yasakların olmadığı rahat bir ortamda yetişseydi tasavvuf dünyasına daha pek çok katkı sağlayabileceğini söyleyebiliriz. Ayrıca vefatından önce hazırlamaya başladığı '*Çağımızın Kur'an Bilgisi*' isimli eserin cildinde yazan, "*Hicretten 14 yüzyıl sonraki dünya görüşünde Kur'anla düşünsel ilişki yöntemi ve İslâmın yöneshim felsefesi.*" sözleri de Evrin'in 1980'li yıllarda, o zamana kadar biriktirdiği bilgi birikimini okurlarına nasıl yansıtacağı konusunda da bize fikir vermektedir.

ÖZET

Ergin Ferik, Hatice; *Cumhuriyet Dönemi'nde Bir General; Mehmet Sadettin Evrin Paşa(ö.1981) 'nın Tasavvuf Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, 222 s.

Danışman: Prof.Dr. Mustafa Aşkar

Mehmet Sadettin Evrin, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşamış, Cumhuriyet'in ilanına, dolayısıyla bir imparatorluğun bitişine, bir ulus devletinin kuruluşuna tanıklık etmiş ve tümgenerallik rütbesine kadar yükselmiş bir askerdir. Evrin, aynı zamanda Osmanlı'da yaşadığı dönemden itibaren vefatına kadar tasavvufla ilgilenmiş ve çeşitli ekollere bağlanmıştır. Tekkelerin kapatılmadığı dolayısıyla tarikatların yasak olmadığı dönemde önce Nakşîliğe ardından Mevlevîliğe intisap etmiştir. Tarikatlar yasaklandıktan sonra ise kendisine yeni bir yol bulmuştur. Bu yol, özel kıyafetleri olmayan, toplanmak için özel bir mekâna ihtiyaç duymayan Melâmîlik olmuştur.

Bu araştırma ile M.Sadettin Evrin'in hayatı, eserleri, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda yürüttüğü görevleri ve tasavvuf anlayışı hakkında bilgi vermeye çalıştık. Giriş ve iki bölümden oluşan bu çalışmanın giriş bölümünde M.Sadettin Evrin'in yaşamış olduğu dönem siyasi ve toplumsal açılardan açıklanmaya

çalışılmıştır. Birinci bölümde, M.Sadettin Evrin'in hayatı, askeriyede aldığı görevler, Yüksek İslam Enstitüsü'nde hocalığı, Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı'na getirilişi Diyanet bünyesinde yaptığı çalışmalar ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Evrin'in dini ve toplumsal meseleler hakkındaki görüşleri ve Evrin'e yapılan eleştiriler de yine bu bölüm içerisinde yer almıştır. İkinci bölümde ise, M.Sadettin Evrin'in tasavvuf hakkındaki genel görüşleri ve tasavvuf kavramlarına yaklaşımı açıklanmaya çalışılmıştır. Evrin, hem yüksek rütbeli bir asker hem de mutasavvıf kişiliği ile Cumhuriyet Dönemi'nde yaşamış ender şahsiyetlerden biridir. Fikirleri ve verdiği eserlerle de yakın tarihimize ışık tutan Evrin'in tasavvufa yaklaşımı ve tasavvufi fikirleri tasavvuf tarihimize katkı sağlayacak niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Sadettin Evrin, General, Tasavvuf, Nakşibendiyye, Mevlevi, Melâmi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Yüksek İslam Enstitüsü.

ABSTRACT

Ergin Ferik, Hatice; *A General in the Republican Period: Mehmet Sadettin Evrin Pasha's Understanding of Sufism (d. 1981)*, Master Thesis, p. 222.

Supervisor: Prof. Dr. Mustafa Aşkar

Mehmet Sadettin of Evrin was a soldier, who lived during the late Ottoman Empire, the proclamation of the Republic, and thus to the end of an empire, has witnessed the establishment of a nation-state and rose to the rank of major general. Evrin, also lived in the Ottoman Empire from the period up to his death, was interested in mysticism and was connected to the various schools. In the period before the closure of the lodges and the memberships to the sects were banned, he was affiliated with the *Mevlevî* and then, with the *Nakşibendî* sects of sufism. After the banning of religious sects, he has found a new way to him. This way has been *Melâmi* sect which has no special attire and no need to convene a special space.

Through this research, we aimed at giving information about M.Sadettin Evrin's life, his works, and his role in the Department of Religious Affairs and tried to describe his way of understanding of Sufism.

This study consists of an introductory and two main parts. In the introduction part, we attempt to explain the political and social aspects in which M. Sadettin Evrin lived in.

In the first part, we give information about the life of M. Sadettin Evrin, his tasks in the military, his lectureship at the Islamic Institute of Religious Affairs, his rising to

power as a Vice President of Department of Religious Affairs and his studies and works on-site.

In the second part, we try to explain M.Sadettin Evrin's general views on the evolution of Sufism and his Sufi approach to the concepts.

Evrin is one of the rare personalities who lived during the reign of the Republic with his a high-ranking military personality as well as a mystic. Apart from his ideas and works that shed light to our recent history, his approach to Sufism and his Sufi mystical ideas are likely to contribute to our history of Sufism.

Key Words: Mehmet Sadettin Evrin, General, Sufism, Nakşibendî, Mevlevî, Melâmi, Department of Religious Affairs, Islamic Institute of Religious Affairs.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Ahmad, Feroz, Modern Türkiye'nin Oluşumu, çev. Yavuz Alogan, 3.Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2002.

Ahmed er-Rufai, Onların Alemi, çeviren, Abdülkerim Akçiçek, Ankara, Alperen Yayınları, 2005.

Akdoğan, Ali, Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2002.

Akşin, Sina, 31 Mart Olayı, Ankara, ASBF Yayınları, 1970.

Alperen, Abdullah, Türkiye'de İslam ve Modernleşme, Adana, Karahan Yayınları, 2003.

Anonim, Ana Britannica, c.22.

Anonim, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, 1986.

Anonim, İslam Ansiklopedisi, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1964.

Anonim, Osmanlı Ansiklopedisi, İstanbul, İz Yayıncılık, 1996.

Armağan, Mustafa, Türkçe Ezan ve Menderes, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.

Armaoğlu, Fahir, 19.yy Siyasi Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

- Aşkar, Mustafa, Molla Fenârî ve Vahdet-i Vücûd Anlayışı, Ankara, Muradiye Kültür Vakfı Yayınları 1993.
- Aşkar, Mustafa, Niyazi Mısrî ve Tasavvuf Anlayışı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998
- Ateş, Süleyman, İşârî Tefsir Okulu, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.
- Bahtiyar, Lale, Sufi Tasavvufi Arayışın Dışavurumu, çev. Mehmed Temelli, İstanbul, İz Yayıncılık, 2006,
- Beydilli, Kemal, ‘Doksanüç Bozgunu: Dağılan İmparatorluk ve II. Abdülhamit’, Osmanlı Devleti Tarihi, c.I, içinde, (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, 1999.
- Beydilli, Kemal, ‘Tanzimat ve Islahat Fermanları’, Osmanlı Devleti Tarihi, c.I, içinde, (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, Feza Gazetecilik, 1999.
- Bilimer, Vehbi, DİB Kuruluş ve Görevleri Kanun Tasarısı Hakkında Mütâlaa, İstanbul, Sönmez Matbaacılık, 1963.
- Bolat, Ali, Melametilik, 3.Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları, 2011.
- Bolat, Ali, Muhammed Nûru’l-Arabî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, Samsun, Etüt Yayınları, 2010.
- Bolay, Süleyman Hayri, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, 2.Baskı, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1981.
- Bozdağ, İsmet, II.Abdülhamid’in Hatıra Defteri, 14.Baskı, İstanbul, Pınar Yayınları, 2005.
- Cebecioğlu, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, 5.Baskı, İstanbul, Ağaç Yayınları, 2009.
- Danişmend, İsmail Hami, 31 Mart Vakası, İstanbul, İstanbul Kitabevi, 1961.
- Demir, Ahmet İshak, Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslam’a Bakışı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004.
- Demir, İsmet, Hacı Osman Yıldırım, Beşiktaşlı Şeyh Yahya Efendi ve Üveysilik, İstanbul, Şeyh Yahya Efendi Kültür ve Araştırma Vakfı Yayınları, 1997.
- Din ile İlgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1961.
- Doğan, Mehmet, ‘Büyük Türkçe Sözlük’ 11.Baskı, İz Yayınları, 1996.
- Doğrul, Ömer Rıza, İslam Tarihinde İlk Melâmet, Ankara, İnkılap Kitabevi, 1950.
- El-Hac Mehmed Nuri Şemsüddin-El-Nakşibendi, Miftâh-ül-Kulûb - Kalplerin Anahtarı’, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi Yayınları, 1969.

- Eraydın, Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatlar, 5.Baskı, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.
- Ertürk, Ramazan, Sûfî Tecrübenin Epistemolojisi, Ankara, Fecr Yayınları, 2004.
- Eşrefoğlu Rûmî, Müzekki'n Nüfûs, tercüme. Yaman Arıkan, İstanbul, Eskin Matbaası, 1977.
- Evrin, Sadettin, Allah Bizimle, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1961.
- Evrin, Sadettin, Cevaplarım, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1963.
- Evrin, Sadettin, Çağımızın Kur'an Bilgisi, c.I-IV, Ankara, Doğu Matbaası 1970.
- Evrin, Sadettin, Dinin Müspet Felsefesi ve Vicdan Birliği, Ankara, 1941.
- Evrin, Sadettin, Dinler Arası Müşterek Bir Söz: Allah Bizimle, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1961.
- Evrin, Sadettin, Doğru Yol, İstanbul, Manevi Cihazlanma Cemiyeti Neşriyat, 1963.
- Evrin, Sadettin, İslâmiyet Nazarında Hazreti İsa, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1963.
- Evrin, Sadettin, Kur'an Bilgisi, Ankara, Doğu Matbaası, 1970.
- Evrin, Sadettin, Kur'an-ı Kerim Açıklaması (Fatiha ve Bakara Sûreleri), Ankara, Güzel Sanatlar Matbaası, 1962.
- Evrin, Sadettin, Müspet Maneviyat Etüdleri, c.I-II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1954.
- Evrin, Sadettin, Radyo'da Dinî ve Ahlâkî Konuşmalar, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1961.
- Evrin, Sadettin, Radyoda Dini ve Ahlaki Konuşmalar, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1961.
- Evrin, Sadettin, Zekat Sandığı, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1963.
- Göçek, Fatma Müge, Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü, çev. İbrahim Yıldız, Ankara, Ayraç Yayınları, 1999.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, '100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar', İstanbul, İnkılap Yayınları, 1997.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, 100 Soruda Tasavvuf, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1969
- Gölpınarlı, Abdülbâki, Hurûfluk Metinleri Kataloğu, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, Melâmîlik ve Melâmîler, 4.Baskı, İstanbul, Milenyum Yayınları, 2011.

- Gölpınarlı, Abdülbâki, Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1977.
- Haksever, Ahmet Cahit, Son Dönem Osmanlı Mevlevilerinden Ahmet Remzi Akyürek, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Hücvirî, Keşfu'l Mahcûb, haz. Süleyman Uludağ, 3.Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010.
- Işın, Ekrem, Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.
- İbn Arabî, Harflerin İlmi, çev.Mahmut Kanık, Bursa, Asa Kitabevi, 2000.
- İbn Haldun, Tasavvufun Mahiyeti Şifa'us-Sail, haz. Uludağ, 2.Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları 1998.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, Osmanlı Devleti Tarihi, c.I-II, İstanbul, Feza Gazetecilik, 1999.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, Osmanlı Medeniyeti Tarihi, c.I-II, İstanbul, Feza Gazetecilik, 1999.
- İmam Gazâlî, El-Munkizü Mine'd Dalâl ve Tasavvufî İncelemeler, şerh. Abdülhalim Mahmud, çev. Salih Uçan, 5.Baskı, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 2012.
- İmam Gazâlî, İhyâu 'ulûmi'd-dîn, c.III, tercüme, Ahmet Serdaroğlu, İstanbul, Bedir Yayınları, 1974.
- İz, Mahir, Tasavvuf, 5.Baskı, İstanbul Yayılcık Matbaası, 1990.
- Jaschke, Gotthard, Yeni Türkiye'de İslamlık, Ankara, Bilgi Yayınları, 1972.
- Kam, Ferit, Vahdet-i Vücûd, sadeleştiren Ethem Cebecioğlu, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1994.
- Kansu, Aykut, 1908 Devrimi, 3.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Kara, Mustafa, 'İkinci Meşrutiyet Devrinde Dervişlerin Sosyal ve Kültürel Etkinlikleri', Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005.
- Kara, Mustafa, Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri, 2.Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2003.
- Kara, Mustafa, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, 9.Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2011.
- Karpat, Kemal Hasim, Osmanlı Modernleşmesi, çev. Akile Zorlu Durukan-Kaan Durukan, Ankara, İmge Kitabevi, 2002.
- Kılıç, Mahmud Erol, Anadolu'nun Ruhu, 2.Baskı, İstanbul, Sûfî Kitap, 2011.

- Kılıç, Rüya, ‘Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Son Dönem Melâmîleri’, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005.
- Kuruluşundan Bugüne Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Albümü, 1924-2009, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Kuşeyrî, Kuşeyrî Risâlesi, haz.Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergah Yayınları, 2009.
- Küçük, Hülya, Tasavvufa Giriş, İstanbul, Dem Yayınları, 2011.
- Lewis, Bernard, Modern Türkiye’nin Doğuşu, çev. Metin Kırıatlı, 8.Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Mantran, Robert, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II, İstanbul, Adam Yayınları, 1999.
- Okay, Orhan, ‘XX.Yüzyılda Fikir Akımları’, c.I, içinde, (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, 1999.
- Ortaylı, İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, 3.Baskı, İstanbul, Hil Yayınları,1995.
- Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Sunar, Cavit, Melâmîlik ve Bektaşîlik, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Türküne, Mümtaz’er, Tuncay Önder (der.), Şerif Mardin Türk Modernleşmesi Makaleler 4, 5.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.
- Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Genişletilmiş Yeni Basım, 2.Baskı, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2005.
- Yediyıldız, Bahaeddin, ‘Osmanlı Toplum Yapısında Değişmeler’, c.II, içinde, (ed.) İhsanoğlu, 1999.
- Yıldırım, Ahmet, Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,2009
- Yılmaz, Hasan Kamil, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, 14.Baskı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2011.

MAKALE-HABER

- ‘Basımı kararlaştırılan diğer eserler’, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, 1961, s.269.
- ‘Başlanılan Çalışmalar’ Her Asrın Dini Müslümanlık, Ağustos, 1962, s.22;

- ‘Din adamlarının Birbirleriyle hoş geçinmeleri hakkında.’ Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Haziran, 1962, s.29-30.
- ‘Din adamlarının Birbirleriyle hoş geçinmeleri hk.’ Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Haziran, 1962, s.29-30.
- ‘Din Eğitime Suikast’, Yeni İstanbul, 10.01.1964.
- ‘Diyanet İşleri Başkanı Sn.Hasan Hüsnü Erdem Tarafından Diyanet Sitesi Hakkında Ankara Radyosunda Yapılan Konuşma’, Diyanet Dergisi, 1961, s.271.
- ‘Diyanet İşleri Reisliğinin Bugünkü Durumu’, Oku, c.II, S.22, Ocak, 1963, s.9.
- ‘Diyanet İşleri Reisliğinin Cevabı’, Oku, c.II, S.23, Şubat, 1963, s.22.
- ‘Diyanet İşleri Reisliğinin Cevabına Cevap’, Oku, c.III, S.25, Nisan 1963, ss.22-25.
- ‘Diyanet Sitesi Hakkında Dernekçe Hazırlanan Broşürden’ Diyanet Dergisi, 1961, ss.272-274.
- ‘Ezanı Hoparlörle Okumak Yasak’ Hürsöz, Erzurum, 19 Ekim 1963, s.1.
- ‘Müşterek Tebliğ’, Oku, c.III, S.34, Mart 1964, s.28.
- ‘Sadettin Evrin’in Cevabı’, Oku, c.III, S.26, Haziran 1963, s.22, 25.
- ‘Vilayet ve Kaza Hayrat Hademesi Tekâmül Kursu Ders ve Müfredat Programı’ Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Eylül, 1962, ss.29-30.
- Altan, Çetin, ‘Of ve Oftan Sonra Yine Of’, Milliyet, 04.05.1963.
- Bulut, Mehmet, ‘Dönemleri ve Öne Çıkan Hizmetleriyle Diyanet İşleri Başkanları Hasan Hüsnü Erdem –II’, Diyanet Aylık Dergi, Mayıs 2011, sayı:245, ss.50-53.
- ‘Diyanet Teşkilâtında Sonu Gelmez Tayinler’ Bugün Gazetesi, sahibi; Mehmet Şevket Eygi, 15 Aralık 1966.
- Evrin, Sadettin ‘Mevlit ve Hatim Okutmak Hakkında’, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, 1961, s.87- 88.
- Evrin, Sadettin, ‘(Dinde Reform) Diye Ortaya Atılan Hezeyan’ Her Asrın Dini Müslümanlık, Ocak 1963, s.7.
- Evrin, Sadettin, ‘(Dinde Reform) Diye Ortaya Atılan Hezeyan’ Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt.II, S.1-2,Ocak - Şubat,1963, s.41-42,
- Evrin, Sadettin, ‘Alevilik Nedir’, Cumhuriyet,18.06.1966.
- Evrin, Sadettin, ‘Alevilik-Sünnilik İhtilafları Hakkında İki Müsbet Görüş’, Her Asrın Dini Müslümanlık, Mart, 1963, s.10.

- Evrin, Sadettin, ‘Allah Var mı, Yok mu?’ Milliyet, 19.05.1963.
- Evrin, Sadettin, ‘Atatürk’ün Bir Hutbesi’ , Her Asrın Dini Müslümanlık, Aralık, 1962, s.16-17.
- Evrin, Sadettin, ‘Başlayış’, İslâm, Nisan 1956, S.1, s.10.
- Evrin, Sadettin, ‘Din Hizmetinde Münakaşa Adabı’, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Mart – Nisan, 1963, c.2, S.3-4, s.21-22.
- Evrin, Sadettin, ‘Fatiha Tefsiri’, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Ekim, 1962, cilt.1, sayı.5, s.3-6.
- Evrin, Sadettin, ‘Fazilet’, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Ağustos, 1962, cilt.1, sayı.3, s.13-15.
- Evrin, Sadettin, ‘İslamiyet’, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Haziran, 1962, cilt. I, S.1, s.3-4.
- Evrin, Sadettin, ‘Kur’an’ın Tefsiri Hakkında’ Her Asrın Dini Müslümanlık, Ağustos, 1962, s.5.
- Evrin, Sadettin, ‘Kur’an-ı Kerim Hakkında’, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, 1961, s.42-45.
- Evrin, Sadettin, ‘Meâller ve İzahlar’, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Ağustos, 1962, cilt.I, S.3, s.3-4.
- Evrin, Sadettin, ‘Orman Davası’, Her Asrın Dini Müslümanlık, Ocak, 1963, s.6.
- Evrin, Sadettin, ‘Özlü Dindarlık’, Her Asrın Dini Müslümanlık, Haziran, 1962, s.5.
- Evrin, Sadettin, ‘Radyoda Kur’an-ı Kerim Açıklaması’, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Kasım, 1962, cilt.1, S.6, s.3-4.
- Evrin, Sadettin, ‘Sünnet Düşünleri ve Bir Kırık Testi’, Her Asrın Dini Müslümanlık, Eylül, 1962, s.5.
- Evrin, Sadettin, ‘Telakkilerde Çeşitlilik ve Ayarlama’, Her Asrın Dini Müslümanlık, Temmuz, 1962, s.5.
- Evrin, Sadettin, ‘Zekât Sandığı’ Oku Dergisi, s.23, yıl,1963, S.23.
- Her Asrın Dini Müslümanlık, Ocak 1963, ss.35-38.
- Her Asrın Dini Müslümanlık, Ağustos, 1962, ss.26-32.
- Her Asrın Dini Müslümanlık, Ekim 1962, ss.21-26.
- Her Asrın Dini Müslümanlık, Eylül 1962, ss.26-27.
- Her Asrın Dini Müslümanlık, Kasım-Aralık, 1962, s.23.
- Hürsöz, Erzurum, 19 Ekim 1963, ss.1-5.

İslam, Aralık 1963, S.75, ss. 81-83.

İslam, Ocak 1964, S.76, s.109.

İslam, Şubat 1964, S.77, s.141.

Kara, İsmail, ‘Cami, Ordu, Siyaset, 27 Mayıs İhtilaline Dair Bir Hutbe’, Toplumsal Tarih, S:173, Mayıs 2008, s.46.

Kara, Mustafa, ‘Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Mutasavvıf Bir General Sadettin Evrin’, İLAM Araştırma Dergisi, c.II, S.1, Ocak-Haziran 1997, s.61.

Kuşat, Ali ‘Nefis Mertebelerine Psikolojik Bir Yaklaşım’ Tasavvuf, Ankara, Temmuz Aralık, 2002, ss.119-128.

Ögke, Ahmet, ‘Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâlü’l-Gayb-İbn Arabî’nin Görüşleri’ Tasavvuf, Ankara, yıl.2, S.5, ss.161-201.

Tebliğler, 25 Kasım 1963, s.270.

Zengin, Zeki Salih, ‘Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kur’an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi’, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Temmuz-Aralık 2011, ss.16-18.

İNTERNET KAYNAKLARI

‘Açıklama’ Sadettin Evrin.
gazetearsivi.milliyet.com.tr, (28.11.1961).

Altan, Çetin, ‘Of ve Oftan Sonra Yine Of’
gazetearsivi.milliyet.com.tr, (04.05.1963)

‘Başbakan Erdoğan’ın Talimatıyla Külliye Kurtuldu’
http://yenisafak.com.tr/gundem-haber/basbakan-erdoganin-talimatiyla-kulliye-kurtuldu-18.01.2012-362852 (20.03.2013).

‘Diyanet İşlerindeki Basın Toplantısı’
gazetearsivi.milliyet.com.tr, (27.01.1963).

‘Emekli Tümğ. Evrin Ankara’da Toprağa Verildi’
gazetearsivi.milliyet.com.tr,(23.08.1981).

‘Eschatology in Islam by M. Sadeddin Evrin’
http://www.wigix.com/item/1118000/Eschatology-in-Islam-by-M.-Sadeddin-Evrin (20.04.2012).

Evrin, Sadettin, ‘Allah Var mı, Yok mu?’
gazetearsivi.milliyet.com.tr, (19.05.1963)

Evrin, Sadettin, ‘Alevilik Nedir’,
www.cumhuriyetarsivi.com.tr (18.06.1966)

Gülmez, Sedat ,’27 Mayıs Caizdir’
<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-26861-258-27-mayis-caizdir.html>, (24.05.2010).

Felek, Burhan, ‘Kur’an Bilgisi’
gazetearsivi.milliyet.com.tr (07.08.1970).

‘İki Kitap Hakkında’
www.cumhuriyetarsivi.com.tr (10.12.1971).

‘Kur’ân-ı Kerîm’in İhmâlî’
<http://www.mustafakaratas.com/sahabe-ve-hadis-rivayeti.html>,
(26.09.2013).

‘Kur’an Bilgisi-I’
www.cumhuriyetarsivi.com.tr (31.08.1970).

‘Kuruluş ve Tarihi Gelişim,’
<http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/Diyamet-Isleri-Baskanligi-Tanitim-Taktim-4.aspx> (22.08.2013)

‘Vefat’
gazetearsivi.milliyet.com.tr, (22.08.1981).

‘Yeniistiklalden ‘Yeniistiklale’.
http://www.yeniistiklal.com/index.php?option=com_content&view=article&id=130:yen-stklalden-qyen-stklalqe&catid=56:huseyintanrikulu, (03.01.2010).

Zümrüt, Osman, ‘Atatürk’ün Din Anlayışı’
www.cumhuriyetarsivi.com.tr, (14.02.1981).

‘15 İmam Hatip okulunun kapatılması talep edildi’
gazetearsivi.milliyet.com.tr, (23.11.1961).

ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, Bakanlar Kurulu Kararları , Fon Kodu: 30.18.1.2,
Sayı: 3/6462, Yer No: 114.65..1, Dosya: 47-301, Tarih: 01.10.1947.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, Bakanlar Kurulu Kararları, Fon Kodu: 30.18.1.2,
Sayı: 4/906, Yer No:132.46.5, Dosya: 47-659, Tarih: 04.06.1953.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, Bakanlıklararası Daire Başkanlığı Üçlü Kararname, Fon Kodu: 30.11.1, Sayı: 121, Yer No: 288.29.15, Tarih: 10.06.1961.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, Bakanlıklararası Daire Başkanlığı Üçlü Kararname, Fon Kodu: 30.11.1, Sayı: 2489, Yer No: 304.10..12., Tarih: 06.04.1964 ,

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Evrakı, Fon Kodu: 051, Sayı:-, Yer No:4.34.48, Tarih: 31.12.1963.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Evrakı, Fon Kodu: 051, Yer No. 4.37.21.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Evrakı, Fon Kodu: 051, Yer No: 4.34.48, Tarih: 31.12.1963.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Sicil Dosyası, No: 1961 – 0261, Dosya N: 27302.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Sicil Dosyası, No: 1961 – 0261, Karar: 290, Tarih: 12.04.1961.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Sicil Dosyası, No: 1961 – 0261, T: 15.06.1961.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Sicil Dosyası, No: 1961 – 0261, Evrak No: 31844, Esas No: 1961/ 1747, Karar No: 1961/ 2447, Tarih: 03.11.1961

Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Sicil Dosyası, No: 1961 – 0261, Evrak No: 27764, Tarih: 22.08.1962.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Sicil Dosyası, No: 1961 – 0261, Evrak No: 35375, Tarih: 07.11.1962.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Sicil Dosyası, No: 1961 – 0261, Konu: 116-1350, Sayı:27732, Tarih:16.11.1962.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Sicil Dosyası, No: 1961 – 0261, Konu: 16-1350, Sayı:27733, Tarih:16.11.1962.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Sicil Dosyası, No: 1961 – 0261, Konu: 116-1350, Sayı:27734, Tarih:16.11.1962.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Sicil Dosyası, No: 1961 – 0261, Evrak No: 8212, Tarih: 02.04.1964.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Sicil Dosyası, No: 1961 – 0261, varide: 7879, Tarih: 07.10.1965.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Sicil Dosyası, No: 1961 – 0261, Sayı:106, Tarih: 21.11.1963.

Millet Meclisi 1.Dönem, ‘Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun’ Kanun No:633, Kabul Tarihi: 22.06.1965, Resmi Gazete Tarihi ve No: 02.07.1965, 12038; DİB Teşkilat Kanununu Görüşen Geçici Komisyon Tutanakları, TBMM Kütüphanesi Yer No: 680000249, Birleşim Tarihi: 22.06.1964.

Türk Silahlı Kuvvetleri, Askeri Safahat Belgesi, Sicil No: 330-107.

EKLER:

SADETTİN EVRİN'İN ÜVEYKIZI SAMİRA YENER'DEN ALINAN SADETTİN
EVRİN FOTOĞRAFLARI

EK-1: SADETTİN EVRİN OTOBİYOGRAFİSİ

-Biyografi-

Mehmet Sadeddin Evrin (doğum ~~2 Şubat 1912~~ 28 ~~ramazan 1314~~, 6.mart 1897)
Babası Deniz İnşaiye Albayı Arif (Kırım Hanları Ailesinden Sultan Ala'
Mirza'nın torunu)

Evrin 1914 de Mühendishanei berrii hümayun denilen o zamanın topçu-istih-
kâm,muhabere ve nakliye sınıfları harpokulundan ağırtopçu sınıfının birin-
cisi olarak asteğmenlikle orduya katılmıştır.Sınıf arkadaşları "Aşıkpaşalı"
diye tanınırlar. Çanakkale savaşında Büyükanafarta'da teğmenken bulunmuş,yüz-
başılıktan itibaren Fen ve sanat U.Md.lüğünde optik ve mühimmat şubeleri
Md.lüklerinde, 5 yıl ordumuz ve Afgan ordusu için teknik görevler yapmış,
1956 da Ordudonatım Tümgeneralı olarak yaş haddinden emekliye ayrılmıştır.

İkinci kariyer olarak,gençliğinden beri Kur'an tefsiri üzerinde meşgûl
olmuş, 1941 de "Dinin müspet felsefesi ve vicdan birliği" adlı kitabını,
1952-1956 yılları arasında "Müspet Maneviyat etüdleri" adlı 8 fasikütlük
kitabını yayınlamıştır.

Emekli olduktan sonra İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsünde mukayeseli
dinler tarihi öğretim üyeliği yapmış,Cuma sabahları Radyoya 75 defa
Kur'an açıklaması hazırlıyarak bir kısmını kendisi söylemiştir.Yine
radyoda dinî-ahlâkî konuşmalar yapmış,bunlardan 40 kadarını Diyanet İş.
Bşk.bastırmıştır.

Biri Marburg kongresine gönderilen "Eschatologi in İslam" yani İslamda
ahret bilgisi ,diğeri de"Manevi Silahlanma cemiyeti tarafından,İngilisteye
gönderilen "Manevi silahlanma ve Müslümanlar" adlı tebliği başka uluslarda-
ki bu konuyla ilgililere gönderilmiştir.

1961-63 arası Diyanet İş.Bşk.Muavinliğinde bulunmuş,din adamları için
genel bilgi kursları açtırmış, bir yıl da müşavere kurulu üyeliğinde
bulunmuştur.

Kur'anın yalnız Müslümanlara değil,bütün insanlara hitabettiği dikka-
te alınarak yazılmış "Fatiha ve Bakare sûrelerinin açıklaması"adlı eseri
kendi tarafından, "İslâmiyet nazarında Hz İsa" ve "Allah bizimle" adlı
iki risale ile "Beyyine" adlı kitabı Diyanet İş.Bşk.ca bastırılmıştır.

1970-73 arası "Çağımızın Kur'an Bilgisi" adlı 1050 sayfalık yapıtı
4 kitap,sonra iki cilt halinde yayınlanmış, ikinci baskısı 1980 de
8 fasikül halinde hazırlanıp I.ci fasikülü çıkmıştır.Bu ikinci baskı
~~İslam~~ Kur'anla düşünsel ilişki kurma amacıyla özel bir gelişme
almış bulunmaktadır.

EK-2: 'DİB TEŞKİLAT ALBÜMÜ'NDE SADETTİN EVRİN

Mehmet Sadettin EVRİN

14.07.1907-18.06.1965

06 Mart 1897 tarihinde İstanbul'da doğdu. 22.09.1912'de Harp Okulu'na girdi. 17.07.1933 tarihinde asteğmen oldu. İstiklâl Savaşı'na iştirak etti. 30.08.1945'te albaylığa, 30.08.1951'de tuğgeneralliğe, 30.08.1955'te de tümgeneralliğe yükseldi.

Sırasıyla Feni Sanat Genel Müdürlüğü, Poligon Müdürlüğü (01.01.1946-31.12.1946), Feni San'at Dairesi Başkan Yardımcılığı (01.01.1947-31.12.1949), Genel Kurmay Ordonat Dairesi Grup Başkanlığı (01.01.1950-30.08.1955), Kara Kuvvetleri Komutanlığı Ordonat Daire Başkanlığı (01.09.1955-31.07.1956) görevlerinde bulundu. 01.08.1956'da 46 yıl 11 ay fiili ve 6 yıl itibari olmak üzere toplam 52 yıl, 11 ay hizmetle tüm generallikten emekliye ayrıldı.

1960-61 ders yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Mukayeseli Dinler Tarihi öğretim üyeliğinde bulundu. 09 Mart 1961'de Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Kanunu'nun hazırlanmasında ve çeşitli ilmi meselelerde ihtisasından faydalanılmak üzere, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görevlendirildi. 17.04.1961'de Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığına, 06.04.1964 tarihinde de Müşavere ve Dini Eserleri İnceleme Kurulu Üyeliğine tayin edildi. 07 Ekim 1965'de isteği üzerine ikinci kez emekli oldu.

"Müsbet Manevîyat Etütleri" ve "Çağımızın Kur'an Bilgisi" (2 cilt, 1504 sh.) yayınlanmış eserlerindendir.

EK-3: SADETTİN EVRİN'İN DİB HİZMET CETVELİ

HİZMET CETVELİ										10 : 1 - 10	
Kurumu	Diyaret İşleri Başkanlığı Başkanlık			Emekli Sicil No 96 425 27 (38 295 36)		T.C Kimlik No		Kurum Sicil No 19610261		SSK.No : Bağ-Kur No :	
Adı Soyadı Prof.Dr.Sadettin EVRİN				En Son Görev Ünvanı Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurul Üyesi				Doğum Yeri ve Tarihi İstanbul - 22/02/1312			
Öğrenim Durumu (İlk Girişte) Hukuk Fak. - 17/07/1330								Görevde Öğrenim değişikliği ve tarihi Yüksek İslam Enst. -			
Borçlanmış ise Kanun No. ve süresi Kanun No Yıl Ay Gün				Borçlanmış ise Kanun No. ve Süresi Kanun No Yıl Ay Gün							
Görev yeri ve Ünvanı				Kdr	Em.Maş D/K	KHAY D/K	Gör.Ay D/K	Ek Göş.	Başlama Tarihi	Ayrılış Tarihi	Açıklama
Harp Okuluna Nasbı									09/09/1328	16/07/1330	Harp Okuluna Başlama
Asteğmen				90					17/07/1330	29/08/1945	Asteğmenliğe Nasbı
Albay				90					30/08/1945	29/08/1951	Albaylığa Nasbı
Tuğgeneral				125					30/08/1951	29/08/1955	Tuğgeneralliğe Nasbı
Tümgeneral 150 lira Kadro (2000 lira) Aylık				150					30/08/1955	14/07/1956	Tümgeneralliğe Nasbı
Açık									15/07/1956	16/04/1961	Emekli
Başkanlık (1500 lira Aylık) Diyanet İşl.Bşk.Yrd.				1500					17/04/1961	18/06/1963	Yeniden Tayin
(2000 Aylık)				2000					19/06/1963	12/04/1964	Terfi
Başkanlık Müşavere ve Dini Eserler İnceleme Kurulu Üyesi				2000					13/04/1964	13/10/1965	Nakil
(2000 Lira Aylık)											Emekli
Amir, Adı, Soyadı,Tarih, İmza, Mühür 02.11.2011								Kontrol edenin, Adı, Soyadı, tarih, paraf			
								Dolduranın Adı, Soyadı, tarih, paraf			

ASKERİ SAFAHAT BELGESİ

Sicil No : 330-107
Adı Soyadı : Mehmet Saadettin EVRİN
Baba Adı : Arif
Memleketi : İstanbul/Fatih/Aşıkpaşa
Nüfusu : Ankara/Çankaya
Doğum Tarihi : 22 Şubat 1312
Sınıf-Rütbe : Harp Sanayi, Tümgeneral
Duhulü : 09 Eylül 1328, Mühendishaneye
Terfi Tarihleri : 25 Kanun-ı Evvel 1330, Teğmen
01 Mart 1333, Üsteğmen
01 Mayıs 1340, Yüzbaşı
30 Ağustos 1934, Binbaşı
30 Ağustos 1941, Yarbey
30 Ağustos 1945, Albay
30 Ağustos 1951, Tuğgeneral
30 Ağustos 1955, Tümgeneral
Emeklilik Tarihi : 14 Temmuz 1956
Emeklilik Sebebi : Yaş Haddi
Son Görev Yeri : KK Ordu Donatım Dairesi Başkan Muavinliği

Katıldığı Savaşlar

I. Dünya Harbi : 16 Ekim 1330-31 Ekim 1334
İstiklal Harbi : 26 Mart 1336-25 Temmuz 1336

Diğer Bilgiler

Babası Arif Bey Bahriye Miralayıdır.
30.12.1940 tarihine kadar “ÖZDEBİR” soyadını kullanmıştır.
İngilizce, Fransızca, Almanca ve Arapça bilmektedir.

Tümgeneral Mehmet Saadettin EVRİN (330-107)’e ait “Subay Şahsi Dosyası” kayıtlarına göre düzenlenmiştir.

EK-5: SADETTİN EVRİN'İN YEĞENİ NURETTİN ÖZDEBİR⁸⁰⁹ RÖPORTAJI

Röportaj Tarihi: 17.11.2011

Dedelerimiz Kırım Hanedanlığı'ndan gelmiş. Büyük dedem yani Sadettin Paşa'nın dedesi Girayhan Türkiye'ye göçtüğünde İstanbul Fatih'te bir eve yerleşmiş. Girayhan dervişmeşrep bir insanmış, rivayete göre cuma günleri namaza giderken çevresine bol miktarda sadaka verir ve etrafın dikkatini çeker. Yine rivayet olunur ki büyük Fatih yangınından bir gün önce bazı evlerin kapı önlerini süpürür, bazılarını da süpürmeyerek burayı terk edin demek ister. Bu yaşananlar sonuncunda Girayhan halkın büyük teveccühünü kazanmış. Soyu Kırım Hanedanlığına dayandığı için bu durum Saray çevresinde hoşnutsuzluğa yol açmış ve Varna'ya gönderilmiş. Gidişi sırasında bindiği gemi fırtınadan dolayı iki defa geri dönmüş, üçüncüsünde madem bizi burada istemiyorlar diyerek Varna'ya gitmiş, orada vefat etmiş, kabri de orada.

Evrin'in babası Arif Bey, aile Fatih'teki eve yerleştiğinde zamanın âdetine göre (o dönemde her evden bir çocuk, erkekse Enderun'a, kız ise Harem'e alınıp yetiştirilirmiş) Enderun'a alınmış ve Saray'da yetiştirilmiş. Arif Bey yani dedem zamanın padişahı tarafından İngiltere'ye gemi mühendisliği okumak üzere gönderilmiş. Denizciliği buradan geliyor, bahriye miralay. Arif Bey, Sultan Reşat'ın yaverliğini de yapmış, aynı zamanda Taşkızak Tersanesi'nin kurucusudur. O, son derece güzel hat eserleri olan bir hattattır da. Kabri İstanbul Beşiktaş'ta bulunan Yahya Efendi Dergâhının bahçesindedir.

Annesi Naziperver Hanım, yani babaannem, Şeyh Şamil'in torunlarından bir Çerkez'dir. Ailesi Türkiye'ye göç ettiği zaman padişah onlara da iskân etmeleri için Kapıdağ Yarımadası'nı göstermiş. Naziperver Hanım, Harem'e alınmış ve orada yetiştirilmiş. Ailenin erkekleri ise Hicaz'a gönderilmiş. Padişah, Enderun'da yetişen Arif Bey ile Harem'de yetişen Naziperver Hanım'ı evlendirmiş. Bu evlilikten sırasıyla Sadettin, Hâmî ve babam Ekrem dünyaya gelmiş. Arif Bey, sarayda yetişen

⁸⁰⁹ Ankara Sanayi Odası Başkanı, Sadettin Evrin'in kardeşi Ekrem Özdebir'in oğlu.

eşinin isteklerine yetişmekte zorlanırmış, Anlatılanlara göre Naziperver Hanım kış yaklaşırken kocasına kömür alıp almadığını sorar, Arif Bey’de alacağım der ama kış gelene kadar kömürü getirmez. Aldığı kömürü boş bir arsaya döktürür, ihtiyacı olanların oradan kömür almasını sağlar, kalan kömürü de kendi evine götürür.

Ailemiz Hac zamanı Surre-i Hümayûn ile Mekke’ye gönderilen Kâbe’nin örtüsünün değişim masraflarının kırkta birini karşılamakla görevlendirilmiş. Şöyle anlatayım;

Hacca gidilirken, Kâbe’nin örtüsü önceden gönderilmiş. Ailemize bu masrafların kırkta birine katılım beratı verilmiş. O berat hala bende. Beratın altında çok süslü bir yazıyla yazılmış Şeyhül Hameyn damgası var. Oradaki harem ağaları da bu masraflara katılan insanlara hediyeler gönderirmiş. Bu hediyeler, Kâbe temizliği sırasında oradan çıkan tozların içine konduğu küçük şişelermiş. Sanıyorum bu görev, Hicaz elimizden çıkana kadar devam etmiş. Babam o günleri hatırlardı.

Amcamla aynı soyadı taşımıyoruz. Babam, Ekrem Özdebir, Halk Partisi’ne mensup olduğu sırada bir vesile ile suçlanmış ve Roma hamamında, yargılanmadan 10 yıl hapis yatmış. Mahkemeye çıkmasına az bir süre kala cezaevine gönderilmiş. İlk mahkemede de beraat etmiş. Amcam Sadettin Evrin’in ise asker olduğu için kariyerine bir engel teşkil etmesin diye soyadını değiştirmeyi uygun görmüş olabilir.

Amcam, Osmanlı’nın son döneminde yaşadığı için, ilk eğitimini muhtemelen medresede almıştır. Dini konulardaki alt yapısı oradan geliyor olabilir.

Amcam, 1960 ihtilalinde TRT Radyosu’nun müdürlüğünü yapmış ve radyoda din ve ahlak programlarını ilk başlatan kişidir.

Sadettin Paşa, ‘Çanakkale Gazisi’dir. Bu savaşta kulağının arkasına bir şarapnel parçası girmiş ve yaralanmış. Hatta öldü sanılarak ölülerin arasına alınmış, Alman Mareşal Sanders, teftiş sırasında Evrin’in ölü olmadığını anlayarak hayatını kurtarmış. Bu yara sonucunda bir kulağının ağır işitmesi nedeniyle sıhhi engel yüzünden kurmay olamamıştır.

Babamlar harp yıllarında yetişmiş. Bunun da etkisiyle baba tarafıyla ilişkilerimiz çok kopuktu. Belki bu kopukluktan, belki de amcamın heybetinden,

samimi olunabilecek biri gibi durmazdı. Aramızda hep bir mesafe olmuştur. Çok haşmetli, kalıplı bir insandı. Bunun yanında çok da nazık bir insandı, tam bir salon beyefendisi idi, giyimine çok itina gösterirdi. Kimseye yük olmak istemezdi, burnu düşse yerden almaz derler ya öyle bi insandı. Kocatepe Camii'nin karşısında oturuyorlardı. Ölümünden birkaç ay önce ziyaret etmiştim. Hasta yatıyordu, o halini göstermek istememişti. Masasının üzerinde duran şık bir kâğıt ağırlığı vardı, elime alıp baktım, beğendiğimi düşünerek o ağırlığı bana zorla hediye etmişti.

Amcam, icatçı bir kişiymiş. Çanakkale'de, "topçu ileri gözetleyici" olarak çalışırken atılan mermiler boğazın belli bir yerine kadar ulaşır. O da mermilerin ağırlıklarını azaltmak suretiyle mermileri daha uzağa atabilecek bir yöntem geliştirir. En önemlisi de atılan topun nereye gideceğine dair talimatları hesaplayan bir makine yapar. Bu yöntemle yapılan atışlar çok başarılı olur fakat kendisine bu işlerle neden uğraşıyorsun diyerek hapis cezası verilir. Amcam daha sonra ordu donatım daire başkanı olur. Kendi yaptığı cihazın daha gelişmiş modelleri getirilir. O da kendi dosyasından başvurusunu bulur ve "daha tekâmül etmiş modelleri vardır, bu dosya hükümsüzdür" diyerek başvurusunun altını kapatır.

Dedem ve Babaannem de Nakşî tarikatına intisaplıymış. Amcam da o dönem demek ki Yahya Efendi Dergâhı'na intisaplıymış. Dedemin ölümüyle ilgili şöyle bir hikâye anlatılır. Bir Kadir Gecesi dergâhta şeyh ve müritler sofrada başında iftarı bekler. Şeyh, amcama "inna lillahi ve inna ileyhi raciun" ayetini okur "kalk Sadettin evine git" der. Amcam, şeyh beni sofrasından kovdu diye çok üzülür. İftar etmeden Beşiktaş'taki dergâhtan karşı tarafa Kadıköy'deki evine gider. Eve geldiğinde babasının vefat ettiğini görür, şeyhinin kendisine neden kalk eve git dediğini anlar. O gece ne kadar Allah dostu varsa telefonla haberleşmiş gibi toplanıp babası Arif Bey'in evine gelir. Dualar edilir. Ertesi gün, önde askerî kıta, arkasında dervişler Kadıköy'den Beşiktaş'a Yahya Efendi Dergâhı'na cenazeyi götürür. Dergâhın kapısından girerken soldaki ikinci kabir dedem Arif Bey'indir. Dedem muhtemelen 1917 yılında altmış yaşlarında vefat etmiştir.

Amcam daha sonra Mevlevi Dergahı'na devam etmiş. Mevleviliğe ayrı bir gönül bağı vardı. Amcamın evine ziyarete gittiğimde Mevlana aşığı olan Anne Marie Shimmel'i birkaç defa orada görmüştüm.

Amcam Yahya Efendi Dergâhı'na devam ederken, bir gün şeyhi ona “Sadettin, senin kısmetin bizde kesildi sen Kadıköy Mevlevihanesi'ne gideceksin.” der. Amcam o tarihten sonra Kadıköy Mevlevihanesi'ne devam etmiş. Bundaki hikmet de şu olabilir diye düşünüyorum: O zamanlar Konya'daki Mevlâna Türbesi kapalıdır ve insanlar türbenin önünde gizli gizli ağlar, dualar ederlermiş. Şeb-i aruz törenlerinin de yapılmadığı bir dönemmiş. Bu törenlerin yapılması için ilk defa amcam ön ayak olmuştur.

Babam hapisteyken Kemal Pilavoğlu ile tanışmış ve samimiyet oluşmuş. Öyle ki daha sonra Pilavoğlu baldızını babamla evlendirmiş. Yani annem Kemal Pilavoğlu'nun baldızıdır.

Babaannem, babamı ziyaret etmek için şeyhinden destur istediğini şeyhinin kendisine hiç merak etmemesini oğlunun hapiste onun için nimet olan birisinin yanında olduğunu söylemiş. Babaannem de hapse ziyarete gittiğinde “Sen burada kiminlesin? Bana yanında bulunan zâtı övdüler.” diye anlatır. Babam da Kemal Pilavoğlu'nun yanında olduğunu söyler.

EK-6: SADETTİN EVRİN'İN YENGESİ AYŞE ÖZDEBİR⁸¹⁰ İLE YAPILAN TELEFON GÖRÜŞMESİ

Görüşme Tarihi: 25.01.2012

Evrin, tek kelimeyle mükemmel bir insandı. Evrin 'in Dedesi Girayhan, Cengizhan'ın soyundan gelmiştir. Kayınvalidemin yani Paşa'nın annesinin ismi Hatice Şerife'dir. Eşi ona çok cömert olduğu için altın saçan manasında Zerefşan ismini takmıştır. Evrin Paşa, birinci evliliğini Hale Hanım ile yapmıştır. Hale Hanım'dan Gülsevin isminde bir kızı dünyaya gelmiştir.

⁸¹⁰ Ankara Sanayi Odası Başkanı Nurettin Özdebir'in annesi.

EK-7: SADETTİN EVRİN HAKKINDA SAMİRA YENER İLE YAPILAN RÖPORTAJ

Röportaj Tarihi:21.12.2011

Paşa'nın annemle evliliği 1960 öncesinde oldu ama tam tarihini hatırlamıyorum. Uzun süre İstanbul'da oturdular daha sonra Babam Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı'na getirildi ve Ankara'ya taşındılar. Annemle, Fazıla Hanımla, uzun yıllar birlikte oldular. Annem Çapa'dan mezun ilkokul öğretmeni idi, çevresinde çok sevilirdi. 1961'den sonra Mimar Kemal İlkokulu'nda öğretmen olarak çalışmıştır. Çevresinde çok sevilen bir öğretmendir. Ben 1961-1965 yılları arasında üniversitedeyken Adakale Sokak'ta otururken onlarla birlikte yaşadım. Paşa'nın daha önceki evliliğinden Gülsevin isminde bir kızı vardı. Gülsevin, Bodrum'a yerleşti, onunla hala telefonlarız. O da mükemmel bir insandır, koleje birlikte gitmiştik, üvey kardeş gibi olmadık.

Dediğim gibi ben Paşa'nın hayatına 60'lı yıllardan sonra tanık oldum. 65'ten sonra üniversite bitince Amerika'ya gittim. Amerika'dan dönünce de evlendim ve onların yanından ayrıldım. Paşa, mükemmel bir insandı, çok hoşgörülü idi. Kendi öz babam kadar sevdiğim bir insandı. Olağanüstü bir insandı. Bir üvey baba gibi olmadı hiçbir zaman. Benim çocuklarımla da ilgilenirdi, onları çok severdi.

Annem 2008'de vefat etti. Paşa, anneme büyük bir hayranlık besler, onu çok takdir ederdi. Annemle çok iyi geçinirlerdi. Annem ona paşam derdi. Onun huzuru için her şeyi yapardı. Beraber namaz kıarlardı. Annemi çok aydınlattı. Paşa'nın kızdığını hiç görmedim, kızacak bir durum da olmazdı aslında. Evde çok çalışırdı, daha çok odasına çekilir ve çalışmalarını sürdürürdü, biz de onu rahatsız etmezdik. Annem de onun çalışmalarına çok saygı gösterir, çayını götürür ve ona rahat bir ortam sağlardı. Paşa, bir şeye üzüldüğü zaman bir yere gider oturur ve on dakika kadar düşünceye dalar, sonra üzüntüsü geçmiş olarak gelirdi. Herhalde kendi kendine iç muhasebesi yapardı. Kendi içinde çok huzurlu bir insandı. İnsan-ı kâmil denilen türden bir insandı, gerek ailesiyle gerek çevresiyle ilişkileri çok faklıydı, şimdi öyle insanlar kalmadı.

Paşa, Gülhane Hastanesi'nde uzun bir süre kaldı, çok ıstırapı vardı, kanserdi. O dönemde annem başucundan hiç ayrılmadı. Ben de bir şeyle getirir, götürürdüm hastaneye, bana ipek kızım derdi. Bir gün hiç unutmam, yattığı yerden: "Samira, şu gökyüzünde uçan kuşları görüyor musun, onların uçuşunda büyük bir hikmet var, bunu anlamak lazım." Dedi. Arada böyle söyleyişleri vardı. Paşa 81'de vefat etti, nur içinde yatsın, tabii o zamandan bu yana ben de pek çok şeyi unuttum.

Paşa'nın kardeşi Ekrem Bey'in eşi Ayşe Hanım, Paşa'nın annesine çok iyi baktı, o da çok muhterem bir insandır. Annem de, sık sık giderdi Ayşe Hanımlara. Paşa vefat ettikten sonra ilişkiler koptu.

Abdülkadir Geylani'ye karşı özel bir ilgisi vardı. Kitap sırtında Abdülkadir Geylani yazan bir kitap hep gözümün önüne gelir. Paşa'dan, Anne Maria Schimmel ismini de duyardım. Samiha Ayverdi ile de bir dostluğu vardı. Kâni Karaca çok iyi dostuydu, Paşa'yı ziyarete gelirdi hep. Dostları çoktu ama isim olarak hepsini hatırlayamıyorum şimdi çok zaman geçti.

Paşa, askerlikle ilgili anılarını anlatmazdı, işleriyle ilgi konuşmazdı, biz de sormazdık. Çok sakin, çok normal bir yaşantısı vardı, kimsenin işine karışmazdı. Fanatik ve katı bir hali yoktu, çok olgun bir insandı. Zannediyorum bu olgunlukta çok lisan bilmesinin de katkısı vardı. Dış dünyadaki gelişmelere çok açık bir insandı, yenilikleri takip ederdi. '*Çağımızın Kur'an Bilgisi*' kitabını revize ederek yeni gelişmeler ışığında tekrar yayınlamak istiyordu, üzerinde çalışıyordu ama ömrü yetmedi. Allah imkân verirse hazırladığı kitabı ben bastırmak istiyorum ama ona karşı saygısızlık yapmak istemiyorum. Vefatından bu yana çok zaman geçti, birçok yeni icat ve keşifler oldu, bunlara nasıl bir yorum getirirdi bilemiyorum. Kitaplarını açıyorum şimdi, merak ettiğim konuları okuyorum. Yaşasaydı onunla sohbet edip çok şey öğrenmek isterdim.

Babama şu nedir diye sormadım, okul, evlilik, çocuk derken hayat geçti. Bize şunu şöyle yap demezdi, yaşantısıyla örnek olurdu. Çok alçakgönüllü, çok iyi bir insandı. Onun için din konusu çok önemliydi, Mevlevi dergâhından geçmiş birisiydi. Bunun yanında askerî disiplini vardı tabii. Oğlum küçükken ona disiplin kazandırmak için yarım saat oynamasını ve yanına gelmesini söylemiş.

EK-8: SADETTİN EVRİN'İN ÖĞRENCİSİ SAİM YEPREM⁸¹¹
RÖPORTAJI

Röportaj Tarihi: 13.12.2011

Sadettin Evrin Hoca, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünde 1959-1963 yılları arasında, benim öğrenci olarak bulunduğum yıllarda, öğretim üyesi olarak görev yaptı. Hatırlayabildiğim kadarıyla Ankara ve İstanbul'da şubeleri olan 'Yüksek Ahlak' derneğinin kurucusu ve üyesi idi. Kendisi asker, general olmasına rağmen kimya alanında uzmanlığı vardı. Şöyle ki; o zamanlarda askerî öğrenciler ordunun ihtiyacı olan alanlarda da uzmanlık eğitimi alıyorlardı. Ona 'Kimyager Paşa' denirdi.

Hoca, 'Mukayeseli Dinler Tarihi' dersini veriyordu. Araştırmacı kimliğinden ötürü bu dersi veriyordu. Hoca, 'Tevrat'tan, 'İncil'den ve Kur'an-ı Kerim'den karşılaştırmalı olarak işliyordu dersi. Zaten bu konular Hoca'nın hobi ya da özel ilgi alanıydı diyebiliriz. Derslerde o zaman fasikül fasikül basılan Hoca'nın kaleme aldığı 'Müspet Maneviyat Etüdleri' kitabını da takip ediyorduk. Bu kitapta Kur'an-ı Kerim'in günümüz bilim ve teknolojisine uygun olarak yorumlama metodu benimsenmişti. O zaman belirli ders kitapları yoktu. Hocalar ya klasik eserlerden ya da kendi notlarından dersleri işlerdi. Dersinde tuttuğumuz notlar da vardı ve bu notların büyük kısmı tarafımdan tutulmuş notlardır. Evrin Hoca, Kur'an-ı Kerim ayetlerinde geçen bazı kavramların günümüzdeki teknik bilgilerle karşılaştırıldığında, karşılıklarının bulunduğunu söylüyordu. Örneğin, 'Dabbe' kelimesi yeryüzünde güm güm basarak yürüme anlamına geldiği için 'Dabbetül-arz'ın tank olabileceğini söylüyordu. (*yürselu 'aleyküma şuvaazun min narin ve nehasün fe la tentesiran*) (55/35) ayetinde iletken bir maden olan bakır kelimesinin geçtiğini ve bunun elektrik akımı olabileceğini ifade ediyordu. Derslerde bu konuları da tartışmalı olarak anlatırdı.

⁸¹¹ Prof.Dr.,Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Kurulu Başkanı.

Hoca, son derece kibar ve centilmendi. Giyimine kuşamına azamî derecede dikkat eder ve yakışıklı giyinirdi. Konuşma olarak da kibar, nazik konuşurdu ancak bazen nadir olmakla beraber sinirlendiği zaman askeri keskinliği ortaya çıkardı. Mesela çok rahat “Otur” diye otoriter bir ifadeyle komut verirmiş gibi davranabilirdi. Ama kendini çok kısa zamanda kontrol altına alır ve o nezaketine devam ederdi. Tek kulağında bir cihaz vardı, duymasında biraz ağırlık olduğu hissediliyordu, belki de bu yüzden sesini yükseltiyordu.

Evrin hoca, anlattığı konuların aynen kendi anlattığı gibi bilinmesini isterdi. Pozitif bilimlerde yetişmiş bir asker olmasına rağmen fikir bakımından çok fazla demokrat olmadığını söyleyebilirim. Notları da oldukça kıttı. Hatırladığım kadarıyla Kur’an ayetlerine bazı yorumlar getirir ve ‘burada kastedilen böyle olabilir’ şeklinde değil de ‘böyle olmalıdır’ şeklinde kesin bir kanaat sahibi idi. Hoca’nın fikirleri, geleneksel bilgilere önem veren çevrelerce pek tasvip edilmez ve kınanırdı. Enteresan düşüncelerine bazı arkadaşlar da itiraz ederdi.

Soru: Araştırdığıma göre ilk başlarda Nakşîlikle ilgisi olmuş. Sonra Mevlevî tarikatına girmiş. Hiç bahseder miydi derslerde Mevlevîlikten ya da tarikatlardan?

Hiç hatırlamıyorum. Yalnız Kur’an-ı Kerim’le ilgili yorumlarında Bâtını tevillerini benimsemesi onun bu mistik kültüre de aşına olduğunu gösteriyordu zaten. Çünkü bahsettiğim tevil tipi tefsir ilminde batını tevil dediğimiz bir tevil tipidir. Bu daha ziyade tasavvuf kültüründe yer bulmuş yaşamış olan bir yaklaşım tarzıdır. Onun böyle bir tasavvufi kültüre de aşına olduğunun belgesidir. Bu yaklaşım hem de basit bir seviye değil Kur’an-ı Kerim ayetlerini yorumlamaya kadar gidecek bir seviyeye ulaşmış olmasını gösteriyor.

Ebcded hesabı da bu tasavvuf kültürünün, edebiyat kültürünün bir yönü. Kur’an ayetlerinden ebced hesabına dayalı hüküm çıkarma yine bu Batını yaklaşımların bir göstergesidir. Sadece Batını, Alevi karakterli tarikatların değil Sünni karakterli tarikatlarda da var bu yöntem. Bunlar belirli bir karakter yapısını gösterir. Bu karakter yapısı pozitif ilimlerle de birleşince işte modern dönemlerde görülen Kur’an ayetlerini modern bilimler istikametinde tevil etme yaklaşımı olarak ortaya çıkıyor. Müspet, pozitif demek, Hoca’nın ‘Müspet Maneviyat Etüdleri’ kitabı

da pozitif bilimlerle manevi bilimleri bağdaştırma hareketi. Tamamen Batını bir görüşle pozitif bilimleri de bağdaştıramazsınız. Ama ikisini bağdaştırmaya çalışan bir yaklaşım içindeydi hoca.

Soru: Siyasi görüşünden bahseder miydi? Asker kökenli olduğu için darbeyi öven yazıları da var.

Mümkün mertebe kendisi asker olmasına rağmen askerlikle ilgili konuşmalara yer vermezdi. Yani derslerde bizim hatırlayabileceğimiz kadar durmuş değiliz. Ancak Milli Birlik Komitesi, 27 Mayıs İhtilali'nden sonraki ekip içinde Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı olarak görev yaptığı da bir gerçektir.

Hoca, düşünen bir insandı. Bütün dinlerin aynı ve tek kaynaktan geldiğini savunuyordu. 'Mukayeseli Dinler Tarihi' dersini de özellikle seçmişti.

Soru: Bir tebliğ amacı var mıydı? Hristiyanlar da bunu okusun öğreysin inansın gibi.

Tabii. Onu açıkca söylüyor zaten. Müslümanların bazı davranışlarını da gaflet olarak nitelendiriyor. İnsanların, ortak bir gerçeğe sarıldıkları takdirde, yani İlahi vahye, aralarındaki kavgaların, savaşların biteceğini savunuyordu.

Soru: Batıya çok dönük değil mi?

Evet batıya açıktı. İslam toplumunun geri kalmasında bazı düşünce tiplerinin etkili olduğunu düşünüyordu. Skolâstik düşünce mesela. Ya da basmakalıp düşünceler.

EK-9: ÜVEY KIZI SAMİRA YENER'İN KALEME ALDIĞI 'SADETTİN EVRİN BİYOGRAFİSİ'

SADETTİN EVRİN'İN HAYATI.

Sadettin Evrin 1897 yılında İstanbul'da doğmuştur. Kuleli Askeri Hissinden mezun olduktan sonra orduya ordonat teğmen olarak görevine başlamıştır. Çanakkale, Büyük Anafartalar Savaşına katılmıştır. Top, optik mühimmâtı hakkında ~~çok~~ başarıları nedeniyle özel kademeler kazanmıştır. Ordudaki başarılı hizmetleriyle 1951'de Tuğgeneral, 1955'de Tümgeneral rütbelerine yükselmiş ve 1956'da ~~da~~ yılında da emekli olmuştur.

Ömrünün büyük bir kısmını din üzerinde ~~harcam~~ araştırmalara harcamış olan S. Evrin gençliğinde Mevlevî dergahından feyz almıştır.

~~Askeri görevi~~ ^{Uzun yıllar} ~~arasında~~ yurt dışına görevli bulunan S. Evrin Fransızca Almanca, İngilizce ve Arapça bilmekteydi.

Aydın din adamı niteliğini ve bilgi ^{sin} düşünce dünyasına, eserleri vasıtasıyla İslamiyet hakkında bilimin gösterdiği mantık ve anlayış içinde düşünce dünyasına nakletmiştir.

İstanbul - Yüksek İslam Enstitüsü
Mukayeseli Dinler Tarihi ~~Prof.~~ konuları
ders vermiş ve radyo da Kuran-ı
Kerim'in ~~açıklamasını~~ mealini
içeren Dini ve ahlaki ^{bir dizi} konuşmalar
yapmıştır.

1941'de "Nur-i Viedan" ilk yayınlanan
eseridir. 1954-57 yılları arasında altı
ciltlik "Müşbet Manevîyat Etüdları" yayınlan-
mıştır.

* Bilim dünyasında ilgi görmüş olan bu ~~ilk~~
ikinci eseri. Princeton ve Yale Üniversiteleri ile
Londra ve Roma Şarkiyat Enstitülerinde
temel kitap olarak yararlanılmıştır.

1961-63 yılları arasında Diyanet İşleri
Başkan yardımcılığı görevinde bulunmuştur.
1970 yılında yayınlanan üçüncü eseri
4 ciltlik ~~"Cagımızda"~~ "Kuran Belgisi" dir.
Son eseri olan "Cagımızın Kuran Belgisi"
hazır hale getirmişken, 1981 yılında
ebediyete intikal etmiştir.

EK-10: SADETTİN EVRİN'İN TRT ANKARA RADYOSU'NDA YAPTIĞI
PROGRAMLAR HAKKINDA TRT'DEN ALINAN BİLGİ NOTU

bilgiedinme@trt.net.tr 28 Ağustos 2013

Hatice Hanım;

Sadettin Evrin hakkında Kurumumuza yapmış olduğunuz başvuru üzerine yaptığımız incelemede, sözkonusu kişi ile ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Adıgeçen kişinin ihtilal idaresi tarafından Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı'na atandığına dair bilgiler ışığında bazı radyo programlarında konuşma yapmış olabileceğini tahmin ediyoruz ancak o kayıtlar elimizde bulunmamaktadır.

Bilgilerinizi rica ederim.

Osman OKTAY

TRT Ankara Radyosu Eğitim ve Kültür Yayınları Müdürü

EK-11-a: SADETTİN EVRİN'İN KABİR FOTOĞRAFI

EK-11-b: EVRİN'İN ANNESİ HATİCE HANIM VE EŞİ FAZILA EVRİN'İN KABİR FOTOĞRAFI

EK-12: SADETTİN EVRİN'İN MİLLİYET GAZETESİ'NDE YAYINLANAN VEFAT İLANI

22.08.1981, Milliyet, Sayfa 6

VEFA'İ

Kırım Hanları ailesinden Sultan Ala Mirza'nın torunlarından Deniz İnşaiye albayı Arif ve Hatice Hanım'ın oğlu, Fazıla Evrin'in kıymetli eşi, Gülsevin, Alpagut, Samira, Özden ve Cengiz'in babaları, Çağrı, Umut ve Doruk'un dedeleri, emekli korgeneral Refik, avukat Cezmi, Avniye, Melek, Türkekul, Yurdakul, Tunç, Ayşe, Zehra, Gülden ve Güher Kurttekin ile Hale ve Birsen Öge'nin enişteleri, Ekrem, Hami ve Ayşe Özdebir'in ağabeyleri, Nurettin ve Nuriye'nin amcaları,

Emekli Tümgeneral

SAADEDİN EVRİN

21.8.1981 günü Haklı rahmetine kavuşmuştur. Cenazesi 22.8.1981 Cumartesi günü öğle namazından sonra Maltepe Camii'nden kaldırılacaktır. Tanrı rahmet eylesin.

Has Reklam: 1337—9325

AİLESİ

< III >

23.08.1981, Milliyet, Sayfa 12

Emekli Tümğ. Evrin Ankara'da toprağa verildi

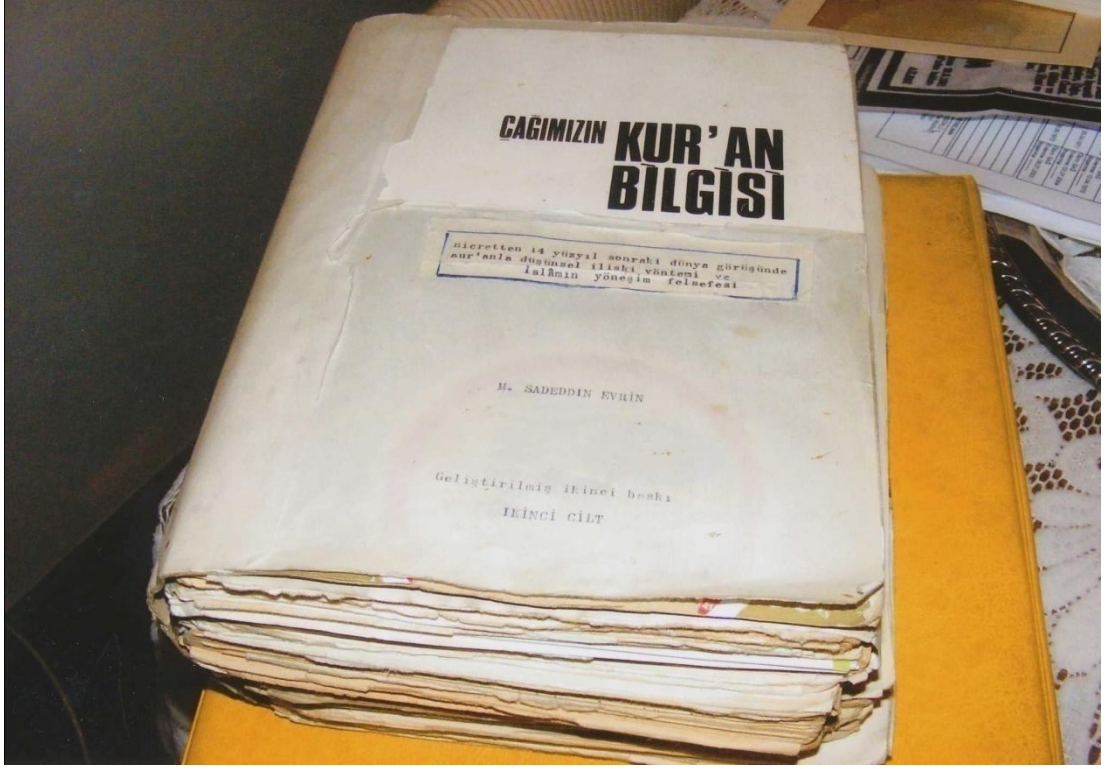
ANKARA, AA

Ankara'da önceki gün vefat eden emekli tümgeneral ve Diyanet İşleri eski başkan yardımcılarında Saadettin Evrin, Maltepe Camii'nde kılınan öğle namazından sonra askeri törenle Cebeci Asri Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.

83 yaşında hayata gözlerini yuman Evrin'in cenaze törenine, Genelkurmay Başkanlığı adına Tümgeneral Doğan Güreş ve Tümgeneral Doğan Beyazıt, Kara Kuvvetleri eski komutanlarından emekli orgeneral Eşref Akıncı, Diyanet İşleri Başkanlığı mensupları, ailesi ve yurttaşlar katılmıştır.

© 2009 Doğan Gazetecilik A.Ş.

EK-14: SADETTİN EVRİN'İN VEFATINDAN ÖNCE YAYINA HAZIRLAMAKTA OLDUĞU, BASIMI GERÇEKLEŞMEYEN “ÇAĞIMIZIN KUR’AN BİLGİSİ” ESERİNİN FOTOĞRAFI

4 MAYIS 1988

Of ve oflan sonra yine of

GIOVANNİ Pasini'ye bâzan nasıl bânıy-
rum. Yazarlığına değil, o kadar üstün za-
zar olmak yeryüzünde pek az insanın na-
sîp olur. Sadece yarattığı tîplerden birine... Onun
yarattığı tîplerden birine bânıyorum.

Çok çok, pek çok zengin olsam; Türkiye
kahvelerinde peykoye çıkıp bir bacağımı altına
almış, tahta ağızlığıyla sigara içen ve etrafında-
kilere allamelik eden o hicareleri koluma ipe-
tiğim gibi Roma'ya, Paris'e, Londra'ya, Brunel-
les'e götürsem; bir takım muhittlere soksam on-
ları... Ve birden kuzgun iğneyle müzmin bir ce-
rahat tûmarını dağlar gibi ne seviyede olduk-
larını kendilerine hissettirsem.

En iyimser istatistiklere rağmen okuma yaz-
ma bilmeyenlerin sayısı nüfusun yüzde yetmi-
şi... Doğru dürüst bir yabancı dil bilenleri ve
bildikleri dilde başka insanların yazdıklarını
okuyanları artık siz hesaplayın.

Yalnız Türkçeyle basir neşir olanlar dahi
temel kültür kitaplarından kaç tanesini oku-
muşlardır? O kitapların zaten Türkçeleri yok
ki...

Kendi ana dilimiz dünya düşüncesini izleme-
ye yetmiyor. Birçok önemli eser Türkçeye çev-
rilmiyor. Ondokuncu yüzyılın gürültü yarat-
mış kitapları dahi henüz Türk kütüphanelerine
tam anlamıyla malolmamış.

Her bilmedigimiz yok farzetmenin zavallı-
lığı içindeyiz.

Sartre:

— Asıl hürriyetsizlik, düşünüp de söyleye-
memek değil, düşünmeye iktiyas hissedeme-
mektir, diyor.

Türkiye için cümle âlemi zıplatacak bir
soru:

— Tanrı var mı, yok mu?

Bu konuda en hoşuma giden cevap, Rus-
sell'in cevabı:

— İzah edemediğin olaylar karşısında ha
Tanrı var demişsin, ha yok. Aslında iki cevap
da aynıdır. Birincisinde izah edemeyişinin acı-
nı bir kelimeyle örtmeye çalışıyorsun, ikincisin-
de bunu itiraf ediyorsun. Gölgeleme ve itiraf bi-
ze daha fazla bir şey öğretmiyor.

Bu büyük mantığı kovalayacak kafa yapısı-
nı bulmak zannederim ki Türkiye'de çok zordur.

Geçen gün bir hesap yaptık. Çoğunlukta gi-

TAŞ

bi görünen yobazlığın gerçekte çoğunlukta ol-
madığı ortaya çıktı. Arap fanatizmine karşı
Türk açık kashillığıyla ortaya çıktıkları için
başlarına gelmedik belâ kalmayan Alevilerin sa-
yısı oniki milyon. Onlarla bu konular çok daha
rahat görülebilir. İş değilse bir iki milyon
da gözü az çok açılmış adamımız vardır. Bun-
lara aydınları, gençleri, kenarda köyde kahın-
kalbur üstü şahsiyetleri de katınca yüzde yet-
miş okuma yazma bilmez bir memlekette laftan
anhyabilen bir iz'ân çoğunluğu sağlanabilir. Ne
çare ki bunlar sınımlar, pısmıklar. Ötekilerin
yaygaraları doluyor ortalıkta...

Bir Sartre'in dediğini, bir Russell'in dediği-
ni halk seviyesine indirip, her şeyden şüphle eden
civil civil insan kafasını, kireci harcı katılmış
tuğla kafalardan ayırma yollarını açmıyorsun.

Okullarda çocuklara bu rozgar estirilmiyor.
Yazarların bir kısmı hem yağlı, hem adam sen-
dedi...

Klanse, geri kalmasına hiçbir sebep olmadı-
ğı halde geri kalmış Türkiye'nin can alıcı konu-
ları üstüne sıkı sıkı yürüyemiyor. Bâzı olayları
eğerlerini şişirip göğüsleyemiyor. Neden çekini-
yorlar anıyamıyorum. Bir defa karşı çıkanların
tümü kösele kadar cahil. Bilmedikleri için dire-
niyorlar. Ve onun için Gög'daki adamın özlemine
çekiyorum. Çok çok, pek çok zengin olsam da
onları bir Batıya götürsem ve elceğizimle orada
nasıl konuşuluyor, nasıl düşünülüyor bir göster-
sem diyorum.

Aslında bütün şeyler nasıl basit, nasıl anla-
şılması kolay... Ve kafalar nasıl içlenmemiş Tür-
kiye'de... Arapkir'de, kurbaga yediğini yazdığını
için benim gâvur olup olmadığımı konuşuluyor-
muş. Elektronik beyinlerin yaptığı sibernetik
hesaplar konuşulacak değil ya...

Bir memleketin canına nasıl okunmuşlar, na-
sıl mahveymişler insanıncıkları...

Biraz ışık kazım, biraz ışık...

Allah var mı, yok mu?

Çetin Altan'ın 4 Mayıs tarihli yazısına cevap

TANRI var mı, yok mu? sorusuna Russell.

İzah edemediğin olaylar karşısında ha Tanrı var demişsin, ha yok... Aslında iki cevap da vardır. Birincisinde, izah edemeyişimin aczini bir keltiyle örtmeğe çalışıyorsun. İkincisinde de bunu itiraf ediyorsun. Golgele-
me ve itiraf bize daha fazla bir şey öğretmiyor» diyor. Fikrimce, bu muazzam idrâk işi, yalnız bu kısa mantık oyunu gerçevesine bağsedilemez.

İnsan, Allaha kul olmak gibi, ruh ve şuuruna kıymet veren bir hayatı yaşamak için yaratılmış-

Yazan :

Sadettin Evrin

DIYANET İŞLERİ BŞK. MUV.

tir. Buna rağmen, herkes Allahın. Yalnız onun değil, bütün kudret ve madde âleminin sahibini izah hususunda ise, pek çok din adamının başarı göstermesini hekle-
mek insafsızlık olmaz mı?

Nasıl ki, elektriği de herkes bil-
diği, kullandığı halde onun mahi-

yetini kolayca beyan edemez.

Farzedelim ki, en mükemmel bir izah yapılmış olsa da herkesin kavraması kabil olur mu? Bir Vektör hesabını bile her matema-
tik okuyandan isteyebilir misiniz?

Bir ufak deneme arz edeyim: Maddenin yoğunlaşmış bir kud-
ret, kudretin de parçalanmış bir

madde olduğunu anlıyoruz. Bütün kâinatın maddeden kudrete, kud-
retten maddeye doğru istihale et-
tiğini seziyoruz. Başlangıç ve so-
nuç olan esasa: Elektronlar arası
birlik sahası (Champ unitaire)
adını veriyoruz. Bunu dinini (Arş.)
yâni yaratanın tahtı, diye tanıdı-
ğını hatırlatabiliyoruz. Oradan
vücut bulan mikro ve makro-
kozmdaki hareket nizamını; uzvi
yaratıklardaki, güzel sanatlara
nümune olan zarafeti, herşeydeki
yararlılığı, bu suretle, kâinatta
hâkim fikri gözönüne getirebili-
riz.

Hülâsa etmeğe çalıştığım bu
azametli mânâyı, din adamlarının
lâyıkıyla belirtemediğinden şikâ-
yet etmeniz kadar, yüksek kültür
sahiplerinin de ilgisizliğinden ve
ya ihtisas kalıplarına kısılmış ol-
malarından şikâyet edilebilir. Ka-
bahat umûmidir. Kimsenin kim-
seye diyeceği yoktur. Allahın
yardımı olmazsa bu gaflette kalı-
rız. Onun yardımı ise, bilgi ve
tefekfüre yönelmekle beraber,
günâhtan sakınan ve nefsinin arı-
nanlarda belirir. Şayet, lâmbamı-
zın şüşesi, ampulümüzün camı,
nenoslu kirli, tozlu ise, ışık zayıf
olur ve (of) larınızın sebebi bu-
dur.

Alevilik - Sünnilik ihtilafları

Geçirdiğimiz aylar içerisinde yurdumuzdaki alevilik - sünnilik ihtilaflarına bertaraf edilmesi hususunda birçok konferanslar ve açık oturumlar yapılmıştır. Bunlardan Ankara, Yenisehir Monako salonunda yapılan ve birçok profesörün, milletvekilinin, gazetecinin, ilim adamının söz aldığı toplantının tam tafsilâtın resimleri ve yorumlarıyla beraber gelecek sayımızda bulacaksınız.

Aşağıda okuyacağınız her iki yazı ise, "YARIN" Mecmuasının tertip etmiş olduğu bir açık oturumdan alınmıştır.

Bugün Türkiye'deki bütün alevilerin lideri durumundaki bulunan Hacı Bektaş Veli Hazretlerinin yakınlarından olan Tolat Milletvekili Ali Rıza Ulusoy ile, Diyanet İşleri Başkan Muavini Sadettin Evrin gibi ilmi yetkili otorite tarafından izhar edilmiş bulunan her iki beyanatta gerek alevi ve gerekse sünni camiası tarafından ibretle okunmaya değer kıymet ve ehemmiyettedir.

Sayın Sadettin Evrin, mezhepler mevzuuna en iyi şekilde ışık tutan bu beyanatiyle hakiki ve ciddi bir ilim sahibi olduğunu bir kere daha ispat etmiştir.

Gelecek sayılarımızda bu mevzuada başta mahkemem ve çok kıymetli Diyanet İşleri Başkanımız Hasan Hüsnü Erdem bey olmak üzere pek çok din ve ilim adamının ve alevi dedelerinin, mütefekkirlerin görüşlerini okuyacaksınız.

Diyanet İşleri Başkan Muavini Sadettin Evrin'in Görüşü:

"Alevilik ve Sünniye kaynak olan esas fikri şöyle özetleyebiliriz: Hazret-i Peygamberin biri, risalet yani dini tebliğ görevi, diğeri velâyet yani manevi ve ruhi yüceliği vardır. Vefatında Kur'an ve Hâdis ile risaletini bütün ümmetine emanet etti. Velâyet ise ancak seçkin bir kaç kişiye yaptığı telkinlerle bunlardan diğer nesillerdeki istidatlı olanlara intikal etti.

Hazret-i Ali bu hususta en güzide bir zat idi. Bundan dolayı kendisine (şâhi velâyet) denir. Bütün Sünni tarikatların manevi silsileleri ona ve torunlarından birine bağlıdır. Bir iki tarikat Hazret-i Ebubekire nisbet edilir.

Aleviler, Emevi ve Abbasiler zamanında, Hazret-i Ali ve torunlarının teşkil ettiği 12 imamın gerçek ve sonra gizli kalmış halifeler olduğuna inanırlardır. Hazret-i Ali'den hakem kararıyla Hilâfeti alan Muaviye'nin kendi oğlu Yezid'e devrettiği zahiri ve idari Hilâfeti tanımazlar. Bir saltanat idaresi diyebilirler. Osmanlı Hilâfeti de, Yezid'den beri aynı sistemin bir devamı olarak kabul etmişlerdir.

Sünni mezheplerine bağlı Tasavvuf dahi, esasen (Sırrı hilâfet) diye bir yüce makamın mevcut olduğunu ve Allah tarafından, lâyük görülen bir zata verildiğini, bunun mahrem kaldığını söyler. Bu inanış, babadan oğula intikal eden izafi Hilâfetin bu vasfı taşımadığını açıkça belirtir.

Gelim İran'a: Buradaki halk ve hükümdarlar Caferi mezhebinde oldukları için, Hanefi mezhebindeki Osmanlı Hilâfetini asla tanımamışlardır. Osmanlı Hilâfeti de Caferi mezhebine hak tanımamıştır.

İşin aslına rücu edersek, İrandaki Caferi mezhebi Hazret-i Hüseyin'in torunu İmam Cafer Sadık'ın ıhtiladları üzerine kurulmuştur. Hanefi mezhebinin müessesisi olan İmam Azam Numan İbni Sabit Ebu Hanife de, İmam Cafer Sadık'a iki sene devam ederek ondan feyz almıştır. (Lev les-senetani le-haleke-n-Numan) yani "O iki sene olmasaydı Numan helik olurdu" diyerek Cafer Sadık'tan istifade etmemiş olsaydı, hatı olduğu olgunluğa erişemeyeceğini itiraf etmişti. Demek ki, Cafer Sadık ile İmam Azam arasında esas itibarıyla ayrı gayri birliktir. Fakat her ikisinin tabileri git gide birbirlerinden ayrılmış eski Fars medeniyetiyle İslâm - Arap gelenekleri bu ayrılığın kuvvetlenmesine sebep olmuştur.

Anadoluya yerleşen Türkmen Aleviler ise, Horasan'da müslüman oldukları zaman Şamanilikten kalmış bazı âdetleri büsbütün unutmamışlardır. İran ve Pakistandaki Aleviler de, oradaki Batını mezheplerinin kalıntılarına kapılmışlardır.

Anadoluya aşiretler halinde göçen Türkmenler asırlarca okuma yazma bilmez bir hayat içinde eski alışkanlıklarına bağlı kaldılar. Hilâfete bağlı olmayışları yüzünden Hilâfetin tanıdığı mezheplerdeki civar köylülerle aralarında anlaşmazlık ve husumet devam etti.

Bu gün ise, Hanedan Hilâfeti ortadan kalkmış ve köylerimize okuma yazma girmiş bulunduğundan, eski tarihî ayrılık ve ziddiyet sebepleri ve hurafelerle milletimizi birliktir uzak tutmanın mânası kalmamıştır. Sünni ve Aleviler arasındaki antipatiyi gidermek ve bu halis arkadaşlarımızı bağrımıza basmak lüzumunu şimdi daha fazla hissedebiliyoruz.

ALEVİLİK NEDİR?

Sadeddin EVRİN

Yurdumuzda yer yer toplu veya dağınık bir halde yaşayan ve oldukça büyük bir halk kütlesi olan Aleviler bin yıl önce Horasan'dan aşiretler halinde Anadolu'ya göçen Türkmenlerdir. Bunların özelliği, Hz. Ali ve evlâtlarına candan bağlılıklarıdır. Alevilik, Hilâfetin zamanımızda kaldırılmamasına kadar süren bir dâvâdîmedir.

H. Peygamber veda haccında Hz. Ali'nin sağ elini tutarak «Onun eti benim etim, onun kanı benim kanım, onun ruhu benim ruhumdur» diye öğmüştü. Fakat, Ebubekir, Ömer ve Osman haklarında da övgülerde bulunmuştu. Hz. Ali bu üç satıan sonra seçim arası kendisine gelince, bu defa Emevi ailesinin siyasi kurnazlığı ve Maaviye'nin Sam Valiliğinde elde ettiği büyük kudretle karşılaştı. Olumsuz bir savaştan sonra, hakem kararıyle Hilâfet Maaviye'ye geçti. Hz. Peygamberin: «Benden sonra hilâfet otuz senedir, daha sonra padişahlık devri başlar» dediği rivayet edilir ve böyle olmuştur.

Maaviye tanınıyor

Maaviye'yi Hz. Ali'nin büyük oğlu Hz. Hasan tanımak zorunda kalmış, ondan sonra kardeşi Hz. Hüseyin'e emirliğin bırakılmasını şart koşmuştu. Hz. Hasan zehirlenerek öldürüldü. Maaviye, daha sağlığında iken oğlu Yezid'e halifesi bîat ettirdi, yani eğemenliğini tanıttı. Bu hak arzıya karşı tedirgin olan Küfe'li Hz. Hüseyin'i dâvet ettiler. Oraya giderken (Kerbela) da Yezid'in emriyle gönderdiği ordu tarafından öldürüldü. Evlâtları ve malîyetini teşkil eden 70-80 kişi, birer birer gözünün önünde öldürüldükten sonra kendisi de şehit edildi.

Bir ülkü uğrunda can veren bu katil insanlardan sağ kalan en küçük oğlu Zeynelâbidin H. 95 te zehirlenerek öldü. Onun oğlu Zeyd Emevi Hükümdarı Abdülmelik'e isyan edince, İmam-ı âzam onun çıkışını Peygamberimizin Bedir Savaşına çıkışına benzetmiş, ona bîat etmiş ve mallı yardımında bulunmuştu. Zeyd H. 122 de öldürüldü. Oğlu Yahya H. 125 te Horasan'da ayaklandı, o da babası gibi öldürüldü. Sonra Yahya'nın oğlu Abdullah atalarının kanını isteyerek isyan edince o da Yemen'de son Emevi Halifesi Mervan'ın kuvvetleri tarafından öldürüldü.

Behtülmal'in mührü kendisine verilmeğe istenen İmam-ı âzam Ebu Hanife'nin bunu kabul etmemesi ve hakkındaki şüpheler üzerine hapse atıldı. Her gün dayak yedi. O kadar ki, bu adam kurbaktan ölecek dediler. Nihayet bir gün bir vesile ile hapisten kaçtı. Abbasiler hükümeti ele alınca, H. Ali torunlarından Muhammed Nefs-üz Zekîye ve kardeşi İbrahim isyan ettiler. Sünni olan Malikî mezhebinin önderi İmam Malik de onlara tâbi olduğundan hapse atıldı ve işkence yapıldı. Bu sırada İmam-ı âzam'ın da Abbasiler aleyhinde sözleri duyulmaya başladı. Onun Hz. Ali evlâtlarına bağlılığı devam ediyordu. Çünkü o iki isyanın babası Abdullah B. Hasan'dan da ders almıştı. Abbasi Halifesi Mansur ona mutlaka bir memuriyet vermek istiyor. Bağdat Kadikğını teklif ediyordu. Kabul etmeyince hapse soktu. Her gün sindirandan çıkartıp enar kurbak atıyorlardı. Böylece 110 kurbak yedi. Sonra hapisten çıkarıldı. Evinde alkonda ve şifânceye kadar halk ile konuşmaktan men edildi.

Kızılbaşlık nerden geliyor?

Göçmüşler H. Sünnî İslâm mezhebinin önderleri olan Ebu Hanife ile İmam Malik de Hz. Ali evlâtlarının taraftarı ve Hilâfetin Emevi ve Abbasi Hanedanı tarafından zorla ele geçirilmesine karşı idiler. Bu, çok önemli bir noktadır.

Yakarında, zehirlenerek öldürülmüş Zeynelâbidin'den sonra, oğlu Bekir H. 104 de, onun oğlu Cafer Sadık 108 de, onun oğlu Hüseyin 107 de, onun oğlu Ali Rıza 202 de, onun oğlu Muhammed Taki 230 de, onun oğlu Ali Naki 254 te, onun oğlu Hasan Akeri 290 te zehirlenerek öldüler. Hasan Akeri'nin oğlu Muhammed Mehdi ise 370 de İslâmı kaybederek canını kurban etti. Yalnız haberehlerle tomas sağ-

Ekki Diyanet İşleri Başkanı Yardımcısı İdrî. Alevilik işte bu kadar uzun bir süre devam eden salâmların kalbine verdiği tedirginlikle küsküdü. O katil kişilere yalnız Aleviler değil, bütün Sünnî tarikatlar da, ilâhîlenâmelerinde onlardan birine mensup olduklarını göstermişlerdir.

Hicretin 37. yılında (Sıffin) Savaşında Maaviye ile karşılaşan Hz. Ali, iki tarafın birbirini ayırdı etmesi için, bugünün manevrelerinde olduğu gibi, askerine kırmızı işaret taktırmıştı. Maaviye ve oğlu Yezid'in kurdıkları saltanat taramdaki Hilâfetin devamı olan Abbasilerden sonra, aynı tarzı izleyen Osmanlı hanedanına karşı, bu sistem tanımayan İranlılar da askerlerine kırmızı başlık giydirmişlerdi. Böylece, Anadolu'daki Alevilere de kızılbaşlık alındı. İranlılar Kerbelâ olayını her yıldırımında çok azınlık türleriyle yaşatmak suretiyle telâh ederken, Yezid'in yolunda Halife olan Osmanlı Hükümdarlarına ve onun tarafına Yezid diyerek düşmanlığı kışkırtmışlardır.

Din bilgisinden yoksun kaldılar

Osmanlı idaresinde her Sünnî köyünün imamı ve ramazanında ezre çıkan hocalar onlara az çok din bilgisi verdikleri halde, Alevî köylerinde Cafer Sadık'ın eski Türkçeye (Bayrak) diye çevrilmiş din ve ahlâk kitabının mevcud kalmadığından, kendi aralarında Dede diye anıkları kişilerin ağzından ne işitillerse onunla yetindiler, böylece din bilgisinden yoksun kaldılar. Halbuki, Irak'ta basılmış yeni Alevî İlmihali'ni gördüm. Sünnî İlmihali'nden pek farklı değildi. Namaz ve oruca aynı önem verilmişti. Hızdeki bütün menfi kopullara rağmen, Alevî, Kızılbaş, Tahtacı dediğimiz halk kütlesi ahlâkî temiz insanlardı.

Bektâşiler ise, Alevîliğin tasavvuf eğitimi görerleridir. Öz Türkçe (necf) lerinde çok güzel hikmetler, nasihatler vardır. Şeriate özensiz Bektâşî fıkraları, biraz da Alevî kurgunluğuyla dar zihniyetli taassuba karşı inadına söylenmiş şeylerdir. Bununla beraber, evvelce insan başı kesmeyi ilzâm koparmak kadar basit ve önemsiz bulan zâlim ve gaddar idare adamlarını, onlara uygun çevrelerini gözönüne getirmek suretiyle, Anadolu ve Rumelinde Bektâşiliğin hele Yenigöri ocağındaki hizmetini küçük göremeyiz. Örneğin:

Elde, ayağında, dilde, gözünde.
Hakkına razı ol her bir sözünde.
Candan içeri kendi özünde.
Sakla kulum beni, saklayım seni...

diye Tanrı emrini tasavvuf dilıyla sunan Genç Abdal Bektâşî'nin sözü gibi, emberleşen deyişler yabana atılmaz.

Alevî ve Bektâşî böylece bir bütünü geneli ve özel taraftır. Okur yazarlarından eski harflerle el yazması, taş basması bazı kitaplar vardır. Cavidân, Hüsnîye, Faziletname, Makalâtü Hüsnî Bektâşî Veli, Ahmet Yesevî'nin Divanı Hikmet'i, Dürri Mevkûn, Kumru... adı olan bu kitaplarla Fuzulî'nin Kerbelâ'ya tasvir eden Hadîkâtü'ssadâ'm, Sıvash Semsettin'in Hz. Ali savaşlarını anlatan yapıtı bu toptuluğun eski Türkçe Hadîkâtü'ssadâ'm adıyla yazılmıştır.

Sonuç

Farklı atıfınun bölünmes bir sonuç olan Alevîlerin yâni Bektâşîlerin aynı aydınlanma yeni ve ilâhî yâni ilâhî bir ahlâkîyet farkı taşımadıkları görülmektedir. Fakat, eski Türk İslâmına gerektirdiği millî geleneğe ve karakteri muhafaza eden Alevî köylülerine çok ilgisiz kalmış, onları ayrı ayrı teklîki edilemez yâni ilâhî, millî ve yerelce aydınlanma dernekleri peydâ olmuştur. İnsan haklarına, vicdan özgürlüğüne ve demokratik ilkelere dayanarak, Türk atıfınun yepyeni bir anlayış ve yapıya geçirmiş ise de, Alevîlere karşı gerginlik ve her günne gibi şeylere yer vererek yâni bulunmamaktadır. Kısacası, millî edilemezliğin bu dünyalı hâsâsı tedâvi edecek tutumumuzun yeterliliğindedir.

Sadettin EVKİN

Diyadin İleri Başkan Maavim

CONTENTS

CONTENTS

CONTENTS

CONTENTS

CONTENTS

bilinmesi, anlaşılması, hakikî feniye ve ilmiye
ye mukabık olması lazımdır. Hutabayı kıranın
ahvâl sıyasîye, ahvâl ictimaiye ve emedîye-i
her şîn talip etmeleri zarurîdir. Bunlar bilime-

BAŞLAYIŞ

Sadettin EVRİN

İbadetleri ifa, ve günahıtan sakınmak, dindarlığın yalnız maddî kısmıdır. Kur'an ve Hadîs öğrenmek, zihinde onlara yer ayırmak, hâfızaya ait tarafıdır. Fakat, zekâyâ ait bir ciheti de olacaktır. Ruhun alâkadar olduğu saha da bulunacaktır. Böylece küll olarak bütün varlığımızı kavramazsa dindarlık sakıt olur. Ne ilimsiz bir müminlik, ne kalbi kapanık bir âbitlik, ne de amelsiz bir müta-savvıflık dini temsil edebilir... Dindarlığın ilk merhalesi: Allah sözünü az pahaya almamak lâzım geldiğini unutmamak, namazı bir Miraç olamadı ise bu müptediliğinden gafil olmamak, yalnız tasavvuf kitaplarından öğrendiğini satmakla bir kemâl hırkası giymiş olmıyacağını idrak etmektir.

Hülâsa, dindarlık bir itiyadın tekrarı gibi bir şey değildir. Din, Allah yolu ise, o azamete tevaccühte büyük ceht ve gayret ister. Himalâya fatihleri, kutup kâşifleri gibi insanların azm ve himmetini bir düşünelim. Din yolu da böyle emekler ister. Evvelki asırlarda yetişen din büyüklerinin hayatını ve hal tercümelerini okursak hayretlere düşeriz. Ne ka-

dar candan, gönülden bu yola bağlanmışlar; yüzlerce eser vücudunda getirmek için titrek mum veya zayıf kandil ışığı altında göz nuru dökmüşler, gecelerini bu hizmete vakfetmişlerdir.

Hâlen edindiğimiz dinî bilgiler onlardan âriyettir. Biz, o çalışkan ataların mirasını hüsnü istimal yerine o serveti eski şiveleri içinde gömülü bırakmış ve alâkamızı kesmişiz. Biz, onların yükseldikleri irfan basamağını aşmak, Kur'an'ın ebediyete açılan lâhûfî bilgi yolunda ilerlemek ve yücelmek görevindeyiz. Asrımızın dindarlığı ise evamın yapabildiği seviyede kalmış, gerilemiş ve alçalmıştır.

İlk nüshası çıkan bu dergi, bu noksanı gidermek için münevverlere bir kürsü hazırlamıştır. Burada dindarlığın daha şuurlu, daha özlü olmasına önem verilecek, dinimizi batı âlemine tanıttacak bir üslûp ve zihniyet gözetilecek; dahilde bir içtimai tereddüt husule getirmemeğe itina gösterecektir. Bu yönlerde ona başarılar ve fasılasız bir devam dilerim.

Yahya Efendi Dergâhı eski güzelliğine kavuştu

Kanuni Sultan Süleyman'ın süt karesi Seyh Yahya Efendi'nin mefdu olduğu ve bugün cami, dergâh olarak kullanılan tarihi mekânda restorasyon çalışmaları sona erdi. Cami, tevhidhane, Güzelce Ali Paşa Türbesi, Yahya Efendi Türbesi ve meşrutalar adeta baştan aşağıya yenilendi. Türbenin duvarlarından yüzlerce yıllık dua yazıları gün yüzüne çıkartıldı. Kayma tehlikesi geçiren cami ve türbe, sabit hale getirildi. Yılların yıpratıldığı ahşap yapılar sağlamlaştırıldı. Şehzadeler Türbesi ve Kütüphane bölümleri de restore edildi. **SHARUN İLHAN İSTANBUL**

Yıkılma tehlikesi geçiren Yahya Efendi Dergâhı, yeni yüzüne kavuştu

Üç buçuk yıl süren yenileme çalışmaları sırasında türbenin iç ve dış duvarlarında ziyaretçilerin yazdığı dualar da gün yüzüne çıktı.

BİRİNCİ SAYFADAN DEVAM

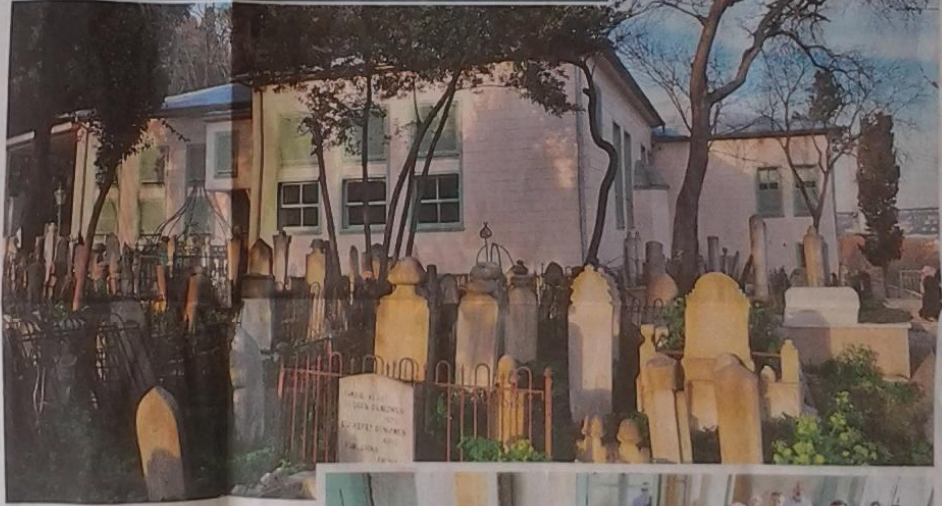
Beşiktaş'taki Yahya Efendi Dergâhı'nın restorasyonu için 5 milyon 114 bin lira harcandı. Başbakanlık Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürü İbrahim Özekinci'ye göre, karşılaşılan en önemli problem, caminin güney bölümüne doğru zemininde olan kaymalardı. Özekinci, "Ön tarafa kazıklar çakılarak ve perde betonlar dökülerek caminin deniz tarafına bakan bölümünün kayması engellendi. Restorasyonun en önemli tarafı da bu bakımdan caminin stabil hale getirilmesi oldu." şeklinde konuşuyor. Sıvaların altından tarih çıktığını söyleyen Özekinci, "Türbenin iç ve dış duvarlarında ziyaretçilerin yazdığı notlar olduğunu gördük. Bunların tercümeleleri, sanat tarihi ve sosyal tarih açısından bize bilgi verecektir." diyor.

20 MART 2013 ÇARŞAMBA

Kanuni'nin sütkardeşi Yahya Efendi Türbesi ziyaretçilerini bekliyor

Kanuni Sultan Süleyman'ın sütkardeşi Seyh Yahya Efendi'nin medfun olduğu ve bugün cami, dergâh olarak kullanılan külliye, restorasyonun ardından ilk ziyaretçileri ağırladı. Tarihi mekânı Kültür ve Turizm Bakanı Ömer Çelik ile AB Bakanı Egemen Bağış ziyaret etti. 450 yıllık türbenin orijinal anahtarı sembolik olarak Bakan Çelik'e verildi.

Mimar Sinan tarafından yapılan türbede Yahya Efendi'nin yanı sıra Kanuni Sultan Süleyman'ın kızlarından ve Yahya Efendi'nin manevi evladı olan 'Tasavvut' Raziye Sultan, II. Abdülhamid'in eylatlarından Hatice Sultan ile Sehzade Ahmed Bedrettin Efendi'nin kabirleri de yer alıyor. FOTOGRAF: ZAMAN, USAME ARI

BİRİNCİ SAYFADAN DEVAM

Yahya Efendi Türbesi'nde restorasyon sırasında ilk zamanlara ait sıra tabakları üzerine siyah kalemle yazılmış dua ve notlar ortaya çıktı. Türbede bulunan bu tarihi yazılar seraf plastik levhalarla korumaya alındı.

Yahya Efendi Külliyesi'nin 2011 yılında başlanan restorasyon çalışmaları için 5 milyon 114 bin 500 lira harcandı. Külliye içerisinde geliştirilen çalışmalarla cami, müstemilat, iman ve müezzin odaları ile Yahya Efendi Türbesi, Gökçe Ali Paşa Türbesi, II. Abdülhamit tarafından yaptırılan Sehzade ve Kadınlar Türbesi yenilendi. Mezarlıkların külliyeyle yakın bölümünde ise çevre düzenlemeleri yapıldı. Külliye içerisinde yer alan su ve güvenlik sistemleri ile elektrik tesisatları değiştirildi. Çalışmalarla ön tarafta kazıklar çökme ve perde betonlar dökülerek deniz tarafına bakan bölümünün kayması engellendi. Külliye içinde yer alan caminin açılışı ise geçtiğimiz haziran ayında yapıldı.

TÜRBENİN ÇEVRESİNDE 'KOMŞU' OLMAK İSTEYENLERİN MEZARLARI VAR

Seyh Yahya Efendi Türbesi, İstanbul Beşiktaş'ta Ortaköy yolu üzerinde. Ahsap bölümleri ile çevresine sonradan eklenen cami-terakime gibi

yapılarda kusatılan türbeye dikkörtgen bir çerçeve içindeki basık kemerli kapıdan giriliyor. Türbede, Yahya Efendi ile birlikte annesi Afife Hatun, Kanuni Sultan Süleyman'ın kızlarından ve Yahya Efendi'nin manevi evladı olan 'Tasavvut' Raziye Sultan, II. Abdülhamid'in eylatlarından Hatice Sultan ile Sehzade Ahmed Bedrettin Efendi, Yahya Efendi'nin büyük oğlu Seyh İbrahim Efendi gibi isimlerin de kabri yer alıyor.

Seyh Yahya Efendi'nin hayatta iken sahip olduğu büyük şöret, İstanbul'da vefatından sonra da devam etmiş, türbesi ile tekkesinin çevresi kendisine "komşu" olmak isteyen binlerce insanın kabirleri ile dolmuş. 16'ncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren türbeye gömülmüş olan birçok tarikat ehli, devlet ricalı, ulema, hanedan ve saray mensubuna ait mezar taşları ise çeşitlilik gösteriyor. ASLIHAN AYDIN (İSTANBUL)

26 AGUSTOS 2013 PAZARTESİ ZAMAN